GEORGE TOPÂRCEANU

MINUNILE SF. SISOE

și alte proze

biblioteca școlarului

GEORGE TOPÂRCEANU

MINUNILE SFÂNTULUI SISOE
și alte proze

LITERA INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI – CHIȘINĂU, 1998

CUPRINS

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Textele au fost reproduse după: George Topârceanu, Scrieri, în două volume. Ediție îngrijită, prefață, note, comentarii, tabel cronologic de Al. Săndulescu. Editura Minerva, București, 1983.

Coperta: *Isai Cârmu*

ISBN 9975-74-036-7

TABEL CRONOLOGIC

1886 *21 martie* S-a născut la București George, cel de-al doilea copil al soților Ion și Paraschiva Topârceanu.

1893 Începe să învețe la o școală mărginașă din București.

1895-1898 Face ultimele clase ale școlii primare la Șuici-Argeș și primele încercări literare.

1898 Este înscris la liceul „Matei Basarab” din București.

1901 Este transferat la liceul „Sf. Sava”.

1904 Topârceanu debutează la revista umoristică „Belgia Orientului”.

1905-1907 Publică versuri sentimental-epigonice în revistele „Duminica”, „Revista noastră”, „Revista ilustrată” etc.

1906 Își încheie studiile liceale. Se înscrie la Facultatea de drept, fără să-și termine studiile.

1907 Colaborează la „Viața literară și artistică”, revistă condusă de G. Coșbuc.

1909 Se înscrie la Facultatea de litere. Publică în „Viața românească” și în alte reviste.

1910 Publică poeziile *Noapte de mai, Balada chiriașului grăbit, Balada popii din Rădeni.*

1911 Se stabilește la Iași, devenind secretar de redacție la revista „Viața românească”. Publică poezii, proză, cronici teatrale etc.

1912 Se căsătorește cu Victoria Iuga, în același an născându-i-se fiul Gheorghe.

1912-1913 Redactează revista „Teatrul” împreună cu M. Sevastos.

1913 Ia parte la războiul balcanic.

1916 Apar primele volume ale lui G. Topârceanu: *Balade vesele* și *Parodii originale.*

1918 Colaborează la ziarul „Lumina” al lui Constantin Stere (București). Publică *Balada morții* și note memorialistice.

1919 Se întoarce la Iași și redactează, împreună cu M. Sadoveanu, revista „Însemnări literare”. Publică *Balada munților, Rapsodii de toamnă.*

1920 Vede lumina tiparului volumul *Balade vesele și triste.*

1921 Apare ediția a II-a a *Parodiilor originale.*

1926 G. Topârceanu devine laureat al Premiului național pentru poezie.

La 7 mai este numit director al Teatrului Național din Chișinău.

1927 Se tipărește ediția a III-a a *Parodiilor originale.*

1928 Apar volumele *Migdale amare* (ediția l-a) și *Balade vesele și triste* (ediția a III-a).

1930 Este numit inspector general teatral pentru Moldova.

1931 *Baladele vesele și triste* apar în ediția a IV-a.

1932 Apar *Parodiile originale* (ediția a IV-a).

1933 Rostește la București conferința *Cum am devenit moldovan?*

1935 Ține conferința *Cum am devenit ieșean?*

1936 Este ales membru corespondent al Academiei Române. Îi apare volumul *Pirin-Planina.*

1937 *7 mai* Moare la Iași, de cancer la ficat.

SCRISORI FĂRĂ ADRESĂ[1]

[1] Selecțiuni din volumul „***Scrisori fără adresă***”.

DOMNIA LUI CIUBĂR-VODĂ

La mânăstirea Neamțului, unde-mi petreceam vara mai demult, am descoperit odată în podul unei chilii manuscriptul unui cronicar necunoscut, Oprea Cață logofătul, care aduce câteva precizări și date nouă cu privire la originea și viața vechiului domnitor moldovan Ciubăr-vodă. Socotind că aceste însemnări nu pot fi lipsite de interes, ci vor folosi specialiștilor să le fie de învățătură, despre cele rele să se ferească, iară pre cele bune să le urmeze și să se îndirepteze, cum așa de frumos zice Simion Dascălul, plagiind fără jenă pre vornicul Ureche, cu multă râvnă am căutat a descifra manuscriptul lui Cață și, unde nu s-a putut, alta nu era decât să împlinesc de la mine golul și să împreunez poveștile cum m-a tăiat capul, ca să fie bine. Iar dacă rău am făcut, scociorască altul podurile mânăstirești să afle alt manuscript mai de crezare și să facă mai bine.

Iată acum și cuprinsul acelor hârțoage:

PREDOSLOVIE

Mulți au nevoit, unii de la alții chizmind[1], de au scris

[1] Verbul *a chizmi* pare să fi însemnat pe vremea lui Cață logofătul: a șterpeli idei și observații de la unul și de la altul, adică „a asimila în mod organic”, cum s-ar exprima astăzi un critic literar de-ai noștri, specializat în materie de chizmitură estetică și sociologică. Numai că, în vremea de demult, chizmeala se făcea pe față și fără multe marafeturi. De aceea, după cum veți vedea, însuși acest Oprea Cață al meu nu se sfiește a chizmi uneori fraze întregi de la alți cronicari mai de ispravă, când ele îi cad prea la îndemână (n. a.)

rândul și povestea domnilor Țării Moldovii, iară de domnia acestui Ciubăr-vodă, nice Evstratie logofătul, nice Misail călugărul, nice letopisețul cel lătinesc mai nimica nu scrie, fără cât numai dumnealui Grigore Ureche vornicul tare pre scurt însămnează.

Care dacă am văzut că lipsesc poveștile, cum au fost începătura și domnia acestui Ciubăr-vodă, fecior den țoale străine lui Alexandru-vodă cel Bătrân, socotit-am ca să nu lăsăm acest lucru nesăvârșit la vremea lui, să nu spue nepoții și mai vârtos cronicarii altora limbi că nu am fost râvnitori a scrie ale noastre, ce ne-am trecut țenchiul[1] pre acest pământ asămine herelor și dobitoacelor celor proaste și necuvântătoare.

Drept aceea și eu, care sunt între cei păcătoși Oprea Cață logofăt, cercând și alte izvoade străine cum și vorbe den bătrâni neputincioși, cu agiutoriu de la Dumnezeu tâmplându-se de am aflat și un izvod neștiut, rămas de la dumnealui Toader Cârneciu dascălul, carele mai pre larg și mai deșchis tinde poveștile, cu mare nevoință le-am lipit la un loc, potrivind vremea și anii, după cum toate pre rând careși la locul său mai înainte se va arăta.

DE AMESTECĂTURILE CARE AU FOST ÎN ȚARA MOLDOVII, DUPĂ MOARTEA LUI ALEXANDRU-VODĂ CEL BĂTRÂN

De la Alexandru-vodă cel Bătrân rămâind patru feciori cu cununie, cum și alții cam destui pre de laturi, au stătut întâiu la domnie Iliaș-vodă, fiu-său cel mai mare. Și chemându-l pre acesta Ilie, nice nu s-ar hi căzut să stea prea mult în scaunul țării, ce îndată s-au rădicat asupra lui cu oaste fratele-său mai mic, Ștefan, carele l-au biruit pre Ilie, de i-au căutat a fugi la Țara Leșască.

De acii, întorcându-se Iliaș-vodă cu agiutor de oaste, s-

[1] Aici cu sensul de răstimpul unei vieți.

au lovit a doua oară cu Ștefan-vodă la Dărmănești, în anul 6942, fevruarie 2, luni în săptămâna albă. Ce hiind începutul săptămânii, nu i-au mers lui Ilie, că iară l-au biruit Ștefan-vodă.

Și știindu-se Iliaș-vodă căzut gios, nu pierdu nădejdea, ci de iznoavă[1] strânse oaste și, intrând în țară după un an, s-au lovit cu frate-său la Podraga, martie în 8 zile. Ce nărocul lui cel prost iară l-au lăsat la sminteală, că hiind săptămâna babei și lapoviță tiutinderea, au rebegit caii cei gingași ai leșilor și au pierdut Iliaș-vodă războiul, de i-au căutat a se întoarce iară la Țara Leșască.

Nu după multă vreme, s-au ispitit Ilie încă o dată și viind cu oaste în anul 6943, avgust în 5 zile, s-au lovit cu Ștefan-vodă la Piperești, într-o vineri. Ce hiind zi de post, iară au mâncat Iliaș-vodă bătaie.

Care văzând acestea Ștefan-vodă despre partea frăține-său, că bine nu se curăția de dânsul și iară venea cu oaste asupra lui, că-l făcuse tobă den bătăi și tot nimica nu i-au slujit, socotit-au Ștefan-vodă să-l ia cu bine și cu vorbă bună, măcar că-i era frate. Și așa, l-au pohtit să vie la împăcăciune să se împarță cu domnia, giuruindu-se pre Maica Precista și pre toți sfinții părinți că nimica rău nu-i va face, numai să vie. Iară dacă s-au încrezut Ilie și au venit, nimica rău nu i-au făcut Ștefan-vodă, fără numai cât i-au scos ochii și i-au tăiat nasul.

După care îndată și au înălțat Ștefan-vodă biserică mare în târg la Piatra, pre numele sfântului mare prooroc Ilie, carea se vede și până astăzi.

Rădicatu-s-au atunci de iznoavă Roman, feciorul lui Iliaș-vodă, carele văzând la unchiu-său Ștefan atâta cuvioșie și râvnă bisericească n-au mai putut răbda, ce s-au vorovit cu o samă de curteni și, prinzându-l, i-au tăiat capul.

Ce cumuși era țara plină de fii, de unchi și de nepoți

---

[1] Din nou.

domnești, nice Roman-vodă n-au hălăduit mult în scaun de răul lui Petru-vodă, care și el au fost alungat mai apoi în Țara Ungurească de Bogdan-vodă, tot un fecior den zămislirea mai cu încongiur a lui Alexandru-vodă cel Bătrân.

NAKAZANIE, ADECĂ ÎNVĂȚĂTURĂ SAU CERTAREA CELOR MARI

Cată acum, cititoriule, și vezi câtă vrajbă și amestecături în biată Țara Moldovii, căci că domnul ei Alexandru cel Bun, în tinerețele lui, nu și-au păzit pohvala[1] lui domnească cum se cade a se purtare craii, împărații și domnii, în podoabe și în obicee de cinste, ce pre unde au mas, preste tot au odrăslit. Că domnul, măcar că-i tot om ca fieștecarele, dacă-i holteiu au ba, cât nu-i lângă doamna lui va să-și păstreze hirea și să rabde, că doară nu crapă dentr-atâta. Iară dacă nu poate, ertată hie-mi vorba proastă, mai cu cale-i a se râncăci. Place-i lui domnia, alții încă nu o ar lepăda, și așa cine n-ar pohti să domnească, vrednic a se îndemna numai la huzur? Iară acela ce-i e voia să asculte atâta norod de un singur om, trebuiește cu chibzuință și cu popreală den spre partea lumească a se feri. Ce chiar de s-au tâmplat să greșască cu vreo muiere, nime nu-l taie să spue că au fost cu adevărat, nice să mărturisască despre acela prunc că-i den osul lui, că aceasta singur Dumnezeu știe. Ce mai curând se poate tâmpla să hie den oameni proști, carii mai vrednici decât domnul lor sunt la asămine treabă.

DE DOMNIA LUI CIUBĂR-VODĂ, CUM AU FOST DE AU AGIUNS DE AU FOST DOMN

Deci întorcându-se Petru-vodă cu agiutor de oaste de la Ioan Huniad, craiul Țării Ungurești, zic să fie venit cu el și

[1] Față, mândrie.

un oarecarele Ciupor, mai mare preste unguri. Iară când Huniad și-au întors mila lui de la Petru-vodă, zic să fie rămas acel Ciupor singur stăpân la domnia Moldovii. De la care apoi cei proști au făcut Ciubăr-vodă, pre limba țării.

Ce toate sunt basne și scornituri, iară adevărul cum au fost, într-alt chip se arată.

Scrie letopisețul nostru cest moldovenesc, ales Toader Cârneciu dascălul, această poveste, de zice că într-o vreme la atâta agiunsese țara, au fără domn, au să priimească la domnie pre Alixăndrel, feciorul lui Iliaș-vodă, carele trăia la curtea lui Cazimir, craiul leșesc.

Ce Alixăndrel nevrâstnic și mucos hiind, numai 14 ai, strânsu-s-au boierii și țara de s-au sfătuit pre cineși vor alege să pue domn. Și se mierau boierii, cum vor face? Că pre obiceiul țărăi, nu se cădea altuia să dea domnia, fără carele nu vrea hi sămânță de domn. Și iscodind unul de la altul, aflatu-s-au Coste logofăt și Onciul, și Andronic, și alții, de au mărturisit, cum să fie mărs mai demult Alexandru-vodă la vânătoare, în tinerețele lui, și au mas o noapte în târgul Hârlăului, la casa unui Ciubăr negustor, carele lipsia de acasă, că îndestula den ciubere toată Țara de Gios. Deci muierea aceluia zlubavă[1] și ră de muscă hiind, iară domnul tânăr și gata la orice vreme, nu s-au îndărăptat de la cele tinerești meșteșuguri, ce toată noaptea au stătut lângă dânsa, ba și mai aproape. După care, împlinindu-se șepte luni, au den hiclenie muierească, au poate fi cu adevărat, născut-au Ciubăroaia prunc bărbătesc și i-au pus nume Alexandru, în pilda tătâne-său.

Și așa pre acesta aflându-l și adeverindu-l boierii că-i den osul lui Alexandru-vodă cel Bătrân, cu toții l-au rădicat domn, văleatul 6957 de la facerea lumii, iară de la Hristos 1449, dechemvrie în 8 zile.

Și i-au zis Ciubăr-vodă.

---

[1] Ușuratic.

DE ÎNCEPUTUL DOMNIEI ȘI SFÂRȘITUL UNOR BOIERI, CARII AU UNELTIT ÎMPOTRIVA LUI CIUBĂR-VODĂ

Deci dacă s-au văzut luminat în cinstea domniei, multe râvnind și nevoind spre cele de folos, îndată s-au apucat Ciubăr-vodă a-și curăți țara de frați și de nepoți, pre unii tăind iară pre alții chiorând de amândoi ochii, cum i se cade a se purtare unui domn înțelept cu cimotiile sale mai de aproape, de se cunoștea că nimica nu s-au depărtat den obiceiul țărăi.

Nice de carte era prost, că știa să-și scrie numele întreg ca un grămătic. Iară la băutură nu pre lezne avea potrivnic. Numai cât era cam burduhos la trup și cam tomnatec holteiu, de îmbla tot cu ochii după giupânesele boierilor și nimica nu isprăvia.

Ce atunci, între tulburatele acelea vremi, nu s-au rădicat bine în scaun Ciubăr-vodă, când o samă den boierii cei mari, cu Bolborici stolnicul și Scămoșilă și Burtea jicnicerul, înțelegând la ce stă lucrul, că și-au aflat stăpân, vorvitu-s-au în taină și unul de la altul cercând sfat, s-au agiuns în cuvinte cu Sfrjiciorski, cașteleanul de Smârc, cum să năzuiască la stăpâne-său, craiul leșesc, să-l aducă pre Alixăndrel-vodă în scaun.

Care nu trebuia altă bucurie lui Ciubăr-vodă de începutul domniei, decât să amiroase cum aceia îl lucrează pre la spate și voru să-l scoată den țară.

Deci auzind Ciubăr-vodă despre uneltirile lor, au tăcut și nimica n-au zis. Și răpezind străjile într-o noapte, pre toți i-au rădicat de la așternut, de lângă giupânesele lor, pre carii nice nu i-au mai scos a doua zi la Divan, ce îndată și fără giudeț le-au tăiat capul, - de unde chiar atunci s-au tras acelora moartea. Grabnic lucru au fost, că unii dentr-înșii, neîmbrăcați și somnoroși cum i-au apucat, rămăind fără cap la vreme de noapte, nice nu le-au venit să crează

că poate fi cu adevărat. Ce, cu adevărat au fost. După care, mustrându-i oarece măria-sa, le-au cuvântat într-acesta chip:

— Voi, răilor și mișăilor! Când oare vă veți sătura, întru a voastră nesecată lăcomie și neastâmpărată deșărtăciune, să îmblați tot cu uneltiri ascunse și să hicleniți pre domnul vostru cel viteaz și înțelept, pre carele nu voi, ce numai singur Dumnezeu l-au rânduit în scaun? Mult oare v-ați socotit pentru binele norodului de la care mâncați pită, să-i aduceți bucurie de oști străine în țară? Iacă, în loc să-mi tăiați voi mie capul, mai bine că l-am tăiat eu pre al vostru, cum scrie la Sfânta Scriptură, de zice: „Unde dai și unde crapă”. Iară ce zic eu acmu, să auză și alții și să ia aminte, că așa voiu scurta de capul lor pre toți aceia carii vor mai cuteza să și-l rădice împotriva domniei mele. Aceasta-i.

Și alte vorbe proaste așjdere au grăit atunci Ciubăr-vodă, ce nu se cădea să spue unor boieri mari ca aceia, măcar că erau morți. Cât s-au cunoscut îndată inima lui, că iubește mai mult pre norodul cel de rând, iară pre boieri îi asuprește cu batgiocuri. Care văzând boierii așa, socotit-au că poate n-a hi acest Ciubăr cu adevărat den osul lui Alexandru-vodă cel Bătrân, cum s-au amăgit a crede la început. Ce acmu totuna era, odraslă de domn au ba, că sta înfipt cu tărie în scaunul țării și nimica nu-i mai puteau face.

Și până la sfârșitul domniei sale nime n-au mai îndrăznit să-l sape, nice s-au mai ispitit careva să se culce neîmbrăcat la vreme de noapte; ce așa, cu toate straiele s-au culcat de frica lui, ca să hie gata la orice nevoie.

DE O STEA MARE CU COADĂ, CE S-AU IVIT PRE CERIU ÎN VREMEA LUI CIUBĂR-VODĂ

În zilele acestui Ciubăr-vodă, la cursul anilor 6958,

martie la Blagoviștenie, ivitu-s-au pre ceriu stea mare cu coadă, căreia îi zic latinii cometa, adecă măturoiu. Și lungă era și hioroasă foarte, începându-se dentr-o stea deasupra hanului Mânzulesii. Și cuprindea giumătate de cer cu coada întinsă, cum o ar hi lungit și o ar hi smerit un vânt mare de către asfințit.

Și ieșea Ciubăr-vodă în polimari[1], de bătea metanii spre dânsa cu boierii și se închina în fiecare sară. Ce nimica n-au folosit. Că a doua zi iară se arăta pre ceriu acel semn dumnezeiesc cu coadă. Pentru care mulți boieri învățați, strângându-se la sfat, au făcut prognitic[2] de cele ce se va lucra în țară după aceea. Și ziceau uniia că poate nimica rău nu se va scorni de la o scârbă mică de stea. Ce, dacă nu ar hi avut coadă, nu era nice o nevoe, că la cap au fost stea ca toate stelele. Dar asta-i, că avea coadă.

Și de zi ce trecea, se tot muta cu capul înainte, iară dendărăpt se tot scurta, până ce la urmă au rămas bearcă de tot, numai cât un bob de hameiu. Și așa au perit, după ce au trăit patru săptămâni și o zi.

Târziu mult după aceea, s-au ijderit[3] un popă leah, pre nume Kupernic, om învățat foarte, carele au scornit că pământu-i rătund ca o gogoașă și merge răsucindu-se giur pregiur de soare. Și zice că la vreme de noapte omul stă acățat de pământ, cu capul în gios, cum stă ghionoaia pre copaciu, au furnica prinsă cu ghiarăle de coaja mărului, și altele ca acestea. Bună-i învățătura la om, nu zic ba, că luminează mintea și întărește sufletul pre cărările Domnului; iară nice pre multă nu-i bună, că strică omului capul și-l îndeamnă la măscări. Nu s-au gândit acela ce au scris, mai întâiu să giudece și să cumpănească, și apoi să scrie. Că omul nu are nice ghiară, nici cleiu la talpă: cum

[1] Ceardac, balcon.

[2] Pronostic.

[3] A apărut.

ar sta el oare cu capul în gios și cu picioarele în sus? Au numai dacă-l spânzură cineva, când au făcut vrun rău, altmintrelea cum? Iară dacă așa îmblă omul noaptea, cum zice acel popă leah, atunci și caii și vacile îmblă pre uliță la vreme de noapte tot cu copitele pre sus, las a mai pomeni de muieri și giupânese, care nice nu-i de crezut așa măscară la o față bisericească, măcar că au fost papistaș.

Sus e încătro stă omului capul, și gios încătro picioarele. Aceasta-i adevărat noaptea ca și ziua, afară numai dacă doi și cu doi vor face la miezul nopții cinci, iară când se crapă de ziuă vor începe a face tot patru, la loc, cum au fost.

Și zice iară acel Kupernic că soarele-i mai mare ca pământul, și stelele așjdere mai mari. Ce pământu nu l-au cuprins nime cu ochii întreg, să știe câtu-i. Mare trebue să hie, dacă sprijine el în spate atâtea noroade și împărați și cetăți, și Țara Leșască pe deasupra. Ce soarele se vede bine cu ochii că-i numai cât un zlot unguresc, poate ceva mai mărișor. Iară despre stele, săracele, nice n-ar hi cu cale să mai pomenim, că dacă le-ai strânge pre toate la un loc într-o mierță de orz și le-ai îndesa bine, încă ar mai rămânea goală merța de-agiuns, cât să încapă și acel Kupernic într-însa.

Nime nu cunoaște rostul stelelor celor veșnice, fără numai unul Dumnezeu, care le-au scăpărat din veșnicie și le mută dămol, cumu-i mersul ceriului de la răsărit cătră apus. Iară când se ivește câte una nouă cu coadă, ca în vremea lui Ciubăr-vodă, alta nu poate fi decât veste înfricoșată de războiu ce se va isca între noroade, pentru certarea păcatelor noastre.

Cum s-au și tâmplat.

CU CÂND S-AU RĂZBOIT CIUBĂR-VODĂ CU LEȘII, VĂ LEATUL 6958

Nu multă vreme dacă au perit acea stea, la cursul anilor 6958 de la facerea lumii, hiind Alixăndrel-vodă seminție de pre înmă[1] craiului leșesc, lui Cazmir, au năzuit la dânsul cu jalobă să-l pue la domnia Moldovii. Și au scos craiul șleahta de la Premișlea și strângând și altă oaste, au trămis pre hatmanul său, pre Pocitoțki, voievoda de Cracău, să împingă pre Ciubăr-vodă den țară și să așeze în scaun pre Alixăndrel-vodă.

Deci înțelegând Ciubăr-vodă cum se apropie Pocitoțki de margine să-l asuprească cu oaste, un lucru așa de grabă neavând de ce se apuca, hiind oastea lui rășchirată cineși pre acasă, de iznoavă trămis-au în toată țara, să iasă la oaste cât mai de sârg. Și dacă și-au strâns Ciubăr-vodă toată oastea, ca la 700 pedestrime și 400 călăreți, fără prostime și adunătură ce era pre lângă măria-sa, îndată s-au bulucit cu toții la apa Călțunei, la un loc ce se chiamă Vadul Curvii, pre numele unei muieri crâșmărițe care au fost hălăduit mai demult în acele părți de lume.

Și împărțindu-și Ciubăr-vodă oastea în patru pâlcuri, dat-au la tot pâlcul câte o hușniță[2] și două steaguri, care toate cu năroc i-au venit.

Ce până a se strânge toată oastea lui Ciubăr-vodă la un loc, înțelegând den iscoade cum leșii au și trecut apa Nistrului pre la Mihălceni în ceasta parte și au lovit la Șipinți, răpezit-au Ciubăr-vodă o samă de oaste înainte cu vornicul Iepure de strajă, să vază numai cu ochii, ce războiu să nu dea. Iară leșii pogorând în gios până la Tămânjești, acolea au prins de veste cum și straja lui Ciubăr-vodă nu-i departe, și îndată și-au tocmit Pocitoțki toată oastea pentru războiu. Ce Iepure vornicul, după

[1] Mamă.

[2] Mortieră.

învățătura ce au avut, războiu n-au dat, ce s-au tras îndărăpt cu straja spre beleagul oștii, la Călțuna. Și trecând apa de iznoavă s-au lăsat în gios, și iară s-au ițiit în sus, de mergeau leșii pre de ceea parte și moldovenii pre de ceastă parte, de se vedeau cu ochii, și-i suduiau ai noștri pre moldovenește, iară aceia răspundeau pre leșește.

De acii, singur Pocitoțki s-au suit într-un pisc de deal, să poată cunoaște câtă samă de oaste va fi la moldoveni. Ce nemica n-au putut cunoaște, că temeiul cu Ciubăr-vodă era ferit după niște mărăcini de nu se vedea. Numai suliți în trii locuri ce au văzut.

Mai în de sară, ispitindu-se leșii să dea harț și apropiindu-se de apă, se fece a cerca vad să treacă spre moldoveni. Ce atunci, îndată și s-au arătat toată oastea lui Ciubăr-vodă, cu hușnițe tocmite împotriva vadului, și gata a-l sprijini pre Pocitoțki în suliți, dacă cutează. Care văzând leșii atâta mulțime de oaste, n-au mai cutezat a trece vadul, ce cu multe meșteșuguri au nevoit să-i amăgească pre moldoveni, să-i treacă pre de ceea parte. Dară nice moldovenii nu se da trecuți. Că înțelegând meșteșugurile lor, nu-i gonia mult, numai până la giumătatea apei, nice un cot de loc mai mult, că vedea că fuga lor era cu înșelăciune.

Așa au rămas până noaptea războiul în cumpănă, și s-au culcat oștile, careși la locurile sale, în nădejdea străjilor, cu apa Călțunei la mijloc.

Iară Ciubăr-vodă nu dormia, ce hiindu-i aprinsă inima lui de lucruri vitejești, să ascuția cum să-l apuce pre Pocitoțki mai cu încongiur și, împresurându-l den doauă părți, să-l bulucească la apă. Deci au răpezit pre Tudosie Lungu răzeșul, cu o samă de călăreți, să meargă teptil în sus cale de trii popriști, și trecând în taină apa Călțunei să coboare și să cază a doua zi leșilor în spate, de nu vor ști dincătro le vine nevoia.

Într-aceea vreme, înainte de răsăritul soarelui, nimerit-au la tabăra leșască și un Piotru Hodoroschi cu oaste proaspătă, 80 de cazaci carii cum sunt ei gata de a se amesteca la toate amestecăturile, fără să întrebe de nimeni, ce numai auzind că-i treaba la care pre carele, venit-au să dea leșilor agiutoriu în dobândă. Pre carii văzându-i Pocitoțki, nu într-alt chip, ce cum ar hi văzut îngeri den cer pogorâți, așa i-au priimit și cu daruri multe au dăruit pre acel cap al lor, pre Hodoroschi.

Deci, după ce au făcut ei sfat, îmbărbătându-se între ei și îndemnându-se unii pre alții, s-au înhierbântat la războiu asupra moldovenilor. Și cazacii cu focul, leșii cu fușturile[1], aruncau în moldoveni de nu se știa ce vor face, că de multă nevoe n-au mai putut suferi, stând gata să îndărăpteze. Și acmu biruia Pocitoțki, de n-ar hi schimbatu-se nărocul. Că Hodoroschi cu cazacii lui n-au vrut să asculte, să treacă numai până la giumătate, ce s-au sumețit să treacă apa de tot. Și așa, au intrat toată oastea leșească la apă. Că atuncea s-au ivit de la spate și Tudosie Lungu cu călăreții pre carii i-au fost trămis Ciubăr-vodă nainte, și aceia cu multă larmă și buciune învârtejindu-se la războiu, n-au mai dat pas leșilor să se întoarne iară la loc uscat. Și îndată dând năvală și gloatele cu Ciubăr-vodă, i-au cuprins la mijloc dentr-amândoao părțile și mare zarvă feceră, de i-au căutat lui Pocitoțki a dare dosul și a fugire. La care năvală s-au tâmplat chiar moarte de om, unde hatmanii leșești vrând să îmbărbăteze pre ai săi și-au pus și ei capetele, ales Buburoțki, podcomori[2] de Liov, și Purcelavschi, voievoda Ruskii, și Bleginski, și Muciorschi, și Parșivețki și alții, carii las a-i mai scrie.

Iară Ciubăr-vodă pornindu-se cu toată oastea după dânșii, i-au gonit de iznoavă până aproape de Nistru, și pre

---

[1] Suliți, lăncii.

[2] Titlu de noblețe.

carele îl agiungea dendărăpt cu sulița, îndată și îl împungea. Ce leșii, dacă au apucat a fugire, nu s-au mai oprit în drum, să-i agiungă moldovenii cu Ciubăr-vodă, și să-i împungă cu sulița unde nu se cade, căci se temeau de un lucru de primejdie ca acela.

Și într-acesta chip au biruit Ciubăr-vodă, nu așa cu vitejia, cum cu meșteșugul. Zice letopisețul cel leșesc să hie fost războiul cu hiclenie, nu cu direptate. Iară cine poate ști? Că dacă au fost cu direptate au ba, totuna-i acmu, că bătaia nu se mai întoarce.

Și văzându-se Ciubăr-vodă curățit de vrăjmașii săi, cu mare bucurie și pohvală domnească s-au întors la Suceava, unde i-au ieșit tot norodul cu vlădici înainte, și au șezut iară în scaunul său, ca un împărat și biruitoriu, dând laudă mare lui Dumnezeu pentru izbânda ce au făcut.

CÂND FECE NUNTĂ CIUBĂR-VODĂ CU DOMNIȚA CATRINA, FATA LUI VLAD-VODĂ DRACUL CEL BĂTRÂN, DOMNUL ȚĂRĂI MUNTENEȘTI

Acestea dară trecând, cum trece grindina și furtuna de lucește iară ceriul senin, fără zăbavă și-au venit și țara la hirea sa de mai înainte și s-au împlut de tot bivșugul. Și apropiindu-se toamna acelui an, socotit-au Ciubăr-vodă să nu rămâe holteiu la vreme de iarnă, că-i frig. Deci dar chibzuind a-și găsi doamnă de rude mari pre sama lui, s-au agiuns în cuvinte cu domnița Catrina, care la moartea tătâne-său, lui Vlad-vodă Dracul cel Bătrân, domnul Țărăi Muntenești, au fost pribegit la curtea lui Huniad, în Țara Ungurească. Deci răpezind Ciubăr-vodă un boier de țară, pre Iancu Dulău logofătul, de i-au adus mireasa de la unguri, îndată s-au apucat de au făcut mare și frumoasă nuntă domnească.

Trămis-au în toată țara crainici să vie boierimea la nuntă, de la mic până la mare, nu cu poroncă, ce numai de

poftă. Și soli den Țara Ungurească și de preste Nistru au venit, și de la leși așjdere, carii măcar că au fost bătuți, la nuntă tot s-au îndesat. Și au adus solii multe daruri și frumoase, ales cel moschicesc, carele au dăruit miresii o blăniță de samur și măriei-sale zece coți de postav feleandraș. Și așa s-au veselit cu feluri de giocuri și de pitreceri, cu muzici den țimbale și den pițiburlă, de giucau nu numai în casă, ce și prin ograda curții domnești, tot boieri cu giupânese, toți împodobiți, cât nu era nuntă și era minune. Zic să hie venit la nuntă și Roxanda, giupăneasa lui Todirașcu Stroici paharnicul, care zăcând mai înainte de lungoare i-au fost căzut părul, de i-au căutat a se tunde. Și nu o au răbdat inima să nu vie la nuntă, ce măcar că era tunsă, tot au venit. Și mult s-au veselit măria-sa și boierii și tot norodul, de muiere tunsă, care lucru minunat ca acela nu s-au mai văzut de când lumea și nice s-a mai vedea.

Adus-au și pehlivani de prin străinătăți, de au făcut fel de fel de giocuri, și pre pământ și pre funii. Și cerând un pehlivan cușma măriei-sale, au pus-o cu gura în gios, după care îndată au scos dentr-însa două găini vii, una neagră și alta pistriță. Iară pre cea pistriță luând-o mireasa în brațe, o au căutat de ou. Și au aflat într-însa ou gata să-l facă, pre care l-au și ouat îndată în palma măriei-sale. Și mult s-au minunat.

Iară alt pehlivan, hindiu de neam, viind înaintea măriei sale cu mânecele sumese, au început a scoate pamblică stacojie den nas. Și au scos fără istov ca la 50 de coți și mai mult, tot pamblică bună de atlas, stacojie. Pre care luând-o măria-sa, îndată și o au dăruit miresei. După care, s-au încruntat la sprânceană Ciubăr-vodă și au stătut oarece pre gânduri, apoi au chemat un tălmaciu și l-au ispitit pre acel hindiu: „Care ți-i voia, măi? Că iaca îți vom găsi muiere de baștină și-ți vom da și pământ, să te gospodărești la noi în țară”. Așa i-au căutat a-l smomi Ciubăr-vodă pre acela să rămâe, nu de dragul lui, au dentr-

o toană fără temeiu, cumu-i abate omului la băutură - ce cu plan adânc. Socotit-au adecă măria-sa că dacă într-o cifârtă de ceas au fost în stare hindiul a scoate 50 coți de pamblică den acel nas de mare ispravă, apoi într-un an întreg va îndestula den pamblică toată Țara Moldovii. Și încă atâta va mai prisosi, cât să treacă neguțătorii moldoveni și la țările megieșe, cu pamblică bună de-a noastră, stacojie, să priimească schimb altă marfă mai de nevoe.

Ce pehlivanul nu s-au învoit să-și tocmească nasul într-acesta chip.

DE UN GRĂMĂTIC MINCIUNOS LA CURTEA LUI CIUBĂR-VODĂ

Scrie letopisețul nostru cest moldovenesc, de zice că într-o vreme s-au oploșit la curtea lui Ciubăr-vodă un oarecare Bogdan grămătic, ce s-au fălit că-i vâlhovnic[1] și om învățat foarte, și că va scrie de viața domnilor vechi și de toate câte s-au lucrat mai demult în Țara Moldovii.

Și țiindu-l Ciubăr-vodă în mare cinste, i-au dat în samă multe hrisoave și urice și ispisoace vechi, să le dezlege cu rânduială și să aleagă dentr-acele cum au fost cursul anilor și viața domnilor trecuți, ales a tătâne-său, Alexandru-vodă cel Bătrân.

Ce până la urmă, pre toate le-au zăhăit acel grămătic, și atâta le-au amestecat și le-au zgribușit, încurcând anii și poveștile, că nimica bun n-au mai ales de acolo. Și așa s-au dovedit acel Bogdan scriitoriu de cuvinte deșarte, adecă om de minte puțină. Care cunoscând Ciubăr-vodă că acela n-au fost grămătic și vâlhovnic cu adevărat, ce doară s-au fălit că iaste, foarte s-au măniat măria-sa. Și mustrându-l oarece cu buzduganul, au pus de l-au însămnat cu hangerul la nas. După care l-au alungat de la curte cu

[1] Filozof, mag.

mare ocară. Și fugind acel Bogdan grămătic de rușine în Țara Ungurească, s-au învăluit adânc în munte și nu s-au mai oprit până la târgul Clujului, unde mai apoi s-au gospodărit, rămâind acolo de veci. Care văzându-l ungurii că-i fără nas, numai o rămășiță cât o alună, îndată l-au poreclit Duică, adecă, pre limba lor, cârnu. Cum au rămas de se poartă și până astăzi acea poreclă, prin acele părți de lume.

DE SFÂRȘITUL DOMNIEI ȘI MOARTEA LUI CIUBĂR-VODĂ

Nu multă vreme după acestea, s-au bolnăvit Ciubăr-vodă de *cataroi,* care boală se cunoștea dentr-aceea că avea slăbiciune mare și amețeală, ales după ospețe.

Chemat-au atunci babe vrăjitoare, care l-au învățat să-și toarne pre gât, în toată dimineața pre nemâncate, câte doauă ocă de vin vechiu, hiert cu chipăruși. Și-i de mirare că nimica nu i-au folosit.

Adus-au mai la urmă chiar doftor, den Țara Ungurească, de i-au gâcit că-i bolnav de *frănție,* care și moldovanul, măcar că nu-i franțuz, se tâmplă de are. Și i-au dat să guste dentr-un șip doftorie amară ca herea, care amirosind cumplit fără samă, îndatăși au umplut toată ograda curții domnești de putoare. Și nice dentr-acea tărie, tot nimica nu i-au priit.

Care văzând așa Ciubăr-vodă, că nu mai are leac, cumuși era blând și cucernic la fire, și-au luat de samă și s-au săvârșit den viață, mercuri spre gioi, 14 martie, văleatul 6960 de la facerea lumii, după ce au domnit doi ani, trii luni și opt zile.

Și au fost acest Ciubăr-vodă domn viteaz și cu mare frica lui Dumnezeu, nice mai bun, nice mai rău ca alții și iubit de tot norodul. Numai cu boierii ce nu s-au pre împăcat la început. Zidit-au fântână mare de piatră la rohatca

Dărăbanilor, și doauă biserici frumoase, înzestrându-le cu ocini și cu hălăștaie, și cu odoare scumpe în lontru și pre den afară cu zugrăveli. Și s-au nevoit în zilele sale de au adus cu multă cheltuială den țara păgână, de la Trapezont, moștiile sfântului mare mucenic Sisoe, făcătorul de minuni, și le-au așezat în mânăstire la Poponeț, unde trăiesc și până astăzi.

*

Aici se isprăvește manuscrisul lui Oprea Cață logofătul.

ȚARA DE DINCOLO DE NEGURĂ

Au venit gâștele?

Vestea cea mare ne-a umplut de neastâmpăr, pe tovarășul meu și pe mine, fiindcă amândoi aveam pasiunea vânatului de baltă.

În fiecare an la începutul primăverii o viață nouă și zgomotoasă se abate prin stuhurile bălților mari dinspre Ungheni. Un norod nenumărat de gâște sălbatice și *gâlițe,* sosite în lungi stoluri migratoare din ținuturi necunoscute, rațe și rățuște de douăsprezece soiuri, lișițe, bâtlani și pescăruși cu aripi elegant arcuite, nagâți, grauri, ciori băltărețe și alte zburătoare misterioase care n-au nume pun stăpânire odată cu dezghețul pe toată revărsarea apelor și împărăția trestiilor dintre zăvoaiele Prutului și matca cea înșelătoare a Jjiei, care curge pe-aici domol ca un curent submarin printre maluri nevăzute.

Sus, pe culmea dealului din față, castelul prințului Sturza, alb și ireal ca palatul lui Papură-vodă, pare un miraj proiectat în văzduh de lumina apelor. De la poalele

lui, se desfășoară, cu oglinzi neclintite de oțel întunecat și ostroave lungi de drinduri înverzite proaspăt în lucirea primăverii. Stoluri de rățuște dau necontenit ocoluri pe deasupra, încurcând în belțuri și ochiuri capricioase un fir nevăzut, pe care la urmă îl înnoadă brusc într-un pâlc de trestii înalte. Și balta toată gârâie, și miaună, și cântă-n soare cu glasuri multiple și stranii, de-ți pare că ai descins aievea pe altă planetă mai tânără sau, cu milioane de ani în urmă, în luminoasa eră a primăverii pe pământ.

Nicăieri patima vânătorească nu-ți oferă o emoție mai aleasă. Și nicăieri focul de pușcă nu-ți poate dărui surprize mai variate.

*

Când coborâm din tren, soarele se lasă spre asfințit. Balta e mută și pustie. Tovarășul meu pornește nepăsător spre casa lui moș Barnea, pescarul din marginea satului, iar eu rămân mai în urmă, cuprins de o neagră presimțire. Nici un zbor de pasăre nu se zărește prin văzduh, nici un glas nu se ridică din stuhuri. Semn rău! Peste optimismul și neastâmpărul meu din tren se lasă o dezamăgire iute și aprigă, pe care Barnea o ascute și mai tare cu lămuririle lui de prisos. Da, iarna a fost uscată, apele s-au tras către Vladnicul cel mare din mijloc și balta, în loc să se umfle la dezgheț, a rămas seacă pe întindere mare, „cum de treizeci de ani nu s-a pomenit”. De aceea nici pasări nu prea se văd anul acesta...

— Vra să zică, până-n sară facem oleacă de pândă, rostește drept încheiere tovarășul meu, care niciodată nu-și pierde cumpătul. Iar mâine în zori cu luntrile...

— Ieșim, cucoane, de ce să nu ieșim? răspunde Barnea, moale. Și om face și-n astă-seară oleacă de pândă, ca să nu se cheme că ați venit degeaba cu *trinu* până aici...

Rostul vânatului de baltă cere ca în fiecare luntre să nu

ia loc decât un singur vânător, cu luntrașul lui. Dacă stau doi pușcași într-o luntre, se încurcă unul pe altul și nu fac nici o ispravă. Barnea, care cunoaște bine această rânduială, se leagă că ne va găsi el încă un luntraș priceput, până nu se face sară.

— N-are să găsească! profețesc eu, cu voluptatea amară a pesimismului, care a pus definitiv stăpânire pe făptura mea.

Și-n adevăr n-a găsit. Numai un băietan, ocupat cu vitele prin partea locului, s-a prins în cele din urmă să poarte o lotcă mică de pescar, cu mine, în urma luntrei cu tovarășul meu, pe care Barnea o mână harnic spre taina stuhului... Dar abia ne-am depărtat de mal, când bag de seamă, cu năduf, că băietanul meu nu se pricepe deloc să mânuiască lopata și *ghionderul.* Descurajat, am strigat lui Barnea să oprească să mă ia și pe mine în luntrea lui cea mare.

— Poftiți, cucoane, de ce nu? Că doar avem loc destul în corabia mea, strigă el, vâslind îndărăt.

Luntrea s-a alăturat ușurel de lotcă. Mă ridic în picioare, cu pușca cumpănită într-o mână, cu blănița în cealaltă și, deprins cu asemenea peripeții vânătorești, pășesc fără grijă peste bord... Se vede însă că astăzi toate erau menite să se împlinească pe dos. Luntrea oscilează fără veste pe-o coastă; apa năvălește într-însa, o umple și-o scufundă pe jumătate... Naufragiu!

Nici nu știu când am sărit îndărăt, în lotcă. Băietanul strigă și gesticulează, Barnea e de mult în apă până la piept, tovarășul meu... Ei da, mărturisesc că în clipa cea mai critică, îmboldit de o curiozitate ironică, absolut nepotrivită cu împrejurarea, nu m-am gândit numai la mine în acel moment, ci am întors capul să văd ce face tovarășul meu... Trebuie să spun însă, pentru descărcare, mai întâi că apa în acel loc nu era tocmai adâncă, ci numai cumplit de rece; al doilea, că tovarășul meu nu-i om sprințar la trup, ci mai degrabă voluminos și mare-n diametru. Iar la

suflet, nu-i deloc omul care să păstreze supărarea dintr-atâta lucru.

M-am întors, așadar, și m-am uitat la el, ca să am de ce face haz mai târziu. Dar nu l-am văzut în apă, după cum m-așteptam. În clipa primejdiei, cu o iuțeală și cu o precizie de neînchipuit, tovarășul meu se prăvălise pe o parte, din luntre de-a dreptul în lotcă, la spatele meu, unde a rămas neclintit. Din sutele de mișcări posibile, el a făcut exact pe cea mai potrivită ca să-și salveze și pușca și persoana, fără să răstoarne, cu greutatea lui, lotca cea mică.

Barnea s-a întors prin apă și ne-a remorcat îndărăt, la mal. Eram ud până mai sus de genunchi. Tovarășul meu luase și el apă, la un șold. Amurgul era rece; un vânt subțirel trăgea cu perzistență dinspre apus...

Niște oameni cuminți ar fi renunțat la vânătoare pentru sara aceea, ca să-și usuce hainele și încălțările sub un acoperiș, la lumina unui foc. Dar Barnea n-a așteptat deloc să vadă ce hotărâm în această privință. A tras numaidecât pe mal luntrea cea mare, a întors-o cu fundul în sus ca să-i scurgă bine apa și a început s-o pregătească - pentru o nouă expediție. Știa el din experiență că vânătorii nu sunt oameni ca toți oamenii.

*

Nici tovarășul meu, așadar, nu-i om ca ceilalți oameni. Pe lângă însușirile vânătorești care-l deosebesc de muritorul comun, natura a pus în firea și-n făptura lui multe ciudățenii și contraste. Mare la trup, te-ai așteptat să fie din această pricină greoi și stângaci în mișcări. Dar nimeni nu îndură mai ușor truda unei zile de vânătoare. Iar când un iepure sau o prepeliță îi sare la distanță potrivită, pușca parcă face parte din trupul lui; nici nu-ți vine să crezi cu ce vioiciune năprasnică o duce la umăr și, ca un Jupiter în miniatură, trăsnește lighioana măruntă din fugă.

Simțurile lui sunt tot atât de agere. Prin porumbiștile înalte, care foșnesc tare în bătaia vântului, el distinge cu ușurință cel mai ușor foșnet *anormal.* Vara, pe arșiță, când suie și coboară prin pârloage, ogoare și miriști, cu soarele-n față, cu pălăria plecată peste ochii aproape închiși, nici o păsăruică nu-i trece în preajmă fără s-o înregistreze pe retină și s-o identifice instantaneu.

Dintre toți vânătorii, e singurul tovarăș cu care mă împac desăvârșit. Poate fiindcă avem aceleași gusturi. Sau poate fiindcă e mai înțelegător și-mi suportă capriciile cu mai multă răbdare.

Dar la „temperament” nu ne potrivim deloc. Lucrul acesta se vădește mai cu seamă când trebuie să urcăm și să coborâm, iarna, cu ceilalți tovarăși, pantele primejdioase de la Stânca sau dinspre Bivolari, grămădiți într-un camion mare cu coviltir. Șoseaua e desfundată de ploi, roțile mașinii *patinează* în glodul lunecos. Și nu o dată era să ne prăvălim cu mașina în prăpastie. Fiindcă sub coviltir stăm ca-ntr-o cutie închisă, eu m-așez totdeauna la coada mașinii, ca să pot vedea pe deasupra scândurii din fund *tot ce se întâmplă.* Și la cea mai mică alarmă, stau gata să m-arunc afară, să nu mă prindă camionul dedesubt în caz de răsturnătură. Tovarășul meu, însă, își găsește loc întotdeauna la mijloc, sub coviltir, de unde nu poate vedea nimic și unde stă tot drumul liniștit. Orice s-ar întâmpla, el nu se mișcă niciodată de la locul lui.

— Știi prea bine că nu sunt deloc un om fricos, încerc eu să-i explic. Nu mă tem nici de lup, nici de hoț, nici de șoarece. De nimic pe lume nu mă tem, când știu că pot să mă apăr și să atac la rândul meu. Dar când deraiază trenul ori se răstoarnă o hurdughie ca asta, ce poți face?...

— Apoi dacă nu poți face nimica, resemnează-te și stai liniștit. E cel mai cuminte lucru, îmi spune el zâmbind.

— Ba-iu! Nu mă resemnez. Dacă se răstoarnă și-mi prinde vreo mână dedesubt, m-apuc cu dinții de fier. Tot se

cheamă c-am reacționat!

Filozofia tovarășului meu mă impresionează totuși. Resemnarea lui nu vine de astă dată din fondul naturii lui optimiste, ci mai degrabă dintr-o credință sau iluzie mistică. Tovarășul meu crede în Dumnezeu și-n ocrotirea divină, fiindcă „așa a apucat din bătrâni”.

Într-un rând, ne găseam împreună pe niște imașuri pustii, înspre pădurea Popricanilor. Un iepure s-a ridicat drept între noi. E tot ce poate face mai rău un iepure, când vrea să provoace o nenorocire. Tovarășul meu a săltat pușca la umăr, dar s-a stăpânit și n-a tras. Eu însă m-am lăcomit și-am tras. O halice ricoșată din pământ l-a ajuns în piept, i-a găurit surtucul și i s-a oprit în cămașă. Am alergat speriat, să-i dau ajutor și curaj.

— Nu-i nimic! m-a îmbărbătat, tot el pe mine, cu bunătate. N-a ajuns decât la piele...

De întâmplarea aceasta îmi aduc aminte acum, când stăm amândoi, spate-n spate, în luntrea lui Barnea, la întoarcerea spre casă. Pânda de seară nu ne-a fost cu noroc. Câteva stoluri de gâște înșirate în unghi ascuțit, cu vârful spre apus, au trecut sus, departe, pe deasupra noastră. Le-am salutat cu două focuri de pușcă, dar n-am izbutit să le stric nici o clipă simetria în azur. După aceea, luntrașul ne-a purtat vreo două ceasuri de-a lungul unei cărări singuratice de apă, între stuhuri înalte și încremenite, până aici, în albia Jjiei, care deschide un drum mai larg, cotind de-a curmezișul bălților. Nici o rață nu s-a ridicat în liniștea acestui crepuscul lung ca-n ținuturile polare. Acum s-a făcut noapte. Pescarul poartă luntrea ușurel, printre buchete mari de trestii, sub lună. Din lopată îi picură la fiecare mișcare steluțe de argint în apa lină.

Umbra e străvezie; un glas de broască tresare de sub papură, în surdină, apoi se stinge... Trestii și apă, stele și singurătate - nimic în jurul nostru nu ne aduce aminte de viața reală. Plutim - ca-ntr-un peisagiu din era terțiară...

Tovarășul meu tace. Mă razim mai bine de spatele lui masiv și nemișcat, dar nu-i tulbur cu nici o vorbă tăcerea îndelungată în care s-a adâncit. Pentru că pe tovarășul meu îl cheamă Mihail Sadoveanu - iar un ceas ca acesta, într-o noapte dulce de primăvară, se întâlnește destul de rar în viața unui om.

*

În zori de ziuă, Gheorghe Barnea ne aștepta cu luntrea pregătită temeinic pentru drum lung, să ne poarte de-a dreptul la Vladnic, în inima bălților, unde zburătoarele nomade care poposesc pe la noi își țin soborul cel mare, departe de oameni.

Printre păreți de trestie înaltă, străbatem în tăcere cărări lungi de apă cu plavii buboase, cu foi late de nufăr și cu pojghiță pe alocuri, și ne afundăm în labirintul de lagune care taie stuhurile, spre Vladnicul cel adânc. Uneori se deschid pe neașteptate în luminiș ochiuri mari de apă în mijlocul trestiilor, oglinzi misterioase, tăcute și lucii sub lumina albăstrie care începe să crească dinspre răsărit.

Și deodată, cu zbor șuierător, două rățuște săgetează văzduhul, pieziș deasupra noastră. Detunătura puștii, bubuind straniu în liniștea mare de până acum, trezește baltă întreagă. Mii de croncănituri îi răspund din depărtare. Un măcăit aprig se ridică din stuhuri; gâștele încep să gârâie din toate părțile, nevăzute; lișițele se trezesc în cotloanele lor de papură veștedă. Un stol de grauri, la început ca un noruleț, desfășoară în lumina răsăritului un văl cernit, străveziu și ușor, cu falduri capricioase, pe care parcă-l poartă vântul pe deasupra bălților, până în negura încă întunecată dinspre apus.

*

Soarele s-a ridicat de mult. În Vladnicul mare n-am găsit pâlcuri de lișițe, risipite ca șiraguri de mărgele negre pe oglinda apei. Tovarășul meu a doborât din zbor o gâscă. Am văzut-o cum s-a lăsat pe-o aripă, ca un avion dezechilibrat, și-a căzut oblic, departe-n stuhuri. Barnea a căutat-o în zadar și s-a întors cu mâna goală. A doua gâscă, pe care luntrașul ne-o aduce în sfârșit, de la capătul unui petec de pârlitură unde căzuse cu aripile desfăcute, e cercetată cu grijă și așezată frumos între rațele rânduite în fundul luntrei.

— Unde mergem acum? întrebă Barnea.

— Să mergem la *Coada Râiosului!* zic eu, cu entuziasm.

— Nu - răspunde tovarășul meu - ce să căutăm într-un loc cu un nume așa de spurcat? Să mergem mai bine în *Cucova* ori în *Temircan...*

— Ori la *Coada Vacii,* complectează Barnea, cu tărie.

... Ne-am oprit la pândă pe-o lagună îngustă, între două ziduri de trestii. Luntrea e fixată cu un capăt în stuh. Barnea a adormit. Tovarășul meu stă cu fața-n sus, cu ochii-nchiși, cu obrazul pe jumătate în soare. Mă uit la fruntea lui cu proeminențe ciudate și nu-mi pot da seama dacă a ațipit ori e încă treaz. Drept răspuns, un sforăit subțirel pornește din nasul lui mic, cât un țumburuș, care are totuși pretenția să fie acvilin. Doarme! Dacă trece tocmai acum un stol de gâște, ce-i de făcut?...

Mă aplec peste marginea luntrei și mă uit în adânc. Apa e curată și incoloră, nici o nuanță verzuie nu joacă în transparența ei. O rază piezișă de soare o luminează până-n fund. De-acolo, din labirintul de buruieni fioroase, două gângănii negre, cât două migdale, cu lăbuțele dinapoi lățite în formă de lopățică, înoată de-a lungul razei până aproape de suprafață. După talie și după alte semne, înțeleg că una e mascul și cealaltă, femeiușcă. Habar n-au de prezența mea. Totuși mă simt scandalizat: urâțeniile acestea își permit să facă dragoste sub ochii mei! Dar a

treia gânganie, un mascul inoportun, aleargă de la fund. Intrusul e cam brutal și pare pus pe sfadă. Mă uit cu atenție... Femeiușca se întoarce cu coada când spre unul, când spre celălalt. Cochetează scârnăvia! O umilesc și-o alung c-un capăt de trestie. Rămași singuri, cei doi masculi se uită unul la altul, nedumeriți de rostul acestei intervenții divine.

Tovarășul meu sforăie înainte subțire. O pitulice de baltă se joacă alături, în stuh. Și deodată rămân cu urechea ațintită... S-a auzit, foarte departe, un glas de gâscă. Dacă trece tocmai acum pe deasupra noastră?

Fără să ridice capul, tovarășul meu deschide un ochi. Un ochi foarte albastru în lumina mare - și copilărește atent. Cu toate acestea știu bine că dormea! Se vede însă că dormea numai cu nasul și cu o ureche. Cealaltă ureche îi stătea trează, de strajă.

*

La întoarcere, de-a lungul unui „canal” nesfârșit, întâlnim petece mari de pârlitură. Ici și colo, pe întindere de câteva hectare, stuhul a ars, lăsând la fața mlaștinii ciocălăi ca de păpușoi și țărână calcinată, de-ai crede că e tare ca piatra. Dar e numai o pojghiță mincinoasă de cenușă și rădăcini firave. Când pui piciorul pe ea, te afunzi numaidecât: dedesubt e apă neagră și glodoasă - am făcut experiență până la genunchi.

Barnea ne lămurește că oamenii pun foc stuhului bătrân, ca să poată crește altul tânăr, mai în voie...

Vântul bate cu putere dinspre miazăzi. Mă întorc spre luntraș. Mi-a venit, așa, o idee nenorocită.

— Moș Barnea, îl întreb eu, ce-ar fi dacă am pune și noi foc, să vedem cum arde?

Luntrașul surâde cu tot obrazul lui grav, uscățiv și arămiu ca de indian. Își întoarce nasul ascuțit, în formă de

plisc, și furișază o privire iute spre tovarășul meu, care stă neutru cu spatele. Apoi răspunde, cam într-o doară:

— Ce să fie? N-ar fi nimica…

La ideea spectacolului măreț pe care ni-l putem oferi „fără să fie nimica”, nu mai am astâmpăr. Vântul foșnește, trestiile îmi fac semne cu capul și mă invită, plecându-și moțul cafeniu toate odată, în aceeași direcție.

În cele din urmă, mă hotărăsc. Scot cutia cu chibrituri și scapăr. Barnea îmi ține căciula în dreptul vântului. Stuhul, uscat tare, des și înalt de trei stânjeni, s-aprinde cu pâlpâiri iuți, cu pârâituri precipitate.

— *Alea jacta est*![1] strig eu.

— Hai? răspunde moș Barnea.

Flacăra se înalță încovoiată de vânt; un fum negru izbucnește deasupra… Focul se întinde cu repeziciune…

— Să mergem! zice tovarășul meu, cam neliniștit de dogoarea și de îngustimea locului.

Pornim înainte, pe canal. De la fiecare cotitură întorc capul și-mi admir opera, urmărind întinderea dezastrului. Flăcări lungi se înalță când și când deasupra stuhurilor; fumul izvorăște gros și negru, ca din zeci de fabrici odată… O îngrijorare vagă începe să mă cuprindă. Dacă arde toată… balta Cristeștilor? Tovarășul meu mă spionează cu coada ochiului și-mi urmărește gândurile.

— Barnea, zic eu nemaiputând răbda, oare n-o să-mi găsească nimeni pricină c-am dat foc?

— De, parcă poți să știi?... răspunde apăsat luntrașul, privind drept înainte.

Scot tabachera și-i ofer o țigară.

— Stuhul vechi nu folosește la nimic… completează el, moale.

Cu toate astea nu mă simt liniștit. Incendiul s-a întins grozav în urma noastră. Parc-aș vrea acum să se stingă cât

[1] Zarurile au fost aruncate! (lat.)

mai curând „de la sine”. Dar unde-i norocul ăsta... cu atâta apă dedesubt și uscăciune deasupra!

Pe canal, ne întâlnim cu un pescar bătrân, lipovan. Se uită la noi, ca la orice oameni de treabă. Aștept să ne puie vreo întrebare cu privire la foc. Dar el tace. Nu pare deloc alarmat de prăpădul care se vede în fund.

— Unde te duci? îl întreb eu. Te duci încolo... spre focul cela?

— Da, răspunde el, simplu.

Nu pot împinge imprudența mai departe cu alte întrebări...

După ce intrăm în matca Jjiei, la loc larg, tovarășul meu, care stă cu spatele spre incendiu, mă întreabă cu perfidie:

— Tot se mai vede ticăloșia ceea?

— Tot! oftez eu cu năduf. Ba încă se vede mai tare canainte... Iaca ce ispravă m-ați îndemnat să fac, d-ta și cu Barnea!...

Sub această învinuire nedreaptă, tovarășul meu tace scârbit.

*

Am ajuns acum aproape de mal, spre marginea de jos a satului. O fată subțirică și mlădioasă intr-n apă cu picioarele goale, ridicându-și fusta pe măsură ce înaintează spre adânc. Se face că nu ne vede - parc-ar fi singură. Asfințitul o luminează dintr-o parte; unda rece și verzuie îi mângâie coapsele abia împlinite, în culoarea bobului de grâu.

Când ajungem în dreptul ei, o întreb: ce caută? Fata întoarce spre mine o privire serioasă și adâncă, apoi își urmează mersul fără să-mi răspundă.

Seara târziu, de pe prispa casei din deal a lui Barnea, tovarășul meu a privit lung cum ard stuhurile în depărtare

„ca-ntr-un răsărit de lună”... S-o fi gândit, poate, atunci: ce fac oare sălbătăciunile bălții, când arde stuhul? - și i s-a părut că aude dintr-acolo „urlete pierdute și tremurate”...

Iar peste vreo săptămână, cititorii lui, nenumărații lui prieteni, au ascultat încă „o istorie adevărată” de vânătoare - cu moș Procor, cu Timofti mocanul și cu un oarecare Caliniuc, sfâșiat de lupi într-o noapte de iarnă, pe-o plavie pustie din Delta Dunării - pe lângă alte născociri minunate, pe care el le ticluiește cu atâta meșteșug, de-ai jura c-a fost acolo, la fața locului, și-a văzut cu ochii lui cum s-au petrecut toate, din fir în păr.

De data asta însă, l-am prins asupra faptului. Și las aici mărturie posterității despre geneza uneia din încântătoarele-i povestiri vânătorești. Să știe și urmașii noștri, atunci când bălțile de la Cristești și moș Barnea și noi vom fi trecut de mult în țara de dincolo de negură, de la ce întâmplare prozaică din lumea reală s-a inspirat acest mare vrăjitor, ca să plăsmuiască încă o istorie vânătorească, foarte minunată... dar cât se poate de adevărată...

Notă. - La aceste amintiri, pe care le-am notat a doua zi ca să nu le uit, marele meu prieten mi-a răspuns prin câteva pagini (... pagini de strălucitoare poezie - vezi volumul *Țara de dincolo de negură).*

Dl Sadoveanu își revendică acolo cu tărie autenticitatea personagiilor și faptelor din povestirea la care făceam aluzie. Și se miră că le-am uitat. În adevăr, mi-am adus aminte. L-am cunoscut și eu pe moș Procor, am intrat în coliba lui și am stat de vorbă cu el, într-una din rătăcirile noastre prin Delta Dunării. Dar îl uitasem de mult...

Cine ar putea să se mai laude cu un aparat de înregistrare atât de sensibil ca al tovarășului meu, căruia nimic nu-i scapă din câte-i trec pe dinainte și care ține minte ani întregi intonația unei fraze și gestul cu care un biet pescar bătrân și-a alungat un țânțar de pe frunte...

ÎNTR-O DIMINEAȚĂ DE PRIMĂVARĂ

Pe cărarea de sub coastă, Loveț pădurarul urca încet, cu torba goală și cu pușca la spinare.

Un cuc nerod cânta aproape, între frasinii de pe culme; altul îi răspundea din vale. Și era pădurea de curând înverzită, și frunza fragedă râdea la soare, și tot codrul întinerit răsuna de cântece.

Sub fagul cel mare de la mijlocul coastei, Loveț se opri, răzimat în pușcă. Toate dealurile dimprejur își răsfirau în lumină, ca niște arici, spinările țepoase. Granguri zglobii fluierau din vârful arinilor, gaițe se strigau peste poiene și, de pe un deal pe altul, mierlele se îngânau cu melodioase glasuri. Și toată răsfățarea verde a pădurilor strălucea ca un rai, în dimineața de primăvară.

Deasupra lui Loveț, un țoi zgomotos și mic, agățat cu spatele în jos de scoarța grunțuroasă, călca mărunt ca un șoarece de-a lungul unei ramuri înclinate, bătea coaja cu ciocul și făcea din fundul gușuliței: gim-gim… gim-gim!

Loveț luă pușca la ochi… Detunătura izbucni năprasnic, umplu valea, se pierdu departe și, izbind în pieptul dealului din fund, răsunetul ei se întoarse ocolind pădurile. Câteva clipe, toate glasurile codrului amuțiră de mirare… O ciocănitoare de munte trecu ca o flacără verde, printre două vârfuri de fag. Apoi o ghionoaie, ascunsă cine știe unde, într-un desiș, slobozi un râs grăbit, o ploaie de țipete mărunte. Și, ca la un semnal, toate glăsuitoarele acestei lumi de verdeață și de lumină își reluară cu nepăsare cântecul întrerupt.

Iar sub fagul cel mare, țoiul picase cu aripile sângerate.

Loveț îl ridică din iarbă și-l ținu pe palmă. Era călduț și

ușor ca o pană, cenușiu pe spate și gălbui pe burtă. Nu murise. Ochii lui, ca două picături de păcură, păreau că lăcrimează, împăinjeniți de durere. Vânătorul îl aruncă iar în iarbă, lângă torba goală. Pe mâna lui se prelinse o picătură fierbinte de sânge.

Soarele era acum sus, deasupra dealului din față. Vântul curgea în răstimpuri, ca o apă lină, peste păduri.

Loveț se lăsă cu fața în sus și cu brațele sub cap, la umbra tufarului bătrân. Țânțari de pădure, leșinați de foame, s-apropiară numaidecât, bâzâind subțirel. O pitulice speriată, privindu-l cu spaimă și curiozitate, începu să țipe în gura mare. Dar nu se depărta prea mult, ca să nu-l piardă din ochi. Sărea de ici-colo, tot împrejurul lui, aplecându-și capul pe sub câte o frunză, ca să-l poată vedea mai bine... Un bondar grăbit sosi și el, nu se știe de unde; îi dădu ocol de două ori, mormonind ca un urs din neamul mărunt al gâzelor, și se pierdu printre tufe.

Și zumzetele văzduhului scădeau în căldura zilei, pe când o toropeală largă cuprindea pădurile, ca-ntr-o pânză de liniște. Loveț clipi des din ochi; apoi rămase cu pleoapele închise. Un fir subțire de paianjen i se prinse de gene...

Și iată că, drept în vârful fagului sub care stătea Loveț, se arătă o zburătoare străină, o pasăre mare și gingașă, tăiată parcă dintr-un bulgăre de zăpadă. Penele ei curate străluceau ca argintul în lumina soarelui. Stătea nemișcată; numai capul mic și negru și-l întorcea în toate părțile. Și cu glas răsunător striga peste pădure:

— Ga-ga! ghi-ghi!...

Niciodată Loveț nu mai văzuse asemenea minune... Cu mare fereală și cu bătaie de inimă, el ridică încet pușca, ținti îndelung - și trase de trăgaci...

Dar pasărea minunată nu căzu. Ca și cum n-ar fi băgat de seamă nimic, ea rămase nemișcată și glasul ei mare

striga iar peste păduri:

— Ghi-ghi! Ga-ga!...

Vânătorul o privea cu uimire. Până atunci, pușca lui nu dăduse greș...

Loveț turnă cu ciudă două măsuri de pulbere pe gura țevii, îndesă cu varga un dop mare de câlți, apoi un pumn întreg de halice. Și, ținându-și răsuflarea, luă iar pușca la ochi... Dar focul țâșni din țeavă fără zgomot, ca un șuvoi scurt de fum. Și pasărea de argint rămase ca mai înainte, nemișcată...

Loveț aruncă pușca în iarbă. Se agăță cu mare ciudă de trunchiul fagului și începu să se suie din ramură în ramură. Cu cât se urcă mai sus, cu atât nerăbdarea lui creștea. Iar pasărea își întorcea capul și se uita în toate părțile; numai în jos, la el, nu se uita - părea că nici nu-l știe... Loveț era acum aproape de ea, îi vedea moțul de aur și ochii ca două boabe de rubin... dar când întinse mâna s-o apuce, ea fâlfâi ușor, se înalță deasupra lui și-l lovi cu pliscul drept în mijlocul frunții...

Și dintr-o dată Loveț se simți ușor și micșorat, sub aripile zburătoarei necunoscute. Și văzu, cu mirare, că-i înțelege graiul.

— Eu sunt regina păsărilor, grăi ea. Și pe tine, Loveț, te-am schimbat acum în pasăre. Vino cu mine!

Zburară amândoi peste vârfuri de copaci și se opriră drept în spicul unui paltin uriaș din inima pădurii.

Se făcuse noapte. De jur împrejur, cât cuprindeau ochii, nu se vedea acum decât revărsarea codrilor adormiți sub lună.

Din vârful paltinului, pasărea măiastră începu să strige iar deasupra pădurii și glasul ei străbătea acum și mai departe, peste creștetele copacilor, în liniștea nopții.

Și din patru părți începură să vie rânduri-rânduri, la chemarea reginei, toate cântărețele pestrițe și strălucitoare ale zilei, toate zburătoarele ursuze și ciufulite

ale întunericului, tot norodul nenumărat al ciripitoarelor mărunte care mișună ascunse prin frunzișuri, sub larga ocrotire a codrului. Veneau cu grăbite fâlfâiri de aripi și se lăsau în jurul lor, stoluri-stoluri, mii de păsări, rânduindu-se laolaltă după nație, după meserie, după glas ori după îmbrăcăminte.

Și toți copacii dimprejur stăteau acum ca niște ciorchini, sub razele lunii încărcați de zburătoare gălăgioase; până și pământul era acoperit de un covor mișcător de păsărele, care nu mai aveau loc pe ramuri și se înghesuiau una în alta, cu ciocurile îndreptate în sus.

Iar din preajma locului, și alte dihănii mărunte se deșteptară din somn, în puterea nopții. Aricii ghemuiți pe sub tufe scoteau botul dintre țepi și se uitau cu mirare; salamandre negre ridicau spre stele capul lor mititel, cu gura cusută de un blestem; șoareci roșcați se iveau pe jumătate din găuri și veverițe curioase, cu coada pe spate, priveau de departe, în două labe, gata s-o rupă la fugă...

Cu inima împuținată de spaimă, Loveț se simțea grozav de singur în mijlocul acestei împărății străine, departe de oameni, așteptând să înceapă soborul păsărilor în taina nopții, în singurătatea pădurii.

Veni întâi o hulubiță sălbatică să se jeluiască. Se făcu tăcere.

— Loveț mi-a împușcat hulubul meu, care aducea mâncare la cuib unde stăteam să păzesc puii, zise ea. Și a trebuit să pornesc eu după hrană, și am lăsat puișorii singuri... Și în lipsa mea a venit o nevăstuică și mi i-a mâncat. Și de atunci am rămas văduvă și singură pe lume...

— Loveț! Loveț, ucigașul! strigă tot poporul păsăresc.

Iar Loveț se făcuse mic lângă regină, cu inima cât un purice.

— Pe mine, zise un sturz beteag care stătea strâmb pe-o ramură, Loveț m-a împușcat într-o aripă, când ciuguleam o

caradașcă lângă un ciot de brad. M-am ascuns sub niște rădăcini ș-am scăpat cu viață. Dar de-atunci nu mai pot zbura și-mi târăsc zilele, ca vai de capul meu, pe sub tufișuri, după viermușori...

— Și mie mi-a rupt o labă! îndrăzni să strige, de departe, o veveriță nepoftită.

Toate capetele se întoarseră. Iar huhurezii, care stăteau în cerc, mai la o parte, pe cununa unui frasin, se umflară de mânie spre ea ca niște curcani și o făcură să tacă.

— Și mie mi-a rupt un picior! glăsui o păsărică din grămadă.

— Și mie! Și mie! Și mie! ciripiră fel de fel de glasuri, din toate părți le.

Și altele venind la rând să se jeluiască. Veneau cinteze cărămizii și cocoșari speriați din somn; gaițe proaste cu albastru pe aripi și pitulici cu codița răsfirată pe spate; veneau turturele singuratice, și grauri poleiți în aur, și mierle negre ca tăciunii de brad trăsnit; veneau ghionoi pestrițe, stropite cu roșu la coadă, și codobaturi subțiri de pârău, și pițigoi cu puful galben, ciocănitoare verzi și cucuveici urecheate, și bufnițe cu picioarele îmbrăcate în pene, și ciuvici[1] cu capul mare...

Iar la urmă de tot, sosi și un țoi cu aripile sângerate și țipă în gura mare:

— Staaați!... Stați! Pe mine Loveț m-a împușcat chiar în dimineața asta...

— Loveț! Loveț! Loveț! țipau acum toate stolurile, de răsuna pădurea.

— Loveț e chiar aici, între voi, zise regina, ridicând o aripă. Uite-l!

— Hu-hu-huuu! strigară huhurezii, peste șapte dealuri. Și toate păsările se năpustiră asupra lui, îl năpădiră din

---

[1] buhă de mărimea unei vrăbii cu pene oacheșe pe spate, petrece prin păduri unde cuibărește.

toate părțile, cu aripile, cu ciocul, cu ghearele...

*

Loveț sări drept în picioare, asudat. Își trecu o mâna peste frunte și privi în juru-i cu spaimă și cu uimire. Apoi, dând cu ochii de țoiul ucis, își aduse aminte...

Soarele ajunsese la amiază. În pădure era liniște. Loveț se plecă grăbit, își luă pușca și torba și porni repede la vale, fără să se mai uite îndărăt.

Iar în urma lui, păsărica ucisă rămase cu aripioarele strânse, ca un pumn mic de cenușă, pe iarbă.

AMINTIRE

Într-o dimineață mai de demult, zării pe moș Toma Gaiță în drum spre pădure, cu pușca ferită sub zeghe de nu i se vedea decât țeava atârnând la spate, ca o coadă.

Eram prin clasa a doua de liceu; venisem numai de vreo săptămână acasă, în vacanța Crăciunului, și aveam și eu o rablă de pușcă, mică și ruginită, cu care speriam sturzii și mierlele de prin măcieșii de la marginea pădurii.

Într-o clipă am fost gata.

Ninsese toată noaptea din belșug. Prin zăpada de două palme m-am luat după urma proaspătă și singuratică a lui moș Toma și în curând l-am ajuns din urmă, în poiana cea mare a Rudăriilor. Cu zeghea pe umeri, îndoit din mijloc cam într-o parte, cu mersul lui îndesat și mocnit de țăran care se duce la anume treabă, tăia de-a curmezișul poiana netedă și albă, lăsând după el un șir lung de găuri în zăpadă. Și cum moșneagul era cam tare de ureche, nu m-a simțit deloc până în clipa când m-am alăturat de el.

— Da-ncotro ai plecat, moș Toma?

— La jderi! îmi răspunse, morocănos.

— Apoi... tot la jderi pornisem și eu! îl încredințai cu multă seninătate, călcând pe lângă el.

Moșneagul mergea acum hursuz și mă fura numai când și când cu ochii lui în culoarea solzului de pește. Fața-i amărâtă și spână, cu câteva fire țepoase în barbă, cioplită parcă în lemn, i se încrețise de tot acum. Iar nasul, subțire și coroiat din fire, i se lungise și mai tare de ciudă. Dar eu mă bucuram în inima mea că i-am făcut-o, fiindcă niciodată nu venea să mă cheme și pe mine când pleca la vânătoare.

— Ai luat niscai tutun de-acasă? mă întrebă el, după un răstimp.

Da, cu toată graba plecării, avusesem eu grijă să „iau” și niscai tutun - așa, cât apuci între degete - și să-l împachetez repede într-o foaie de caiet.

Moș Toma își vârî, tăcut, tutunul în chimir. Și pornirăm mai departe, el înainte, eu în urmă, prin pădurea încremenită în lumina rece a dimineții de iarnă. Crengile încărcate de zăpadă moale stăteau pretutindeni într-o neclintire bizară, ca brațele unor nenumărate policandre de argint. O liniște siderală învăluia somnul pădurii. Cunoșteam bine locurile de cu vară, dar toate păreau străine acum, sub farmecul diafan al zăpezii.

Pe-aici se deschid uneori în codri luminișuri ferite de oameni, cu numiri misterioase, păstrate din vechi vremuri, și în mijlocul fiecărei poiene stă mândru ca un monarh câte un cireș sălbatic, cu crengile înalt răsfirate în văzduh. Vara, după Sân-Petru, când rodul mărunt și negru le năpădește frunzișul, cireșii din poiene sunt loc de întâlnire și de ospăț pentru toate zburătoarele neastâmpărate din împrejurimi. Ceasuri lungi de vară, culcat în iarba plină de zumzet, cu pușca lângă mine, culegeam alene din juru-mi cireșe stafidite ori priveam fără gânduri seninul gingaș

printre frunze de sus, așteptând. Mierle răzlețe se abăteau la răstimpuri, ca niște pietre aruncate în cireș din marginea pădurii, asupra crengilor stropite cu negru. Dar vânatul cel mai de seamă erau *cocoșarii,* păsări viclene și sperioase, care zăboveau multă vreme în desimea fagilor, și nu veneau la cireșe decât după ce trimiteau iscoadă ca să cerceteze locul...

Când le auzeam glasul gutural de departe, inima îmi zvâcnea de emoție și rămâneam nemișcat în iarbă până ce iscoada, ocolind pe sus cireșul, se întorcea să ducă la tovarăși vestea că nu e nici0 primejdie. Atunci stolul întreg se abătea pe spicul cireșului, prin crengile din vârf, și începea să ciugulească, cu grabă și lăcomie, bobițele amare. Iar când pușca trăsnea fără veste dedesubt, stolul întreg, învălmășit de o spaimă cumplită, zbura țipând în toate părțile: „Să scape cine poate!”

Sub cireș venea câteodată și moș Toma Gaiță la pândă. Dar pușca lui, crăpată de-a lungul țevii și cârpită cu plumb, nu făcea nici o ispravă. Moșneagul trăgea întotdeauna cu ea sprijinită pe o „crăcană” de lemn; ținea câte un minut întreg... și adesea îmi pierdeam răbdarea până ce auzeam izvorând din ea o plesnitură pițigăiată, ca din bici, însoțită de o înjurătură. Moș Toma făcea economie de pulbere la încărcătură, și halicele lui, tăiate cu cuțitul dintr-un fir de plumb în patru muchii, abia sfredeleau frunzișul de pe poale.

Târziu, când soarele cobora spre asfințit și când moș Toma își lua nădejdea dinspre partea cocoșarilor, chitea și el câte o gaiță, care venea să i se așeze, mare și proastă, drept deasupra capului. Iar când pasărea ucisă pica moale în iarbă, moșneagul o cerceta cu luare-aminte și pe o parte și pe alta... apoi, c-un gest hotărât, o vâra în torbă.

— Cică-i spurcată... Da’ ce, nu-i tot pasăre? mormăia el.

Și, cu trupul adus ușor într-o parte, pornea la vale, spre casă, stârnind la fiecare pas din ierburile înflorite lăcuste

speriate, care săreau în toate părțile ca niște stropi de apă vie în lucirea asfințitului.

Din pricina asta, moș Toma fusese poreclit Gaiță, prin partea locului.

*

La răspântia de cărări din fundul poienei Rudăriilor, moșneagul se opri și-mi arătă în zăpadă un șirag de urme mărunte care se încâlceau printre fagi, în zig-zag.

— Urmă de vulpe...

Mai departe alte urme, câte trei-trei, tăiau luminișul de-a curmezișul, se întorceau în dosul unei tufe, unde zăpada turtită rotund arăta un popas de o clipă, și se pierdeau după un dâmb cu mlădiță deasă. Acestea erau de iepure. Moș Toma nici nu le luă în seamă.

Trecurăm pe lângă Hoaga-cu-ferigă, o văgăună mută și adâncă, cu fundul acoperit de o ceață neclintită, care ascundea pe jumătate buturugi răsturnate de vreme, cu forme curioase de dihănii la pândă; apoi ieșirăm în deal la Surle, la loc mai deschis. De acolo, toată revărsarea pădurilor se ivi sub picioarele noastre, până departe, în valea Topologului. Înălțimile diafane parcă pluteau, desprinse de pământ. Aproape de culme, pâlcuri de mesteceni își înălțau din zăpadă tulpinile subțiri, cu creștetul despletit, ca niște jocuri de apă încremenite, care parcă și-au uitat în văzduh numai fantoma lor de ceață.

După ce am coborât în altă vale, la gura Goiștei, moș Toma mă opri ușurel cu mâna-n piept:

— Iaca și lupu! șopti el.

În capătul celălalt al poienii, până unde pușca nu putea s-ajungă, un lup se ridicase dintre ferigi uscate și, întors pe jumătate, se uita la noi cu nepăsare... Apoi, din câteva salturi, pieri în desime.

— Hai după el! strigai eu, cu pușca gata.

— Ba! răspunse moșneagul, nepăsător ca și lupul.

Apucarăm iar la deal, printre fagi bătrâni, cu trunchiuri vinete... Și deodată moș Toma începu să se uite cu luare-aminte, când în sus, spre broderia rămurișului înalt, când jos la zăpada neprihănită pe care călcam.

— Iaca, pe-aici a trecut jderul... mă lămuri el, cu glas scăzut.

Abia acum pricepui de ce moș Toma, de când am intrat în pădurea mare, umbla tot cu ochii pe sus. În horbota albă de deasupra noastră se cunoștea bine locul pe unde o făptură ușoară, deprinsă cu astfel de gimnastică, se furișase lin, scuturând în trecere povara de pe crengi. Iar dedesubtul acestei urme aeriene, zăpada căzută însemna și ea o dâră de adâncituri fine, care ne arătau ca pe hârtie drumul aceleiași vietăți singuratice și gingașe.

Călăuziți de această îndoită urmă, am ajuns în fața unui fag scorburos, la marginea unui povârniș de câțiva stânjeni, pe lângă care în timpul verii șoptește abia auzit un izvor mic de apă printre frunzele uscate. Văzurăm, sus, gura scorburii pe unde intrase jderul la adăpost. Iar jos, pe partea dinspre povârniș, moș Toma descoperi și a doua gură a scorburii.

Rânind cu piciorul zăpada, moșneagul alese din stratul gros de frunze jilave o mână de foi mai zvântate; apoi desprinse din scorbură o bucată de putregai afânat și, cu șomoiogul gata, se întoarse spre mine:

— Ai vun *cribit?*

I-am întins cutia cu chibrituri. El stătu o clipă la îndoială, întors cu spatele; apoi băgă cutia în chimir, la păstrare. Și scoțând cremenea, iasca și amnarul, începu să scapere. Când un firicel de fum albastru și creț izvorî din iască, moșneagul puse șomoiogul de frunze uscate în gura scorburii; suflă de câteva ori și el - și se întoarse iar spre mine:

— Suflă!

Am răzimat pușca de fag, am pus piciorul pe o îndoitură de rădăcini lunecoasă și, cuprinzând cât puteam ajunge cu brațele trunchiul aspru, am început să suflu din toate puterile. În curând scorbura se umplu de un fum albicios, care răzbătea afară pe jumătate și se prelingea pe lângă scoarță. Mă usturau ochii...

După câteva clipe, pușca lui moș Toma plesni ascuțit, de cealaltă parte a fagului, ca o pocnitoare de acele cu care se joacă copiii la oraș... Un foșnet scurt de zăpadă căzută, o fulgerare întunecată printre crengile albe de sus... atât am apucat să văd. Piciorul îmi alunecase pe rădăcina udă și, în cădere, m-am dus târâș până la poala povârnișului.

Eram pe vremea aceea un copil rumen, zburlit și rău din calea-fară. Într-o clipă am fost îndărăt, sus. M-am repezit la moșneag, l-am prins cu amândouă mâinile de pieptarul zeghei ș-am început să-l scutur:

— Unde-i jderul? De ce m-ai pus să suflu, când știai că iese? Și de ce-ai tras fără să-mi spui? Surdule!

— Nu te pune cu mine, măi țâncule! Acuș te-azvârl în zăpadă, de nu te-i mai putea culege! făcu moș Toma, speriat. Și cuprinzându-mi mâinile în mâna lui neagră, uscată și tare ca o cange, mi le aruncă în lături.

Îmi venea să plâng de ciudă. Mă uitam, să pot ghici încotro apucase jderul... Dar cine știe unde era acum lighioana ușoară, mai sprintenă decât o veveriță, sărind dintr-un copac în altul, ca pasărea!

Moș Toma își înfunda, amărât, luleaua cu tutun.

— Hai să-l căutăm, zisei eu, mai împăciuitor.

— Geaba! De-acu nu-l mai găsești, răspunse moșneagul.

În adevăr soarele se ridicase deasupra pădurii și ramurile începeau să-și piardă horbota de argint, pe nesimțite. Crengi ușurate fără veste de povară tresăreau ici și colo. Rostopane moi și albe picau pretutindeni în jurul nostru și toată pădurea era plină de foșnete ușoare și misterioase.

*

La întoarcere mă simțeam ostenit și fără chef. Mereu rămâneam în urmă. Moș Toma mă aștepta din loc în loc.

— Numai de-atâta îmi pare rău, zisei într-un rând, că n-am apucat să trag și eu măcar un foc...

Moșneagul se opri, luminat deodată la față.

— Trage la *sămn,* zise el, că tragi tare bine... Ia să văz dacă mai poți trage ca aldată...

Știam eu de ce mă măgulește așa moșneagul. Dar tot îmi făcea plăcere lauda lui.

Moș Toma alese numaidecât pe scoarța unui fag mare un loc mai curat, pe care-l netezi bine de mușchi, cu palma.

Am pus un genunchi la pământ; am tras... Apoi am alergat la fag și i-am găsit scoarța ciuruită de halice.

— Ei, ce zici? întrebai eu mândru, întorcându-mă spre moș Toma, care se oprise la spatele meu.

Dar moșneagul nu-mi răspunse. Se aplecă, tăcut, și începu să culeagă halicele din scoarță, una câte una, cu vârful cuțitului, și să le strângă cu grijă în chimir... Iaca, pentru asta mă lăudase el că trag bine!

M-am uitat lung cum operează. Apoi am pornit încet spre casă, singur. Zăpada topită se prelingea în lăcrimi lungi pe trunchiuri și, din scoarța umedă a fagilor, un abur abia simțit se ridica în soare. Nici o vietate, în nici o parte...

Numai când am ajuns aproape de marginea pădurii, o cinteză alarmată mă întâmpină cu cicălitura ei sonoră dintr-un măr sălbatic și mă petrecu multă vreme, zvârlind după mine buchete mici de ciripituri, în lumina primăvăratică.

O AVENTURĂ

— E liber, vă rog? întreb eu, din ușă, ca să-mi fac datoria.

În compartiment e o singură doamnă, care ocupă locul de lângă fereastră.

— Mă rog, cu plăcere! răspunde ea.

Îmi arunc valiza, bastonul și pălăria în plasa de bagaje și m-așez pe canapea, cu spatele spre locomotivă și cu fața la cucoană. Măsuța dintre noi e ridicată. Pe măsuță, câteva gazete ilustrate, o poșetă și un maldăr de coji de portocală, dintre care una i-a servit doamnei ca scrumieră.

N-am obicei să fac curte unei persoane necunoscute. Dar când pleci la drum lung, e mai plăcut, oricum, să ai în față o femeie tânără încă, fie și cam plinuță la trup, cu ochii negri și cu gropiță în obrazul stâng, decât o babă sau un ramolit care începe să sforăie de la Chitila și nu se mai oprește până la Bârlad.

Trenul de Iași pleacă de la București la ora 13 și 15 minute, în jargon ceferist. Asta pe românește înseamnă: la unu ș-un sfert. „Până la plecarea trenului mai sunt doar câteva minute, mă gândesc eu. Poate avem noroc să rămânem singuri...”

— Mie nu-mi place cu spatele înainte, reflectează doamna, cam fără veste.

— Dar cum vă place? întreb eu, tresărind.

— Numai cu fața-nainte...

Pentru cine uită momentan că se află în tren, e greu de închipuit cum ar putea sta cineva altfel, decât cu fața înainte și cu spatele îndărăt... Ne uităm unul la altul câteva clipe, nedumeriți. Doamna se înroșește puțin.

— Dacă m-așez cu spatele înainte, simte ea nevoia să completeze, îmi vine un fel de amețeală... m-apucă un fel de *mal de train...* și nu mai sunt bună de nimic.

— Și ar fi mare păcat! exclam eu, din toată inima.

În acest moment, își vâră capul pe ușă un domn mic și slab:

— Mai este fun loc? întrebă el, cu un aer melancolic.

— Toate sunt ocupate! răspunde repede vecina mea, înainte ca eu să pot interveni.

Domnul cel mic aruncă în compartiment o privire circulară, cam adormită; dă din cap cu neîncredere și se retrage.

— Mie nu-mi place cu mulți la un loc, mă lămurește cuconița.

Dar nu-și isprăvește bine vorba, și ușa se deschide cu putere: doi domni, unul ras, celălalt cu mustață, intră fără alte formalități în compartiment și, după ce pun stăpânire pe două locuri, lăsând pe canapea o servietă și un pachețel, ies amândoi în culoar, unde continuă o conversație începută probabil în restaurant.

— Noroc că ăștia merg numai până la Ploiești, zise doamna.

— După ce cunoașteți?

— Mai întâi, după lipsa de maniere… Se vede cât de colo că ei fac cursa asta în fiecare zi și că sunt blazați, sunt obișnuiți cu trenul… Al doilea, n-au bagaje.

Îmi ridic ochii spre bagajele doamnei: două geamantane mari de piele galbenă, o valiză mică, un pachet lung și o cutie cilindrică.

— D-voastră mergeți departe?

— Până la Focșani, răspunde doamna, făcându-și vânt cu *Ilustrațiunea.*

— Mi se pare că e cam cald aici, zic eu. Ar fi bine să deschidem puțin fereastra…

— Ca să mai intre puțin fum de-afară? Mă rog, cu plăcere, numai să se poată. Eu am încercat să deschid și n-am putut.

Mă ridic și trag de cureaua ferestrei: întâi în sus, apoi în

jos... la dreapta, la stânga... Degeaba: nu merge.

— Are ambiție! zice cuconița.

Unul din cei doi domni, observând de-afară manevra, ne vine în ajutor.

— Îmi dați voie? întrebă el, autoritar.

Și plecându-se peste vecina mea, pe care o atinge puțin cu genunchiul, întoarce un mâner de alamă la dreapta; apoi trage, cât poate mai pe încetul, de un inel din marginea de sus - și fereastra se lasă în jos. Domnul surâde grațios și se retrage.

— Tot sunt buni de ceva și ăștia de la Ploiești, își dă părerea vecina mea.

În sfârșit, trenul a pornit.

Aproape de Chitila, șeful de tren își face apariția:

— Biletele...

Doamna are bilet întreg. Domnii de pe culoar au arătat fiecare câte un carnețel de culoare închisă. Atât.

— Dacă aș fi eu director general - zice vecina mea, care a observat acest amănunt, - i-aș strânge pe toți într-un vagon, pe ăștia care merg gratis, ca să nu ne mai incomodeze pe noi, cei cu bilete adevărate...

Dincolo de Chitila, cei doi domni de pe culoar intră, s-așază la locurile lor și, numaidecât, după obiceiul pământului, încep s-o fixeze pe vecina mea cu liniștită impertinență, ca pe un tablou expus acolo anume pentru agrementul călătorilor masculini. Doamna se uită pe fereastră, își mai potrivește coafura, se preface că citește... La urmă, își razimă capul în colț, închide ochii și rămâne așa, nemișcată, multă vreme.

În gara Ploiești, cei doi domni se coboară. Am rămas iar singuri.

— Vezi c-am avut dreptate? zice fără veste vecina mea, deschizând ochii.

— Credeam c-ați adormit...

— Aș! Unde e chip s-adoarmă o femeie, când se uită

toată lumea la ea... Dar bine că s-au dus. Mai cu seamă cel cu verighetă era absolut nesuferit. Ai băgat de seamă? Pantalonii cu dungă proaspătă, cravată corectă, guler ireproșabil... se cunoștea bine că are o nevastă de treabă, care-i poartă de grijă. Atunci, ce mai umblă cu ochii după altele? Grozavi mai sunteți d-voastră, bărbații...

— Nu toți.

— Celalt, urmează doamna, cel neînsurat, vai de capul lui: guler șifonat, ciorapi nepotriviți cu culoarea pantalonilor, butonii de manșetă unul de-un fel și altul de alt fel... și-un ceas de nichel cu două capace - moștenire de la bunică-sa...

Mă simt cam jenat. Fără voie duc mâna la cravată, îmi netezesc puțin părul, îmi rectific poziția - și tac.

De la Ploiești nu s-a mai suit nimeni în compartimentul nostru. Cântecul roților a început iar. Pământul curge-n urmă, pe lângă tren; stâlpii de telegraf aleargă unul după altul, parcă-s trași de-o sfoară; ogoarele se rotesc încet, ca niște evantaie care se deschid mereu, cu mânerul fixat într-un vârf de deal.

Mi-am răzimat capul în colț, am închis ochii și am stat așa multă vreme. Printre gene am văzut totuși cum tovarășa mea de călătorie își deschide poșeta, se pudrează pe nas, își dă cu roșu pe buze și mă examinează, în câteva rânduri, pe furiș.

Dincolo de Buzău, simt că începe să mă cuprindă de-a binelea o toropeală neplăcută, premergătoare somnului în poziție incomodă. De frică să nu adorm, deschid ochii.

— Păcat că n-avem aici un patefon, să ne mai distrăm... zice doamna, privindu-mă ironic.

— Putem încerca și fără patefon, îi răspund eu, vexat.

Doamna scoate din poșetă un pachet de țigări și o cutie minusculă de chibrituri. Cu prefăcută dezinvoltură, își aprinde o țigară. Dar se cunoaște cât de colo că nu fumează de obicei.

— Unde-i bărbatu-meu acum să mă vază! exclamă ea, trăgând ștrengărește.

— Parcă e nevoie să vă vadă cu ochii? E destul să miroase.

— N-are el un miros așa de fin, zice doamna, râzând. În privința asta, toți sunteți la fel...

— Și... D-voastră locuiți chiar în Focșani? o întreb eu mai înviorat.

— A, nu. Eu stau la București, cu bărbatu-meu. La Focșani e numai mama.

— Și-o să rămâneți multă vreme la Focșani?

— Nu cred... O simplă escapadă. M-am supărat pe el, ș-am plecat fără să-l previu. Sunt sigură că peste două-trei zile mă trezesc iar cu dumnealui că vine să-mi ceară iertare și să mă ia acasă. Nu e pentru prima oară.

— Și... dacă nu vine?

— Treaba lui! N-are decât să divorțeze, dacă-i dă mâna. Eu am averea mea personală... o moșioară, o vie, o casă la București... plus alte perspective de moștenire.

— În cazul ăsta, *trebuie* să vie.

— Așa zic și eu. Dar pân-atunci, am de gând să mă distrez, să-mi fac de cap cât oi putea... ca să nu-mi pară rău c-am plecat.

Mă uit cu mai multă atenție la tovarășa mea de drum. Vorbește așa de natural și le spune toate cu atâta nevinovăție, că nu mai știi ce să crezi.

— D-ta mergi mai departe de Focșani... ori *rămâi* acolo? mă întreabă ea deodată, cu sprâncenele foarte ridicate, ca la păpuși.

— Nu știu... Sper... Asta depinde de împrejurări...

Simt că mi-a sărit somnul de tot. Dacă m-ar fi întrebat atunci de care împrejurări anume atârnă rămasul meu la Focșani, n-aș fi știut ce să răspund. Îmi fac repede-n gând câteva socoteli și, drept încheiere, îmi examinez din nou vecina. Siluetă nu prea are ea, cum cerea gustul pervertit

al unora, până mai ieri-alaltăieri... Dar ce gură!... ce ochi!... ce umeri!...

Simt totuși nevoia să obțin câteva informații suplimentare:

— Ce-ar fi să vie soțul d-tale chiar în noaptea asta, cu vrun accelerat?

— Imposibil. Până duminică, în orice caz, nu se poate mișca din București - despre asta garantez. Până atunci, abia are vreme să-mi treacă și mie supărarea.

— Și... uitasem să-întreb... din ce cauză te-ai supărat pe dumnealui?

— Din cauza musafirilor. Are mania, domnule, să invite prieteni la masă, fără consimțământul meu.

— Asta n-ar fi nimic, zic eu. Nu se desparte cineva pentru atâta lucru. Mai cu seamă dacă este și vrun copil la mijloc...

— Nu este. Mi-au spus doctorii că eu nu pot să fac.

— Ce-are a face! Mai încercați.

— Dac-ar depinde numai de mine... Căsătoria, domnule, este un fel de loterie: nu știi niciodată peste cine dai... Avem noi un prieten, băiat cu careeră, magistrat. S-a însurat din dragoste, cu toate că nu-i băiat prost. Și era în al nouălea cer, parcă luase pe Dumnezeu de-un picior cu Lilica lui... Ei, ce crezi? Nu s-a împlinit bine un an de la nuntă, și l-a-nșelat nevasta.

— Auzi d-ta! Cu cine?

— Cu un profesor de universitate. Lumea zice că pe-atunci era numai conferențiar... dar așa e gura lumii.

— Și bărbat'său a aflat?

— Da. Și-a lăsat-o imediat, sub pretext că nu poate suporta una ca asta... Așa sunt bărbații.

— Egoiști...

— Mai e vorbă?... Stai să vezi încă una. Mai avem noi un văr de-al doilea, funcționar la Finanțe. Ca să se-nsoare, a trebuit să dea anunț în gazetă, la mica publicitate: „Doresc

cunoștință, eventual căsătorie, cu o fată onestă sau cu o profesoară de limba engleză” - că-și vârâse în cap, nu știu pentru ce, să învețe englezește. Un molâu, domnule, de-ai fi crezut c-o să-l lase nevasta chiar de a doua zi... S-a însurat cu o fată de la poștă - sunt trei ani de-atunci - și însurat a rămas până-n ziua de azi. Și se iubesc așa de tare, c-ai putea să juri că nu sunt cununați...

— O fi trecut de mult Mizilul? întreb eu privind pe fereastră, ca să revenim la ale noastre.

— O-ho! Ne-apropiem de Râmnicu-Sărat.

— Ce noroc că v-am întâlnit! Nici n-am simțit când a trecut vremea.

— Nici eu. Am vorbit atâtea cu d-ta, că am impresia că suntem cunoștințe vechi.

— Cu toate astea, ne cunoaștem așa de puțin! oftez eu, cu ochii în tavan.

— N-are importanță...

— Serios?

Drept răspuns, tovarășa mea de drum îmi trimite pe sub gene scânteia unui zâmbet enigmatic, care i-a întredeschis copilărește buzele cărnoase și i-a adâncit puțin gropița din obrazul stâng.

Afară, în strălucirea zilei de mai, se desfășoară în curgere lină mătasea verde și întinsă a lanurilor tinere. Pe alocuri, rapița înflorită pune pete largi de soare. Mai aproape de tren, se văd bine steluțele albastre ale cicoarelor și stropii de sânge ai macilor, deasupra grâului fraged. O pădurice surprinsă-n drum abia a avut vreme să se ferească din calea noastră; copacii de pe lângă linie defilează-n galop pe la ferestre, cu ramurile toate desfăcute-n vânt - pe când alții, mai în vale, s-au oprit din fugă ca să se uite cum ne ducem... Și versurile lui Heine îmi vin în minte, măcar că nu știu bine nemțește:

Im wunderschönen Monat Mai,

Als alle Knospen sprangen...[1]

Mă întorc iar spre tovarăşa mea care-şi corectează puţin cu un tub minuscul de rouge conturul buzei de sus, în formă de arc al lui Cupidon.

— Vasăzică, eşti supărată rău, rău de tot, pe bărbatul d-tale? o întreb eu, aplecându-mă peste măsuţa dintre noi.

— Cum să nu fiu? răspunde ea, retrăgându-şi capul spre colţul canapelei. Ţi-am spus că are mania musafirilor... Asta l-a apucat întâi şi-întâi astă-iarnă, cu ocazia revelionului. Mă trezesc cu el a treia zi de Crăciun că-mi spune să mă pregătesc pentru douăsprezece persoane la masă, c-a invitat la revelion pe cutare şi cutare prieteni cu nevestele - unii despre care nici nu mai auzisem până atunci. Am încercat eu să rezist, i-am obiectat că o să avem prea mare deranj şi bătaie de cap, că mai bine ar fi să ne ducem noi la alţii, decât să vie alţii la noi... Degeaba! Ce ştie el? Când e vorba de petrecere cu invitaţi, toată răspunderea cade pe capul gospodinei. Bărbatul, în ocazii d-astea, se consideră şi el tot un fel de musafir, care aşteaptă numai să fie servit. Şi bărbatul meu e un mare egoist, cum sunt toţi bărbaţii.

— Pardon! Nu toţi.

— Serios? Parcă nu vă cunosc eu?... În sfârşit. Două zile întregi înainte de Anul nou am avut numai grija pregătirilor. Alte vreo trei după, a trebuit să cureţe servitorii în urma lor, că toată casa era-ntoarsă cu susu-n jos... I-am spus atunci: „Domnule, de data asta a fost ce-a fost... dar dacă se mai repetă afacerea asta la anul, să ştii că iau primul tren şi mă duc la mama”.

— Şi el ce-a zis?

— Ce să zică? A tăcut, măcar că n-avea dreptul să se supere... Exact la o lună şi jumătate după asta, la ziua lui onomastică mă trezesc iar cu casa plină de invitaţi. Erau

[1] În minunata lună mai,/ Când mugurii toţi se deschideau... (*germ.*).

tot ăia de la revelion. Unu nu lipsea!... Am fost amabilă, am făcut tot ce s-a putut, cu toate că nu fusesem prevenită. S-a petrecut toată noaptea. Dar a doua zi dimineața, după plecarea dumnealui la birou, am împachetat câteva lucruri, am trimis servitorii la plimbare, i-am expediat cheia de la antret printr-un comisionar - ș-am plecat la mama. Peste două zile, a venit după mine. S-a rugat, a plâns... și, în sfârșit, ne-am împăcat. Credeam că l-am vindecat pentru totdeauna de musafiri.

— Când colo?

— Când colo, ieri, pe la cinci, îmi telefonează că deseară - adică aseară - avem iar invitați la masă, douăsprezece persoane. „Cine i-a invitat?” - „Soră-mea.” - „Sora d-tale n-are decât să-și invite prietenii acasă la ea. Aici, eu sunt stăpână”... Ei, ce zici d-ta de toate astea?

— Ce să zic? După câte mi-ai spus, am impresia că face dinadins...

— Dinadins?

— Firește. Cu plan adânc...

— Cu ce fel de plan?

— Ca să rămâie singur, din când în când...

— Parol?

Doamna rămâne câteva clipe cu gura întredeschisă, cu ochii-n ochii mei.

— Uite, la asta nu mă gândisem... Da, da, se poate să ai dreptate... Dar am să mă răzbun eu, dacă-i așa!

— Ai tot dreptul, ai chiar datoria să te răzbuni. Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte...

— Lasă că mai vorbim noi... De-un singur lucru îmi pare bine deocamdată: nici nu-ți poți face idee ce-am lăsat acasă... Un deranj și-o harababură, de parc-au dat turcii! Între altele, s-a răsturnat astă noapte o damigeană mare cu vin negru - și până să băgăm de seamă, toată s-a vărsat pe parchet. Și încă, asta n-ar fi nimic. Dar mi-au spart și sticla cu tinctură de iod, care era acolo, pe-o măsuță. Pata

de iod știi că nu iese cu nimic... nici cu sârmă, nici cu sticlă pisată... trebuie scoasă cu rindeaua de pe parchet. Și s-a făcut o pată cât toate zilele - poți să-ți închipui d-ta, un litru și mai bine de iod...

— Un litru?

— Da, un litru și jumătate.

— Și ce făceați D-voastră cu atâta iod în casă?

— Îmi trebuie mie, personal. Trebuie să știi că eu pun și-n apa din baie tinctură de iod...

— Pentru ce?

— Eu am suferit anul trecut de o apendicită... A trebuit să-mi fac operație.

— Unde?... Mare păcat! Se mai cunoaște?

— Stai să vezi... A treia zi după operație, nu știu bine cum s-a făcut... mi-a venit să strănut... Atâta știu, că m-am forțat... și-a plesnit ața de la cusătură într-un loc. Când am simțit că se rupe, m-am speriat, am țipat... se vede că m-am forțat și mai tare - și-a plesnit toată cusătura. A trebuit să mă coase a doua oară, la loc. Peste câteva zile, am râs tare, nu știu din ce cauză - și iar a plesnit. Se vede treaba că mergea mai ușor acum, că-și făcuse drum... Ce să-ți mai spun? M-am vindecat eu de apendicită cum m-am vindecat... dar până la urmă, am rămas cu o mică fistulă...

— Cu o... ce? Nu se poate! În ce loc?

— Aici, în partea dinainte, unde-a fost cusătura...

Mă uit la vecina mea, consternat. Glumește, poate? Nu, nu-i surprind nici o urmă de ironie pe figură.

— Înțelegi d-ta acum pentru ce am eu nevoie de tinctură de iod... își completează ea explicația, cu aceeași nevinovăție.

Simt că mă cuprinde deodată un fel de leșin și o mare descurajare. Mi-a pierit tot entuziasmul. Nu mai pot scoate o vorbă. Mă uit pe fereastră și încep să număr stâlpii de telegraf, amețit, pe când „pacienta” vorbește înainte, ca și cum n-ar fi băgat de seamă ce adâncă schimbare s-a

petrecut pe neașteptate în mine.

Ne-apropiem de Focșani. Omul de serviciu de la vagon intră să dea jos bagajele cucoanei și să le scoată în culoar, ca să fie mai aproape de ieșire.

Tovarășa mea de călătorie se ridică și începe să se pregătească de plecare. Văzând că eu nu fac nici o mișcare, mă întreabă:

— Da’ ce d-ta nu te cobori? Parcă ziceai că rămâi la Focșani...

— Eu? Ce să caut la Focșani? Dacă-mi spuneai de la început chestia cu apendicita...

Doamna face ochi mari:

— Nu-nțeleg... Ce-are a face apendicita mea cu rămasul d-tale la Focșani?

— Are!

Mă ridic în picioare, apuc valiza și pălăria din plasă de deasupra mea și le arunc, cu ciudă, în plasa din față, unde au fost bagajele ei.

— Te muți în locul meu, acum? zice doamna, cu un zâmbet ciudat, întinzându-mi mâna pentru rămas bun.

— Păi... să vezi d-ta... nici mie nu-mi place decât cu fața-nainte, răspund eu. Altfel, m-apucă un fel de amețeală, un fel de *mal de train...* și nu mai sunt bun de nimic.

*

Trenul stă gata să pornească iar. Când mașina șuieră de plecare, ies în culoar și m-aplec pe fereastra deschisă, ca să iau puțin aer. Geamantanele doamnei sunt încă jos, lângă scara vagonului. Exact când trenul se urnește din loc, tovarășa mea de drum s-apropie repede, urmată de-un hamal.

— Călătorie bună! îmi strigă ea, prietenos. Știi... povestea cu apendicita, adaogă ea râzând, a fost o simplă poveste...

Îmi vine să sar din tren. Îmi vine să-i arunc cu ceva-n cap - dar n-am nimic la-ndemână...

CIVILIZAȚIE LOCALĂ

— Strângeți *rizervă,* că se oprește! strigă vardistul, crăpând ușa dinspre stradă.

Și toți ai casei apucă în grabă căldări, căni și alte vase mai mărunte, cu destinații gospodărești felurite, și se reped speriați la robinet (casa are robinet - n-ar mai avea!). Cu o mână febrilă, cel ajuns întâi dă drumul... Fsss! face robinetul. Și câteva picături, rămășiță săracă, sună jalnic în fundul unei căni.

Cu o înduioșătoare simultaneitate, brațele celor din jurul robinetului se lungesc spre pământ.

Vardistul a plecat. Important și tardiv, el duce mai departe vestea fericită. Când ajunge pe la a patra casă, oamenii știu de mult că apa e oprită.

— Ce rezervă? Nu vezi că s-a închis? îl întâmpină o gospodină necăjită.

— Păi eu nu știu... eu așa am *orden,* răspunde omul oficial, bocănind din cizme mai departe, la altă casă.

El are ordin să-i vestească pe toți cei din *pontul* lui că se oprește apa, și-și face strict datoria, chiar după ce apa s-a oprit de trei ceasuri.

Într-o ogradă ferită, o cișmea de modă veche țârâie o șuviță firavă de apă, de la un izvor din dealul Ciricului. Cam puțintică, nu-i vorbă, dar rece vara, potrivită iarna, și mai cu seamă sigură la orice vreme, ziua ca și noaptea. Apa marii instalații civilizate (cu care stăm în rândul orașelor moderne), printr-o ingenioasă rânduială a țevilor,

e tocmai dimpotrivă: iarna ca gheața, vara călduță și-n orice anotimp cu capricii răutăcioase, ca o femeie fără amor. Pe ger îngheață, la dezgheț s-azvârle impetuos și îmbelșugat și sparge țevile (care, fiind cam șubrede, atâta așteptau); se infiltrează apoi prin pivnițe bătrâne, prin hrube vechi și tăinuite de la vremea lui Lăpușneanu-vodă, care răspund cine știe unde, sub vreo casă nouă... Și catastrofa e gata: într-o bună noapte, casa cea nouă se dărâmă cu instalație modernă cu tot, fără ca nimeni să-i fi prevăzut o prăbușire așa de prematură.

A doua zi vestea macabră se răspândește în tot orașul, provocând consternare ori satisfacție, după cum e cazul.

Școlărițe mărunțele, cu picioare subțiri și agile ca de furnică, au plecat pe întuneric din fundul Socolei, ori de pe la Nicolina, să poată intra în clasă la ora reglementară. Iarna când pornesc ele de acasă e încă noapte pe uliți, e glod până la genunchi sau e ger de crapă pietrele, și câinii flămânzi dau la om ca lupii. Dar n-ai ce-i face, viața e grea și amară chiar când ești o fetiță numai de două șchioape: la ceasul 8 fix trebuie să fii la școală.

Și iată că într-o dimineață, pe la 8 și ceva, pâlcuri de fetițe îmbrăcate în negru (asta e culoarea favorită a copilăriei studioase) încep să treiere mărunt spre mahalale, adică îndărăt, spre casă. Toate sunt grozav de vesele. Ce s-o fi întâmplat?... În drum întâlnesc câteva întârziate, grăbind spre școală, cu ochii ficși de groaza pedepsei care le așteaptă. Una din cele care-au pornit spre casă, mică și îndesată, strigă cu o nemăsurată bucurie în glas către una din cele întârziate:

— Pretorian, nu te mai duce! Haideți înapoi toate! S-o dărâmat școala.

— Când?

— As’ noapte. I-o venit niște apă pe dedesubt, nu se știe de unde - și gata! Dacă eram acolo, pe toate ne omora...

*

Se lasă înserarea. De prin unghere, pe nesimțite, umbra se adună tot mai deasă. Melancolii dulci, descurajări subite ori tristeți negre fără motiv coboară în noi, după ani și împrejurări. Gândurile rele, ca liliecii, preferă întunericul - și întunericul naște lilieci în sufletele noastre...

Dar, cu o mișcare ușoară, o mână întoarce comutatorul electric spre dreapta. O lumină albă, egală și liniștită se revarsă din becurile „Osram" sau „Philips", care s-au aprins miraculos și ard ca niște fragmente reci de soare, risipite prin odăi. Influența malefică a întunericului a fost încă o dată conjurată. Slăvită fie civilizația!

În redacția unui ziar local, secretarul, cu o foaie albă dinainte, încearcă să prinză din zbor prima frază a unui articol, care-i palpită ca un fluture în jurul capului plin de preocupări domestice... A prins-o! Creionul aleargă vertiginos pe fila albă... Din odaia de alături se aude glasul unui reporter la telefon, plin de o duioasă și enervată rugă, ca într-o declarație de dragoste:

— Domnișoară... te rog, domnișoară... numai un pic! N-avem nici o știre la gazetă pe mâine... Imposibil? Firele deranjate?... M-ai nenorocit!

Undeva, la căpătâiul unui copil bolnav, o cuconiță numără cu mare grijă dintr-un flacon cu doctorie scumpă, picătură cu picătură, într-o linguriță: una... două... trei...

Într-o căsuță prizărită, nu tocmai departe de centru, un profesor bătrân a stat la masă mai devreme și acum se așază grăbit la birou, unde un vraf neverosimil de teze lunare - cel mai perfecționat mijloc de tâmpire descoperit de un ministru genial - îl așteaptă cu placiditatea exasperantă a lucrurilor neînsuflețite...

Și dintr-o dată, lin, fără prevestire, lumina electrică se stinge... S-a oprit motorul Uzinei!

Gazetarul încremenește cu creionul suspendat, reporterul gesticulează pe întuneric în fața telefonului, cucoana dă un țipăt și scapă flaconul cu doctorii - și dascălul bătrân își dă energic o palmă peste frunte.

— Lumânări! Aduceți lumânări...

Prin toate odăile apar lumânări proaste (fabricarea lor e o industrie cam părăsită, de când cu eclerajul electric), pâlpâind cu flacără nesigură și foarte galbenă, ca de mort. Fitilul, așezat excentric de multe ori, arde consumând lumânarea numai pe o parte. O rigolă se sapă cu repeziciune și un izvor abundent de parafină caldă ori de seu topit se prelinge pe sfeșnic. Fitilul ars se lungește văzând cu ochii, se încolăcește grațios la capăt, se umflă într-o bobiță de cărbune incandescent. În rubinul transparent de jar palpită umbre funebre, ca într-un astru intrat în declin cu sateliții lui invizibili și cu bătrâna lor civilizație.

Profesorul n-a mai corectat teze. La Nathanson, unde a trimis după lumânări, e închis. Și mai departe de Nathanson nu se duce baba Tasia la vreme de noapte, măcar să piară lumea.

Cu coatele pe masă, cu fruntea sprijinită în palme pe întuneric, bătrânul stă și așteaptă dispoziția capricios alternativă a Uzinei noastre electrice. Imagini de odinioară, reminiscențe fără contur se perindă prin sufletul obosit... Într-un târziu, profesorul se ridică și, plin de o amărăciune aproape juvenilă, rezumă doleanțele tuturor:

— S-o dăm dracului de civilizație!

Post-scriptum. - Uzina noastră electrică de tramvaie a ars astă-noapte, pe la ceasul unsprezece.

În clipa când au aflat această veste, toate vagoanele de tramvai au încremenit pe linie, tâmpite de spaimă, în diferite puncte ale orașului. Dar pasagerii pe care i-a apucat vremea în ele nu știau la început nimic.

— I-a sărit *ștanga!* își ziceau ei, liniștiți. Nu-i nimic: i-o pune îndată, și pornim.

— N-are *corent!* Ștanga e la locul ei... obiectau flegmatic taxatorii și vatmanii, cu autoritatea lor de specialiști.

Și nimeni nu s-a coborât, toată lumea a rămas în vagoane, așteptând să vie iar *corentul.* Fiecare se gândea, cu legitimă tenacitate, că dacă a dat cinci lei pe-un bilet, are dreptul să aștepte măcar un ceas acolo... Abia pe la miezul nopții, când vatmanii și taxatorii plecaseră de mult pe la casele lor sau cine știe unde, au început și pasagerii a se coborî, unul câte unul, făcând aluzii pornografice la mama Uzinei electrice.

— Ce mișelie! Auzi d-ta...

Și vagoanele au rămas la urmă singure, în fluiditatea obscură a nopții de toamnă - blocuri mari de întuneric solidificat. Gâște sălbatice, rătăcite din stoluri, țipau sinistru deasupra orașului, sub cerul de păcură. Un vânt negru alerga, la răstimpuri, de-a lungul străzilor pustii. Miezul nopții a bătut apoi rar, de cine știe unde, din vârful unui turn înecat în puhoaie de beznă...

Și iată că pe platforma unui tramvai a apărut o umbră agitată - făptura de coșmar a ultimului pasager, care adormise înăuntru și căruia i s-a transmis prin cablul vagonului, pe când era în stare de catalepsie, viziunea dezastrului de la Uzină... Înnebunit de spaimă, căzut în transă ca un adevărat *medium,* nenorocitul își înălță brațele spre cer și începu să aiureze profetic, în tăcerea macabră a nopții:

— Uzina de tramvaie a ars!... În curând o să arză și Poșta centrală... și Universitatea... și Regia de tutun! Un cutremur va surpa peste primărie palatul Administrației financiare... Teatrul Național se va prăbuși, acoperind sub dărâmături pe cei două sute de spectatori gratuiți ai lui, câți i-au mai rămas credincioși... Studenții vor distruge într-o noapte toate dughenele cu mărunțișuri din Târgu-

Cucului, rănind la nas un plutonier de pompieri și alte autorități creștine... Copoul va luneca la vale, peste Râpa Galbenă, din pricina ploilor, nimicind tot cartierul de jos... În orașul fără apă și fără electricitate, bandiți basarabeni se vor plimba printre ruine și vor ucide jumătate din populația rămasă. Ciuma își va face apariția, holera va secera mii de vieți - și grămezile de cadavre neîngropate vor atrage din împrejurimi haite de lupi flămânzi, cu limbile scoase de-un cot... până când ultimii locuitori ai orașului, bărbat și femeie, cuprinși de furia amoroasă care se dezlănțuie în vremea marilor dezastre, se vor sfâșia între ei cu dinții... Am zis!

*

Poșta centrală a ars. Așteptăm, cu inima strânsă, evenimentele.

FOCUL DE LA MORENI

Focul de la Moreni e cel mai venerabil incendiu din Europa. Totuși acest Matusalem al nostru e încă verde, se ține drept ca o lumânare și, dacă i s-ar îngădui să se dea pe lângă vreo sondă din apropiere, ar fi în stare să facă pui.

Guvernul a instituit pe lângă Focul de la Moreni o comisiune permanentă de oameni serioși, care veghează să nu i se întâmple nimica rău. Dar cum românul se naște pompier, nenumărați cetățeni de prin toate unghiurile țării își bat capul să născocească vreun mijloc prin care să atenteze la existența lui. Se zice că un domn grefier, având toată ziua și toată noaptea Focul de la Moreni în cap, a

propus autorităților să vâre pe gaura sondei un șomoiog de călți, îmbibat în oțet aromatic; iar un părinte călugăr, în care nimeni nu bănuia că dormitează un pompier de rasă, s-a oferit să-i citească la cap o molitvă... Dar aceste mijloace patriarhale, cu care altădată orice foc se stingea la sigur, nu mai au nici o trecere pe lângă incendiile din zilele noastre. S-a stricat lumea și s-a păcătoșit. Focul de la Moreni, după părerea mea, nu mai poate fi potolit astăzi decât prin persuasiune. Ar trebui să-l luăm pe departe, cu vorbă bună, să-l convingem c-a ars destul, că ne vede lumea și că e rușine să se mai dea în spectacol.

*

Ar fi însă păcat să rămânem fără el, căci Focul de la Moreni a început să facă parte din peisagiul țării noastre.

Călătorii din trenurile care se abat noaptea de-a curmezișul câmpiilor întunecate ale Munteniei spre strălucirea capitalei, priveau cu spaimă la început, în zarea Bucegilor, răsfrângerile imobile și roșii ale acestui pârjol modern, ca printr-o ochiană întoarsă spre nopțile de groază din vremea nu tocmai depărtată când dădeau tătarii-n țară.

Acum, nimeni nu se mai sperie. Născut și crescut în țară, neaoș ca o înjurătură aruncată admirativ progresului tehnic abătut pe plaiurile lui Tugomir Basarabă, Focul de la Moreni s-a încrustat în obișnuințele noastre și a devenit pentru străini culoare locală, ca o datină străbună.

Diamant uriaș arzând în inima țării, piatră scumpă cu lumini schimbătoare, văpaie de rubin în faldurii nopții și floare de topaze în purpura dimineții, flacăra lui, înaltă și dârză, în chip de morcov cu durități albastre de metal în miez și moliciuni galbene de petală în vârf, fulgeră îndelung atmosfera virginală din apropierea brazilor, ca o nouă impulsie arteziană și fierbinte a geniului nostru

național.

Câtă vreme să fi trecut oare de când primele sonde au sfredelit țărâna pietroasă a Prahovei, făcând să țâșnească din bezna subsolului adânc izvoare impetuoase de întuneric lichid? Și iată, cu ajutorul lui Dumnezeu, am izbutit să realizăm la fața locului o mândrețe de incendiu național, înaintea căruia toți străinii rămân cu gurile căscate.

Nimeni nu-și mai poate permite acum să spună despre noi că suntem o țară eminamente agricolă. Am fost. Acum devenim o țară industrială și eminamente politică... E drept că țăranii noștri tot se mai ocupă, pe ici, pe colo, cu agricultura. Dar nu e departe ziua când ei se vor fi emancipat cu totul - și când guvernul va trebui să vină cu o lege pentru împroprietărirea boierilor - ca să avem ce mânca.

*

Focul de la Moreni are și o semnificație mai precisă, în legătură cu moravurile noastre economice.

Cine nu-și aduce aminte cât de oportun izbucneau odinioară, de-a lungul țării, în serie, pe la diferite depozite de materiale rămase pe urma războiului, misterioasele incendii pe care dl Iorga, într-un moment de inspirație, le-a botezat „inteligente”?... A fost o adevărată epidemie. Aveai impresia că inteligența e un fel de boală care se transmite de la foc la foc, imunitatea omului rămânând garantată prin lege...

Focul inteligent e o afacere comercială. El n-are nici tată, nici mamă. Cu toată stăruința autorităților, nu se știe niciodată cine i-a dat naștere. E un foc din flori.

În timpul din urmă am avut și la noi, în capitala Moldovei, vreo două-trei incendii, despre care pot să vă spun că mie unuia mi s-au părut cam inteligente... Căci un

foc cu scaun la cap se cunoaște cât de colo. Deschizi un magazin oarecare, cumperi de la diferiți angrosiști marfă pe datorie și asiguri marfa la cea mai sigură societate de asigurare contra focului. Peste trei-patru săptămâni, arzi. Adică magazinul ia un fel de foc inteligent - și arde prostește, cu marfă cu tot. Imediat, telegrafiezi atunci societății de asigurare și angrosiștilor numai atât: „Am ars” (ceea ce în limbaj comercial însemnează: „V-ați ars”). Și aștepți în liniște rezultatul. Societatea plătește.

Să te ferească Dumnezeu însă, după ce te-ai asigurat împotriva incendiului, să-ți ardă casa un foc ageamiu, din cauză de ogeac nemăturat la vreme sau altă lipsă de precauții legale. A doua zi, prima grijă a societății la care te-ai „asigurat” este să-ți facă zile fripte și să te dea pe mâna parchetului.

*

Despre capacitatea intelectuală a Focului de la Moreni nu se știe nimic sigur. El este genial - sau cu desăvârșire idiot. *Tertium non datur*.[1] El nu și-a pus mintea cu o biată dugheană provincială de mărunțișuri, ci lucrează numai în sferele înalte ale capitalismului internațional. Asta ar însemna că e genial. Pe de altă parte, el nu produce decât pagubă. Asta însemnează că e idiot. În orice caz, nu se poate spune despre el că e o mediocritate oarecare, ajuns acolo unde se află prin protecție de fuste sau alte tertipuri indigene. Și dacă aduce statului pagubă, nu e nici primul, nici ultimul dintre acei care-și fac singuri cariera și consumă apoi milioane din avuția obștească. Suntem deprinși noi cu așa ceva.

*

[1] A treia posibilitate nu există.

La drept vorbind, Focul de la Moreni aduce și oarecare câștig, încălzind regiunea la vreme de iarnă și atrăgând pe valea Prahovei sute de vizitatori străini.

Dar aceasta e prea puțin.

Gândiți-vă numai ce chilipir ar fi fost pentru elvețieni să aibă ei, la ei acasă, Focul nostru de la Moreni. Ce hoteluri somptuoase ar fi răsărit în preajma lui ca din pământ, ce ascensoare, ce funiculare, ce trenuri electrice! Încăput pe mâna unui consorțiu italian - *„Societa del Fuoco di Moreni”,* sau englez, *„The Fire of Moreni Company Ltd.”,* focul nostru prahovean ar fi ajuns până acum să nu-l mai cunoști, să crezi că ai a face cu cine știe ce foc de viță nobilă de pe vremea cruciaților, care în viața lui n-a semănat la culoare cu mămăliga și n-a urlat la stele ca un câine ciobănesc, care cobește tot a pagubă. Amenajat, sclivisit, scos ca dintr-un institut de frumusețe, el ar fi fost dresat până acum să urle numai pe note, ba poate chiar nici să nu te mai frigă când te apropii de el.

În adevăr, ce nu s-ar putea face când ai la dispoziție asemenea foc!

O reclamă bine întreținută, cu fotografii și prospecte, cu emisari răspândiți în toată lumea, ca să momească turiștii, și mai ales cu articole alarmante prin gazetele noastre și cele străine (că nu degeaba avem atașați de presă), ar atrage necontenit atenția Europei asupra dezastrului care ne-a lovit.

Când am simțit că dezastrul cam amenință să se potolească, Societățile petrolifere din valea Prahovei, înțelegându-și interesul, ar pune mână de la mână contribuind cu benzină, fiecare cu cât poate, la întreținerea acestei catastrofe luminoase. Un sistem de conducte subterane, bine dosite, cu debit mai mare sau mai mic după sezon și împrejurări, ar alimenta pe furiș incendiul, punându-l la adăpost de orice surpriză. Să

presupunem acum că un personagiu de marcă se îndreaptă spre țara noastră. Imediat un emisar de-ai noștri ar telegrafia Direcției incendiului (sau la rigoare actualei Comisiuni, care se ocupă cu el): *„Mâine sosește regele Alfonso, incognito. Întețiți focul.”*

Și ce de bănet ar curge pe valea Prahovei! Câți americani doldora de dolari și câte americane amatoare de senzații rare n-ar veni să se prăjească nopți întregi la focul nostru românesc.

Dar englezoaicele? Când ar face cunoștință englezoaicele cu ciobanii noștri din partea locului, nici n-ar mai vrea să audă de elvețieni, de napolitani și de alte focuri tocite la contactul cu civilizația. Și în scurtă vreme n-ai mai prinde un cioban pe Caraiman; toți s-ar coborî să dea târcoale cu turmele numai pe lângă sondă. Și fiecare englezoaică s-ar întoarce acasă cu miros tare de jintiță în nări și cu câte o fotografie de cioban în poșetă - „*Cioban of Roumania*”... Of! A-oh!

Dar toate acestea nu sunt decât un vis. Visul unui patriot pe care-l doare inima când vede cum, după ce ne-a pus Dumnezeu mâna pe cap cu acest foc, noi îl lăsăm să se stingă de la sine și să se părăduiască astfel în vânt un izvor de bogăție națională.

P.S.

Focul de la Moreni, până să apară această ediție a doua, s-a stins de la sine. Așa ne trebuie! Nu spuneam eu?...

LITERATURĂ DE CRĂCIUN

A venit Crăciunul!... Știați, desigur, această noutate și poate că nu era nevoie să vă amărăsc și eu. Dar ce să

facem? A venit.

Și a venit cu sacul plin de bucurii pentru cei mici și... cu ziare pline de literatură festivă pentru cei mari. Nu-i chip să deschidă omul amărât o gazetă în vacanța Crăciunului, fără să-l întristeze de la prima pagină obișnuita recuzită tipografică: o ilustrație sacră în două culori aplicate greșit pe desen, un articol de fond cu înalte inepții mistico-filozofice și o puzderie de poeme și nuvele radical tâmpite pentru circumstanță.

Încă de pe vară, poetul ocaziilor periodice și-a improvizat pe îndelete - odată pentru totdeauna - poezia cu pruncul divin și o mică povestire, ceva cu copii săraci de văduvă, care jinduiesc în frig la splendoarea jucăriilor scumpe dintr-o vitrină, până ce le îngheață nasul de ger și până ce crapă inima în cititor de milă. După ce a trecut Crăciunul și zaharicaua duioasă a apărut în gazetă, autorul prevăzător își pune opera la păstrare în saltar, pentru că - vorba lui Agamiță Dandanache - „mai trebuie ș-al' dată"... Și la Crăciunul viitor, pac! iar la gazetă cu pruncul divin.

Am urmărit de curiozitate fenomenul acesta literar și mi s-a întâmplat să găsesc aceeași poezie, publicată fără schimbare, de șapte ori în șir, la șapte Crăciunuri consecutive. Dar nimene nu bagă de seamă... Și cu vremea, s-a statornicit astfel un soi de folclor modern al sărbătorilor, de care nimene nu se mai atinge.

*

S-ar putea evada totuși, util și onorabil, din această banalitate periodică.

Tradițiilor legate de Nașterea Mântuitorului, poporul nostru le-a dat o bogată interpretare poetică. Avem una din cele mai frumoase literaturi populare de Crăciun și Anul nou. Poetul cult ar putea s-o cerceteze cu folos, dacă nu direct de la sursă, cel puțin din colecții tipărite.

Încântătoare îndeosebi, prin arhaismul și grația lor naivă, sunt unele colinde, în care chipul Maicei Domnului este evocat întotdeauna cu o rară gingășie de sentiment. În una dintre ele, Sf. Fecioară, rătăcind noaptea pe o câmpie de omăt, ajunge la un palat cu ferestre luminate și cere, naiv, adăpost:

Lasă-mă-n palatul tău,
Ca să nasc un Dumnezeu...

Accentul acesta simplu ca-ntr-un verset din Biblie se potrivește de minune cu primitivismul după care suspină unii dintre rafinații modernismului nostru de ieri, fără să-l poată confecționa în atelier propriu.

Nu mai puțin impresionante sunt și unele urături pe care, într-o anume regiune muntoasă a țării, le cântă fetele singure în noaptea Anului nou. Între alte evocări îndrăznețe și pline de grație, mi-a rămas în minte o viziune suavă, desprinsă parcă dintr-un tablou de Böcklin. O fată frumoasă, pe care un cerb alb o poartă prin singurătatea pădurii de brazi, într-un leagăn de mătase aninat între coarne...

*

În sfintele sărbători ale Crăciunului, tot omul vrea să petreacă după datină: să asculte, la un pahar de vin, un cântec de inimă albastră.

Țăranii își fac singuri cântece care le convin. Ocupațiile lor, exclusiv manuale și pedestre, le lasă imaginația mai liberă, nu le acaparează toate rezervele mintale. Iar traiul în mijlocul naturii oferă misterioșilor poeți rustici necontenit prilej de inspirație proaspătă.

Dar ați băgat de seamă că orășenii noștri nu mai au cântece? Grija împrospătării producțiilor literare destinate

muzicii e lăsată la orașe exclusiv pe seama țiganilor lăutari. Și, nu zic, s-or fi pricepând țiganii la muzică, fiindcă au „ureche”. Dar la literatură... Când se lasă-n voia inspirației lor proprii, lăutarii noștri produc niște inepții lirice atât de cumplite, că nici la hotentoți nu le-ai putea găsi pereche:

Îmi plac bărbații
Pentru că îmi dau senzații,
Ah, ce mult îmi plac bărbații,
Că-s plini de grații
Și de amor...

De multe ori însă lăutarii urbani, din penurie de inspirație, tot spre sate sunt nevoiți să tragă cu urechea lor cea muzicală și lungă. Dar simt ei că, oricât de agreate ar fi la oraș, nevinovatele cântece rurale nu satisfac până la urmă gustul și mentalitatea citadinului. Și atunci, ca să le adapteze, își permit ici-colo câte o corectură, mai cu seamă mici înnobilări de vocabular, mai potrivite cu urechea delicată a mahalagiului din Delea Veche, care mai mult decât boierul din centru e mândru că el „nu-i de la țară”... Cunoașteți, poate, un cântec popular nu tocmai vechi, care începe așa:

Foaie verde și-o lalea,
Anițo din Prahova,
Cu cine-ai rămas tu grea?

Am auzit odată din gura unui lăutar bucureștean, fercheș și foarte manierat, căruia începutul i s-a părut prea din topor pentru urechile consumatorilor de ciorbă de burtă, următoarea variantă înnobilată ad-hoc:

Anițo din Prahova,

Spune-mi pe onoarea ta,
Spune-mi, dragă, nesilită:
Cu cine-ai rămas gravidă?...

Asemenea grozăvii nu fac cinste capitalei noastre - căci nu s-a găsit nimeni să spargă capul delicatului cântăreț pătruns, parcă, de fiorul esteticii literare a dlui Eugeniu Lovinescu.

Dar a cui e vina? Rușii, ungurii, sârbii - ca să ne mărginim numai la vecini - au o comoară vie, necontenit împrospătată, de romanțe frumoase și expresive cu textul datorit celor mai buni poeți ai lor. La noi, în familiile burgheze se cântă canțonete franțuzești sau cuplete, mai pudice, de prin „revistele” teatrale.

Fata de atelier și funcționara tânără, școlărița codană și studenta sentimentală (dacă mai există), toată tinerețea zburdalnică sau visătoare a orașelor noastre suspină în zadar după un repertoriu mai nou și mai bogat de cântece alese.

Și noi facem mallarmism cuțo-vlah, pe care-l numim „modernism”, cu toate că datează de la vremea când se purta *turnură* la rochii...

Moftangii!

DESPRE DUEL

În urma unor apostrofe parlamentare, cu aluzii gingașe la mamă, două persoane din lumea noastră politică și suprapusă au fost gata să purceadă pe teren și să schimbe, vorba ceea, două gloanțe fără rezultat.

Dar faptul nu s-a consumat. Martorii celor două părți apostrofante (e vorba de martori de onoare, nu de cei

oculari) au contramandat ceremonia și-au închis definitiv incidentul, prin procese-verbale și alte tertipuri medievale. Nu ne mai rămâne alta de făcut, prin urmare, decât să regretăm că ne-am alarmat degeaba - și să notăm aici câteva reflecții tardive cu privire la duelul din zilele noastre.

*

Dar mai întâi, nu înțelegem cum pot parlamentarii noștri să recurgă la asemenea mijloace extreme, când știe toată lumea că în Parlament bătaia n-a fost niciodată prohibită? Domnii care ne fac legile au avut întotdeauna dreptul să le calce înaintea noastră. Nimeni nu le-a contestat vreodată acest drept patern de prioritate. Și când toate drepturile și prohibițiunile publice ies din Parlament... e natural ca acolo înăuntru să nu mai rămâie nici una. Noi, particularii, n-avem dreptul să ne batem în public nici măcar așa, de-un gust, la zile mari, fără ca poliția să intervină. Dar auzit-ați vreodată ca doi deputați care s-au bătut în incinta Camerei să fi ajuns la poliție sau la judecătoria de pace?

*

Duelul e o instituție barbară; prin urmare, s-a conservat până în zilele noastre, cu sfințenie.

Ca să rămână totuși accesibil eroismului burghez, duelul a trebuit să se adapteze moravurilor civilizate de astăzi. Lupta adevărată se dă mai mult pe hârtie și la gazetă, decât pe teren. Și nu se bat atât cei doi adversari între ei, cât se bat „martorii” lor cu ortografia și gramatica limbii noastre, prin scrisori și procese-verbale...

Pe vremuri, duelul era un privilegiu boieresc. Numai dacă erai nobil din naștere, aveai dreptul să te simți ofensat și să tragi cu pistolul ori să scoți spada din teacă.

Astăzi însă are libertatea să se ofenseze oricare cetățean onorabil. Aici stă progresul: duelul s-a democratizat.

Caracteristica duelului democratic stă în lipsa lui de rezultat, garantată prin lege. Și cu cât omenirea se va civiliza mai tare, cu atât și duelul va fi mai lipsit de rezultate și va oferi cetățenilor o garanție mai mare de securitate și de confort.

*

Ca să ne dăm seama câtă distanță va mai fi între duelul de mâine și cel de ieri, e destul să ne uităm cu atenție cum îl pun în aplicare încă de astăzi unele persoane culte, care prin situația lor socială sunt ținute să anticipeze asupra progresului moral - și cum îl practică oamenii din popor, obligați de împrejurări să reprezinte în zilele noastre o epocă mai veche din istoria civilizației umane.

Am avut deunăzi, într-un restaurant de elită, viziunea duelului de mâine, asistând la un incident nervos între două persoane din societatea noastră bună. Cei doi adversari, care erau acolo cu nevestele, la două mese învecinate, s-au ridicat deodată în picioare - nu știu bine din ce cauză - și-au schimbat câte două înjurături fără rezultat, pe franțuzește și pe românește. Pe urmă - s-au așezat jos și au mâncat. Atât.

Cum să nu admir această distincție de maniere, această lipsă totală de barbarie ancestrală, această înaltă probă de stăpânire de sine, care trebuie să-l deosebească pe orice om civilizat de străbunul lui din peșteri?...

Mi-a fost dat altă dată, trecând pe la hală, să am și viziunea duelului preistoric. Am asistat adică la o discuție între un vânzător de fructe, sedentar, și un măturător de stradă, ambulant prin natura lucrului. După un schimb sumar de cuvinte, unul dintre ei a declarat, cu ochii ieșiți din cap, că vrea să facă amor cu paștele matern al

celuilalt. La rândul său, acesta și-a exprimat cam aceeași dorință, inversând numai rolurile. Și duelul a început, fără alte marafeturi... Țin minte numai atât, că la un moment dat, măturătorul l-a apucat pe negustor cu dinții de-o ureche - și n-a mai dat drumul, până când a rămas cu bucățica în gură. Ce-i drept, n-a înghițit-o, cum era natural și legitim, ci doar a stuchit-o la sfârșitul luptei, pe tarabă, între caise.

Printre spectatori, nu erau decât martori oculari. Dacă s-ar fi nimerit și vreo doi de *ceilalți,* vă asigur că duelul cu pricina ar fi luat o turnură mai civilizată, înainte de a fi spurcat caisele. Un proces-verbal de onoare, publicat apoi la gazetă, ar fi dovedit părților interesate și opiniei publice că dorința unui client insolvabil de a petrece câteva momente plăcute în tovărășia unei sărbători religioase nu conține nimic ofensator la adresa negustorului care-i primește confidența. Ea poate fi taxată cel mult drept o aberațiune sexuală, cam curioasă dacă vreți, dar cu totul inofensivă prin platonismul forțat la care natura ideală a calendarului nostru cel nou o condamnă de fapt. Și-n adevăr, când o națiune întreagă face zilnic dovadă că se complace cu imaginația în irealizabil și-n fistichiu, n-ar fi oare absurd ca milioanele de cetățeni care o compun să-și ceară mereu, pentru atâta lucru, unii de la alții satisfacție?... Ar însemna să stăm toată ziua numai cu pistolul în mână sau cu urechile aproapelui în gură.

*

Onoarea e un atribut al bărbăției, care la majoritatea bărbaților onești din zilele noastre a-nceput să se atrofieze cu totul. Individul la care acest apendice medieval s-a transmis într-o formă oarecare, cât de puțin proeminentă, e grozav de sensibil prin partea locului. Îndată ce-l atingi la onoare, el simte o nevoie urgentă de ieșire pe teren cu

martori, sau cel puțin de un proces-verbal și un schimb de scrisori, cu mici greșeli gramaticale.

Fiind mai dinainte asigurat că pistolul adversarului nu dă rezultate, domnul care iese pe teren se găsește în situația plăcută a unei cucoane care știe bine că nu poate să facă copii - dar tot mai încearcă. De ce nu? Când obiceiul unui act moștenit din străbuni și devenit inutil și-a pierdut orice urmă de primitivitate, civilizația nu se opune să-i conservăm măcar gestul sau ritualul - din respect pentru tradiție. Cu atât mai mult, când ritualul lui are în sine și ceva agreabil.

Spiritualizat astfel, redus la o măreție simplă de simbol, duelul modern va deveni în curând un act erotic adaptat la firea burghezimii rafinate din timpurile noastre. Peste câțiva ani, adversarii vor ajunge să schimbe între ei cele două gloanțe fără rezultat, așa de la mână la mână, sub formă de pilule. Ori au să și le trimită prin poștă, dacă locuiesc în alte orașe. Și nici de precauții sau de mister față cu sexul slab din anturajul celor doi eroi nu va mai fi nevoie... Trezită prea de dimineață din somnul fără întreruperi al unei nopți conjugale ca oricare alta, soția somnoroasă își va întreba, căscând, eroul respectiv:

— Da’ ce faci, Mitică?

— Mă duc să mă bat în duel.

— Așa? Nu uita, la întoarcere, să treci pe la băcănie pentru niște icre...

Până atunci însă, actualul cod al onoarei rămânând în vigoare, adevărata primejdie la care te expui este descalificarea prematură. Dacă ai neglijat cumva un singur punct din programul premergător, s-a isprăvit cu tine: nici un om de onoare n-o să te mai înjure pe viitor.

Dacă însă ai apucat a ajunge pe teren la locul tău, atunci e bine. Nu-ți mai rămâne decât să închizi ochii - și să tragi.

Pistolul e un instrument primejdios, firește. Nu însă pentru cei doi adversari, ci mai cu seamă pentru martori,

săracii. De aceea se recomandă să-l iei cu mare precauție în mână; și să nu tragi cu el orizontal, Doamne ferește, ci numai vertical, spre lună. Căci altfel, chiar dacă martorii scapă nevătămați, se poate întâmpla alt bucluc. Unul din cele două gloanțe fără rezultat ar putea foarte bine să nimerească, din întâmplare, tocmai în onoarea momentan descoperită a cine știe cărui cetățean matinal, aciuat pentru câteva clipe, acolo, în preajma terenului de luptă, ca omul. Vă puteți închipui ce surpriză pe capul lui când s-ar trezi așa, din senin, cu onoarea reparată, fără să știe nici dincotro și nici, mai ales, din care pricină…

MENS SANA IN CORPORE SANO

Am încercat odată și eu o maximă latinească pe înțelesul tuturor, după modelul celor rămase din antichitatea clasică. Două ceasuri mi-am bătut capul. Degeaba! N-am ajuns la nici un rezultat. Și nu din pricină că aș fi avut ambiția s-o scriu de-a dreptul în latinește - limbă pe care n-o cunosc -, ci din alte cauze, mai serioase.

Un dicton latinesc e un aforism care are virtutea să circule în lume, prin mijloace proprii. Cugetări sentențioase de toată frumusețea producem și noi, modernii, când în versuri, când în proză. Dar asta-i, că nu circulă.

Iată, de exemplu, un aforism cules la întâmplare, din prima poezie modernă care-mi cade sub ochi în acest moment.

Le soleil ne peut rien contre ce qui n’est plus...[1]

Și puțin mai jos, în aceeași poezie, încă o declarație

[1] Soarele nu poate influența ceea ce nu mai e... (*fr.*).

categorică:

Le plus beau des mortels ne peut chérir que soi...[1]

Cu acest fel de decrete filozofice în versuri s-a ocupat și la noi, pe vremuri, poetul Vlahuță, căci ele creează autorului o reputație de seriozitate în opinia cultă a țării. (În adevăr, nici un ministru n-a mai îndrăznit să-i suprime postul de la Casa Școalelor, cât a trăit. Pe un Heine l-ar fi mâncat imediat fript orice guvern democratic.)

Cele două aforisme franțuzești de mai sus, pe lângă că sunt datorite poetului Paul Valéry, reprezentantul modern al genului serios în Franța, care se bucură de mare prestigiu în presa valahă, mai au și avantajul că sunt lucrate în versuri à la Malherbe, care, oricum, sună plăcut la ureche. Și se vede bine că autorul lor și-a dat osteneala să le înzestreze cu tot ce-i trebuie unui aforism ca să devie maximă latinească, adică să circule. Totuși trebuie să recunoaștem că ele n-au a face, nici pe departe, cu: *De gustibus non disputandum*[2] sau cu: *Errare humanum est*[3] - și alte cugetări mărețe, rămase din antichitatea clasică. Parcă le lipsește ceva. Nimeni nu se folosește de ele cu prilejul unei cuvântări festive sau în conversația zilnică. Cel mult dacă le-ai putea întâlni în albumul cu suveniruri al unei domnișoare culte, printre alte autografe selecte, deasupra iscăliturii vreunui snob de modă veche, ahtiat după trufandalele literare de sezon.

Banalitatea e glasul mare al generațiilor trecute, pe când paradoxul e numai vocea pițigăiată a unui ins care vrea să facă impresie. Omenirea știe de mult acest lucru.

Ca să devie maximă latinească, un aforism trebuie în

[1] Cel mai frumos dintre muritori nu se poate îndrăgi decât pe sine (*fr.*).

[2] Despre gusturi nu se discută (*lat.*).

[3] A greși e omenesc (*lat.*).

primul rând să spună ceva. În al doilea rând, acel ceva trebuie să fie un adevăr elementar, o idee care-ți sare în ochi, de la prima vedere, cu amândouă picioarele odată. Soarta lumească a unui aforism atârnă, așadar, de evidența adevărului pe care-l conține. Aici stă pehlivănia.

Veniți pe pământ mai devreme, cei vechi au avut norocul să dea peste o mână intactă de adevăruri sedentare, care abia așteptau să fie formulate în latinește ca să pornească razna în lume. Atunci filozofii lor, poeții, oratorii și marii lor dignitari s-au pus pe atâta: au început să fabrice de dimineața până seara maxime latinești, pentru folosința generațiilor viitoare. Și nouă nu ne-au mai lăsat aproape nimica... *tarde venientibus ossa*![1]

Neavând fericirea să dăm ca ei peste o asemenea pleașcă spirituală, nouă nu ne-a rămas decât să spicuim, ici-colo, pe urma marelui seceriș, câte un mic adevăr care se ascunde cu îndărătnică modestie în dosul unor aparențe echivoce și care, pe deasupra, nici nu încape bine în corsetul unui aforism. Căci un astfel de adevăr bicisnic simte mare nevoie de comentarii și explicații, iar un aforism cu coadă nu poate să circule: se împiedică în ea, la tot pasul.

Ca să-și satisfacă totuși nevoia de a rosti și el decrete filozofice valabile pentru toți (căci omul se naște și moare cu această nevoie), cei moderni au recurs uneori la observații cu desăvârșire gratuite, cum ar fi: *Les affaires sont les affaires*[2], sau *Omul e om* - și alte tautologii mizerabile, vădit produse la mare ananghie intelectuală, după același tipar. Setea noastră de certitudine mintală e însă atât de imperioasă, încât le-am adoptat și pe acestea, pentru încurajare, oferindu-le, ce-i dreptul, un loc mai mic în stima noastră decât celor antice.

---

[1] ...celor care vin mai târziu nu le rămân decât oasele. (*lat.*).

[2] Afacerile sunt afaceri (*fr.*)

*

Am luat parte într-o zi la o serbare sportivă, unde știam că trebuie să țină discurs un profesor de gimnastică. Intenția cu care m-am dus eu acolo a fost numai să aud încă o dată vechiul dicton latinesc: *Mens sana in corpore sano* - adică să aștept cu palpitație (e și asta o voluptate) clipa când va trebui să fie rostit, după datină. Am urmărit cu multă atenție și smerenie tot mersul discursului, știind bine încotro se îndreaptă. Când oratorul a adus vorba, pe departe, cu mare dibăcie, despre binefacerile gimnasticii... despre sănătatea omului... despre agerimea minții... eu îmi țineam respirația. Acuș... acuș... trebuie să iasă... Gata! S-a făcut. *Mens sana in corpore sano.* Și m-am întors liniștit acasă.

Nimeni nu cunoaște însă puterea de sugestie a unei formule simple asupra omului, până când n-a făcut însuși experiență.

Pe drum, la întoarcere, și până seara târziu, cele cinci cuvinte mi-au sunat în urechi și m-au urmărit pas cu pas, în toate părțile. Degeaba am încercat eu să-mi distrag atenția, să citesc firmele prăvăliilor de manufactură, să mă gândesc la alte lucruri, de mai încoace, din vremea renașterii sau măcar din evul mediu... Ca să se răzbune, pesemne, venerabila maximă latinească se cuibărise adânc în mine și nu mai vrea să plece. O simțeam cum mișcă și cum mă lucrează pe dinăuntru, ca o vietate autonomă. Cum să scap de obsesie? Am încercat, după metoda freudiană, s-o scot la lumină, să-i analizez conținutul, să mă pun bine cu ea... uite ce maximă latinească frumușică și plină de înțelepciune - îmi ziceam eu, umblând de colo până colo, fără să-mi aflu loc. Ne-au mai rămas nouă și alte maxime înțelepte de la străbunii noștri romani... care erau toți niște oameni foarte înțelepți și frumoși și plini de

virtuți antice... dar parcă nici una nu conține ca asta un adevăr așa de sublim. Și niciodată n-au existat pe lume atâtea societăți sportive, atâtea ștranduri, atâta *foot ball* și *rugby,* atâtea meciuri de box, de înot și de alergătură pe gratis ca-n zilele noastre. Contemplând această sănătate robustă, de obicei goală până la centură și extraordinar de păroasă pe picioare, te apucă groaza când te gândești la capacitățile mintale pe care trebuie să le ascundă (cu atâta grijă) un jucător de *foot ball* sau la cantitatea de înțelepciune care trebuie să zacă în fundul unui campion de box...

Nu, nu merge! Se vede că i-am dat o interpretare greșită, dacă mă persecută înainte. Dar așa-mi trebuie. Cine m-a pus să mă duc la serbare? Ce interes aveam eu, până pe acolo, să ascult cuvântarea profesorului de gimnastică suedeză, când știam bine că asta nu se face?

Să vedem. *Mens sana in corpore sano...* Când zici că numai într-un corp sănătos stă o minte ageră, asta nu înseamnă că în toate corpurile sănătoase stă negreșit o minte ageră. Când zici că toate vacile sunt mamifere, asta nu înseamnă că toate mamiferele sunt vaci. Mai există și capre, de exemplu, care sunt tot atât de mamifere. Ba am văzut eu una, odată, la o mânăstire de maici, care era mai mamiferă decât orice vacă... ce bine era pe-acolo în timpul verii, ce de măiculițe tinere și cu frica lui Dumnezeu, ce umbră și ce răcoare pe sub brazi... mai cu seamă noaptea sau pe vreme de ploaie... când turna câte trei săptămâni în șir, de credeai că s-a mutat tot Atlanticul în cer, ca să ude mănăstirea... Ce-are a face! *Mens sana in corpore sano.* Când zici: o minte sănătoasă într-un corp sănătos, aceasta însemnează doar atâta, că *numai* într-un corp sănătos, poate exista o minte ageră... Oare așa să fie? M-am gândit imediat la Blaise Pascal și la Darwin, la Spinoza și la Leopardi, la Jean-Jacques Rousseau, la paralizia lui Scarron, la insomniile lui Proust, la epilepsia lui Napoleon

(m-am gândit la sănătatea dlui Bogdan-Duică), m-am gândit la numărul mare de intelectuali iluștri cu organismul minat de crocodilii microscopici ai unei maladii oculte - și aproape toată galeria oamenilor de geniu mi-a apărut ca un splendid azil de infirmități incurabile și de mizerii fiziologice ereditare... *Mens sana in corpore sano?* Uite ce belea îi poate veni omului pe cap din antichitatea clasică, dacă o caută cu lumânarea... Cine m-a pus să mă duc la serbare?

Dar poate că străbunul nostru latin n-a avut în vedere sănătatea intelectuală. Poate că el s-a gândit la sănătatea morală în genere. Moralitatea omului ar fi condiționată adică de sănătatea lui trupească, de corpul lui, oțelit prin viață sportivă... Oare?

Ca să verificăm și această aserțiune, n-avem nevoie să ne ostenim prea departe. E destul să aruncăm o privire de jur împrejur, la moravurile lumești din vremea noastră, cea sportivă. Purtat-a omenirea vreodată o rochie mai modernă ca astăzi? Arătatu-și-a ea o epidermă mai pârlită de raze ultraviolete, în văzul lumii? Ori a dansat ea vreodată dansuri mai strâns lipite și mai pe față ca-n zilele noastre? Cunosc eu o cucoană bătrână, căreia i s-au zburlit ultimele fire de păr ale generației sale când a văzut ea mai de aproape cum stă socoteala dansurilor noastre moderne... Încruntat, cu figura crispată de o preocupare unică și indiscutabilă, tânărul dansator își ține strâns tovarășa, de-a lungul persoanei sale sportive, ca pe o pradă, - iar ea, micul monstru, i se încleștează de umeri, având în gestul ei ceva de pisică sălbatică, de vampir și de caracatiță. Și amândoi tac. Abia dacă riscă un pas legănat, încoace și încolo, de frică să nu se disloce cumva blocul cu un milimetru din încheieturile lui esențiale. Și tortura asta durează ceasuri, nopți întregi, până la ziuă. Un tânăr de pe vremea romantismului, supus la această probă neomenească, ar fi fost în stare să lase toate baltă, să-și

planteze dansatoarea în mijlocul salonului și s-alerge afară, la aer curat. Vezi că, pe vremea aceea, nu erau atâtea sporturi, care să întrețină igiena sufletească!

Mens sana in corpore sano... Mărturisesc că a început să-mi fie, cum zice țăranul moldovan, o lehamite grozavă de atâta înțelepciune latinească.

S-ar putea întâmpla ca prin *mens sana* legiuitorul să fi făcut aluzie numai la moralul omului, în înțelesul medical de astăzi al cuvântului... Este foarte adevărat că un om sănătos are și moralul ridicat, adică are chef de viață, pe când un biet bolnav, săracul, nu mai are gust de nimica.

Dar o constatare ca asta nu era nevoie să mi-o spui numaidecât pe latinește. Puteai s-o dai de-a dreptul pe românește, că totuna era. În orice caz, aș fi scăpat mai ușor, nu s-ar fi înfipt în subconștientul meu cu atâta tenacitate ca în forma ei latină.

Mens sana in corpore sano... Dacă scap și din asta cu bine, n-o să mă mai prindă nimeni în zilele mele pe la vreo serbare sportivă sau comemorativă, unde se țin discuri cu citații latinești.

Cine m-a pus?...

EVOLUȚIA UNUI IDEAL

Un poet adevărat, oricât s-ar feri de această nenorocire profesională trebuie să facă parte dintr-o generație de muritori. Trebuie să întrupeze, măcar după moarte, când nu mai are încotro, forma sensibilității speciale a epocii în care a trăit. Chiar dacă poetul are ambiția să scape de sub tirania unor idealuri colective prea contemporane, în structura moleculară a operei sale vei regăsi infailibil expresia curentă și naivă a unor credințe și aspirații umane

de-a doua mână, mai primitive și mai durabile.

Dar și acestea din urmă se schimbă cu timpul. Iar procesul obscur al acestor evoluții misterioase, desfășurându-se prea încet în vreme, trece de obicei neobservat. Este deci o fericire că diferitele lui momente se înregistrează automat pe placa sensibilității poetice și rămân fixate acolo pentru totdeauna. Comparând din acest punct de vedere două opere zămislite în mici deosebiri de structură, aproape imperceptibile, care trădează totuși că în răstimp s-au produs unele schimbări adânci în psihologia speciei umane. Astfel, pentru cine știe să le descifreze, aceste semne microscopice povestesc lucruri interesante.

*

Toată lumea cunoaște, desigur, versul lui Eminescu:

... le stă bine laolaltă,
Ea frumoasă și el tânăr, el înalt și ea înaltă.

Fără îndoială că poetul, având nevoie să zugrăvească aci o pereche ideală de îndrăgostiți, a rezumat un minimum de calități care, după părerea lui, sunt necesare și suficiente în dragoste. El înalt și ea înaltă, i-a trebuit mai mult pentru frumusețea lor decorativă. Esențialul este: ea frumoasă și el tânăr. Așa trebuie să fie, după părerea lui Eminescu, cei doi parteneri, ca să se poată iubi reciproc. Iar această părere indiscutabilă coincide cu idealul amoros al întregii specii umane - masculine și feminine - din acea vreme.

(Observați și aici sobrietatea virilă, gustul infailibil de care dă dovadă marele poet. Altul ar fi spus poate și despre bărbat că era „frumos”... evocând astfel o imagine aproape scabroasă, care nici măcar nu s-ar fi potrivit cu idealul de bărbăție aspră după care suspină în realitate o adevărată

femeie.)

Dar de la Eminescu până astăzi, o schimbare adâncă trebuie să se fi produs în întunericul de jos al naturii umane. Mi-am dat mai bine seama de lucrul acesta într-o zi, când am auzit din întâmplare, cântate de o domnișoară cu sprâncene foarte subțiri, niște stihuri naive în care un poet modern anonim zugrăvește, la rândul lui, o pereche ideală de îndrăgostiți din zilele noastre. Mi-a rămas în minte strofa esențială:

La un bal, odată, ei s-au întâlnit.
Șoapte de iubire dânsul i-a șoptit,
Și din prima noapte s-au simpatizat.
Ea era frumoasă...

Vedeți, ca și pe vremea lui Eminescu, *Ea* trebuie să fie frumoasă Altfel nu merge. Numai la mare ananghie, un bărbat ar putea „simpatiza”, din treacăt și cam la repezeală, o urâtă. În privința aceasta, nici o schimbare nu s-a produs pe lume.

Dar *El*, cum era? Cum trebuie adică să fie un bărbat, pentru ca o femeie modernă să se lase simpatizată de el, și încă „din prima noapte”?... Nu, oricât și-ar bate capul cineva care nu e poet, nu cred să ghicească. Iată:

Și din prima noapte s-au simpatizat.
Ea era frumoasă, el era bogat...

Să nu se creadă cumva că *bogat* a fost pus aici numai pentru rimă. Limba noastră conține un mare număr de rime în *-at,* începând cu *democrat* și sfârșind cu... aceea care v-a venit în minte din primul moment. Putea deci poetul să găsească aici altă rimă, dacă ar fi avut nevoie. De exemplu:

Ea era frumoasă, el era titrat...

cu toate că un titlu academic nu mai înseamnează azi mare lucru. Și parcă în loc de *simpatizat* nu s-ar fi putut găsi altceva, echivalent?

La un bal, odată, ei s-au aranjat...

Sau, și mai bine:

La un bal, odată au pus chestiunea pe tapet.
Ea era frumoasă, el era discret...

Văd și eu că primul vers e prea lung... dar, să mă ierte cititorul, n-am avut intenția să fac o nouă operă de artă cu subiectul dat, ci numai să lămuresc lucrurile.

Rămâne deci bine stabilit că dacă poetul a spus despre eroul lui numai atâta, că „era bogat" - apoi a știut el ce spune. Această idee nici nu putea să-i treacă prin minte, fără o sugestie precisă din afară, din văzduh, din ambianța impalpabilă care-i alimentează inspirația.

Femeia e seismograful speciei noastre. În materialul plastic al instinctelor sale, interesul speciei înregistrează toate schimbările pe care evoluția enigmatică a societății umane le aduce condițiilor în care se dă lupta pentru viață.

Pe vremuri, omul avea nevoie în această luptă numai de brațe tari, de vigoare trupească. Un bărbat tânăr și înalt, adică voinic, avea cele mai multe șanse de izbândă.

Deci: *ea* frumoasă și *el* tânăr.

Astăzi însă așa s-au întors lucrurile, că voinicia nu mai ajută la nimic. Pasiunea tinerilor de azi pentru sporturi, iscată nu se știe cum și întreținută ocult, mi se pare numai un tertip diabolic inventat de cei care aveau interes să le deruteze atenția, ca să le înlăture concurența. Căci lupta cea mare și adevărată se dă astăzi cu capul. Lungimea

fizică a unui personagiu nu-i mai aduce absolut nici un folos în afacerile lui bănești; iar tinerețea e mai degrabă un indiciu de permanentă jenă financiară (și femeile au cam început, încă de pe vremea lui Eminescu, să miroase acest trist adevăr).

Alte calități se cer omului modern. Pentru izbândă în fața vieții, el are nevoie în primul rând de șiretenie, de pricepere în afaceri, adică de inteligență practică și de experiență matură. Iar semnul concret al acestor calități invizibile este bogăția materială, cu tot cortegiul ei de seducțiuni.

Și nu se poate spune că femeia a tras numai cu coada ochiului la această nouă stare de lucruri, ci a privit-o îndelung, cu ochi mari și serioși, până când în inconștientul ei s-a elaborat o concluzie organică, o idee activă, care s-a îmbibat în anatomia ei delicată până în toate colțurile și i-a orientat instinctul în sensul unei urgente adaptări la situație.

*

Pentru o femeie onestă din toate zilele noastre, prezența unui om bogat în anturajul ei constituie o permanentă primejdie. Simpla lui apariție provoacă instantaneu în organismul femeii o tulburare vizibilă, o excitație de natură bine caracterizată, în privința căreia soțul legitim nu trebuie să-și facă nici o iluzie.

Mutra unui mare bogătaș e afrodiziacă. Pentru o fată inocentă de școală, ea echivalează cu o lectură pornografică. Iată pentru ce suntem de părere că o mamă cu simțul răspunderii ar trebui să-și ferească fata de orice ocazie în care ea ar putea să dea cu ochii pe neașteptate de un personagiu bogat - cel puțin înainte de căsătorie. Fetele nu trebuie să vadă lucruri de astea...

Un arhimilionar, recunoscut ca atare, nici n-ar trebui

lăsat să apară pe unde sunt femei. Apariția lui în public este un adevărat atentat la bunele moravuri. Numai cât vede un automobil de lux venind spre ea, femeia modernă își pierde capul și se zăpăcește până într-atâta, că poate fi călcată de el, acolo în stradă...

E ușor de înțeles că, în asemenea condițiuni, ceilalți muritori sunt obligați să renunțe la orice ambiție sentimentală în dragoste, mulțumindu-se numai cu ceea ce mai pot apuca și ei, din când în când, pe de lături.

„Tinerețea” și „înălțimea” fizică sunt, biologicește, lucruri prea demodate. Femeia de azi nu se mai uită la asemenea fleacuri. Un lungan de doi metri, când n-are decât atâta, o lasă absolut rece, chiar dacă s-ar sinucide de dragul ei... A iubi astăzi un bărbat tânăr e ceva anormal, ceva împotriva naturii. E o aberație sexuală. Numai o doamnă din aristocrație își mai poate permite, în goana după senzații rare, capriciul unei astfel de perversități. Dar o burgheză normală și serioasă, cu simțurile intacte, e la adăpost de asemenea surpriză... Se vede și de aici că burghezimea e clasa care susține cu putere stindardul moralității publice, conducându-se în toate chestiunile gingașe de acest fel numai după indicațiile naturii. Și trebuie să adăugăm cu mândrie că, printre femeile de alte nații, românca noastră se arată îndeosebi sensibilă la aceste indicații venite din adânc.

O urmare naturală a acestei stări de lucruri e ușor de întrevăzut:

Rasa oamenilor săraci o să dispară de pe fața pământului. În curând, nu se vor mai naște decât oameni bogați. Și copilul va purta, încă de la naștere, semnele și stigmatele acestei rase privilegiate: el se va naște cu un mic început de burtă, cu o intenție de chelie în creștetul capului și cu un automobil de lux la poartă.

Mă întreb însă, ce se va întâmpla dacă în evoluția vertiginoasă a omenirii, împrejurări viitoare, necunoscute

încă, vor aduce într-o zi la modă alte însușiri bărbătești necesare pentru luptă și izbândă... De pildă, facultatea pe care o au deja unii sectanți religioși de a se mutila benevol, sau - mai știu eu - o inaptitudine firească de a cădea în păcat, măcar la zile mari... Așa-i că bietele femei vor trebui să se adapteze vrând-nevrând la această situație nenorocită, adorând mâine ceea ce detestă astăzi, fără ca nici ele singure să știe pentru ce?

Și parcă aud de pe acum corul poeților:

Ea era frumoasă, el era patern...

Dar când vom ajunge aici, specia umană va fi atins de mult idealul ei ultim de purificare morală, despre care unii filozofi cred că e însuși scopul vieții pe acest pământ - și zilele ei vor fi numărate pe degete.

PIRIN-PLANINA
EPISODURI TRAGICE ȘI COMICE DIN CAPTIVITATE

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Iubite domnule Ciornei,

După o catastrofă financiară suferită într-o duminică, astă-vară, pe hipodromul de la Băneasa, m-am trezit a doua zi instalat pe un fotoliu de piele în cabinetul d-tale editorial.

Mă mir și-acum: ce căutam acolo? Venisem poate să te întreb, numai așa, când pleacă trenul spre Iași.

Din vorbă-n vorbă, am iscălit atunci, se vede, un contract prin care mă obligam să dau gata editurii, până-n toamnă, manuscrisul unei cărți cu amintiri de război, din captivitatea mea în Bulgaria. Am impresia că mi-ai dat și o sumă de bani, ca acont asupra dreptului meu de viitor autor al cărții... D-ta îți mai aduci aminte? Dacă ai uitat, nu-i nimic. Ne vedem fiecare de ale noastre și - să nu mai fie vorbă.

După ce am luat acontul și am mai venit la Iași, am stat și m-am socotit:

„Să scriu?... Să nu scriu?...”

S-a publicat în vremea din urmă atâta literatură de război! Toată lumea, de pe toată fața globului pământesc, e convinsă acum până-n vârful unghiilor, ca și înainte de 1914, că războiul e o calamitate, o rușine pentru civilizația noastră etc. Totuși omenirea nu-l desființează. Este ca și cum războiul n-ar fi făcut de noi, oamenii, parcă l-ar face niște ființe de pe altă planetă, împotriva voinței noastre unanime.

Atunci, la ce bun să mai scriu, să mai arăt și eu omenirii cum e războiul?

S-ar părea că cei mari, care pun la cale războaiele, trebuie să fie niște oameni răi, împietriți la suflet...

Nu cred.

Am văzut la Sofia pe kaizerul Germaniei, socotit drept principal autor al războiului mondial. Nu părea deloc om rău. L-am văzut de la o fereastră de spital, când trecea cu automobilul de la gară spre palat. Râdea. Avea la stânga lui și pe regele de atunci al Bulgariei, dar pe acesta nu l-am văzut așa de bine, fiindcă tocmai în acel moment M.-Sa a scos din buzunar o batistă cu care S-a șters la Nas.

„Ce cumplită nenorocire e războiul!” a exclamat însuși Napoleon, pe câmpul de luptă de la Eylau, într-o seară când îi era frig și mâncase numai cartofi copți, din cauza întârzierii cantinelor - dovedind prin aceasta o mare sensibilitate la suferințele aproapelui. Probă că nu el a provocat războaiele napoleoniene, în care un milion de oameni și-au semănat oasele pe atâtea câmpuri de bătălie. (Mă întreb numai: dacă nu s-ar fi născut Napoleon, ar mai fi murit acei oameni, așa cum au murit?)

Nu, nici un om, cât ar fi de mare, nu poate fi capabil să provoace un război - ori să-l împiedice. Nici chiar Dumnezeu. În adevăr, cum ar putea el să fie atât de rău (măcar că e mai mare decât toți), încât să trimită pe semenii lui la moarte și la suferință, fără să-i întrebe? Are el destule alte mijloace, la nevoie, ca să dea vina pe Negusul Abisiniei.

Întreaga experiență a istoriei - zice marchizul de Vogue - ne învață că osânda războiului nu poate fi desființată atâta vreme cât vor mai trăi pe acest pământ doi bărbați, iar între ei se va afla o pâine și o femeie; bărbații se vor bate pentru ele până la moarte - în loc să le împartă p-amândouă, frățește. Nici că se putea mai bun certificat de paupertate mintală, pentru cei trei ultimi reprezentanți ai nefericitei specii umane. Mai cu seamă femeia apare neașteptat de stupidă în această fabulă a lui Vogue. Se

vede că marchizul, cât era el de marchiz, nu prea cunoștea femeile.

Războiul este o fatalitate: se provoacă singur. Aceasta e teza pe care cei ce poartă grijă de fericirea omenirii și-i conduc destinele au ținut să ne-o vâre-n cap ca pe o axiomă indiscutabilă - și au izbutit.

Atunci pentru ce să mai scriu, să am aerul că lupt împotriva unei fatalități care face parte, ca erupțiile vulcanice sau cutremurul de pământ, din armonia universului și din tainele nepătrunse ale creatorului? Numai pentru că mi-ai dat d-ta acont?

Căci, în adevăr, un scriitor care zugrăvește scene adevărate din război, oricum ar întoarce-o el, are aerul că e contra războiului. Și se știe bine acum că cine are acest aer, lasă că nu crede în Dumnezeu, dar este lipsit și de patriotism.

Dragostea de țară - patriotismul - e însă un sentiment atât de firesc și de universal, încât se poate spune că omul care nu-și iubește țara, pământul pe care s-a născut și-a crescut mare, este un om fără suflet, un adevărat monstru... Am eu vrun interes să fiu contra războiului - și să trec astfel în ochii lumii drept un monstru fără suflet?

Dacă, dimpotrivă, mă voi declara pentru război, făcând patriotism pe față - îmi ziceam eu - e și mai rău. O să se creadă că mă laud cu patriotismul meu, că-mi fac din el un merit.

A fi patriot nu e un merit: e o datorie. Numai cine nu socoate iubirea de țară drept o datorie e în stare să se laude cu ea. Ce-am zice despre un om care s-ar lăuda peste tot, în gura mare, că-și iubește nevasta? Am avut motive să nu-l cred, să ne gândim că poate în intimitate o iubește mai puțin decât cu glas tare. Sentimentele își au pudoarea lor.

Să fii om cinstit, să-ți iubești țara, părinții, nevasta, să nu scuipi pe jos, toate acestea sunt datorii elementare pentru un om civilizat. Numai cine n-a fost înzestrat de

natură cu nici o calitate mai deosebită poate fi capabil să-și descopere merite de acestea, care nu costă nimic. Am cunoscut eu un cetățean care, în ziua când i-a venit partidul la putere, a cerut o catedră universitară de chimie organică, sub cuvânt că e patriot. Altul, mai demult, a pretins să fie numit director de Teatru Național, pe motiv că e un soț model. Și-a fost numit.

Apoi spune d-ta: n-am eu alte însușiri, mai urâte, cu care să mă laud? La atâta am ajuns? Dacă veneam la d-ta să-ți cer acont numai pentru că sunt creștin ortodox și-mi iubesc țara - mi-ai fi dat?

... Se vede că la Iași nu se poate scrie - m-am gândit eu - dacă-mi vin în minte atâtea îndoieli și argumente împotriva scrisului; e un oraș prea zgomotos, prea plin de viață și de trecut istoric. Unde te-ntorci, încotro te uiți, - numai trecut istoric. Aici fiecare piatră îți vorbește de trecut și nici una de prezent. Ia să mă duc mai bine undeva, la liniște și la răcoare, într-un loc cu mai puține distracții istorice, că poate acolo mi se schimbă gândurile.

Am nimerit la mânăstirea Văratic - la maici. Acolo se duc vara să se odihnească moldovenii noștri, când au de lucrat ceva cu capul, și moldovencele noastre, când n-au nimica de făcut. Și nicăieri nu-i atâta animație ca-n aceste sfinte lăcașuri de liniște și de reculegere. Mai întâi, au maicile obicei să tragă clopotele, toată ziua și toată noaptea. Moldovenii - la fel. Și mai au măiculițele un obicei: toacă. Dimineața toacă, după-prânz toacă, la miezul nopții toacă. Moldovencele - la fel. Aveam și gazdă o măicuță care făcea toată ziua același lucru, nu numai pe-afară - că mă și miram, de unde atâta misticism într-o mână de femeie?

Dar mai cu seamă toaca cea mare, din clopotniță, cu ritmul ei sacadat, producea asupra mea un efect cu totul contrar intereselor d-tale. Îmi aducea aminte de mitralieră. Parcă eram la Turtucaia. Evocările din război s-amestecau astfel în mintea mea cu cele sfinte, și nu mai înțelegeam

nimic...

Așa, a trecut vara și m-am întors la Iași, unde nici nu se făcuse toamnă bine, abia un pic de septembrie, c-am și primit de la editură invitația să trimit manuscrisul. Care manuscris? Ce manuscris? Nădejdea mea era în două-trei fragmente de amintiri din captivitate, pe care le publicasem mai demult: le voi completa cu câteva inedite - îmi ziceam - și volumul e gata. Dar când le-am recitit, mi s-au părut așa de proaste, că parcă nu erau de mine. Parcă erau scrise, anume ca să mă compromită, de neuitatul meu detractor literar, criticul Eugen Lovinescu.

Altul, în locul meu, ar fi mâzgălit repede, acolo, câteva zeci de pagini, cum dă Dumnezeu, și-ar fi scăpat din încurcătură.

Dar eu nu sunt de la București.

În privința aceasta, bucureștenii sunt mai expeditivi; ei fac totul în goană - treburi, masă, distracții, dragoste (tot pe fugă, ca pițigoiul) și, după socoteala lor, asta se cheamă a trăi „intens”.

Noi, cei de la Iași, suntem de altă părere. Nouă nu ne place să ne grăbim, să dăm lucrurile peste cap, cum fac ei. Când e vorba de treabă serioasă, noi avem alt obicei: nu facem nimic.

Este foarte adevărat că eu nu sunt ieșan (n-am această pretenție), dar m-am aclimatizat. Am găsit aici o ambianță cum nu se putea mai potrivită cu natura unui scriitor de rasă, căruia nu-i place de loc să scrie. Și vrei d-ta acum să-mi schimb concepția mea despre viață, fiindcă am iscălit un contract?... Nu ți-ai găsit omul. O carte nu se scrie așa, cât ai bate-n palme sau ai înființa o societate anonimă pe acțiuni; căci ea trebuie să dureze mai mult decât o întreprindere comercială din zilele noastre (care poate oricând să dea și faliment, în aceste vremuri tulburi). O carte bună sfidează moartea cu veșnicia ei. Poliță, cambie, contract - ce sunt toate acestea, în cumpănă cu veșnicia?

D-voastră, oameni de afaceri, sunteți niște visători, domnule Ciornei. Vă pierdeți vremea și vă agitați pentru niște lucruri amăgitoare ca umbra și pieritoare ca iarba câmpului. D-voastră nu băgați de seamă că în viața asta de pe pământ, ocupăm fiecare, în generația noastră, câte un loc efemer, ca-n tramvai. Numai în veșnicie suntem la noi acasă... Și dacă s-ar gândi mai bine, cine-ar mai fi nebun să-și sacrifice confortul lui de-acasă, unde stă o viață, consacrându-și toată grija și energia pentru locul lui din tramvai, unde stă numai zece minute?

Peste o sută de ani, d-ta vei fi mort, definitiv mort și cufundat în uitare. Morți vor fi toți domnii miniștri, și domnul primar al capitalei, și toți marii capitaliști din zilele noastre, fără excepție.

Numai o carte bună, de care ți-ai legat numele, te-ar putea ridica deasupra acestei hecatombe de măriri; și numai un scriitor, ca mine sau ca altul, îți poate oferi această supremă șansă. Nu vezi ce afacere minunată îți propun eu?... Renunță la termenul prevăzut în contract - și-ai să vezi d-ta cum o să te bucuri de tare, după moarte. Să vezi ce fericire pe capul nostru, la doi metri sub pământ, când vom ști că cei de deasupra tot mai citesc și se delectează cu opera noastră.

Căci după atâta corespondență, emoții și bătaie de cap din partea d-tale cu ea, se cheamă că la această carte am colaborat amândoi: d-ta cu munca, eu cu capitalul - pe care mi l-ai avansat atunci.

D-ta i-ai provocat zămislirea.

Dacă critica din zilele noastre o va găsi proastă, iau toată răspunderea asupra mea: voi fi sigur că e o carte bună. Dacă dimpotrivă o va lăuda, d-ta singur vei fi răspunzător și vinovat c-ai îmbogățit literatura română cu asemenea podoabă.

G.T.

I

24 august spre seară...

Mitralierele dușmane bat fața Dunării, din mal până-n mal. Sub ropotul lor intermitent, șiruri de bulbuci mărunți apar pe luciul plesnind în aer, ca și cum gloanțele ar veni de jos, din fundul apei. Rând pe rând, în jurul fiecărui înotător grindina proiectilelor descrie cercuri vertiginoase, care se tot strâng, se tot strâmtează, până ce capul omului prins la mijloc dispare brusc din vedere, ca un balonaș împuns cu acul...

Ce s-o fi petrecând acum în capetele acele, care se văd încă de aici, plutind pe valuri în jos, ca niște amănunte fără însemnătate? Dacă mai întârziam un sfert de ceas în Dunăre, aș fi știut. Moartea hidoasă m-ar fi încleștat și pe mine la fel, între văzduh și apă, fără nădejde de scăpare.

În fața noastră, pe malul celălalt, gara Olteniței arde. Câteva obuze i-au spart zidul dinspre noi și-au explodat înăuntru, cu văpăi fulgurante.

Puțin mai jos, un râu vertical de fum negru izvorăște impetuos dintr-un șlep cu petrol, incendiat.

Dincoace, între marginea apei și malul înalt de nisip care-i adăpostește încă de gloanțele bulgarilor, oamenii noștri se grămădesc, dezorientați. Unii au ridicat de pe acum albituri în vârful baionetelor; alții se plimbă nepăsători, cu sufletul împietrit. De câteva ceasuri, gloata înșirată de-a lungul pe sub maluri a sporit mereu cu cete de fugari, cei mai mulți fără armă, care coborau dinspre Turtucaia nădăjduind să găsească aici un mijloc de salvare, peste apă, ori în jos, spre Silistra. Dar toate bărcile, toate scândurile, toți snopii de nuiele au dispărut de mult, iar drumul spre Silistra e barat de inamic.

Câți înotători buni s-ar putea încumeta, chiar în împrejurări mai prielnice, să treacă Dunărea înot? Dar acum, după atâtea zile de luptă și nopți nedormite, mulți s-au aruncat în apă abia știind să înoate. Prea puțini au avut puterea s-ajungă până la jumătate - și s-au dus la fund. Pe urmă alții, sute și sute, le-au luat locul. Și valurile Dunării i-au înghițit pe rând, rostogolindu-i la vale ca pe niște furnici. Iar cei pe care apa i-a lepădat din întâmplare, istoviți, dar încă în viață, la câțiva kilometri în jos pe malurile scunde ale ostrovului de lângă Cosui, turci de prin partea locului și bulgari bătrâni ascunși prin stufărișuri, i-au tras mai la dos și i-au hăcuit cu topoarele.

Într-un rând, cu vreun ceas în urmă, a apărut nu știu de unde un plutonier călare, îndemnând cu glas tare oamenii să pornească iar la atac, deasupra malului.

— Și să nu tragă nimeni încolo, spre Silistra, zicea el, că dintr-acolo ne vin rușii în ajutor. Să împușcați numai încoace, spre Turtucaia, că din partea asta vin bulgarii…

Coborâsem de curând lângă apă și știam bine că nu e așa cum spune el, că tocmai de-a-ndoaselea: dinspre Silistra și miazăzi înaintau bulgarii, iar dinspre Turtucaia veneau numai de-ai noștri.

M-am uitat la om cu mai multă atenție. Figura și mai cu seamă accentul lui mi-au părut suspecte. Dar a fost numai o impresie de-o clipă… Am strigat celor din jurul meu să nu-i dea ascultare, că nu știe ce spune. După un schimb de vorbe întărâtate, plutonierul m-a fulgerat cu ochii și-a dus mâna la tocul revolverului... mai iute însă decât mâna lui, carabina mea i s-a îndreptat spre inimă - și l-a obligat să-și oprească gestul la jumătate. Poate că-l ispräveam pe-al meu, dacă aș fi prevăzut atunci ce era să mi se întâmple cu două ceasuri mai târziu, când am căzut prizonier…

După ce s-a uitat la mine lung, parcă să-și întipărească bine în minte figura, omul și-a retras mâna încet de la revolver, a întors calul și s-a pierdut în mulțime.

Tunurile bulgarilor bat acum peste capetele noastre șoseaua de dincolo, din spatele gării incendiate, și zăvoaiele dinspre gura Argeșului. Într-o magazie nu departe de gară, știu că e un depozit de muniții de-ale noastre, pentru artilerie. În fața magaziei se vede încă de aici, intactă, o piramidă mare de obuze încărcate, care așteptau să fie trecute dincoace. Un singur proiectil de la bulgari, căzut între ele, ar provoca o explozie care ar face multe victime printre noi, cei grămădiți aici, pe malul dimpotrivă în dreptul lor.

Cu acest gând, mă ridic de la locul meu, din adăpostul scobit în nisip, și pornesc mai în jos, pe sub maluri.

Cete de soldați bezmetici au început să prade bagajele ofițerilor grămădite în căruțe, căutând mai cu seamă sticle de coniac. Alții, cu privirile abrutizate, unii răniți și pătați de sânge, forfotesc în toate părțile printre căruțele de corvoadă cu căruțași bulgari de prin partea locului, care se uită în pământ posomorâți, îngroziți, așteptând evenimentele.

Un cărăuș bătrân a făcut câțiva pași de lângă căluții lui, ca să-și potolească setea în apa Dunării. Cum stă aplecat pe brânci la marginea apei, un țigan de-ai noștri îl vede și, cât ai clipi, ridică arma la umăr și-l împușcă de la spate, în ceafă. Bulgarul tresare o singură dată din tot trupul... apoi se destinde lung și rămâne nemișcat, cu fața-n jos, cu o mustață în apă și cu alta deasupra.

— De ce l-ai împușcat, mă? întreabă un căprar din grăniceri, apropiindu-se.

— Fiindcă e bulgar! rânjește țiganul, fudul.

Auzind vorba asta, grănicerul îi trântește, cu sete, un pumn în față:

— Na!

Și smulgându-i arma din mână, o aruncă în apă:

— Fiincă ești țigan, îi explică el.

Mai departe...

Câțiva soldați au desfundat o lădiță cu zahăr cubic și-au golit-o la picioarele lor, pe nisip. Până să facă împărțeala, un artilerist, cu mâna ruptă de la cot, nebun, vine între ei cântând în gura mare bisericește. Și cădelnițând din ciotul de braț care-i mai atârnă de la umăr, stropește grămada albă de zahăr cu șiroaie lungi de sânge proaspăt.

— Luați, mâncați, acesta este sângele meu, carele pentru voi se va-a-arsă...

Apoi se prăbușește, galben, lângă zahărul părăsit de ceilalți cu scârbă, și ochii încep să i se împăinjenească.

În dreptul unei spărturi deschise-n mal de îngustimea unui drum de căruțe, câteva gloanțe de la bulgari, trase pieziș, de sus în jos, șuieră pe lângă mine și se înfig în apă. Patru morți înșirați simetric pe o singură linie, în dreptul aceleiași spărturi, îmi arată c-au mai venit și alte gloanțe, tot pe aici, nimerind în plin... Mai încolo, trăsnetul unei explozii stridente, apropiate, mă ajunge de la spate ca o lovitură de pumn. Întorc capul: un cal de la căruța pe lângă care am trecut cu un minut înainte a izbit pesemne cu potcoava o granată îngropată în nisip. Explozia a sfărâmat partea dinainte a căruței, a omorât amândoi caii și cărăușul...

Așa e acum. Viața fiecăruia ține de un singur pas, de un simplu gest pe care l-ai făcut fără să știi, cu gândul aiurea. Neprevăzutul te învăluie mai de-aproape în pânza lui cenușie, îți atinge cu ea genele. Altădată aveai iluzia că poți privi limpede prin clipa care vine; acum nu se mai vede nimic, nici înainte, nici îndărăt. Trecutul s-a isprăvit și viitorul n-a început încă. Trăim ceasul nesigur dintre două hotare, când vremea însăși parcă s-a oprit în loc, rotindu-se ca apa într-o bulboană. În această demență a realității, care răstoarnă obișnuințe milenare și destramă totul pe dinăuntru, ca un cataclism de ordin chimic, cei mai slabi de înger își pierd mintea. Instinctul de conservare slăbește și orice simț de solidaritate umană

dispare fără urmă. Nimeni nu mai dă ajutor, nimănui. Până mai adineaori, strigătele de pierzanie ale celor ce se înecau, în loc să trezească în cei rămași pe uscat o pornire mai omenoasă, îi făceau pe unii dintre spectatori să glumească pe socoteala lor și să râdă-n hohot, ca la panoramă.

Moartea se plimbă printre noi cu mâinile la spate; se distrează după ospățul cel mare ca o curtezană sătulă, apucând ici-colo câte o nouă victimă, pe ales. De la grămada de cadavre zdrobite în picioare lângă pontonul de sus, unde soldați în panică au dat năvală omorând în câteva minute toți răniții aduși acolo pe targă - și până aici, spre Kosui-Bulgar, tot malul apei e semănat cu morți și răniți în agonie. Și valurile Dunării poartă mereu la vale tot alte și alte cadavre, aduse din sus, dinspre oraș.

În fața mea, câțiva cai împotmoliți în nămolul fundului din margine și părăsiți acolo de stăpânii lor întâmplători, agonizează de asemenea în mijlocul nepăsării universale. Unul se zbate epileptic încercând să se ridice în picioare, dar s-afundă și mai mult; altul abia mai poate să-și ție botul deasupra undelor, cu gâtul strâmb, și nechează jalnic pentru ultima oară cerând ajutor; iar al treilea, mai încoace, a rămas în sfârșit nemișcat, pe o coastă, cu burta balonată de apă.

Mă uit împrejur și urmăresc totul cu o curiozitate intensă și lucidă.

O experiență îndelungată a asociat în mintea omului ideea de omor, de crimă fioroasă, cu misterul și întunecimea nopții. (Biată crimă minusculă din vreme de pace, care răpea când și când viața unui om!) Dar acum, războiul a răsturnat și această obișnuință. Scenele groaznice ale atacurilor de ieri s-au desfășurat sub soarele mare al amiezii de vară, când mii de oameni au fost omorâți crâncen - în plină zi. Cât de inofensivă mi-a părut atunci noaptea, cu liniștea și întunericul ei învăluind lumea

în visuri și catifele - în comparație cu lumina albă, feroce, a miezului de zi, care dezolează văzduhul ca o absență și lasă vederii goliciunea hidoasă a realității.

Bătaia tunurilor a tăcut. Ropote de împușcături mărunte, pârâind deasupra râpilor de nisip, încep când și când din susul apei și se propagă de-a lungul malului până aici, ca o dâră de pulbere aprinsă. Bulgarii fac exerciții de tir asupra ultimelor ținte mișcătoare - biete epave de vieți omenești - pe care apa le mai aduce din sus și trece prin fața lor...

Șase inși călare pe un buștean lung se văd venind de departe, mici ca niște insecte. Oamenii vâslesc cu palmele, frenetic, spre țărmul bulgăresc - semn că vor să se predea. Goliciunea lor albă, mai vulnerabilă parcă fără armura de cârpă a veșmântului, oferă o țintă precisă și atrage roiuri de gloanțe în jurul lor. S-au apropiat: sunt acu numai cinci... sunt numai patru... sunt numai trei... Ultimul deschide brațele-n cruce, rugându-se printr-un gest de supremă deznădejde să fie cruțat. Dar peste o clipă dispare și el, escamotat parcă de mâna nevăzută a unui prestidigitator subacvatic...

Iată acum și o mică plută de nuiele, cu trei oameni cinchiți pe ea. Împuns parcă la spate de un ghimpe, cel de la coadă se ridică deodată în picioare, bate văzduhul cu brațele și se prăbușește în apă, ca o broască. Ușurată la capătul dindărăt, pluta se descumpănește - și omul dinainte e înghițit de valuri într-o clipă... Rămas singur, cel de la mijloc a lunecat printre nuiele - numai capul i se mai zărește deasupra. Și capul acela, plutind singur la vale, s-aude de-aici cum strigă peste valuri:

— Mă cumna-a-ate!... Mă cumnate, măăă!...

Fața Dunării a fost limpezită în sfârșit de furnicarul omenesc, pe care l-a suportat o după-amiază întreagă. Odată cu apropierea înserării, un vânt tare de la răsărit

începe să ia apa în răspăr, sporind pe fiecare clipă vrăjmășia bătrânului, care s-a regăsit acum pe sine rostogolindu-și cu mânie, sigur și maiestos, undele la vale. Sub lumina tot mai roșietică a soarelui, lespezi grele și opace de jad fluid se înalță pe o muchie, se clatină și cad, însemnând până departe curgerea lui masivă.

... Și deodată, simt în jurul meu o mișcare neobișnuită. Un freamăt de glasuri s-a ridicat dintr-o parte și-a trecut prin mulțime.

Toate capetele s-au întors în aceeași direcție, toate privirile sunt îndreptate spre același punct...

Sus, pe marginea unui dâmb înalt, deasupra drumului care taie pieziș malul de nisip, un soldat bulgar în uniformă cafenie ne face semne mari cu șapca să pornim într-acolo.

S-a isprăvit.

Peste ultimul act al sângeroasei tragedii de la Turtucaia, se va lăsa în curând cortina ușoară a înserării.

De-acum începe epilogul.

Un epilog lung și tot atât de tragic, făcut din nenumărate episoduri sinistre risipite pe tot pământul Bulgariei, de la Hagifaclar până-n fundul Macedoniei pietroase. Câți dintre cei peste 25 de mii de plugari români, oferiți pradă ușoară bulgarilor la Turtucaia, vor mai apuca să vadă sfârșitul războiului și malul stâng al Dunării?...

Deocamdată, alte griji urgente mă preocupau. Aveam acum dreptul să mă gândesc numai la mine, să scap cu viață.

Dar ce ne așteaptă oare acolo sus, deasupra malurilor, unde capătul unei coloane lungi, care s-a format pe nesimțite târându-se încet la deal, trebuia să fi ajuns de-un sfert de ceas între baionetele dușmanilor?

Știam că bulgarii ne urăsc de moarte. Cunoșteam de pe

acum refrenul lor încăpățânat, pe care l-am auzit de atâtea ori mai târziu, ca pe un leit-motiv al urii lor simple și primitive: *Trinaisi godina*...[1]

Cea dintâi grijă mi-a fost ca, pentru orice întâmplare, să ascund în buzunarul de la spate un revolver mic, solid, cu șase gloanțe, dintre care mi-l destinasem numai pe cel din urmă. Pe celelalte cinci eram sigur că voi avea vreme să le împart, fără greș, călăilor eventuali.

M-am gândit apoi că, dacă bulgarii nu vor începe un măcel în masă, ci vor ucide numai pe ales, cel mai bun lucru în asemenea caz este să treci cât mai neobservat. Am smuls deci dintr-o căruță o pereche de pantaloni soldățești uzați și i-am tras peste pantalonii mei noi, de camgar negru; mi-am pus pe cap o capelă veche de la un mort și, în glodul de lângă marginea apei, mi-am murdărit bine bocancii galbeni din picioare, făcuți pe măsură. În altă căruță am găsit un dolmănaș de postav verde, îmblănit cu miel; cărăușul bulgar care prinse acum curaj și începea să se creadă proprietar legitim al lucrurilor din căruță, s-a zbârlit puțin la mine... dar când i-am pus revolverul sub nas, a înțeles imediat că n-am vreme de glume. În buzunare și în mânecele dolmanului, legate jos cu sfoară, am îndesat apoi câteva obiecte de primă necesitate, pe care avusesem grijă mai înainte să le scot din valiza mea, părăsită lângă pontoane.

Echipat astfel pe apucate pentru cine știe câtă vreme, am intrat și eu, în sfârșit, în ultimele rânduri ale coloanei formate din grupul mare de soldați în care mă prinsese vremea.

Și aruncând o ultimă privire spre câmpiile țării și țărmul de dincolo al Dunării, pustiu - am pornit cu hotărâre la deal spre necunoscut...

---

[1] 1913 (trad. aut.).

II

Coada coloanei a ajuns deasupra malurilor și s-a oprit de-a lungul unui drum îngust, care curge cotit printre livezi, spre Dunăre. După un cuvânt de ordine venit dinspre capătul coloanei, facem front la stânga, cu fața către răsărit.

Mă uit împrejur. Sub o movilă de la spatele meu, cântă abia auzit un izvor mic pe un șipot de lemn, din capătul căruia se arcuiește spre pământ o sârmă subțire de lumină.

Și deodată, la vreo douăzeci de pași în fața grupului nostru, răsare ca din pământ o linie de trăgători bulgari, în uniformă cafenie...

Cu arma la picior, bulgarii se uită la noi în tăcere.

Un glas, pornit dintre ei, ne strigă să aruncăm la pământ orice armă.

De la spatele lor, câteva mitraliere sunt aduse apoi ostentativ și îndreptate asupra noastră. Când această pregătire e gata, un ofițer de-ai lor, încruntat, iese înaintea rândurilor și ne strigă pe românește:

— Închinați-vă!...

Toți cei din jurul meu își fac cruce, mărunt și precipitat. Clipele trec greu, pulsul vremii bate tot mai rar. Câteva vrăbii care se pregătesc de culcare într-o salcie din apropiere înțeapă liniștea mare dimprejur cu ciripiturile lor nepăsătoare...

Cu mâna încleștată pe revolver, aștept prima rafală de gloanțe, ca să m-arunc în dosul unei ridicături de pământ pe care am observat-o în stânga - și de acolo să alerg îndărăt, spre Dunăre, printre stufișuri. Aveam încă, astfel, o șansă din o mie să scap neatins până acolo...

Dar minutele trec și nici o împușcătură nu pornește de la cei din față. A fost, poate, din partea lor, numai un mijloc de intimidare?...

Rândurile bulgarilor sporesc în curând cu un nou val de luptători, care vin din jos, asudați, înfierbântați de alergătură; vorbesc tare și trec printre cei dintâi, stricând solemnitatea clipelor precedente.

Prin fața rândurilor noastre s-apropie dinspre flancul drept un ofițer bulgar, cu revolverul în mână. Merge încet, căutând cu ochii…

Îl recunosc. E omul pe care acum două ceasuri l-am amenințat cu carabina, când se plimba printre noi călare, în uniformă de plutonier român. Mă caută… Sunt în șirul penultim din flancul stâng și am în față încă trei oameni de-ai noștri, ceafă-n ceafă. Cu o mișcare abia simțită, îmi aplec fruntea și întorc puțin capul spre partea opusă. Capela cea veche de soldat îmi acoperă pe jumătate ochii… A trecut. Nu m-a recunoscut. Dar o singură mișcare nechibzuită, pe care aș fi plătit-o cu viața, putea să mă trădeze. O să-l mai întâlnesc oare de multe ori, de-acum înainte?

Ni s-a făcut semn să stăm jos și bulgarii din fața noastră au venit mai aproape. Tuturor le strălucesc ochii de bucurie:

— Rumanski! Rumanski!

Unii vin să-și potolească setea, pe rând, la izvorul de lângă mine. Printre aceștia, un ofițeraș bulgar, înnegrit tare de soare și cu genele albe de praf, pare mai fericit decât toți. Râde mereu, ne bate cu mâna pe umăr și toată fața imberbă îi strălucește de o nestăpânită bucurie.

— *Vous êtes heureux d’avoir gagnè la bataille*…[1] îi spune cineva dintre ai noștri.

Băiatul se întoarce, surprins:

— A nu… sunt fericit c-am scăpat iar cu viață! răspunde el tot pe franțuzește, cum poate.

— Dar cu noi ce-o să se întâmple?

---

[1] Sunteți fericit că ați câștigat bătălia… (fr.).

— Nici o teamă! răspunde bulgarul. Prizonierii noștri sunt bine tratați. *Ça sera très bien... très bien*[2]... adaugă el prietenește, depărtându-se.

În acel moment, strigăte înfundate izbucnesc la dreapta mea, aproape, unde s-a iscat și o scurtă învălmășeală. Doi soldați bulgari au lovit fără veste cu patul puștii în cap pe un ofițer de-ai noștri și l-au doborât în șanț, plin de sânge. Altuia, care a fost izbit afară din rânduri, nu se știe pentru ce, un bulgar îi împlântă de două ori baioneta în spate și, a treia oară, când îl vede căzut, în burtă. Omul se zvârcolește ca un vierme, țintuit în țărână; ca să-și tragă îndărăt baioneta lungă înfiptă până la gura țevii, celălalt s-ajută și cu piciorul... Mai încolo, spre mijlocul coloanei, s-aud alte țipete; și, mai departe, altele.

Până să ne dăm bine seama de ceea ce se întâmplă, o voce puternică, poruncitoare, dominând tot freamătul de glasuri și de răcnete scrâșnite, strigă pe bulgărește o comandă. Bulgarii intră în rândurile lor și ordinea se restabilește.

Dar cei căzuți nu se mai ridică. Și cine știe câți or fi căzut așa, de-a lungul coloanei întregi...

Cineva ne transmite în șoaptă zvonul că, la o percheziție sumară, s-ar fi găsit asupra lor arme ascunse - și de aceea au fost executați. Este însă ușor de înțeles că nu era nevoie de asta, ca să se întâmple ce s-a întâmplat. Și incidente la fel, scene tot așa de sângeroase, dacă nu și mai crâncene, trebuie să se petreacă în momentul acesta deasupra malului întreg, - peste tot unde ai noștri, în grupuri mai mari sau mai mici, s-au predat și sunt luați în primire de bulgari. Dar la oraș, ce s-o fi petrecut?

Ni se rânduiesc santinelele de-o parte și de alta, semn că vom fi porniți îndată. Înainte de a mă ridica, scot pe furiș revolverul din buzunarul de la spate și-l îngrop la picioare,

[2] Va fi foarte bine... foarte bine... (fr.).

în nisip.

Și convoiul pornește iar, de astă dată condus ca o turmă de voința unor oameni străini, spre un destin necunoscut.

Toți merg acum cu ochii în pământ. Nimeni nu mai scoate o vorbă. Pe figurile celor din jurul meu e întipărită aceeași resemnare mocnită - nepăsare docilă cu care țăranul nostru s-a lăsat întotdeauna dus de soartă.

În urma noastră, rămân tot mai departe morții și răniții înșirați pe marginea drumului după această primă atingere cu bulgarii.

La dreapta, văpaia asfințitului scade pe nesimțite. Prin pânzele înserării văd încă, pe alocuri, unde drumul se încovoaie, capătul coloanei noastre care înaintează domol, între două șiruri negre de caraule cu spangă lungă, ca o procesiune întunecată de umbre. Un sfert de lună, palid, merge în pas cu noi.

*

Crâmpeiul de convoi din care fac parte a fost oprit pentru popas de noapte, undeva, la o margine de sat părăsit, lângă o arie veche de grâu.

M-am lăsat cu fața-n sus pe pământul neted și tare, alături de un căpitan medic pe care întâmplarea mi l-a hărăzit vecin în noaptea asta. Am aprins amândoi câte o țigară și stăm de vorbă, în șoaptă. Spre dreapta și la picioarele noastre oamenii dorm grămadă, înghesuiți compact unul în altul, ca să se încălzească. Unii au început de pe-acum a sforăi, cu capul sub mantale.

— Vitele! rostește vecinul meu, cu scârbă. Dacă se luptau cum trebuie, n-am fi ajuns aici...

Domnul doctor e grozav de supărat că a căzut prizonier, tocmai el, care se credea în siguranță, la adăpost de asemenea nenorocire stupidă.

— Uită-te la ei cum dorm și n-au habar, urmează el revoltat, ridicându-se într-un cot. Parcă nu s-ar fi întâmplat nici o schimbare cu ei... au trecut numai de la un stăpân la altul...

Auzind vorbă, o santinelă s-apropie domol prin întuneric și s-apleacă spre noi, să ne vadă la față. Nu pare să aibă intenții dușmănoase. E o namilă de bulgar - om matur, cu mustățile lungi, probabil gospodar de treabă în vreme de pace.

— Colco e ceas?[1] întrebă el încet, cu oarecare îndoială, după ce ne-a examinat pe rând.

Amabil, vecinul meu scoate repede ceasul și apropie țigara de cadran... Până să primească răspuns, bulgarul întinde laba, îi ia ceasul din mână - și se depărtează domol, în tăcere cum a venit.

— Uite-al dracului, domnule, exclamă indignat domnul căpitan văzând că nu se mai întoarce, mi-a luat ceasul!

— Trebuie să recunoști c-a lucrat cu indiscreție și cu tact, încerc eu să-l consolez.

— Da’ d-ta n-aveai ceas? Pentru ce nu l-ai scos?

— Ba am două, nu unul. Dar am avut impresia că ții să-l servești pe al d-tale, înaintea mea...

Pufnind pe nas de ciudă, domnul doctor s-a întors îmbufnat pe partea cealaltă și m-a lăsat singur, cu gândurile mele.

Singur, față-n față cu imensitatea mută a văzduhului, sub privirea multiplă a cerului înstelat, care se uită-n jos enigmatic, neclintit, cu ochii lui de păianjen...

Prin întunericul străveziu al nopții de august, s-aud acum lămurit gemetele și vaietele slabe ale răniților, risipiți în împrejurimi. Ș-aud uneori și glasuri întărâtate de câini, care se bat între ei - câini vagabonzi, rămași fără stăpân după evacuarea satelor din preajmă, să rătăcească

[1] Cât e ceasul? (bulg.)

noaptea printre hoituri și să dea târcoale răniților în agonie. Din întuneric, peste susurul larg al sfârșitului de vară, răsună arar și câte un foc de armă, izolat, ca la vie, urmat de schelălăituri ascuțite.

În norii argintii dinspre apus, lumina de sidef a primului pătrar împletește încă, deasupra lumii, cununi de trandafiri palizi. Când această zare de lună dispare, nu-mi mai rămâne între gene decât, întinsă pe cer ca o eșarfă subțire de fum, paloarea bifurcată a Căii Lactee.

*

Răceala nopții și pământul tare de sub mine m-au trezit din somn. Deschid ochii: se luminează de ziuă... Viziunile somnului din care m-am desprins abia îmi par mai adevărate, în prima clipă, decât arătările de vis ale lumii reale care-și fac încet apariția în jurul meu. O lumină de acvarium, searbădă și verzuie... o îngrămădeală mohorâtă de trupuri amestecate în poziții diferite - fețe plumburii, guri căscate, brațe încolăcite printre picioare străine... Pe un buștean, lângă rămășița unei șuri vechi de paie, mucezită pe o parte, un soldat bulgar veghează toropit de somn, cu fruntea înclinată, cu arma între genunchi.

După urletul neîntrerupt al tunurilor, de ieri și de zilele trecute, liniștea asta imensă pare ceva supranatural. Am impresia că sunt singur, în mijlocul unui univers amorțit pe vecie. Până și frunzele agudului din apropiere, brumate de cenușa zorilor, stau într-o miraculoasă neclintire.

Un foșnet... Între doi mărăcini din margine s-a ivit, cu mișcări furișate de sălbătăciune, cu pas de fantomă, un câine. Mânjit de sânge pe bot până la urechi, rămâne câteva clipe nemișcat, în trei picioare, adulmecând spre noi de departe... apoi se întoarce și dispare, în tăcere, ca o umbră.

Din partea opusă vine acum altul, mai mare, cu burta

plină. Se oprește și îndreaptă spre noi o privire placidă, de animal sătul. Când mi-a întâlnit ochii, pe deasupra grămezii de trupuri adormite, prin ochii lui a trecut o lucire stranie de ferocitate și părul de pe spinare i s-a zbârlit puțin, ca la lup...

III

Drumuri lungi în soare, sub arșița verii pe sfârșite...

De nu știu câte zile, mergem întruna către miazăzi, ne afundăm tot mai adânc în pământul Bulgariei, ne depărtăm tot mai mult de țară.

Sate rare, ținuturi aspre și sărace. Poposim unde ne prinde noaptea, în preajma unui sat ori la marginea șoselei, în câmp.

Populația e înverșunată împotriva noastră. Într-un loc, în apropierea imediată a frontului, un sat întreg a alergat să ne taie cu coase și topoare. Ca să evite o încăierare generală, primejdioasă și pentru ei, soldații escortei au fost nevoiți să le bareze drumul, cu baionetele în cumpănă.

Caraulele care ne escortează - *ciasovoi* pe limba bulgărească, puși sub ascultarea unor *starși*[1] - se schimbă aproape zilnic. Și cu cât ne depărtăm de front, escorta noastră devine mai pestriță; uniforma și disciplina dispar treptat - și ciasovoii sunt tot mai răi, tot mai hrăpăreți. Fiecare nou rând de ciasovoi pradă de la prizonieri, mai cu seamă de la ofițeri, tot ce-a rămas neprădat de cei dinainte. Jaful se face pe față, fără nici o teamă de răspundere. Dacă vreun nenorocit încearcă să reziste, e împuns cu baioneta ori e lovit cu patul puștii în piept, până ce cade în șanț, cu spume roșii la gură.

[1] Subofițeri.

Aceeași soartă o au și cei ce ies afară din coloană în timpul mersului: ca niște câini răi care se țin pe laturile turmei, ciasovoii se năpustesc asupra lor cu răcnete sau aruncă după ei cu ciomagul, ca după vite, dacă nu-i pot ajunge la vreme.

De patru zile oamenii n-au mâncat nimic. Bulgarii nu ne-au dat nici o bucată de pâine până acum. Primele cuvinte pe care le-am învățat din gura lor au fost *utre,* adică mâine, și *ciacă* - adică: așteaptă!

Dar mai rău decât foamea, pe care nici n-o mai simți de la o vreme, ne chinuiește setea. Apă, abia dacă mai găsim în câte un sat, la popasul de noapte. Fântânile rare din această regiune aridă, după perindarea atâtor trupe și convoaie în sus și-n jos, au secat aproape de tot. Găleata sau burduful de bivol nu mai aduce de la fund uneori decât glod. Și ca să poată bea toată lumea, ar trebui să întârziem multe ceasuri de fiecare dată. De aceea, când ne apropiem de câte o fântână în drum, ciasovoii se postează din vreme în fața ei, ca să nu lase pe nimeni la apă. Totuși oamenii dau năvală, cu deznădejdea morții.

În jurul unui măr pădureț din preajma șoselei, tot timpul cât a durat trecerea coloanei s-a dat o adevărată bătălie. Au căzut morți și răniți, ca la un asalt de redută. Înnebuniți de sete, hipnotizați de cele câteva merișoare pipernicite rămase pe vârf, oamenii ieșeau din rânduri, halucinați, s-agățau de crengi, zvârleau cu pietre și se băteau între ei ca lupii pentru câte o stârpitură de măr, căzut în țărână. Nici răcnetele ciasovoilor, nici spectacolul celor doborâți acolo cu capul zdrobit de patul armelor, nimic nu-i mai putea opri.

La fel îmi pusesem și eu viața în joc, cu câteva zile în urmă pentru un bidon de apă - ca să nu mor de sete pe drum.

Asta s-a întâmplat în prima zi de mers, după ce am întâlnit prima fântână și-am văzut că bulgarii nu ne lasă să

ieșim din rânduri. Nu mai băusem nici un strop de apă, încă din ajun. Soarele începuse să dogorească. Și mă gândeam cu ciudă că ieri, în graba plecării de sub maluri, uitasem să-mi iau și un bidon cu apă. Nu bănuisem atunci că o să ducem lipsă și de asta - cum era să-mi vie în minte așa ceva, când aveam toată apa Dunării lângă mine! Dar acuma îmi dădeam bine seama că o neglijență ca asta putea să-mi fie fatală.

Ce era de făcut?

Treceam tocmai atunci peste linia noastră de la Daidâr, prin regiunea luptelor din ziua trecută. Locurile erau semănate cu morți - oamenii doborâți pe acolo din fugă, după ce tranșeele au căzut în mâna bulgarilor. Și eu știam că măcar unii din morții aceia trebuie să aibă încă la ei câte un bidon cu apă, prins cu un cârlig la sacul de cartușe.

Am pus ochii de departe pe un mort, care se găsea mai spre marginea drumului, la un colț. Sta ghemuit pe-o coastă, cum îl culcase la pământ vreo undă de mitralieră sau o țandără de obuz. Ajungând în dreptul lui, într-un moment când ciasovoiul de lângă mine trecuse înainte, am sărit afară din rânduri și, în câteva clipe, am fost lângă el... Nenorocire: bidonul era legat, cu o curelușă tare, de centură. Trag, smucesc... mortul are aerul că nu vrea să mi-l cedeze! În cadrul acela înțepenit, simțul proprietății rămase încă treaz. Dar nici eu, după ce mi-am pus viața-n joc pentru atâta, nu vreau să las prada din mână. Și mortul se luptă cu mine, pe mutește, s-agăță cu desperare de această ultimă legătură a lui cu viața, se ține târâș după mine câțiva pași... În sfârșit, curelușa cedează - și eu izbutesc să-mi ocup iar locul în rânduri, să m-amestec printre ceilalți, înainte ca ciasovoiul să mă fi ajuns.

Aveam acum în ce să iau apă la drum. Mai mult: bidonul era aproape plin.

Am dat și altora din apa aceea, căci erau printre noi și

oameni răniți, pe care încă din prima zi setea a început să-i tortureze ca pe osândiții focului din iad.

Când am pornit la drum, în dimineața aceleiași zile dintâi, răniții noștri rămași peste noapte în câmp (că bulgarii și-i ridicaseră numai pe ai lor), văzând convoiul lung de prizonieri care se îndrepta spre miazăzi între baionete, au înțeles ce s-a întâmplat... Se ridicau de jos cum puteau, clătinându-se, și veneau spre noi din toate părțile, să ne mai vadă o dată, pentru ultima oară. Unii, răniți la picioare, se târau pe coate, gâfâind, s-ajungă mai curând lângă drum - și se rugau să-i luăm, să nu-i lăsăm cu bulgarii. Alții însă, răniți mai ușor, s-au strecurat între noi, au intrat și ei în rânduri.

Printre cei din jurul meu e acum unul cu pieptul găurit, cu plămânul drept perforat de un proiectil, care i-a ieșit prin spate. Merge sprijinindu-se câte puțin de umărul vecinului - și la tot pasul scuipă sânge.

— Mai poți?

— Mai pot...

A ajuns așa până la Razgrad.

Altul e rănit la mână. O așchie de obuz i-a retezat degetul cel mare, din rădăcină. S-a legat singur la rană, cu o batistă murdară. Batista îmbibată de sânge s-a uscat și s-a lipit - dar tot se mai umezește uneori și picură, când omul își lasă mâna în jos.

Așa, e silit să umble tot cu mâna ridicată, galben și încleștat, parcă-și ține din mers lumânarea.

Cine cade, cine rămâne în urmă, e pierdut. Bulgarii n-au căruțe de pus la dispoziția bolnavilor și răniților noștri. Ce să-și mai bată capul și cu ei, să-i transporte, să-i îngrijească în spitale? Ca să scape de grija lor, au descoperit un mijloc mai simplu și mai expeditiv: îi împușcă. Cei împușcați așa n-au decât să-și închipuie c-au murit pe front, cu câteva zile mai devreme, unde a murit atât amar de lume. Cine o să le mai ceară socoteală?

În pădurea de la Balbunar, starșii ciasovoilor acelei etape au organizat un jaf în stil mare, neobișnuit până atunci. Au întins la picioarele lor o foaie de cort, unde fiecare prizonier trebuia să arunce din trecere tot ce are mai de preț asupra lui. Vai de cel ce era prins că ascunde ceva.

De data asta nu era nimic de făcut, trebuia să trec și eu prin vămuirea banditească la care eram constrânși. Până atunci scăpasem ușor - îmbrăcămintea în care eram parțial deghizat și dolmanul cel mic de postav verde, cam tăvălit, pe care-l purtam la subsuoară ca pe o simplă tunică uzată, cu blănița întoarsă înăuntru, nu atrăgeau nimănui atenția. Dar acum trebuia să dau și eu ceva, ca să nu fiu cumva percheziționat. Când mi-a venit rândul, am aruncat pe foaia de cort un ceasornic turcesc, ieftin, pe care-l cumpărasem cu vreo zece zile în urmă ca amintire din Turtucaia. Exhibiția unui obiect de lux ca acesta era cam imprudentă din partea mea, dar n-aveam alt lucru de care să mă pot lipsi mai ușor.

— De unde ai tu asta, mă? întreabă unul dintre starși, care știa puțin românește.

— L-am luat de la un ofițer... răspund eu, făcând cu mâna la stânga.

Bulgarul a râs; apoi s-a întors la cel care venea după mine - ș-am scăpat cu atâta. Dacă i-ar fi dat în minte să mă caute, ar fi avut mare surpriză; căci afară de alte obiecte mai puțin prețioase pentru ei (două săpunuri, perie de dinți, un volum minuscul de Vigny, o mașină de ras „Gilette” - și alte curiozități), aveam la mine încă un ceasornic, un inel mic de aur și câteva sute de lei în monede de argint, risipite prin toate buzunarele.

Într-o dimineață, pe ultima etapă înainte de Razgrad, observ printre ciasovoii care ne escortau și câțiva băieți de școală, în uniformă. Au fost porniți desigur cu noaptea-n

cap de la oraș în întâmpinarea noastră, să ne păzească și ei pe această porțiune de drum. Tăcuți, serioși, merg acum pe lângă noi, pe marginea șoselei, pătrunși parcă de gravitatea misiunii ce li s-a încredințat și purtând fiecare câte o pușcă militărească veche, prea grea pentru umerii lor adolescenți. Încerc să intru în vorbă, pe franțuzește, cu cel mai apropiat. Băiatul vine lângă mine îndată. S-arată blând și neașteptat de cuviincios. Se exprimă cu greutate, dar pare încântat că are ocazie să-și pună la probă cunoștințele lui în limba franceză.

— Eu și colegii mei suntem din Razgrad - îmi răspunde el la o întrebare - am primit ordin să vă păzim, ca să nu fugiți...

— Știi să tragi cu pușca?

— Puțin...

Și simte nevoia să adauge:

— Bulgaria se află de patru ani în război, nu mai are mulți oameni. Trebuie să ne facem și noi datoria. Este și un profesor aici, cu noi...

— Între oamenii din escortă?

— Da.

Se duce să-l caute. Se întorc amândoi. Profesorul din Razgrad e îmbrăcat în haine de oraș, cu încălțămintea albă de praf. Conversația noastră durează pe câțiva kilometri de drum. E profesor de limba franceză - și s-arată om de cultură aleasă. Nici o aluzie dușmănoasă din partea lui la Cadrilater, la *trinaisi godina*...

— Ai noștri nu s-așteptau să le cadă atâția prizonieri, îmi spune el, nu erau deloc pregătiți, ca să-i poată hrăni în primele zile. De unde atâtea mii de pâini, în așa scurtă vreme?

Când îi povestesc cele întâmplate pe drum, până aici, rămâne adânc mâhnit:

— Așa e războiul, prietene. Nu-i nimic de făcut. Escorta e improvizată din oameni de tot felul. Dar de la Sofia

încolo, după ce veți ajunge în lagăre regulate, se schimbă lucrurile.

— Și în care parte a țării vom fi duși?

— În Macedonia, probabil.

— Pe jos?

— Nu toți. De la Razgrad încolo, cred că se vor forma mai multe convoaie, pe drumuri diferite. În orice caz, te sfătuiesc să nu stai la un loc cu ofițerii, să intri mai bine între soldați...

IV

Am ajuns la Razgrad.

Trecem pe la marginea orașului, pe uliți cu aspect oriental, într-o mare învălmășeală de colb, de câini stârniți de prin ogrăzi, de copii desculți care aleargă pe de lături și ne arată pumnul. Gospodine se strigă între ele și se reped la poartă să ne vadă.

Convoiul merge încet, oamenii abia se mai țin pe picioare. Aspectul târgului, casele pe lângă care trecem nu-i interesează. De nimic nu le mai arde. Slabi, murdari, hămesiți, cu fața suptă și cu ochii sticloși, ca de pe altă lume, toți calcă târâș, fără să privească în lături.

Populația ne face manifestație ostilă. Grupuri tot mai compacte ne ațin calea și, pe alocurea, ne întâmpină cu o larmă stridentă de huiduieli, șuierături, invective:

— Ho! Rumanski!... *Trinaisi godina!*

E prea mult. După înverșunarea absurdă cu care soarta ne persecută de atâtea zile în șir, pornirea asta împotriva unor oameni prăpădiți, leșinați de foame, mi se pare ceva aproape comic. E ca o perversitate a lucrurilor neînsuflețite, care întrece puterea de înțelegere a celor din

jurul meu. Un milițian de la spate, abia târându-și trupul, cu nasul în jos, răsare ca dintr-un somn:

— Oare ce-or fi având cu noi? Apoi spune d-ta dacă nu-s proști oamenii ăștia...

Pierzând nădejdea că vom găsi pâine și apă, unii se clatină și cad tocmai acum, când trebuie să fim aproape de locul hotărât pentru popas.

La un colț de stradă, o bulgarcă scurtă, groasă, roșie și lată la obraz, ne împroașcă de pe marginea trotuarului cu ocări, arătându-și dosul:

— Ptiu, rumanski!... Na!... Ptiu, rumanski!

Și amestecă printre scuipături și un cuvânt pornografic pe limba noastră, probabil singura vorbă românească pe care a învățat-o, ca să ne-o servească la o zi mare ca asta. Care cum trece, se-nfruptă.

— Ni, cățea! mormăie printre dinți omul de lângă mine oțărât din cale afară, cătrănit și încrețit la obraz ca o smochină. Dac-aș fi eu acu' de capul meu, adaugă el cu glas liniștit, într-un acces neașteptat de bărbăție ofensivă, aș lua-o de cozi și-aș pune-o jos.

Ne-am oprit la marginea orașului, într-o adâncitură largă de teren ondulat. Am poposit acolo, în soare, ca o imensă tabără de nomazi. Pământul e bătătorit, cu iarbă rară călcată-n picioare, cu urme de țăruși, de corturi - se cunoaște c-a fost pe-aici o tabără de soldați înaintea noastră.

Nici un pic de umbră, nicăieri. Soarele după-amiezii ne bate la cap.

Spre un capăt al taberei e o fântână veche, cu cumpănă. Împrejurul ei, un mare furnicar de oameni care se îndeasă și se îmbrâncesc într-o luptă crâncenă, pe viață și pe moarte. Năpădită din toate părțile, sub ciorchinii de trupuri care atârnă de ea, fântâna dispare uneori, ca o matcă de stup în mijlocul unui roi furios de muște. Cumpăna se-nalță și se coboară frenetic, fără odihnă, c-un

țipăt lung de dihanie rănită. Dar găleata, repezită în sus și-n jos, izbită de ghizduri de-a lungul tunelului vertical, smuncită din toate părțile, nu mai aduce în lumină de la o vreme decât un soi de ciorbă groasă, neagră, pe care fericiții de pe aproape trebuie s-o scoată hulpav cu mâna din fundul ciuturii - și mai mult s-o mănânce decât s-o bea.

Am ieșit la marginea gloatei, ca să pot respira mai în voie. Bulgarii sunt oameni practici, cu spirit de negustorie. Unii dintre localnici s-au gândit că, poate, tot au mai rămas ceva bani pe la prizonieri - și au venit cu câte o doniță de apă, o turtă tare sau un pepene. Dar nu e chip să cumperi ceva, că ciasovoii nu lasă pe nimeni să intre în tabără ori să ia contact cu noi. Am izbutit totuși, aruncând un ban de argint unei femei precupețe, să primesc de la ea prin văzduh, ca o minge mare de fotbal, un pepene verde cu care să-mi astâmpăr setea. Miezul lui acrișor poate să-mi ție și de foame, mă gândesc eu, după atâtea zile de post absolut.

Când mă ridicam să plec, cineva dintre bulgarii adunați acolo să ne privească mă strigă și-mi face semne. E profesorul de franceză din Razgard, care a dat în răstimp pe acasă - și acum mă caută, cine știe de câtă vreme. Trece printre santinele și aleargă la mine. Mi-a adus o pâine... Dar trebuie să ne despărțim repede:

— *Adieu, mon ami... et bonne chance*[1] îmi urează el, strângându-mi mâna cu căldură.

Așa e la război. Despărțirile se fac brusc și, adesea, pe veșnicie. Dar omul de care m-am despărțit acum, aș vrea să-l mai întâlnesc o dată, fie și dincolo de moarte.

— Ai văzut, mă? zice mestecând înfundat, cu obrazul ascuțit tare într-o parte, unul care s-a împărtășit din pâinea mea. Nu-s toți bulgarii răi la inimă cum am crezut.

— Tot se mai găsește și printre ei câte-un boier... adaugă

[1] Adio, prietene... și noroc! (fr.)

altul, dând peste cap, de dușcă, firimiturile rămase-n palmă.

— Păi!

Morții sunt scoși la marginea taberei, fără zăbavă. Îndată ce moare un om, alți doi stau să-l înhațe de cap și de picioare, ca să treacă cu el printre santinele și să-l depuie mai încolo, la o sută de pași, în umbra unui gard. Mulți se îndeasă la treaba asta, știind că, dacă ajung acolo, afară din tabără, tot mai au șanse să găsească, în schimbul unui ban, o cană de apă sau o bucată de pâine.

Dar transporturile acestea mortuare prea s-au îndesit de la o vreme, fără ca numărul morților înșirați pe lângă gard să fi sporit în aceeași măsură.

Și iată că într-un rând câțiva ciasovoi, care au mirosit te miri ce, că nu-i lucru curat, se reped fără veste cu ciomagul ridicat spre doi oameni înhămați așa, la un mort. Când văd primejdia asupra lor, cei doi ciocli improvizați își leapădă brusc povara la pământ și fug îndărăt, cu ciasovoii după ei.

Rămas singur la jumătatea drumului, mortul ridică binișor capul, privește în juru-i cu precauție, măsoară din ochi distanțele... apoi sare deodată-n picioare și, la rândul lui, o rupe la fugă.

Ciasovoii se zăpăcesc.

— *Da eb maika! Rumanski*!... înjură ei pe bulgărește și râd, alergând după mort.

Soarele a trecut de mult de amiază. Glasul fântânii s-aude mereu. Oamenii nu mai au astâmpăr, umblă forfota unii printre alții, se mișcă încoace și-ncolo, fără rost. Nimeni nu mai are răbdare să stea prea mult într-un loc. Figuri crispate, ochi duși în fundul capului - nevoia de hrană e amarnic întipărită pe fețele tuturor. Fiecare așteaptă, cu sufletul la gură, același lucru.

— Pâine, gospodin! Hleb! strigă unul de la margine,

către un ciasovoi mai apropiat, făcând semn spre gură cu degetele strânse.

— Ciacă, bre! răspunde bulgarul.

Dar ceasurile trec și orice nădejde de pâine pe ziua de azi se duce, odată cu soarele care coboară sub orizont într-o largă aureolă de pulbere trandafirie.

Cei mai mulți s-au lăsat acum descurajați la pământ, cu fața-n sus - abia mai au putere să vorbească între ei. O rumoare tot mai potolită, mai stinsă, se ridică din această mare mulțime de oameni flămânzi. În agonia lungului crepuscul, țipătul jalnic de dihanie istovită al fântânii s-aude din ce în ce mai rar, până târziu, când laptele ei cel negru i-a secat de tot și cumpăna i-a încremenit pe cer, ca un gât lung de reptilă din altă eră, în văzduhul fumuriu.

Marginea dinspre noi a orașului s-a încins acum cu un brâu de luminițe vesele, de care ne desparte jos o zonă de întuneric, ca un braț de mare, pustiu.

Luminițele acele trezesc în noi imagini dulci de viață tihnită, de altădată. O lume străină își urmează acolo cu nepăsare traiul obișnuit. Dincoace - o gloată de naufragiați în întuneric, izolată ca o insulă în mijlocul ținutului străin. Peste marea ei singurătate, făcută din o puzderie de singurătăți mai mici, ca din tot atâtea celule de umanitate plăpândă, de gânduri și nostalgii nemărturisite, de biet egoism omenesc în derută, Calea Robilor și-a desfășurat din nou pe cer aburul ei subțire de lumină spectrală.

Către care destin aparte îl îndreaptă acel semn misterios al înălțimilor? Nimeni nu știe ce-l așteaptă. De la primul pas făcut pe pământul țării dușmane, fiecare a simțit că pentru el începe acum un nou război, mai greu decât celălalt, din care abia a scăpat. Războiul unuia împotriva tuturor - împotriva oamenilor și-a intemperiilor, a foamei și-a frigului, a bolilor și-a neprevăzutului - războiul fiecăruia împotriva universului întreg. Într-o luptă ca asta, nu mai poți conta pe nici un sacrificiu din partea

aproapelui, amenințat ca și tine. Ești singur, cu propriile-ți mijloace, pe care la rândul tău nu mai ai dreptul să le risipești pentru alții, dacă vrei să trăiești. Și ca pilotul unui avion fără motor, trebuie să te folosești de cea mai ușoară adiere prielnică în aripi - ca să aterizezi cât mai târziu și cât mai departe.

V

Șoseaua se întinde iar înaintea noastră, într-o nesfârșită dezolare de ținuturi sărace, de aspră monotonie rustică, sub lumina ușor alterată a începutului de toamnă.

La Razgrad, înainte de a porni la drum, ni s-a distribuit de dimineață câte o pâine. Convoiul cel mare s-a format apoi din nou pe șosea, cu direcția spre răsărit. Știam că de aici vor porni astăzi mai multe convoaie, cu itinerarii și destinații diferite. În care să intru? Spre care lagăr depărtat, pe drumuri lungi și necunoscute, va fi îndreptat fiecare - și în ce sat prizărit din fundul Macedoniei se va opri, cu un capăt, drumul fiecăruia? E o chestie de zar.

Am intrat în primele grupuri din fruntea celui dintâi convoi care s-a format la marginea taberei. Ceasovoii au dat semnul de plecare, cu strigătul lor obișnuit:

— Haida!

Și toată lumea s-a urnit greoi, din deprindere, cu o încetineală posomorâtă și distrată.

Abia ne-am depărtat de oraș și jafurile au început din nou. Ciasovoii sunt mai răi decât oricând - un soi de turci bulgărești, purtând șalvari de dimie cu găitan negru și câte un fes mic și alb pe vârful capului, cum erau pe vremuri la noi vânzătorii de bragă.

De data asta oamenii sunt prădați de mantale. În lungul

convoiului s-aud necontenit aceleași țipete și răcnete guturale - și aceeași scenă de jaf se repetă neschimbat. Doi-trei ciasovoi, care au pus ochii de departe pe mantaua unui om, se năpustesc fără veste asupra lui, să i-o smulgă din brațe. Omul se cramponează de ea cu deznădejde, știind bine că fără manta o să tremure în toate nopțile de-acum încolo, o să înghețe și-o să moară de frig chiar înainte de sfârșitul toamnei; dar la urmă, sub o ploaie de lovituri îndesate, e nevoit să cedeze.

Mantalele dobândite astfel sunt vândute, pe bani mărunți sau de-a dreptul pe rachiu, țăranilor de prin satele din împrejurimi, care ațin calea convoiului și fac bune afaceri.

La popasul de noapte, în mijlocul câmpului, ciasovoii beți au tras toată noaptea focuri de armă în aer, ca să se distreze. Și nu o dată au greșit - trăgând și în grămadă, spre mijloc, de unde când și când le răspundeau țipete izolate, de oameni răniți în somn; pe unii, moartea trebuie să-i fi ajuns așa, poate tocmai în clipa când un vis amăgitor îi făcea să se creadă departe, între cei de acasă...

Dar întâmplările din aceste zile mi-au lăsat numai amintiri confuze și răzlețe. Eram bolnav. În dimineața zilei următoare am mers kilometri întregi cu ochii închiși, cu o mână pe umărul vecinului; aveam fierbințeală și-mi vâjiau urechile.

Știu numai că într-o seară, pe ploaie, grupul meu a fost oprit lângă un orășel, în dosul unei gări, într-un țarc mare de sârmă ghimpată. Ne-a plouat acolo toată noaptea. Și-am stat în picioare, că pe jos era noroi.

Dimineața, când ploaia s-a oprit și-a dat soarele, o parte din populația orașului a alergat să ne vadă. Și încă de departe, a început s-arunce cu pietre în noi, pe deasupra ciasovoilor... Țiu minte că la un moment dat eram gata să rupem cordonul subțire de santinele din fața noastră și să ne aruncăm asupra acelei gloate de canalii, care ne asaltau

cu atâta vitejie.

Ca să ne despartă de furia lor patriotică, ciasovoii ne-au condus atunci în niște vagoane de marfă, care staționau mai jos pe-o linie moartă, și ne-au lăsat acolo, cu ușile zăvorâte. Soarele înfierbânta pereții și acoperișurile vagoanelor, care au început să dogorească de la o vreme ca un cuptor încins. Simțeam că ne înăbușim cu toții în acea atmosferă de etuvă. Eram tot o apă.

Pe înserat, când vremea s-a răcit, am fost scoși din acele temnițe de fier și trecuți în alte vagoane, descoperite, numai cu platformă.

Locomotiva era gata de plecare.

M-am așezat pe platformă la marginea unui vagon, cu picioarele în afară. În câteva minute, după ce trenul a pornit, mi-am simțit în bătaia curentului tot trupul înfășurat ca într-un cearșaf de gheață. Febra mi-a trecut numaidecât. M-am lăsat pe spate, cu capul pe grămada celor înghesuiți acolo - și un somn adânc, liniștit, odihnitor, m-a izolat de realitate și m-a ținut fără întrerupere până a doua zi.

Dimineața, când am deschis ochii, se lumina de ziuă. Trenul era oprit într-o stație mică, sub munți.

Trecusem Balcanii.

Ciasovoii de pe lângă vagoane, parcă mai corect îmbrăcați soldățește decât cei de până acum, ne spun că suntem aproape de Sofia.

Oamenii noștri dorm încă, grămădiți pe platforma descoperită a lungului convoi de vagoane. În lumina acidă a zorilor, spectacolul acestei mulțimi de oameni, care vin parcă de la capătul lumii, cu barba crescută, murdari de colbul atâtor drumuri și negri de fum, după tunelurile prin care am trecut astă noapte, îmi lasă o impresie de tablou ireal, cenușiu, văzut prin sticla unui ochian, la panopticum. Câțiva s-au trezit din somn și s-au dus să-și potolească setea la o cișmea cu apă limpede și abundentă de lângă un

capăt al gării. Dar nici unuia nu-i vine în minte să se spele, cât de puțin: e prea frig, pe semne...

Cu voia santinelei, sar și eu jos din vagon și mă duc acolo, mă simt sprinten și teafăr, numai ușor din cale afară și puțin slăbit - dar nici urmă din frigurile de ieri și de alaltăieri. Mă dezbrac și-mi fac toaleta în grabă, cu săpunul și cu mașina de ras. Cumpăr apoi, după o scurtă tocmeală, de la un bulgar din munte care se tot învârtea pe acolo, o căciulă neagră de miel, pe măsură; și, odată cu capela cea veche, arunc de pe mine și restul de îmbrăcăminte uzată, în care eram deghizat pe deasupra.

Ciasovoii mă priveau uimiți de această metamorfoză subită, care se petrecea sub ochii lor; dar nici unul nu m-a supărat cu nimic, probabil din curiozitate, ca să vadă tot ce se-ntâmplă, până la sfârșit.

— *Ciorbagiu, bre! Rumanski ciocoi*...[1]

— *Ti se ofițir?...*[2] mă întreabă unul bănuitor, încruntat.

— *Niet*![3] răspund eu.

Și mă urc repede la locul meu, pe marginea platformei, ca să nu scap trenul.

— Da’ ce te-ai gătit așa, ca o fată mare? mormăie, înciudat și morocănos, un glas din grămadă.

Cel care a vorbit e o matahală de om gros, cu privirea bovină, care stă în capul oaselor ghemuit între ceilalți, la căldură, mai murdar și mai slinos decât toți la un loc... Sunt pe lume oameni de aceștia, care își închipuie negreșit că la război, sau în alte împrejurări asemănătoare, trebuie negreșit să umbli nespălat și îmbrăcat tot în haine murdare, ca ei, ca să le faci plăcere.

Când am ajuns la Sofia, răsărea soarele.

Un tren din partea opusă, accelerat sau expres, masca

---

[1] Ești chiabur, bre! Ciocoi român!

[2] Ești ofițer?

[3] Nu!

peronul. Nimeni n-avea voie să coboare.

Am dat ciasovoiului de lângă vagon o monedă de doi lei:

— Țigarete, gospodin... Tutun!

Și-i fac semn să se ducă să-mi cumpere.

— *Ne moje*[1]... răspunde bulgarul, rânjind prietenos.

Dar mi-a luat banul și l-a vârât tacticos într-o pungă veche de piele, la brâu. Și ca să nu rămân în pagubă, mi-a întins de jos tabachera lui de lemn, ca să fac o țigară. Atunci am făcut întâia dată cunoștință cu tutunul bulgăresc, tăiat subțire ca borangicul, dar cam ardeiat la gust, și cu foița lor, străvezie, parc-ar fi fost ținută în untdelemn.

— *Oștiedna...* mă îndeamnă soldatul, neașteptat de mărinimos, să mai fac una.

Prin ceața ușoară și rece a dimineții, un gradat de-ai lor trece acum încet de-a lungul vagoanelor, strigând pe românește:

— Măi, care din voi este de la tunuri, să coboare jos și să vie cu mine...

— Ce-or fi vrând cu artileriști i?

Un moment, am fost gata să mă cobor. Dar m-am gândit apoi că nu poate fi vorba de vreun tratament special pentru artileriști din partea bulgarilor. Trebuie să aibă ei vreun interes de-al lor, ca să ne cheme.

— Nu vă potriviți, mă! îmi completează gândul cu glas tare un rezervist la spate. N-aveți grijă, că nu ne cheamă ei la plăcinte...

(În adevăr, după cum am aflat mai târziu, cei care au avut nefericita inspirație să răspundă la chemarea bulgarilor au fost duși îndărăt, pe aceleași drumuri, până la Turtucaia, să arate unde au ascuns aparatele de ochire și închizătoarele de la tunuri. Unii, care au spus că le-au aruncat în Dunăre, au fost vârâți în apă cu capul înainte ca

[1] Nu se poate...

să le scoată de la fund. După bătăile îndurate atunci, prea puțini au mai scăpat cu viață și s-au întors prin lagăre, să ne povestească ce-au pătimit.)

Același gradat bulgar trece iar, puțin mai târziu, căutând printre noi meseriași, de orice categorie: fierari, zidari, tâmplari.

De data asta îmi pare rău că nu cunosc și eu vreun astfel de meșteșug. Aș fi avut acum ocazie să rămân la Sofia, în loc s-ajung cine știe pe unde și pentru câtă vreme, departe de orice oraș.

Convoiul nostru stă gata să plece; ciasovoii s-au suit în vagoane.

De la ferestrele vagoanelor din față, din umbra compartimentelor de lux, capete posomorâte ne privesc printre perdele.

În cadrul ușii unui vagon apropiat, a apărut o femeie tânără - vreo bulgarcă din lumea bună sau, poate, o străină. E îmbrăcată strâns într-un taior gri, care-i simplifică și-i precizează conturul. Și-a scos o mănușă, ca să-și ridice voalul deasupra sprâncenelor lungi, înălțate pe tâmple; unghiile poleite, ca niște juvaeruri, îi sclipesc în soare. Ochii ei albaștri, ușor umbriți, își plimbă acum peste grămezile de prizonieri din față o privire lentă, serioasă, indiferentă...

Mă uit la ea și încerc să-mi întipăresc pe retină, ca s-o păstrez cât mai mult, această ultimă viziune de grație și delicată frumusețe feminină, pe care întâmplarea mi-a scos-o în cale. Mă gândesc că cine știe câtă vreme de acum încolo, nu voi avea ocazia să mai întâlnesc un exemplar autentic ca această femeie civilizată - femela omului modern - din care natura și arta fac uneori o operă desăvârșită, din creștet până-n vârful picioarelor. Și-i sunt recunoscător străinei că mi-a dat, fără să știe, acest ultim prilej...

Privirea ei s-a oprit tocmai acum, ușor mirată, asupra

mea. Cu o mișcare aproape spontană, nestăpânită, am scos repede inelul pe care-l salvasem din dezastrul zilelor din urmă - și i l-am aruncat la picioare.

Străina mi-a văzut gestul. Dunga dintre sprâncene i s-a adâncit într-o clipă și ochii ei mi-au trimis un fulger albastru, de mânie, printre gene. Dar întâlnind în ochii mei, ca o rugăminte, sentimentul adevărat care mă îndemnase să-i fac acest dar, s-a coborât în sfârșit și l-a ridicat de jos, de lângă scara vagonului.

Și pe când trenurile noastre se depărtau încet în direcții opuse, m-a gratificat de departe cu un zâmbet - și mâna ei albă mi-a făcut un semn prietenesc de despărțire, cu mănușa.

VI

O locomotivă Décauville, înhămată la un șir nesfârșit de vagoane pitice, descoperite, ne-a adus de la Radomir până aici, la poalele dinspre miazănoapte ale Rodopilor. Munți negri, scheletici, aproape fără vegetație, cu stânci colțuroase și creste de piatră arsă, ca niște munți de pe altă planetă... Când te uiți la ei ți se face un gol în suflet, te-apucă durerea de cap și un fel de scârbă amestecată cu presimțiri sinistre și cu gânduri înalte despre nimicnicia acestei vieți pământești.

Aici se isprăvește linia ferată. Aici se isprăvește lumea. Vom dormi la noapte pe platforma vagoanelor, care se vede bine că au cărat până acum numai pietriș, nisip și prizonieri de război - și mâine dimineață vom porni pe jos mai departe, printre munți, pe lângă apa Strumei la vale, ca să trecem în Macedonia - pe celălalt tărâm...

Stația-terminus e o simplă magazie de lemn cu acoperiș

nou de scânduri, la fel cu toate șandramalele numite haltă, lângă care trenul-jucărie s-a oprit de atâtea ori până aici. Se văd puțin mai jos și vreo două gospodării singuratice, de localnici; iar la dreapta liniei ferate, nu departe, un cot al Strumei - pe care acum o vedem întâia oară - își încovoaie pe prundiș oțelul undelor ca un uriaș boa constrictor culcat în umbră, sub munte, arătându-ne colții lui de piatră.

Curând după sosirea noastră, s-a oprit dincolo de magazie și un grup mic de vreo treizeci de prizonieri străini, aduși din jos, din partea cealaltă a munților.

— Ce-o fi cu nemții ăștia? se întreabă ai noștri, care n-au mai văzut până aici alt soi de prizonieri.

— Or fi niscai talieni ori franțuji, aliații noștri, explică unul. Nu vezi cum îi strunesc și pe ei bulgarii?

Ne-am coborât din vagoane ca să ne mai dezmorțim și, cu voia starșului, mă duc să fac o vizită acestor frați de arme, pe care întâmplarea ni i-a scos în cale.

Sunt francezi, prinși pe frontul de la Salonic. Și au fost prinși de curând, pesemne, că nu s-au obișnuit încă bine cu năravurile bulgarilor. Când intru în vorbă cu ei și le spun că suntem români, după primele cuvinte mă întreabă dacă nu s-ar găsi cumva, pe la ai noștri, ceva mâncare. Sunt lihniți de foame, bieții oameni. Și sunt furioși că bulgarii nu le-au dat nimic până acum:

— *Ces bougres-là! Sont-ils assez emmerdants avec leur ciaka et utre...* nom de Dieu![1]

Ciaca și utre... Cunoaștem.

Nouă ni s-a distribuit de dimineață la Radomir câte o pâine caldă, abia scoasă din cuptor, când am pornit la drum. Dar poți s-o cauți acum ca iarba de leac, că nu i-a mai rămas nici unuia măcar o firmitură până la ceasul ăsta.

---

[1] Ticăloșii! Sunt așa de agasanți, Dumnezeule, cu *ciaka* și *utre* ale lor! (*fr.*).

Pe gardul din sus al unei gospodării de machedonți ce părea pustie, și-a făcut pe neașteptate apariția o pisică. Franțujii o văd și, cât ai clipi, au organizat o mișcare strategică de învăluire, unii pe o parte, alții pe alta. Au închis-o într-un semicerc larg de tiraliori, care încep să strângă rândurile pe nesimțite, cu precauție. Pisica stă la soare pe gard și se linge, nepăsătoare, fără să bănuiască ce i se pregătește. Și să mai crezi în instinctul dobitoacelor! Un franțuz s-apropie încet de ea, se face că vrea să treacă niznai pe acolo - și dintr-o dată o lovește în cap cu un lemn, pe care-l ținuse ascuns. A doborât-o... Câteva clipe stă aplecat asupra ei, meșterind ceva; apoi o ridică de coadă și vine cu ea în triumf spre tabără.

Bulgarii râd.

Ai noștri au urmărit scena, de la distanță, cu mâinile la spate. Au crezut întâi că-i vorba numai de-o petrecere, de un soi de distracție națională a acelora: așa au ei obicei, să omoare mâțe, pentru trecere de vreme.

Dar când au văzut că străinii aprind focul sub o gamelă mare de tablă, pe când alții s-au apucat să jupească mâța și să-i scoată măruntaiele, o nedumerire, ca o bănuială vagă, începe să-i cuprindă.

— Oare ce-or fi având de gând?

Franțujii au ciopârțit acum pisica în bucăți cam de aceeași mărime, pe care le-au aruncat în gamela de pe foc, să fiarbă. Oamenii noștri se uită - și parcă tot nu le vine să creadă... Numai la urmă, când i-au văzut că-și împart fiertura, primind fiecare în câte un castronaș partea lui de carne și de zeamă, și-au întors capul, cu mare greață, scuipând care-n-cotro:

— Ai văzut, mă?... Spurcată nație!

— Altminteri, sunt boieri... nu vor să mănânce toți dintr-o oală, că li s-apleacă...

La Radomir, un *potporucic*[1] mi-a dat de față cu santinelele escortei câteva atribuții de comandă, care mi-au ridicat prestigiul în ochii lor. (Sunt răspunzător de disciplina oamenilor, am dreptul să asist la distribuirea pâinilor, să cer, când se poate, măsuri de bunăstare la popasuri etc.).

Primul lucru pe care-l cer acum starșului este să dea voie oamenilor să se scalde, pe rând, în apa Strumei.

Am crezut că toți vor da năvală. Dar prea puțini mi-au ascultat îndemnul ajungând pe malul apei, unde m-am dezbrăcat cel dintâi ca să fac o baie rece. Se vede că nu prea aveau ei încredere în această apă străină, care spumegă mânios și bolborosea pe bulgărește, măcar că la culoare semăna aidoma cu ale noastre.

Pe când mă îmbrăcam, un om care se spăla pe față, puțin mai sus, se oprește și strigă privind spre mijlocul apei:

— Und’ te duci, mă?

Cum rămăsesem numai noi doi, mă uit și eu într-acolo, să văd cu cine vorbește. Dar nu zăresc pe nimeni.

— Mă, n-auzi? Încotro ai luat-o?... strigă iar cel de pe mal, cu mâna streșină la ochi.

Îi urmăresc privirea și iar nu văd pe nimeni.

— Cu cine vorbești? întreb eu.

— N-ai văzut? Cu unul de-ai noștri, care a trecut dincolo...

— Ți s-a părut.

În adevăr, era încă lumină mare - soarele abia apunea după munte - și Struma nu părea mai lată aici decât Oltul nostru. Dacă un om încerca să fugă trecând apa, ar fi fost cu neputință să nu-l văd și eu.

Omul cu care am vorbit s-a întors încet la vagoane. A avut, desigur, o halucinație, din cauza oboselii și-a

[1] Sublocotenent.

slăbiciunii.

L-am lăsat să plece, ca să mai rămân câteva minute acolo, singur pe malul apei, în liniștea amurgului. Stând cu spatele spre tabără, puteam să-mi închipui că nu mai sunt prizonier, să am iluzia că sunt liber. Și încercam să prelungesc cât mai mult clipele acestea de liniște și singurătate - căci după atâtea zile de promiscuitate forțată, nevoia de izolare fizică, nevoia de a mă simți singur măcar câteva minute ajunsese mai chinuitoare pentru mine decât însăși nevoia de hrană.

N-a trecut însă mult și un ciasovoi a venit să mă caute, să mă întoarcă la tabără. Și-mi tot spunea ceva pe drum, în limba lui, dar nu înțelegeam nimic. Abia când am ajuns la vagoane, am văzut despre ce-i vorba.

Murise un om.

L-am găsit într-un colț de vagon, răzimat de marginea platformei, cu bărbia pe genunchi - parcă dormea. Era un omuleț slab, trecut la față, cu mustățile tunse. Nimeni nu știa din care parte a țării este, nici cum îl cheamă.

— A mâncat pâine caldă și i-a căzut greu la inimă... caută unul de-ai noștri să-i explice starșului, pe românește.

— Cacvo[1] *inimă?* întreabă bulgarul, încrețit.

Așa e acum. Încercările prin care trecem fac între oameni o teribilă selecție. Cei slabi se duc, rând pe rând. E destul ca organismul să fie puțin pignit într-un loc - și-n scurtă vreme toată viața se scurge pe-acolo.

— Uite, p-ăsta l-am văzut eu în apă mai adineaori, când mă spălam pe mal, zice fără veste, la spatele meu, un glas. Îl cunosc bine, l-am văzut cu ochii mei cum trecea apa...

— Da’ de unde! răspunde altul, din același vagon cu mortul. Nu s-a mișcat de la locul lui de as’ dimineață.

— Și când a murit? întreb eu.

— Adineaori, când apunea soarele...

---

[1] Care, ce fel?

Murise chiar în minutul când cel de pe mal l-a văzut la mijlocul apei, trecând *dincolo*...

VII

Macedonie, țară muntoasă, de păstori și zarzavagii războinici, zugrăvită în cafeniu de sepie pe harta luminoasă a Europei; geografie încâlcită și monstruoasă care-mi dădea fiori de groază pe băncile școalei și nota 4 în cataloage... Ținut binecuvântat de Dumnezeu, numai spini și piatră seacă, unde nici în visurile mele cele mai urâte nu mi-am închipuit că voi ajunge să trăiesc vreo-dată... Macedonie, pământ cu trecut istoric, unde civilizația antică s-a infiltrat odată, de jos în sus, ca o apă subtilă, și s-a tras apoi îndărăt de sus în jos, fără să lase în urmă o picătură; amfiteatru de stânci răscolite de cutremur, cuib de anarhie endemică, amestec de rase învrăjbite, care de care mai încruntată și mai brahicefală, care se sfâșie între ele de-atâta vreme cu dinții și se violează reciproc, până ce-au ajuns să fuzioneze în această perlă - homo balcanicus - tip unic pe fața pământului, european prin definiție geografică și comitagiu din naștere... Macedonie, provincie cu orașe cât podul palmei și sate spânzurate ca niște cuiburi de gaie pe coasta muntelui de frica bandiților, ca să nu poți ajunge până la ele nici cu căruța, nici cu avionul, ci numai călare de-a-ndaratele pe catâri dresați anume să te zvârle-n prăpastie; țară de moravuri patriarhale și curate, unde o femeie prinsă cu altul este junghiată pe loc și tăiată bucățele, ca o simplă oaie, pentru respectul tradiției și onoarea gorilei ofensate... Macedonie - frăgezimi de pășuni întinse pe platourile înalte din împărăția Țânțarilor; piscuri de cremene fulgerată, de unde se văd până la capăt râuri

subțiri cu strălucire de mercur stagnând pe fundul văilor aride; cer de porțelan opac, lăptos la zenit și azuriu pe poale... dimineți albastre și asfințituri lungi de aur... amiezi toride cu soare canibalic, răspândind o lumină de calcar peste terase de pietroaie calcinate și coline joase de țărână uscată, cu iarbă rară și săracă, lipită pământului...

S-ar putea întâmpla ca Macedonia să nu fie tocmai așa, cum încerc eu s-o zugrăvesc aici. Dar ce-are a face? Așa mi-o arată mie acum perspectiva vremii și, poate, ciuda că mi-am irosit acolo câteva luni din viață, în captivitate.

De fapt, văzută obiectiv, Macedonia este și mai urâtă.

Munții ei sunt pe alocurea ceva mai păroși decât i-am descris eu; orașele sunt și mai mici, satele și mai amărâte; asfințiturile nu sunt așa de galbene, ci dau uneori într-o roșață portocalie și dulce de morcov opărit; și nici moravurile nu sunt chiar așa de austere - femeile tot mai calcă și ele pe de lături câteodată, mai ales la vreme de război...

Am coborât între Rodopi, ținând apa Strumei la vale, pe sub Rila-Planina, pe drumuri de piatră fără verdeață. Numai din loc în loc, smocuri de ferigă ruginită și pâlcuri de ienuperi pitici, veniți până la marginea drumului să ne vadă; și, licărind în umbra stâncilor pleșuve, lampioanele albastre ale campanulelor de munte.

Treceam uneori peste capete de pâraie, pe poduri înalte de lemn lucrate de nemți și de prizonieri. Fiecare pod purta o inscripție în limba germană, arătând data când a fost construit. Germanii vor lăsa astfel bulgarilor multe înzestrări utile, ca amintire a trecerii lor prin aceste ținuturi sărace; toate poartă pecetea iscusinței lor tehnice, rămânând localnicilor ca o pildă civilizată de adevărat patriotism, constructiv și fecund. Într-un loc, pe fața unui mal tăiat, am văzut și o efigie uriașă a Kaiserului, sculptată în nisipul împietrit. Am defilat prin fața ei - și fiecare dintre

românii noștri necăjiți i-a aruncat din treacăt câte o înjurătură de admirație.

Ne ajungeau din urmă convoaie grele de camioane-automobile, încărcate cu provizii și muniții; altele ne întâmpinau din partea opusă, pline de răniți, probă că frontul nu era departe. Iar când am ieșit din munți, pe la Gorna-Giumaia și Grivo-Livada în jos, a-nceput a se auzi, departe, ca un vuiet slab de furtună, și bubuitul tunurilor de pe frontul de la Salonic.

Lăsasem dincolo, în urma noastră, un început galben de toamnă timpurie; aici am căzut într-o lumină intensă de soare alb ca-n miezul verii - și arșița creștea cu cât coboram spre miazăzi.

*

Într-o seară ne-am oprit în sfârșit la marginea unui lagăr mare de prizonieri - un stol de adăposturi ușoare, risipite pe un platou îngust deasupra Strumei, ca niște primitive colibe africane, improvizate din crengi de salcie și de arin cu frunzarul veșted.

Când am ajuns acolo, pe la apusul soarelui, a venit să ne ia în primire de la vechii ciasovoi un starș bulgar, comandantul lagărului, care m-a chemat să-mi dea câteva recomandații drastice cu privire, probabil, la disciplina oamenilor și la rânduiala vieții în această numeroasă colonie de prinși-în-război. Dar cine putea să înțeleagă ceva din gura lui? Numai *scrrr...* și *pârrr* și *rabota* și *scrscăta* - de-mi părea minune să poată rosti o gură de om cu scaun la cap așa ceva, fără să-și lepede toți dinții în iarbă. Mai avea și niște mustăți groase de cânepă, în care i se încurcau cuvintele chiar de la ieșire și, pe deasupra, un nas mare și cârn, cu nările îndreptate înainte, ca un pistol cu două țevi.

Paralizat de aspectul acelui nas care-mi reținea toată

atenția, ascultam în tăcere, fără să înțeleg o boabă, pe când bulgarul se holba la mine și se răstea ca la un surd, ca să mă facă să pricep. Iar la urmă, drept concluzie, s-a uitat cu străşnicie în ochii mei și-a strigat:

— *Răzbirăși?*

Adică, pe limba noastră: ai înțeles? Sau mai precis - ai *răzbit* cu mintea ce vreau să spun?...

De răzbit, în ce privește sensul general, fondul metafizic al chestiei, poate că n-ar fi fost lucru greu până pe-acolo, cu ajutorul lui Dumnezeu; dar asta-i, că limba n-o răzbeam eu tocmai bine, ca să pot prinde și vreun amănunt, pe ici, pe colo.

Ca să nu rămân chiar de rușine, am strigat și eu la urmă, într-un noroc:

— Scârscătă!

Și mi-am văzut de treabă.

Erau acolo multe nații de prizonieri - franțuji, italieni, greci, muntenegreni și mai cu seamă sârbi - afară de bulgarii, însărcinați cu paza. Și, ca să întregească aspectul cosmopolit al acestei tabere pestrițe, se găseau și vreo patru engleji rătăciți acolo, măcar că englejii, cum am aflat mai târziu, aveau un lagăr aparte pe lângă Sofia, mai confortabil decât ale celorlalți prizonieri.

Cum nopțile erau destul de reci, și nu mai aveam vreme să ne construim în seara aceea adăposturi, am făcut apel la camarazii străini, să-i găzduiască pe-ai noștri în colibele lor o noapte. Italienii și franțujii au refuzat ospitalitatea, neliniștiți probabil de aspectul de troglodiți al acestor proaspeți aliați ai lor de la țărmul Dunării. Sârbii însă i-au primit cu dragă inimă.

A doua zi oamenii noștri n-au fost scoși la lucru - li s-a lăsat o zi liberă să-și facă adăposturi.

Pe la amiază, când prizonierii ceilalți s-au întors pentru un ceas în tabără, șeful sârbilor - care știa românește, fiind de pe valea Timocului, - a venit la mine, încruntat, și mi-a

zis:

— Ascultă, românule... Astă-noapte i-am găzduit pe-ai voștri la noi, frățește. Dar de azi noapte să nu mai prindem un român pe lângă colibele noastre, că-l tăiem cu cuțitele...

Ce se întâmplase? Când s-au întors de la muncă, sârbii au băgat de seamă că musafirii de peste noapte au cam abuzat de încrederea lor. Nu era colibă din care să nu lipsească ceva...

Starșul bulgar, auzind cum stă lucrul, ne-a scos afară din tabără la o sută de metri, ca pe niște ciumați, cu porunca să ne facem acolo tabără aparte, dând santinelelor consemn ca nici un român să nu mai treacă dincolo.

Sub aceste auspicii fericite ne-am inaugurat noi viața de lagăr, înconjurați numai de dragoste și de atenții delicate.

Rostul prizonierilor adunați aici era să lucreze sub conducerea germană la instalarea unei linii înguste de tren Décauville, pe un sector anumit. Lucrarea începuse în mai multe puncte deodată, pe toată valea Strumei, de la Demir-Hissar până aici; erau, așadar, acum în lucru mai multe crâmpeie izolate, urmând să se împreuneze cu vremea cap la cap. Până la iarnă, această linie ferată, lucrată în întregime de prizonieri, avea să lege linia Sofia-Kustendil și centrul Bulgariei cu frontul de la Salonic.

Oamenii noștri plecau dimineața la lucru, la vreo trei kilometri depărtare, escortați de ciasovoi. Rămâneam singur în lagăr. După-amiază, pe la 5, mă duceam cu câțiva oameni de corvoadă să iau în primire alimentele pentru a doua zi - niște pâini negre și mici, uneori pesmeți sfărâmați, tomate, ardei și, de două ori pe săptămână, carne de oaie sau de vacă. Doi bucătari, pe care-i schimbam săptămânal, pregăteau ciorba la cazan. Seara, făceam apelul și distribuiam pâinile pentru ziua următoare.

Apa de băut era rea. Struma fiind contaminată de holeră, germanii făcuseră din loc în loc pe platourile din lungul văii, sfredelind pământul pietros, niște cișmele de

țevi înguste cu apă sălcie și ruginită, care ne strângea de gât. De urâtul ei, oamenii beau pe furiș din Struma - dar nici unul nu s-a îmbolnăvit de holeră.

Duminica era zi de odihnă. Atunci oamenii noștri stăteau toată ziua culcați - abia dacă vorbeau între ei. Erau mai silnici, mai descurajați și mai neîngrijiți la îmbrăcăminte decât camarazii lor străini, tovarăși de captivitate.

În lagărul celalt era mai multă animație. Italienii cântau, franțujii se țineau de conversații, rușii - c-au venit câțiva ruși în urma noastră - pălăvrăgeau ziua întreagă făcând politică și punând omenirea la cale. Numai cei patru engleji, așezați pe-un buștean, la o parte, trăgeau din pipă și tăceau între ei, ceasuri întregi.

Sârbii se ocupau cu gospodăria. Prinși de mai multă vreme, ei se adaptaseră cu încetul la această viață de captivitate. Se înțelegeau mai ușor cu bulgarii, vorbind o limbă asemănătoare, aveau adăposturi mai îngrijite pe dinăuntru și cunoșteau mici meșteșuguri la care lucrau pentru ei în orele libere. Cu un ciocan, un cui și o bucată de fier drept nicovală, unii știau să facă dintr-o monedă de argint sau de nichel - un inel pe măsură, cu inscripție; alții se pricepeau să sculpteze cu briceagul în lemn de prun linguri și furculițe înflorite ori să confecționeze tabachere solide, cu litere în relief pe capac. Înainte de a lucra aici, mulți fuseseră întrebuințați la munci agricole, pe lângă sate, și fiecare își alcătuise astfel câte o gospodărie de viață nomadă și o mică avere eteroclită. Mi-a arătat unul într-o zi avuția lui, agonisită la întâmplare, în doi ani de captivitate: o farfurie adâncă de tablă smălțuită, cincisprezece foi late de tutun macedonean înșirate pe sfoară, o jurubiță de sârmă subțire pentru cusut nasturi și un barometru de buzunar, găsit la un ofițer ungur pe câmpul de luptă.

Duminica dimineața se făcea în mijlocul lagărului iarmarocul săptămânal - un fel de bazar exotic unde, pe

lângă articole mărunte de îmbrăcăminte sau de utilitate imediată, se vedeau tot soiul de curiozități. Așezat turcește pe pământ, fiecare prizonier improvizat în negustor punea în fața lui pe un șervet obiectul pe care-l avea de vânzare. Bani nu prea se vedeau prin lagăr - schimbul se făcea în natură. Acest soi de negustorie se chema *trampa.* Cea mai extraordinară trampă la care am asistat s-a încheiat între un sârb de pe valea Moraviței și un franțuz din Normandia de sus: sârbul a oferit un fel de iconiță sculptată în lemn de nuc - și-a primit în schimb o canulă de irigator, din care și-a făcut o țigaretă. Ca să-și puie marfa în valoare, franțuzul se jura că obiectul de care se desparte acum reprezintă pentru el cea mai scumpă și duioasă amintire din patrie...

Starșul bulgar avea la capătul din jos al taberei, spre apă, o mică grădină de zarzavat unde-și făcea toată ziua de lucru.

Într-o dimineață, au apărut de vânzare pe piața lagărului, la niște sârbi, și câteva pătlăgele roșii - marfă nouă, necunoscută până atunci. De unde? Nu se putea ști. Dar starșul, prin ciasovoii lui, a prins de veste. Și cum prin împrejurimi nu era altă grădină de zarzavat decât a lui, s-a simțit în drept să cerceteze mai de aproape cum stă lucrul.

După indicația sârbilor, ajungând cu cercetarea în tabăra noastră, m-a chemat în fața lui, să-mi spuie despre ce e vorba. Și iar *scrrr... bârrr* și *râcătă* și *kradnătă* - de credeam că-i sar ochii. Asta însemna:

— Care dintre rumanskii voștri a intrat noaptea la zarzavatul meu și-a furat pătlăgicătă?!

În curând firul anchetei s-a oprit cu un capăt la un țigan de-ai noștri, pe care-l chema Dadu: el vânduse sârbilor, cu o seară înainte, pătlăgele roșii pe tutun.

— De unde le-ai luat, țigane? De unde ai avut tu așa ceva de vânzare?

— Iaca, le-oi fi găsit și eu...

— Le-ai furat.

— Să mă trăsnească Dumnezeu! Să hie al dracului! Să n-am parte...

Dar cu vorba asta nu putea să scape de bucluc. Și-a mâncat țiganul o bătaie bulgărească, cum nu-și aducea aminte să mai fi gustat alta la fel, cât a trăit pe meleagurile noastre.

— Aoleu, fraților, m-a ucis! urla el când a scăpat iar între ai noștri, ținându-se cu amândouă mâinile la spate, jos. M-a omorât bulgarul, fi-i-ar mama lui a dracului...

— Taci, mă, că te-aude...

— Ce s-auză? N-aude, n-a vede, n-a orbu' pământului! Că dacă-nțelegea el de vorba, nu m-ar fi stâlcit așa pântru două-trei boloștine cât nuca...

Viața de lagăr se scurgea tristă și monotonă. Tunurile s-auzeau mereu. Era spre miazăzi o coamă lungă de munte păduros, care începea din valea Strumei și se întindea până departe, spre Vardar. Îi zicea Belasița. Pe creasta ei era instalată artileria de mare calibru, că mai cu seamă de acolo ne venea, zi și noapte, mugetul gros al tunurilor, umplând văzduhul de vibrații. În fiecare dimineață când mă trezeam din somn, așteptam prima bubuitură - cu nădejdea că poate s-a încheiat un armistițiu și vine pacea. Dar zilele treceau fără schimbare, una după alta, luminoase și goale ca niște baloane mari de săpun.

Într-o duminică după-masă, un țârâit de scripcă s-a auzit fără veste dinspre colibele sârbilor.

Cine știe prin ce împrejurare, un sârb, care lucrase la munca câmpului pe lângă un sat macedonean din sus, căpătase de la vreun conațional de-al lui, drept mulțumită, acel vechi instrument muzical, cam neobișnuit prin aceste locuri.

Dadu, țiganul, sta lungit lângă coliba lui, cu fața-n sus. Auzind sunet de vioară, îndată și-a înălțat urechea... Ca un copoi de rasă care primește-n nări mirosul vânatului, a

sărit în picioare și s-a luat numaidecât după sunet, furișându-se pe lângă santinelă.

Cât s-o fi rugat el de sârb și cum l-o fi înduplecat la urmă să-i dea și lui vioara puțin, să cânte acolo, de față - nu știu.

Când s-a văzut cu ea în mână, a clămpănit-o de câteva ori, înfrigurat, cu ghearele lui cele lungi, a cercat și cu arcul două-trei acorduri; apoi a închis ochii, și-a lipit obrazul de ea, cu patimă, și-a-nceput...

Lemnul a țipat în mâna lui, prelung, cu glas de durere, aproape omenesc. Și un cântec de jale aprigă, o doină de-ale noastre a-nceput să înfioare văzduhul, răsunând poate întâia oară pe acele meleaguri străine.

Cânta țiganul, cu ochii strânși, cu sufletul departe; și din gene îi picurau lacrimi mari și rare pe obrazul arămiu, pârlit de arșiță și uscat de suferințe.

Încet-încet, s-a adunat în jurul lui tot lagărul să-l asculte. Până și ciasovoii bulgari, în frunte cu starșul lor cel bătăuș, s-au coborât din mal, de la cortul lor, și s-au oprit la spatele nostru cu gâturile întinse, trăgând cu urechea.

Și lăutarul schimba acum cântec după cântec, își încerca cu febrilitate tot repertoriul. Și-a deschis apoi gura, ca să dea glas și stihurilor care i se ridicau fără voie din amarul sufletului pe buze:

Fir icel de grâu uscat,
Rău, maică, m-ai blestemat
La război când am plecat:
Nu m-ai blestemat la lună
Ca să mor cu arma-n mână,
Ci m-ai blestemat la soare
Să mă mistui pe picioare
Cu bulgarul la spinare...

Călcând consemnul, veniseră acolo și românii să-l asculte, că doar erau cântece de-ale lor, de casă. Dar

ciasovoii nu s-au mai gândit să-i alunge îndărăt, la tabăra lor, nici sârbii să-i taie cu cuțitele.

Și așa s-a făcut, în după-amiaza aceea, împăcarea între cele două tabere.

*

În seara aceleiași zile, un fenomen ceresc neobișnuit s-a întâmplat deasupra văii Strumei.

Soarele abia coborâse după munții Albaniei, lăsând în urmă-i cerul iluminat până la zenit de culori diafane, când un bulgăre mare de foc astral s-a desprins din înălțime și-a căzut departe, spre hotarul grecesc. În minutul acela, prizonierii de pe toată valea Strumei trebuie să-l fi văzut cum a alunecat încet pe mătasea aurie a asfințitului, atât de încet, că parcă era susținut în văzduh de o parașută.

— *Mir!* au strigat sârbii, adânc impresionați de acel semn ceresc.

— Pacea, fraților! au răspuns românii, înfiorați de aceeași nădejde. Să știi că vine pacea, curând...

— *Mir ide s'dârzo krașki*...[1] a completat și starșul bulgar, îndreptând spre cer nasul lui cel mare, cu două țevi.

Dar semnul ceresc a greșit de data asta, ori n-au știut oamenii să citească în el; căci pacea dorită de toți înstrăinații grămădiți acolo era încă departe, foarte departe...

VIII

Ce puțin și abstract se învață geografia în școală! Până acum n-am știut că în Macedonia de sud se fac două

[1] Corect: *Mir ide s'bârzi kraciki*... - Pacea vine cu pași repezi... (*bulg.*)

rânduri de zarzavat pe an... Nu-i vorbă, mare pagubă n-am avut din pricina asta, că tot n-aș fi venit să trăiesc prin aceste părți de lume, chiar să-mi fi spus cineva că pe-aici crește spanacul cât casa și se fac patru recolte de castraveți într-un an. Dar oricum, profesorul nostru de geografie nu trebuia să păstreze acest secret numai pentru el, când statul îl plătește să spună elevilor tot ce știe.

Am văzut pe aici și alte lucruri curioase.

Pe valea Strumei în jos am întâlnit, în niște mlaștini artificiale, culturi de orez, ca-n țara kitailor; ca să samene și să îngrijească acest grâu albinos, mai puțin hrănitor și mai fad la gust decât cel arămiu de pe ogoarele noastre, bieții oameni trebuie să stea toată ziua în glod până la genunchi - mai mare scârba.

Pe Belasița, pădurile catifelate care se văd de aici sunt codri seculari de castani, cu fruct comestibil. Iar la poalele lor, pe vale, cresc în livezi și un soi de smochini, despre care nici pomeneală în cărțile noastre de geografie. Mai mult. Se spune că pe un munte, nu departe de aici, sunt câteva sate unde se cultivă pe scară întinsă și tufa de ceai, cu frunzulițe tari și lucioase; țăranii le taie de pe crengi și, după ce le-au opărit, scuipă-n palmă și le răsucesc - alimentând astfel cu ceai toată Bulgaria. Și se spune că acei oameni trăiesc foarte bine din asta, măcar că nu fac toată ziua altceva decât să taie bulgarilor frunză și să scuipe-n palme.

Dar Macedonia are și animale care nu există în geografie.

Noaptea, de multe ori, s-auzeau în preajma lagărului nostru niște urlete ciudate, izvorând parcă din câte o stâncă răsturnată, care s-a trezit din somn și-a-nceput să latre la stele; și nu-mi venea să cred când spuneau bulgarii că prin aceste locuri trăiesc în libertate șacali, ca-n pustiul Arabiei pietroase - până ce-am văzut cu ochii unul într-o noapte, ținând discurs la lună.

Lei și tigri n-aș putea spune c-am văzut. Dar au fost și lei pe-aici, altădată, până mai acum o mie de ani.

Afară de aceste atracțiuni naturale, se mai află, printre pietrele arse de soare ale văilor, și un soi de vipere cenușii, mai lungi și mai rele decât ale noastre. Când nici nu gândești, poți călca una pe coadă. Și măcar că n-ai vrut, crede c-ai făcut dinadins: te-apucă cu dinții de picior și nu mai dă drumul până a doua zi, la răsăritul soarelui. Din cauza asta, ai noștri fugeau de ele ca de foc. Numai franțujii le căutau pricină.

Un prieten francez zicea că nimic pe lume nu-i mai bun la gust ca vipera de Macedonia, tăiată bucățele și friptă-n tigăiță. E mai bună chiar decât ariciul, din care nu se poate face decât supă... O fi știut el ce spune, că-ncercase bietul om de toate până acum - din simplă curiozitate, zicea el.

Italienii sunt mai mofturoși, mai gingași la mâncare: când e vorba de vietăți mărunte, ei nu mănâncă decât... brânză. Pe ardei nu pun gura - degeaba îi îmbiau bulgarii la ardei, ca la mare lucru. În schimb, broaște mâncau la fiecare masă, când se-ntâmpla să găsească vreo baltă prin împrejurimi.

Ca să nu mor de foame pe valea Strumei, numai cu pesmeții și ardeiul bulgarilor, ce era de făcut? Altul în locul meu s-ar fi spurcat de la început, măcar la broască; dar eu pot să jur că n-am pus broască-n gura mea - până târziu, în ziua de Sf. Dumitru, când am gustat și eu un singur piciorуț, de la un camarad italian. Avea o carne străvezie ca gelatina, și mi-a fost greață trei zile; încolo, era bună.

*

Aici, la gura Sfetivracei, unde am ajuns pe la începutul lui octombrie, am avut noroc să dau peste un sârb, anume Branco Iacșiș, feciorul unui compozitor muzical din Belgrad, care din prima zi mi-a arătat mare prietenie și,

mai apoi, un devotament fără margini. Era un băiat înalt și cam adus din spate, trist, cu ochii ușor bulbucați, de culoarea apei. Mă îngrijea, săracul, ca o mamă. Îndată ce plecau ceilalți la lucru, Branco, fiind scutit de muncă în calitate de șef al lagărului sârbesc, prindea toată dimineața pe sub bolovanii din marginea râului niște peștișori cât degetul, pe care-i frigea și mi-i prezenta la dejun pe o frunză lată de smochin. I-aș fi mâncat cu mai multă plăcere și mi-ar fi ținut poate și de foame, dacă n-ar fi avut atâtea oase. Dar peștele de Macedonia e cel mai vertebrat animal din lume; și din fiecare vertebră a lui ies câte zece oscioare ascuțite ca acul, încât trebuie să-l mănânci moleculă cu moleculă, până ce-ți piere tot cheful de viață și-ți vine să-l stupești la urmă îndărăt, în apa Strumei, de unde a ieșit.

Mă împrietenisem aici și cu starșul bulgăresc - un flăcău zdravăn și rumen, mai deschis la față și mai de treabă decât toți starșii întâlniți până acum. Purta un nume strașnic: Dilco Țfetcu Savanof ot *selo* Crușovene okrâc Vracenski[1]. Ca să ne împrietenim, îi făcusem cadou o sticluță în care fusese pe vremuri parfum - că avea el o dragoste undeva, în susul apei, la niște case izolate, unde trăiau vreo două-trei văduve de război.

Noaptea, după ce adormea tot lagărul, Dilco mă lua câteodată la plimbare cu el, pe lângă apa Strumei la deal, călare amândoi pe un singur catâr voinic. O lună imensă, albă, de pe vremea lui Alexandru Macedon, mergea în pas cu noi.

Înainte de a ajunge la destinația lui sentimentală, Dilco se ostenea, după cât înțelegeam mai mult din gesturi, să-mi laude farmecul și *appeal*-ul celor trei grații indigene, dintre care numai una era aleasa inimii lui. Și încerca să mă conrupă să merg și eu acolo. Dar nu știu de ce, nu prea

[1] Din satul Crușovene, județul Vracenski (*bulg.*).

aveam încredere în spusele lui. Mă gândeam poate că omul, de foame, mănâncă și broască la nevoie - și crede că-i pui de găină. Afară de asta, era ușor de închipuit că acele case către care se îndrepta expediția noastră nocturnă trebuie să fi ajuns a fi cunoscute, încet-încet, de toți ciasovoii și nemții de pe valea Strumei, fiind oarecum așezată prea în calea oștilor și bătaia tunurilor.

Așa, mă încăpățânam să rămân mai bine singur pe malul apei - cu catârul.

Până la întoarcerea starșului, aveam un ceas de singurătate desăvârșită. Luna se înălța tot mai sus, tremurând parcă, deasupra munților, în pustietatea azurului înalt. Și era atât de strălucitoare, că dacă te uitai fix la ea un minut, îți venea să strănuți. Ca să mă feresc puțin de razele ei, aproape solare, m-adăposteam la umbră sub o salcie argintie, de unde ascultam, nemișcat, murmurul apei și priveam munții cei mari dimprejur. În atmosfera clară, fără moliciuni aburoase, conturul piscurilor goale părea tăiat în rocă de cărbune. Pe jos, în preajma mea, totul era alb, - drumul, pietrele, iarba... Numai într-un loc, unde șoseaua cobora spre mal, se vedea o mare pată neagră: se răsturnase acolo deunăzi un camion cu păcură.

Curioase cazuri de mimetism anorganic poți observa uneori în natură, când n-ai altceva de lucru... Iată, de pildă: păcura și apa. Trăind milioane de ani ascunsă în bezna pământului, păcura a împrumutat cu vremea culoarea întunericului subteran - mediul ei natural, de la care a rămas cu acest aspect de funingine lichidă, ca să n-o vadă, să n-o ghicească nimeni decât doar de pe miros. Iar apa, care trăiește mai mult la suprafață, imită dimpotrivă transparența aerului și strălucirea soarelui; în timpul nopții, ea pare lumină de lună...

Când mă depărtam astfel prea mult cu gândul de la realitate, catârul de lângă mine își pierdea răbdarea. Mă

trăgea cu dinții de mânecă să plecăm, să fugim amândoi. Încotro? Îmi arăta cu capul spre Belasița cea întunecoasă. Dar dintr-acolo tunul cel mare spărgea întruna liniștea de cristal a nopții, cu câte-o lătrătură groasă, de dulău somnoros, ca să ne dea de știre că pe-acolo nu se poate trece.

Tocmai atunci se-ntorcea și Dilco de la dragostea lui.

La întoarcere însă, starșul s-arăta mai puțin liric în ce privește farmecul iubitei, decât la dus; era mai sobru în gesturi și n-avea nici un chef de vorbă. Dacă încercam să-l trag de limbă, să-l întreb cum a fost, făcea doar un gest de lehamite cu mâna, își îndesa șapca pe ochi și scuipa într-o parte... Asta îmi aducea iar aminte chestia cu broasca. Frumusețea iubitelor de pe-aici, mă gândeam eu, e ceva cu totul relativ și schimbător. Acum e, acum nu mai este.

N-am avut însă prilej să-mi verific această observație pesimistă, până într-o zi, când a trecut din întâmplare pe lângă lagărul nostru o femeie... A fost un eveniment. Pentru anahoreții adunați acolo din lumea toată, nu se mai văzuse așa ceva de-o veșnicie.

Acea făptură miraculoasă, exotică, picată parcă din altă planetă, se deosebea de noi mai cu seamă de pe îmbrăcăminte. După moda locului, purta pe creștet un fel de colac, făcut din șervete răsucite. În picioare, cizme. Era groasă, buzată, încruntată - și mi se pare c-avea și-un smoc de păr în barbă. Dac-ar fi purtat și pantaloni, când s-a așezat puțin pe marginea șanțului să-și scoată încălțările, puteai să juri că e un ciasovoi deghizat.

Românii noștri se uitau la ea amărâți.

— Una ca asta, domnule, să fii cât de răbdat, îți taie gustul de muiere pe toată viața...

Așa era. Dar nu pentru toți. Franțujii, de pildă, păreau înclinați mai degrabă spre indulgență. Unora dintre ei începuse chiar să le lucească ochii de emoție...

— Elle est passable...[1] a avut unul curaj să zică, privind-o cu bunăvoință.

M-am apropiat de camaradul străin care rostise această apreciere neașteptată:

— De când ești prizonier?

— De aproape un an... mi-a răspuns el, oftând. Da' pentru ce mă-ntrebi?

— Numai așa, ca să am idee cam peste câtă vreme o să căpiez și eu, dacă se prelungește războiul...

IX

Am început să învăț bulgărește.

Cu ajutorul lui Branco și al starșului, am ajuns să scot din gât câteva sunete: crâc, mâc, țfâc, care seamănă mai mult a sughiț decât a vorbă omenească și supără grozav, pe cât se pare, urechea delicată a profesorilor mei.

Amândoi sunt băieți buni - dar ce folos, dacă nici unul nu știe românește sau măcar franțuzește. Pentru îmbogățirea vocabularului meu, trebuie să arăt cu mâna fiecare lucru în parte, ca să aflu cum îl cheamă.

Și, curios, până acum ne înțelegeam mai bine tustrei. Nu exista gând pe care să nu fi izbutit a ni-l transmite în cele din urmă, prin gesturi și strâmbături, după două-trei ceasuri de muncă. De-acum, s-a isprăvit. De când a intrat filologia între noi, nu mai înțelegem nimic și-o ducem tot într-o sfadă.

Branco, afară de limba lui natală care seamănă mult cu cea bulgărească, știe și nemțește puțin; a avut nemțoaică, se vede, când era mic. Am avut și eu una, dar când eram mare. Și nici de la ea n-am fost în stare să învăț - mai mult

[1] Merge... (*fr.*)

decât știam...

Acum, cu bulgăreasca, merge și mai greu. Primul lucru pe care l-am învățat aici a fost un cântec popular, un fel de doină de-a lor. Iată începutul:

Malino, mome, Malino,
Ia flezni mome vâgrădincă,
Ia chici țfete ghiulovo...

Asta înseamnă: „Malino, fată, Malino - ia coboară în grădină - să împletești cununi de trandafiri...” Cine s-ar fi așteptat? Capra crapă piatra-n patru sau fluture pe punte, fluture sub punte, tot sună mai frumos și seamănă mai bine cu înțelesul pe care-l au, decât *chici țfete* cu trandafirul.

Când mă vedea râzând de cuvintele lor, starșul se înfuria:

— *Zașto ne năuciș cogà stradam zarat tebe?*[1] strigă el roșu de mânie patriotică.

— Napi îți dau prin gard! răspundeam eu, ca să-l împac.

În această din urmă replică, urechea lui Dilco surprindea unele sonorități care, la ei ca și la noi, înseamnă cam același lucru - și fața i se însenină pe loc.

În bulgărește, mai că nu există cuvânt să nu hârâie, să nu mârâie, să nu zgârie. Mână pe limba lor se cheamă *râcă.* De-aici, pe semne, verbul nostru: a râcâi cu unghiile pe pereți. Mă mir cum am scăpat eu cu viață din asta.

Bulgarii au și unele cuvinte care se potrivesc la sunet aidoma cu ale noastre - atâta doar că au alt înțeles. Astfel, cuvântul *mișcă* din limba lor înseamnă la noi șoarece. De unde și pentru ce? Dumnezeu știe.

Mai de mirare însă decât toate era că bulgarii și sârbii făceau mare haz, la rândul lor, de limba noastră

[1] Corect: Zașto me măciș cogà stradam zarat tebe?: - De ce mă chinui când sufăr pentru tine? (*bulg.*).

românească. Înainte de a veni în atingere cu românii, Branco și Dilco cunoșteau din faimă un singur cuvânt: mămăligă. Ce li s-o fi părut lor comic aici, nu-nțeleg...

Acum, când îi ascultau pe români vorbind, erau loviți mai cu seamă de terminația verbelor și adverbelor noastre în *ește:* vorbește, oprește, popește etc. Drept este că această terminație frecventă, când îți atrage un străin atenția asupra ei, începe să-ți pară de la o vreme cam anapoda și să te persecute - parcă atunci o auzi întâi...

Un cuvânt cu deosebire caraghios pentru urechile lui Dilco era cuvântul *picioare.* De câte ori îl auzea (și-l auzea cam des, că românii se văitau mai ales de picioare, când îi cereau să-i scutească de muncă), bulgarul strâmba din nas:

— Urât cuvânt, bre! Ce-nseamnă asta la voi?

I-am explicat ce-nseamnă. Pe urmă l-am întrebat cum se zice pe limba lor: un picior, două picioare?

— *Edin krac, dve krăcata...*

Uite unde duce patriotismul! Dilco învățase la școală că limba bulgărească este cea mai frumoasă limbă de pe fața pământului. Altă limbă armonioasă ca ea nu găsim - credea el.

Numai Branco, sârbul, era de altă părere. Când îl auzea pe bulgar vorbind astfel, Branco sta la o parte și zâmbea. Știa el ce știa. Avusese el grijă să mă învețe un cântec sârbesc al cărui refren suna așa:

Hoi! za trideset
I tri dana,
Nai mon sârța[1]
Leji rana.
Hoi! tvoe ruse cose
Drughi da gu mârse...[2]

Nu mai putea să încapă, așadar, nici o îndoială pentru

---

[1] Corect: *Na mom sârțu.*

mine, gândea el, că limba sârbească e cea mai serafică de pe pământ. O fi ea înrudită cu cea bulgărească - dar n-are a face!

Observând că versurile fac asupra mea o impresie mai puternică decât proza, Dilco încerca atunci să-și pună în valoare frumusețea limbii natale tot printr-un cântec. Dar nu cunoștea, pesemne, decât unul singur, pe care-l mormăia sacadat, cu glas gros, ca din butoi:

Ot dol ide popiște
Săs dălgoto brădiște,
Șarină gaidă pissănă
Săs măniste nizănă...[1]

Păcat că nu pot să redau aici și notele acestui frumos cântec... După atâta învățătură, ardeam de nerăbdare să se ivească vreo ocazie în care să-mi pun în valoare cunoștințele, să-mi probez mie însumi că nu m-am obosit degeaba. Și ocazia s-a ivit chiar atunci. Un năcialnic inginer care conducea lucrările în sector, auzind de mine a avut poftă să mă cunoască și mi-a trimis să mă înfățișez la el, pe șantier, a doua zi. Țineam să-i fac impresie, să încep conversația de-a dreptul pe bulgărește. Cu ajutorul celor doi prieteni ai mei, mi-am notat în carnet și-am învățat pe de rost în bulgărește o frază, prin care vroiam să-l întreb: ce lucruri importante dorește să-mi comunice?

A doua zi m-am prezentat așadar la năcialnic, i-am făcut un salut milităresc și i-am debitat, fără să mă încurc, acea frază:

— *Ș to ste turi râțite u gebuve?*

Năcialnicul a rămas cu gura căscată. Părea chiar mai surprins decât mă așteptam. Până și pe figurile celor din

[2] Of, de treizeci/ Și trei de zile/ Inima mea e rănită./ Of, părul tău castaniu/ Altul o să-l răvășească... (*sârb.*).

[1] Vine popa de la vale/ Cu bărboiul lui cel mare,/ Cu cimpoaie-ncondeiate,/ De mărgele-mpestrițate... (*trad. aut.*).

jurul lui se putea citi o surpriză așa de plăcută, că parcă abia se țineau de râs.

Îl întrebasem (cum am aflat mai târziu):

— Ce tot stai d-ta așa, cu mâinile-n buzunare?...

Văzând însă că mai mult decât atâta nu știam o boabă, năcialnicul a înțeles cum stă lucrul și nu s-a supărat. A stăruit doar, în franțuzește, să-i spun și lui cine m-a învățat pe mine așa de bine limba bulgărească. Dar eu n-am vrut. I-am răspuns numai că, la noi, această frumoasă limbă se învață în toate școlile secundare, de toate gradele, făcând parte din programa lor oficială.

*

De când umblam prin aceste locuri fericite, nu căzuse încă un strop de ploaie. Începusem să ne deprindem cu gândul că așa o fi obiceiul pe aici.

Dar într-o noapte, când ne așteptam mai puțin, un ropot de picături mari s-a pornit în frunzele adăposturilor noastre de crengi împletite.

La început, abia treziți din somn, nu ne venea să credem. Unii au ieșit în bătaia stropilor, să se încredințeze că-i adevărat. Pe urmă, îndată, lucrul nu ni s-a mai părut chiar așa de neobișnuit; ne-am întors pe partea cealaltă, gata să adormim din nou, bucuroși că suntem la adăpost.

Dar ploaia se întețea pe fiecare clipă; în curând apa cerului a-nceput să pătrundă prin toate spărturile acoperișului șubred de frunze, să ne caute pe întuneric și să ne picure cu de-amăruntul, mai cu seamă pe ceafă, că nu știai cum să mai stai și-n care colț să te ghemuiești ca să nu te-ajungă.

Lagărul nostru era așezat la loc jos, între gura Sfetivracei și albia Strumei, având la spate numai dealuri înalte și podișuri înclinate. Dar cui să-i treacă prin minte, atunci, c-ar putea ieși ceva rău din asta?

După vreo două ceasuri de ploaie repezită și mare-n bob, când zbuciumul văzduhului parcă se mai potolise, un urlet de puhoaie a izbucnit fără veste undeva, în întunericul cel mare din jurul nostru. Și până să ne dăm seama ce-i, am simțit dintr-o dată că ne ia pe sus - adică pe dedesubt…

A fost un răcnet și-o învălmășeală de limbi amestecate, ca-n vremea potopului. Tot lagărul a sărit în picioare, ca un singur om. Prin bezna de păcură, cu apa până la brâu, încerca fiecare să scape cum poate. Și nu s-a mai știut, în fața acelei mânii cerești, care-i bulgar, și care-i prizonier. Cât ai număra la zece, s-au risipit toți, care-ncotro, și-au umplut toate coastele dealurilor din spate căutând scăpare pe înălțimi.

A doua zi, duminică, ne uscam hainele la soare și ne uitam din deal spre locul unde stătuseră în ajun cabanele noastre. Nimic nu mai rămăsese din ele - doar câțiva pari înfipți ici-colo și câteva zdrențe jilave de frunziș uscat. Toată valea era înecată de bălți și băltoace, sclipind în soare. Trebuia s-așteptăm să se scurgă apele, ca să ne putem reface gospodăriile spulberate. După spaima de astă-noapte, oamenii noștri nu-și mai puteau veni în fire, de ciudă și de mirare.

— A dracului țară mă! Aici va să fii mereu cu ochii-n patru, că nu știi niciodată ce-i mai abate…

Bulgarii păreau și ei destul de necăjiți. Dar cu prizonierii se purtau mai prietenos decât înainte. Primejdia comună prin care am trecut le mutase parcă sufletul, îndulcind măcar pentru o zi raporturile dintre ei și prizonieri.

Era într-un loc, deasupra șoselei, o groapă largă de unde se scotea în zilele de lucru nisip; fusese inundată peste noapte, dar apa se scursese acum în pământ, lăsând pe fundul ei un șoarece mort, înecat.

Pe marginea gropii s-a oprit într-un rând un ciasovoi, sprijinit în pușcă și, de partea cealaltă, un român - cu

mâinile la spate. Ca omul când n-are ce face, se uitau amândoi la acel șoarece înecat.

— *Mișcă*[1]... zise bulgarul pe limba lui, arătând cu capul spre fundul gropii.

— Mișcă, moaș-ta pe gheață! i-a răspuns românul, plictisit. Tu nu vezi că-i mort?

X

În învălmășeala de noaptea trecută, au dispărut șase oameni.

S-a crezut întâi că s-or fi înecat - și nimeni nu și-a mai bătut capul cu ei. Dar în curând bulgarii și-au dat seama, după niște urme găsite la marginea mlaștinei de dincolo, că cei șase români fugiseră: ajutați de întunecimea nopții, au trecut Struma unul după altul, pe ploaie, când ciasovoii stăteau la adăpost. Și-n urma lor, apa umflată de puhoaie le-a acoperit fuga, până a doua zi după-prânz.

Acum erau departe.

Dilco s-a dus la năcialnic să-i raporteze vestea - și nu s-a mai întors. Ne-a venit în locul lui un starș nou, mai în vârstă și mai dușmănos la fire decât cel plecat. Cum a intrat în lagăr, a și-nceput a răcni: a adunat toți ciasovoii în jurul lui și i-a luat la bătaie, bucată cu bucată, ca să-l cunoască de stăpân. A repezit apoi câțiva dintre ei pe urma fugarilor, să-i aducă îndărăt, vii ori morți.

Dar aproape două săptămâni nu s-a mai știut nimic de soarta celor fugiți. În fiecare dimineață porneau ciasovoii în toate părțile, cercetau satele rare din împrejurimi, scormoneau toate văile, toate ascunzătorile, toate stufișurile, și se întorceau seara mofluzi cu raportul la

[1] Șoarece (*bulg.*)

starș:

— *Nema!*

În vremea asta, rătăciți în mijlocul unor ținuturi necunoscute, urmăriți ca lighioanele sălbatice, osteniți și flămânzi, cei șase fugari s-ascundeau în timpul zilei printre stânci, pe sub maluri povârnite de pâraie, prin gropi acoperite de buruieni, iar noaptea țineau drumul drept spre apus, ocolind satele și căile umblate. Mergeau risipiți în întuneric, la câțiva pași unul de altul, cu urechea la pândă. Înaintea lor, căprarul Stoica din grăniceri deschidea drumul și, la cel mai mic semn de primejdie, le da veste să se culce cu fața la pământ.

Erau băieți ageri și tineri, toți din partea muntelui, de pe Olt, de pe Jiu, de pe Argeș - afară de unul, Andrei, dobrogean din părinți ardeleni. Aduși de bulgari pe valea Strumei, ei au înțeles curând că erau sortiți să moară în captivitate, istoviți de foame și de muncă, dacă nu vor găsi la vreme un mijloc de scăpare. Dormeau toți în aceeași colibă. După sfatul și îndemnul lui Stoica, săptămâni de-a rândul și-au agonisit din hrana zilnică pesmeți pentru drum. Și, la cel dintâi prilej, au fugit. Planul lor era să meargă tot spre apus, pe sub Belasița, până unde nu vor mai auzi tunuri la stânga lor - semn că frontul s-a isprăvit; și de-acolo s-apuce spre miazăzi, de-a dreptul peste hotar, în Grecia, țară neutră.

Piedici neprevăzute, ca de obicei, li s-au pus în cale chiar de la început. De unde, pe valea Strumei, în ajunul plecării, era cald și arșiță ca vara, acum se făcea tot mai frig și ploaia curgea mereu, se schimba în lapoviță amestecată cu zăpadă. După trei nopți de drum au ajuns la malul Strumiței. Prin vadul anevoie dibuit au trecut dincolo, cu apa până la umeri, ținându-se unul de altul ca să nu-i fure puhoiul la vale. Când s-au ridicat pe malul celalt, într-un zăvoi acoperit de un pospai de zăpadă, hainele ude în

bătaia vântului s-au făcut aspre ca scoarța de copac; pesmeții, singura lor merinde, s-au umflat de apă și s-au terciuit; iasca de la scăpărători nu mai era bună de nimic.

O descurajare amarnică i-a cuprins. Ghemuiți între niște buruieni jilave, și-au adunat frunțile la un loc să se sfătuiască:

— Ce ne facem?

— Ne odihnim aici până la noapte... și pe urmă pornim mai departe! a hotărât Stoica, cu glasu-i repezit și aspru.

Și cercetând pe fiecare cu ochii lui mici și verzi, duși în fundul capului, de unde pornea o privire neînduplecată și tare ca oțelul, nu le-a dat vreme de împotrivire:

— Îndărăt, tot moartea ne așteaptă!

Ceilalți au tăcut, cu ochii în pământ. Zgribuliți de frig, pătrunși de umezeală până-n oase, s-au gândit iar la căminurile lor de departe, spre care-i purta acum nenorocul pe meleagurile acestei țări vrăjmașe. Cerul deasupra lor era vânăt. Strumița suna din valuri, pe sub malul strâmb. Un vânt umed sufla a pustiire, printre sălcii desfrunzite și rare, de-a lungul zăvoiului străin.

De la o vreme Andrei, băiatul blond și mlădios ca o fată, mai firav decât ceilalți, a început să geamă încet, cu obrazul aprins de fierbințeală și cu tot trupul scuturat de friguri. Tovarășii l-au luat de mijloc, să-l încălzească. Stoica s-a dezbrăcat de tunica lui veche, îmbibată cu apă, a stors-o bine și l-a acoperit cu ea, ca pe un copil. Și fiindcă dinții îi clănțăneau fără voie, căprarul, rămas numai în cămașă, a strâns cu dârzie din fălci și s-a alipit mai tare de tovarășii lui.

Încă două nopți au mers tot înainte, spre asfințit, de-a lungul Belasiței mohorâte, prin locuri pietroase și paragini pustii, învăluite în ceață deasă.

Erau istoviți de foame și de drum.

Cu obrazul supt, cu ochii în cearcăne vinete, Andrei abia se mai ținea pe picioare. Trebuiau să-l ajute pe rând. Îl

ajuta mai cu seamă Todiran, un gorjan cu fața păroasă, încovoiat din umeri și voinic cât un urs, care rămânea mereu în urmă să-și poarte de subțiori camaradul bolnav.

Și tunurile se auzeau întruna, frontul nu se mai isprăvea...

Tot mai neliniștit, căprarul cerceta coama neguroasă a muntelui cu ochii lui purpurii iscoditori, măsura depărtarea de la poale până la culme, își făcea socoteli...

— Nu mai e chip de mers înainte, hotărî el, la un popas. Trebuie s-o luăm de-a dreptul spre front... Dacă ne putem strecura printre linii, la franțuji, suntem scăpați.

— Și dacă ne prind bulgarii?

Cu o smuncire nervoasă din buză, mustața lui Stoica s-a zbârlit, ca de obicei, când i se părea că-i stă cineva împotrivă.

— Dacă ne prind acolo, ne împușcă! Tot o moarte avem. Dar se cheamă că am încercat.

Tovarășii l-au ascultat, ca și până acum. Avea Stoica ăsta o mare putere în suflet și-n toată făptura lui, de aceea nimeni nu cuteza să i se împotrivească.

S-au îndreptat așadar spre miazăzi și au intrat în pădurile de castani de la Belașița. Acolo, și-au potolit foamea cu castane dulci, căzute printre foile uscate de pe jos, și s-au odihnit în culcușuri moi de frunze. În zori de zi, au pornit iar la deal. Pădurea era întunecoasă și pustie. Vânturi răsunătoare îi clătinau vârfurile, învăluind bătaia tunurilor de pe culme, care deștepta ecouri departe, în vale.

În vremea asta, Andrei, biruit de boală, abia se mai mișca. Cu fața pierită, cu răsuflarea șuierătoare și scurtă, parcă nici nu mai vedea pe unde merge. Se înăbușea tot mai des și, la fiecare pas, înecat din piept, lăsa în urma lui pete de sânge pe frunzele uscate.

— Lăsați-mă să mor, fraților! șoptea el, cu ochii închiși.

Unde să-l lase? Cum să-l părăsească? Porniseră toți la

drum, toți trebuiau să ajungă. Stoica îl lua mereu cu vorba, îl amăgea. Și purtându-l câte doi de subțiori, tăcuți și îndărătnici, tovarășii îl duceau mai mult pe sus.

Spre seară, începură s-audă tropote și glasuri depărtate. Și pe când urcau încet, cu mare pază, în vuietul tot mai apropiat al tunurilor, deslușiră dintr-o dată luminișul rariștei de pe culme.

Ajunseră lângă artileria bulgară.

S-au oprit într-o adâncitură îngustă, adăpostită de vedere, ca să-și facă planul. Andrei a căzut moale pe stratul de frunze umede și-a rămas fără glas, cu ochii împăinjeniți. Nici nu mai gemea.

Stoica l-a lăsat în grija tovarășilor și-a pornit singur spre culme, să cerceteze împrejurimile, să iscodească mai de aproape rânduiala bulgarilor. Se furișa printre trunchiurile rare, se târa pe brânci, ca o vulpe... Sub marginea plaiului, a văzut adăposturi tăiate în mal, colibe săpate în pământ. La spatele bateriilor, pe drumeagul șerpuit dintre ele, patrule și ștafete bulgare se încrucișau în fiecare minut...

Abia acum și-a dat seama Stoica de toată greutatea faptei pe care voiau s-o încerce în noaptea asta. Cum să treacă ei nebăgați în seamă printre baterii și patrule, cum să se strecoare apoi, fără călăuză, printre toate încurcăturile de tranșee cu sârme ghimpate, peste linia de infanterie din vale, fără să-i vază nimeni?

Descurajat pentru întâia oară, Stoica s-a coborât îndărăt, la tovarăși. I-a găsit strânși împrejurul lui Andrei, cu privirile întunecate.

— Moare... i-a șoptit unul, întorcând capul.

Căprarul a rămas locului, încremenit. Tot sufletul i s-a răvășit dintr-o dată. A pus un genunchi la pământ și s-a descoperit.

În aceeași clipă, a zărit pe marginea vâlcelei, în partea cealaltă, un soldat bulgar care-i privea cu adâncă uimire. Stoica a ridicat din umeri. S-a aplecat asupra tovarășului

care trăgea să moară și l-a sărutat pe frunte.

Un foc de armă a răsunat atunci, deasupra lor. Dar nici unul nu s-a gândit să fugă.

În curând, au fost împresurați din toate părți le.

— Predaite-se![1] le-a strigat cu putere un glas.

Văzând că nici unul nu face o mișcare și că stau toți cu frunțile plecate, bulgarii nu înțelegeau ce se petrece. Dar la urmă, când au venit mai aproape, au înțeles...

Și s-au descoperit și ei, în tăcere, făcându-și semnul crucii, în clipa când străinul căzut acolo își trimitea spre vatra lui depărtată suspinul cel din urmă.

*

Se făcuse noapte. În fața unui foc de vreascuri, înconjurați de bulgari, prinșii stăteau pe un buștean unul lângă altul și mestecau încet, cu ochii țintă-n para focului, câte o bucată de pâine neagră. Soldații bulgari - unii cărunți, alții cu mustață abia mijită - se uitau la ei fără vrăjmășie, bucuroși parcă de această întâmplare neașteptată.

— Ce-ați căutat voi pe aicea, mă? i-a întrebat deodată pe românește un soldat bătrân, care îi cercetase multă vreme cu ochii lui cenușii, fără să scoată o vorbă. De unde veniți?

— Am fugit de pe valea Strumei, de la gura Stefivracei...

Bulgarul și-a întors ochii spre foc, îngândurat. Apoi a zis:

— Dacă vă prindea mai încolo, pe vale, poate că vă ierta. Aici, ați ajuns la front.

— Și ce-o să fie cu noi?

— Cam rău cu voi, mă românilor... Polcovnicul nostru trebuie să facă așa cum scrie la lege...

A doua zi, după ce dormiseră neîntorși noaptea întreagă, prinșii au fost aduși în fața polcovnicului - un om cu barbă

[1] Predați-vă! (*bulg.*)

căruntă, cu privirea liniștită și pătrunzătoare. Strâns în mantaua lui sură, stătea în picioare lângă adăpostul scund de grinzi îngropate sub pământ. La câțiva pași, un porucic tânăr îi urmărea toate mișcările. Mai jos, lângă un pâlc de brazi - un pluton de soldați, cu arma la picior...

Interogatoriul a fost scurt. Bătrânul de aseară tălmăcea întrebările, la care prinșii răspundeau cu greutate.

Polcovnicul porunci, în sfârșit, să-i ducă cu spatele la mal, în fața plutonului... Dar privindu-i cum se depărtează, a avut o clipă de șovăială. A făcut un semn cu mâna să-i oprească și-a spus ceva tălmaciului.

— Măi, care din voi e căpetenia? a strigat tălmaciul. Polcovnicul nostru vă întreabă: cine v-a îndemnat să fugiți? Dacă-l spuneți, îl împușcă numai pe el. Pe voi vă iartă...

Fugarii s-au oprit, ca-ntr-un somn. Parcă nu înțelegeau despre ce-i vorba. Își alăturară apoi capetele, să se sfătuiască.

— Fraților, să nu mă spuneți! le-a șoptit Stoica. Mă spun eu singur... V-aș ruga doar, dacă mai scapă vreunul cu viață din părțile astea, să vestească pe maică-mea cum am murit și unde am murit...

— Gata? întrebă bulgarul.

Stoica făcu doi pași înainte:

— Eu sunt căpetenia lor! rosti el, palid, cu glasul lui repezit.

Polcovnicul îl privi țintă. Apoi făcu semn cu mâna, să-l ridice...

Dar peste o clipă, se petrecu ceva neașteptat. Ceilalți patru tovarăși, ca la o poruncă, se grămădiră în fața camaradului lor:

— A mințit! A vrut să ne scape de moarte... da’ nu-i el căpetenia!

Și se uitau când la tălmaci, când la polcovnic.

Scena s-a petrecut atât de neașteptat, că polcovnicul n-a putut să-și dea seama numaidecât. Apoi, a înțeles. Privirea

lui dură de ostaș cu sufletul călit în foc, s-a plecat la pământ, muiată de înduioșare. Întorcându-se spre porucic, i-a vorbit ceva, încet. Pe urmă, venind în fața soldaților lui, le-a spus și lor câteva cuvinte, arătând spre cei cinci fugari străini.

În sfârșit, tălmaciul s-a apropiat de Stoica și l-a bătut cu mâna pe umăr:

— Polcovnicul nostru v-a iertat pe toți. O să vă pornească chiar azi îndărăt, de unde ați fugit, cu poruncă să nu vă facă nimeni nimic...

*

Ce s-a mai întâmplat pe urmă, e ușor de închipuit.

Trimiși cu caraulele din post, pe Strumița în jos, de-a lungul munților, oamenii noștri au ajuns într-o bună zi iarăși în lagărul cel mic de la gura Sfetivracei, lângă apa blestemată a Strumei. Aici însă, cu toată porunca de la polcovnic, care era acum departe, ciasovoii s-au răzbunat crunt pe spatele fugarilor, pentru toate ostenelile și bătăile îndurate din pricina lor.

XI

Linia ferată din sectorul nostru era gata.

Într-o dimineață, o locomotivă pitică - poate tot aceea care ne-a dus până la poala Rodopilor - s-a oprit lângă podul de deasupra taberei și-a înfipt în văzduhul trandafiriu un țipăt lung și ascuțit, ca o suliță.

S-a isprăvit. De-acum va trebui să plecăm și din părțile acestea, cine știe încotro, că aici nu mai avem nici un rost.

Într-o vineri după Sf. Dumitru, mi-am luat rămas bun de

la Branco și am pornit cu o coloană de vreo două sute de prizonieri români, încadrați de ciasovoi, pe apa Sfetivracei în sus. Auzisem că vom fi risipiți pe drum în grupuri mici, cu felurite destinații. Mi-am pus în minte să fac parte din ultimul grup, ca să ajung cât mai departe, în munți; și mi-am ales o ceată de tovarăși, numai oameni tineri.

Drumul șerpuia printr-o vale deschisă larg înaintea noastră. Aveam acum la stânga, spre miazănoapte, zimții negri ai Rodopilor; în partea opusă, la miazăzi, o linie lungă de culmi păduroase, de unde sunau tot mai departe tunurile frontului încovoiat spre Marea Egee; și-n fund, spre răsărit, alte lanțuri de munți, între care cel mai apropiat își înălța în azur piscul pleșuv, din întunecimea pădurilor revărsate pe poale. Acela era Pirin-Planina. Acolo trebuia să ajungem noi.

Până acolo, după spusa ciasovoilor, trebuia să întâlnim în cale un oraș frumos care se cheamă Melnik, unde ne vom opri ca să primim și pâinea pentru popasul de amiază. Vasăzică, orașul nu putea să fie departe.

Locul era acum întins înaintea noastră, toată valea se vedea ca-n palmă la Pirin-Planina - dar nici urmă de oraș. Numai pe colinele joase din dreapta au început a se zări șiruri lungi de podgorii, însoțite de pustii.

— *Cadè Melnik*?[1] îi întrebam pe ciasovoii din fruntea convoiului, pe lângă care mergeam acum, ca să pot privi mai bine în toate părțile.

— *Tam!*[2] răspundeau ei, arătând cu degetul un loc vag dintre munte și noi, unde nu se zărea nimic însă.

Totuși un oraș, cu străzi, cu case și biserici, cât ar fi el de prizărit, nu putea fi ceva chiar așa de invizibil ca un microb sau străveziu ca aerul, încât să nu-l vezi deloc când te apropii de el. Unde putea să stea ascuns acest oraș-

---

[1] Unde e Melnik? (*bulg.*)

[2] Acolo! (*bulg.*).

fantomă, despre care se vorbea atâta de azi-dimineață?

Apa Sfetivracei curgea pe fundul unei crăpături adânci și înguste, săpată de puhoaie în nisip, între maluri drepte și înalte. De la o vreme și drumul nostru a coborât între acei pereți de nisip împietrit, lângă unda limpede a pârăului, pe care trebuia s-o trecem de nenumărate ori cu piciorul.

Aproape de amiază, am ajuns într-un loc unde, din albia lui lărgită puțin, se deschideau lateral și alte crestături, tot așa de adânci. Ne-am oprit sub o râpă, pe fundul uneia din acele scobituri laterale, la umbră.

— *Tucă Melnik!*[1] îmi spune un ciasovoi bătrân, arătând zidul de nisip înalt din fața noastră.

Dacă bulgarii n-ar fi așa cum sunt, aș fi crezut că e vorba de o păcăleală. Dar ei nu prea au obicei să glumească. Trebuia să se ascundă ceva în dosul acelor maluri prăpăstioase de nisip...

Am rânduit oamenii de corvoadă și am pornit cu ei și cu câțiva ciasovoi să luăm în primire pâinea de la oraș, nerăbdător să aflu în sfârșit dezlegarea acestei enigme.

În adevăr, după ce am ocolit un colț de mal, am intrat în altă deschizătură laterală - și ne-am trezit de-a dreptul în oraș...

Era ascuns acolo, într-o rețea de crăpături adânci, care-i țineau loc de străzi, fără ca vreo clădire să depășească nivelul împrejurimilor.

Locuințele aveau o arhitectură ciudată: erau scobite în malul vertical, sus, ca niște grote - numai fațada cu cerdac sta afară, sprijinită pe grinzi înalte, ca pe niște catalige. Din acele hulubeii amețitoare, omul trebuia să coboare pe o scară lungă și îngustă, de-a dreptul în stradă. Prea puține case erau zidite jos, pe temelie.

Ne-am strecurat de-a lungul unei uliți tăcute, fără să întâlnim la început pe nimeni; numai în dosul ferestrelor

---

[1] Aici e Melnik! (*bulg.*)

ne pândeau ochi sclipitori de femei sprâncenate, care se trăgeau numaidecât îndărăt, în umbră.

Ajungând la reședința autorității militare - o casă obișnuită, cu patru pereți, așezată pe pământ - un ciasovoi a intrat cu o hârtie la năcialnic, iar noi, ceilalți, am rămas în ogradă să căscăm gura la palatele spânzurate dimprejur. Nici un lătrat de câine, nici un glas de copil nu strica liniștea acestui oraș de povești, adormit parcă de veacuri între zidurile lui galbene și înalte. Numai câteva vrăbii pestrițe se bălăceau în lumina amiezii pe acoperișul de lângă noi, zvârlind în toate părțile stropi de ciripituri.

După o bucată de vreme, am fost chemat și eu înăuntru. Ajutorul de năcealnic a ținut să mă înfățișez înaintea lui. E un roșcovan voinic și vesel - a stat chiar acum la masă și se cunoaște că nu-i displac vinurile dulci din partea locului; mă primește descheiat la tunică până sus și-mi arată mare bunăvoință, măcar că ne înțelegem cam greu unul cu altul, jumătate franțuzește, jumătate bulgărește.

— *Pissat el*![1] strigă el, vesel, bătând cu pumnul în masă, când aude că sunt scriitor. Vino-ncoace să te pup!

La urmă, ar vrea să mă oprească acolo, în Melnik, cu vreo treabă oarecare, dar perspectiva de a trăi singur printre străini, în acest decor exotic, nu mă atrage de loc.

— Voi, *rumanski,* sunteți ai dracului... încearcă el să-mi explice simpatia pe care mi-o arată. Ne-ați luat Cadrilater și ne-ați mâncat *cucoșca*[2] la 1913, când ați venit să vă bateți cu muierile noastre. Nu-i nimica. Sunteți oameni de viață, deschiși la suflet - și eu vă iubesc. Dar pe câinii ăștia de greci de pe-aici i-aș mânca fripți pe jăratic, strigă el sărind de pe scaun - că sunt răi și ascunși la inimă și ne urăsc de moarte, *da ebam maika!*

Îmi oferă un pahar de vin roș, să ciocnim pentru

[1] Scriitor! (*bulg.*).

[2] Găina (*bulg.*).

viitoarea împăcare dintre țările noastre. Și la despărțire îmi strânge iar mâna, cu mai multă căldură decât la venit.

— Să vă purtați bine cu *rumanski pissatel,* că vă fac praf! Le dă el în grijă ciasovoilor, petrecându-mă până în ogradă.

În vremea asta, oamenii au încărcat pâinea în saci, pentru flămânzii care ne așteaptă lângă pârău. Orașul are o singură ieșire - pe unde am intrat noi (încolo, de pe râpile dimprejur, ar trebui să te cobori în oraș cu scara). La întoarcere însă ocolim pe alte străzi, ca să trecem prin centru. Populația grecească a orășelului se face că nu ne vede, dar toți trag cu ochiul la sacii încărcați în spatele oamenilor noștri, și înghit în sec. Când trecem în dreptul unei cafenele mici, cu mesele afară, un grec tânăr, stând cu capul între palme la o masă, strigă ceva pe grecește, ascuțit, fără să-și întoarcă ochii spre noi. E, desigur, o protestare împotriva autorităților bulgărești, că dau prizonierilor toată pâinea din oraș, iar pe localnici îi lasă să moară de foame...

Am rămas mai în urmă, cu un singur ciasovoi. Îi fac semn să ne oprim la cafenea. Bulgarul se codește puțin - dar aducându-și aminte de felul cum m-a primit ajutorul de năcialnic, se învoiește să luăm loc la o masă, unde cerem două cafele.

— *Ma scoro, bre*![1] mă grăbește el, ca să-și împace conștiința.

Grecii din cafenea mă înconjoară numaidecât. Unul știe bine românește - a stat în tinerețe patru ani la Brăila. Din gura lui aflu multe lucruri interesante - și ne lungim la vorbă în ciuda bulgarului, care nu înțelege nimic.

— Haida, bre! se răstește din când în când bietul ciasovoi, bănuind că facem politică antibulgărească sub nasul lui; iar eu, ca să-i astup gura, îi mai ofer încă o cafea

[1] Repede! (*bulg.*)

turcească pe nemâncate, știind bine că banii românești au multă căutare prin aceste părți.

Grecul cu care stau de vorbă nu-i de aici, din Melnik. E din orașul Drama, nu prea departe spre miazăzi, unde are și o casă. Fiind venizelist, a fost adus de bulgari aici ca „internat civil”, ca să nu facă propagandă ostilă pe acolo - căci Venizelos și partizanii lui sunt de partea Aliaților împotriva Puterilor Centrale.

Acum, la Drama, îmi spune el, e mare grozăvie. Mor oamenii de foame pe stradă. Bulgarii nu le dau decât un pumn de mălai pe săptămână, pentru fiecare. Familii întregi se sting de inaniție prin case, îngropându-și rând pe rând morții sub podele, ca să mai poată primi câteva zile partea lor de hrană. Femei din societatea bună sunt nevoite să se ofere soldaților bulgari pentru o coajă de pâine, pentru un pumn de făină...

— Și trebuie să primească, biata cucoană, câte zece bulgăroi la șir ca se strângă de la toți o mună de farină... Altfel, n-are ce munca!

Pe când vorbea astfel, mă uitam, destul de intrigat, spre o piațetă din stânga noastră, unde se înălța drept în mijloc o piramidă de nisip împietrit, înaltă cât un turn de biserică. Nimeni nu s-ar fi putut urca acolo, din nici o parte, decât cu o scară lungă de pompier. Pe vârful ei trunchiat se vedea totuși ruina unor ziduri vechi...

— Ce-i comedia asta? întreb eu, ca să mai schimbăm vorba.

Grecul mă lămurește că acolo, sus, a fost în vremea antică orașul; dar cu timpul s-a coborât tot mai jos sub acel nivel, până a ajuns pe fundul acestor crăpături adâncite de puhoaie, unde se vede astăzi. Apa, rozând nisipul an după an, a scos acum la iveală de sub orașul antic alte zidării și mai vechi - scheletul unui oraș preistoric, îngropat de aluviuni la zece stânjeni sub pământ - lăsând în picioare numai câteva piramide, la fel cu asta, fiecare cu ruina ei în

vârf...

Te gândești fără voie: ce interes or fi avut oamenii să se încăpățâneze atâta amar de vreme aici, să nu se dezlipească din acest punct, unde un capriciu al naturii mută vertical orașul lor natal, când în sus, când în jos?

De nenumărate generații, locuitorii lui trăiesc numai din produsul podgoriilor întinse, pe care le-am zărit pe colinele joase dinspre miazăzi. Și poate că soarta vestitelor vinațuri din această regiune a fost întotdeauna legată de existența grotelor artificiale, săpate în pereții orașului. Aceste grote, care au fost adâncite tot mai mult de localnici, din tată-n fiu, ca un instinct de cârtiță moștenit din strămoși, nu sunt locuințe omenești decât la gură; încolo sunt pivnițe vaste, cu vechime de catacombe, ce se întind departe pe sub pământ și se ramifică, păstrând în întunericul lor ferit de umezeală oștiri întregi de buți și butoaie înfundate. Așa se întâmplă că mustul de viță nobilă, când pătrunde la sfârșitul toamnei în această împărăție subterană, își poate recunoaște de pe miros toată genealogia, până la nectarul străbun uitat într-un fund de beznă, ca o mumie de vin egiptean îmbălsămat de arome tari între doage putrede și mucegăite...

Tot aici, la Melnik, a fost exilată, pe vremea romanilor, o fată de împărat - aflu eu din gura grecului, la sfârșit.

— Care împărat?

— Nu cunosc. Da' se poate țere informația.

— Și ce făcuse fata, ca să fie exilată tocmai aici?

— Eh!... parcă e greu de prițeput?

Am plătit, am strâns grecului mâna ș-am plecat.

Era și timpul; ciasovoii ne căutau de zor, oamenii erau rânduiți în coloană și convoiul sta gata de plecare.

În curând am ocolit pe lângă pârău colțul malului despicat care străjuia unica intrare în cetate, ca o poartă înaltă de aur spălăcit - și orașul a dispărut iarăși fără urmă, ascuns în cuiburile lui de nisip, cu arhitectura lui bizară și

cu antichitatea lui misterioasă.

*

Drumul de la Melnik până la poala Pirinului nu mai știu cât ține.

Mergeam între tovarășii mei de drum cu gândurile aiurea ca și cum aș fi fost singur. Mă gândeam la fata de împărat, pe care un păcat de dragoste a aruncat-o în acel colț al lumii, departe de iubitul ei întemnițat cine știe unde sau ucis din porunca împăratului... Poate că-n unele amurguri pustii, însoțită de o sclavă credincioasă, sub ochii unor paznici invizibili care o urmăreau de la distanță, va fi rătăcit și ea odinioară prin aceste împrejurimi aride, cu sufletul sfâșiat de nesfârșita dezolare a dragostei pierdute. Dar urma sandalelor ei de argint a dispărut de mult sub veacuri - și însuși nisipul care i-a astupat pașii a fost spulberat de ape.

Această viziune melancolică din lumea veche a trezit apoi în sufletul meu și alte amintiri, ca niște umbre ale trecutului legendar proiectate de lumina antichității pe pământul pietros al Macedoniei... Poate că nu departe de aici se înălțau odată palatele lui Filip, făuritorul de oști, unde Aristotel a fost chemat pe vremuri să instruiască un mândru fiu de rege - un prinț cu minte ageră și suflet înflăcărat, vrednic de ilustrul lui învățător. Și drumul pe care mergem noi acum va fi răsunat, în albastre dimineți, de tropotul furtunosului Bucefal, strunit de mâna prințului adolescent, care va porni cu el mai târziu să cucerească universul.

Tot prin aceste părți, la curtea regelui Arhelaus, a venit odinioară și Euripid să-și trăiască departe de Atena ultimii ani ai vieții. Legenda spune că nefericitul poet ar fi murit sfâșiat de câini, nu departe de apa fluviului Strymon - adică Struma de astăzi... Dar ce blestem l-a dus acolo, ce

dezamăgiri fără leac îl făceau să fugă de oameni? Însurat de două ori, înșelat de douăzeci, acest misoghin a crezut totuși ca nimeni altul în puterea dragostei, și-a adus femeii, în *Alcesta* lui, cel mai mare elogiu pe care o închipuire de poet i-l putea aduce. În același timp, acest mare poet tragic și-a bătut joc și de zei, și de muritori, cum nu se putea mai bine, punându-i să spună cu glas tare, pe scenă, ceea ce omul de obicei abia dacă îndrăznea să-și spună în gând. Dar contemporanii nu i-au înțeles ironia, căci râsul acestui *prince-sans-rire* era tăcut, nu izbucnea cu veselie zgomotoasă ca-n comediile lui Aristofan, care-și bătea joc numai de oamenii zilei, nu de Om, cu toate metehnele naturii neschimbătoare. Așa s-a întâmplat că Euripid a rămas și în conștiința veacurilor viitoare numai ca poet tragic, deși se poate spune despre el că a fost, fără să știe, primul umorist englez - apărut pe pământul Helladei, în antichitate...

Douăzeci de veacuri mai târziu, alt poet mare, cu imaginație sumbră și spirit sarcastic, și-a plimbat la rândul lui melancolia prin aceste ținuturi nefaste, cu mult înainte ca moartea să fi pus capăt, la Missolonghi, rătăcirilor lui glorioase de la un capăt la celalt al Europei:

> Lorsque le grand Byron allait quitter Ravenne,
> Et chercher sur les mers quelque plage lointaine
> Où finir en héros son immortel ennui...[1]

Aceste versuri de demult, aproape uitate, îmi sunau acum în minte ca o șoaptă de dincolo de moarte, evocând umbra celui mai iubit poet al adolescenței mele singuratice, chiar pe locurile acestea pe unde a trecut și el

[1] Când marele Byron se hotărî să părăsească Ravenna/ Și să caute pe mări vreun țărm îndepărtat/ Unde să sfârșească eroic nemuritorul său plictis... (*Lettre à Lamartine* de A. de Musset).

odinioară.

Și mi-am adus aminte apoi și de un episod mărunt, prea puțin cunoscut, al călătoriei lui prin această regiune.

Se spune că pașa din Melnik, auzind că un lord englez va trece pe lângă reședința sa, i-a ieșit înainte la marginea orașului ca să-l salute și să-i ofere ospitalitatea. Lord Byron venea în fruntea unei mici caravane, însoțit de câțiva servitori și de călăuze; și fiind plin de colb, la fel cu ceilalți - cu greu putea fi deosebit dintre ei. Totuși pașa, fără o clipă de ezitare, s-a dus de-a dreptul la el și i-a făcut salamanlâh.

— De unde ai știut că eu sunt stăpânul caravanei? l-a întrebat Byron prin tălmaci, după schimbul cuvintelor uzuale de politeță.

La care turcul i-a dat numaidecât, pe franțuzește, un răspuns neașteptat:

— Am cunoscut că ești om mare, după micimea mâinilor și urechilor tale...[1]

*

Când m-am trezit din aceste amintiri, ca dintr-un vis luminos, Pirin-Planina era aproape. Încununat de neguri ușoare, își înălța în fața noastră până-n cer perdeaua lui de stânci și brădet.

M-am uitat împrejur. Ziua era pe sfârșite.

Și m-am simțit dintr-o dată singur între tovarășii mei de captivitate, singur cu muntele cel antic, poleit până-n vârf de o ultimă răsfrângere de aur, din asfințit și din trecut.

---

[1] Je vous ai reconnu pour un grand homme, à la petitesse de vos mains et de vos oreilles... (*n.a.*).

XII

Un parfum strălucitor de primăvară timpurie ne-a întâmpinat de la început pe coastele muntelui străin, în lumina dulce a acestor zile de toamnă, când prin părțile noastre flori și ierburi se ofilesc sub brumă. Văzduhul era limpede, cerul adânc și albastru; dar se simțea în aer, ca o adiere aburoasă, respirația umedă a vegetației de munte.

La dreapta și la stânga drumului, tufărișuri tinere de fag răsfirau în soare mlădițe pline de sevă, gata să înmugurească din nou, înainte ca frunza veche să fi căzut de tot. Ochiuri de verdeață palidă se deschideau pe alocuri în acele huceaguri pustii, cu iarbă năpădită de nenumărate lițovere de toamnă, căzute parcă acolo peste noapte, ca un stol ostenit de păsărele cu penajul roz-liliachiu. Floarea lor târzie, fără frunze și fără tulpină, cum se ivește și pe la noi, în dimineți aurii de toamnă, prin poiene și funduri de livezi părăsite, îmi trezea în suflet amintiri răzlețe din copilărie, imagini dulci și triste, atât de triste acum, sub lumina cerului străin.

Coloana noastră se împuțina mereu. Până la poala Pirinului am lăsat în urmă multe grupuri mici, în locuri alese anume ca lagăr de către un gradat bulgar, care ne însoțește de la Melnik și va merge cu noi până când ultimul grup de treizeci de oameni va fi atins punctul cel mai de sus, de unde drumul începe să coboare pantele opuse. Rostul acestor lagăre mărunte, înșirate astfel din loc în loc, l-am cunoscut puțin mai târziu: sub conducerea unui cantonier de șosele, oamenii fiecărui lagăr aveau datoria să întrețină în bună stare câte o anumită porțiune din lungul drum care, trecând peste munte, leagă Macedonia răsăriteană, prin Nevrocopol și Melnik, cu valea Strumei și cu frontul de la Salonic.

După o noapte petrecută lângă o tabără de prizonieri

sârbi, poposiți mai demult acolo, la jumătatea muntelui, ne-am sculat de dimineață și-am continuat urcușul.

Șoseaua albă și îngustă, șerpuind spre culme în nenumărate ocoluri prin întunecimea pădurilor de molift, ieșea pe alocuri la lumină ca o treaptă de scară tăiată în coasta muntelui: jos prăpastie, deasupra zid vertical de piatră. În alt loc, drumul se strâmta gâtuit de câte o stâncă uriașă pe care dinamita lucrătorilor grăbiți dinaintea noastră n-avusese vreme s-o sfarme în întregime; pe urmă, trecea iar între două rânduri de brazi, ca o alee ușor încovoiată la intrarea unui parc solitar, spre un castel invizibil.

Ne-am oprit către amiază într-o poiană largă, cu mesteceni, înclinată pe o coastă lină deasupra pădurilor. Acolo avea să fie reședința noastră de iarnă.

Departe tare-n vale, peste revărsarea oștirilor de brazi înfipți în povârnișuri, se zărea un sat spânzurat între stânci, la piciorul muntelui vecin; câteva căsuțe, risipite din el, ajungeau până-n vale. Vuietul mare al tunurilor, izbind la răstimpuri în pieptul înalt al Pirinului, se întorcea cu răsunete prelungi peste păduri - și, la urechea oamenilor sălășluiți acolo, jos, trebuia s-ajungă tocmai din partea opusă, dinspre miazănoapte.

La spate, deasupra noastră, o perdea îngustă de brădet ne despărțea de fășia luminoasă a unui plai deschis, care suia-n cer, până-n vârful muntelui; văzută de departe, dinspre Melnik, acea fâșie goală, cu margini drepte, părea o dâră lăsată de o mașină de tuns pe tidva păroasă a unui uriaș.

Am dormit noaptea întâi în jurul unui foc mare, sub stele. Doi ciasovoi turci, recrutați din cine știe care parte a Bulgariei, oameni în puterea vârstei, înarmați până-n dinți cu câte o pușcă lungă de pe vremea lui Pazvante, alcătuiau toată garda noastră. Am fi putut să-i gâtuim în toată voia și să fugim; înțelegeau și ei atâta lucru; de aceea, îndată ce

au fost lăsați singuri acolo cu noi, s-au tras în tăcere la o parte și nu s-au mai amestecat în ale noastre, ca și cum n-am fi fost.

Dimineața, am început să ne îngrijim de adăposturi. Feldwebelul[1] bulgar ne lăsase un topor și câteva cazmale de fier, cu care am început să săpăm în coasta muntelui bordeiele pentru iarnă.

Dar lucrul mergea greu. Știam că, pe lângă cei doi turci trebuia să ne vie și un cantonier bulgar pentru conducerea lucrului la drum - și, odată cu el, primele noastre provizii de hrană. Îl așteptam ca pe un înger din cer, căci aerul înviorător de munte ne sporise cumplit pofta de mâncare - lucru de care nici până acum, slavă Domnului, nu avusesem a ne plânge. L-am așteptat însă degeaba, toată ziua. Și ne-am culcat seara, nemâncați.

Ziua a doua am petrecut-o ca și pe cea dintâi, în post absolut. Oamenii s-au risipit de la o vreme care-ncotro, prin pădure, căutând în zadar ceva de mâncare. Când s-a făcut noapte și neam adunat iar în jurul focului, fiecare era încredințat că am fost părăsiți acolo dinadins, ca să murim de foame.

A treia zi, până la prânz, iarăși nimic. Ce era de făcut?

Turcii nu știau boabă, nici românește, nici bulgărește. Nemâncați ca și noi de trei zile, stăteau lungiți cu fața-n sus unul lângă altul și oftau din adâncul inimii, visând râuri de lapte și munți de pilaf. Ai noștri nu mai aveau putere nici să înjure măcar, de slăbiciune. Descoperise unul, într-o vălcuță, un soi de ferigă cu rădăcina roșie, dulce la gust; fiartă în puțină apă, acea buruiană suspectă lăsa pe fund o zeamă dulceagă și sălcie, care putea să-ți taie foamea pe-un sfert de ceas, sau chiar să te trimită de tot pe lumea cealaltă, dar nu să te hrănească.

[1] Sergent-major (*germ.*)

Era la marginea lagărului, sub o râpă, un pârău mic și limpede, unde coboram din când în când să ne potolim setea, pe nemâncate. Cum n-aveam altceva de făcut, am pornit, cu puțin înainte de amiază, pe pârău la deal, să-i găsesc izvorul.

În curând m-am trezit pe fundul unei văgăuni încremenite, între două povârnișuri cu brazi. Nici o urmă de potecă nu se zărea în preajmă; nici o adiere de vânt n-ajungea acolo; plutea în aer un iz ușor de putregai, amestecat cu miros de brad și ferigă verde. Și totul era neclintit în jurul meu: numai pârăul alerga la vale, singur, licărind în umbră de stânci și ciripind la soare pe pietre.

Campanule, risipite ici-colo, scoteau dintre buchete de ferigă umedă căpșorul lor albastru sau violet, privind cu mirare. Pe alocurea, cobora de sub brazi până la marginea apei câte o fâșie de iarbă fragedă, atât de fragedă și curată, peste care nu de mult miozotul verii trebuie să-și fi risipit ninsoarea lui de azur. Dar acum, această floare delicată a singurătății dispăruse, poate se înălțase la cer pe câtăva vreme, lăsând în locu-i alte flori mai puțin gingașe, care abia începeau să-și deschidă, lipite de pământ, corolele lor albe, aproape verzi, învelite în scamă.

După un ceas de umblet, am ajuns la izvor. Era ascuns acolo, la capătul din sus al văgăunii, unde cele două costișe se împreunau arcuit, deasupra unui luminiș înalt. Locul era cu deosebire pustiu și melancolic. Mă simțeam bine acolo. Mă simțeam la mine acasă.

Pârăul își avea obârșia într-un mic bazin scobit între stânci, de unde apa miraculos de clară se revărsa lin peste marginea pietrei. Prin cristalul ei strălucitor vedeam cum joacă-n fund firicele de nisip, căci de-acolo se ridicau până la suprafață, clocotind ușor, două suluri de lumină din inima stâncii; și toată apa tremura, se încrețea înfiorată de un râs tăcut, ca o femeie iubită când îi mângâi ușor sânul cu mâna, de jos în sus. Eliberat dintre pietre, pârăiașul

pornea numaidecât la vale, gâlgâind și clipotind pe albia-i minusculă, sunându-și dulce clopoțeii undelor pe sub ferigi.

Ca să-i ție de urât, izvorul din luminiș avea mai încolo și un frățior, mai mic, care se prelingea de sub coasta din stânga, printre frunze uscate; dar trebuia să stai cu respirația oprită și cu urechea plecată spre el, ca să-l auzi șopotind în mare taină, jumătate murmur, jumătate șoaptă.

Când m-am ridicat să plec, o pitulice cu codița răsfirată pe spate, ca un curcan, a ieșit tocmai atunci dintr-o încâlcitură de rădăcini, la capătul unui buștean putred, ca să vadă ce mai e pe lume; dând cu ochii de mine, a-nceput deodată să țipe cu gura până la urechi. Glasul ei alarmat răsuna neașteptat de tare în liniștea acelui loc pustiu și, cât era de mică, făcea un scandal nemaipomenit, că i-am încălcat domeniul. Pe urmă, dintr-o dată, a tăcut. Și nu s-a mai auzit iarăși, în singurătate, decât murmurul străveziu al izvorului.

Am suit râpile din fund, agățându-mă de jnepeni și de stânci; mergeam acum ca-ntr-un vis, fără să știu unde sunt și fără să mă mai gândesc încotro merg. În curând, am ajuns deasupra, la loc mai neted, între colonadele sumbre ale pădurii de pini. Vântul dinspre miazăzi curgea la răstimpuri prin crengile de sus, cu un freamăt misterios și adormitor, ca foșnetul lung al căderi lor de apă.

Se vedea într-o parte, printre zăbrelele drepte și subțiri ale trunchiurilor, o zare de rariște înclinată spre vale. Am pornit-o într-acolo. Am ieșit, cu pas ostenit, la marginea plaiului înalt, care se deschidea într-o mare lumină de pajiști goale, pustii, cu ienuperi pe poale.

Nici țipenie de om, pe nicăieri. În dosul unui pâlc de brădet, am dat însă peste o cabană de scânduri, părăsită. O fi fost poate acolo, înainte de război, un sălaș de ciobani, că se vedeau pe aproape urme de țarc și pari înfipți în pământ; dar locul, bătătorit odinioară de turme, era

năpădit acum de iarbă pitică, stropită cu bumbi de păpădie, decolorați.

Într-un ungher al cabanei, sub acoperișul dărăpănat, am găsit un maldăr de paie vechi, de grâu; scormonind în ele, am avut norocul să descopăr, după îndelungă căutare, câteva jumătăți și sferturi de spice, din care am adunat la urmă pe fundul palmei o mână de boabe uscate. Și le-am mâncat așa, nefierte, că erau prea puține ca să pot face din ele colivă.

De pe o movilă apropiată se vedea în vale, peste vârfuri, poiana cu sălașurile noastre; privită de aici, însă, părea cu mult mai mică. Se zăreau și oamenii stând unii culcați la soare, alții abia mișcându-se din loc în loc, încet, ca niște insecte bolnave. Și mi-a fost destul atâta, ca să înțeleg că nu se întâmplase nimica nou în lipsa mea.

Foamea e un chin greu de suportat în primele zile. Nevoia de hrană îți încleștează tot sufletul într-o preocupare unică, tiranică, de fiecare clipă. Nu te mai poți gândi la nimic. Pe urmă, treptat, chinul dispare; începi să te simți ușor, cu mintea limpede și liniștită - dar cu atât mai clar îți dai seama de primejdie.

M-am alăturat de trunchiul unui brad tânăr, la marginea pădurii, izolat puțin de semenii lui grămădiți pe râpă; sta înfipt acolo, în bătaia vântului, cu creștetul în soare. Și l-am simțit lângă mine trăind, străbătut de un șuvoi de viață intensă până-n vârful crengilor. Aceeași voință dârză de a trăi era și-n mine, împrăștiată-n trup și-n văpaia sângelui, mai adânc decât în mintea care oglindea și cumpănea împrejurările stranii în care mă aruncase războiul.

Dacă ne culcăm și-n seara asta nemâncați, mă gândeam eu, dacă așteptăm să treacă și ziua de mâine la fel, câți dintre tovarășii din vale vor mai fi în stare apoi să se ție pe picioare, să mă însoțească la drum? Nu ne-ar mai fi rămas alta decât să ne așteptăm aici moartea apropiată; sau, chiar dacă bulgarii ne-or trimite din când în când hrană

mai târziu, să ne mistuim cu încetul de inaniție, fără să mai putem încerca nici o scăpare.

Dar poate că alimentele ni s-au trimis din Melnik regulat, și-au fost oprite pe drum? Erau atâtea vămi până aici… Și ispita trebuia să fie mare, căci pâinea prin aceste părți valora cât aurul: puteai să cumperi cu ea orice, până și femei frumoase de la oraș.

Trebuia să mă grăbesc. Trebuia să aflu chiar în seara asta, cu orice preț, cum stau lucrurile.

Lagărul sârbesc, unde dormisem o noapte, se găsea la câțiva kilometri mai jos, pe coasta muntelui. Soarele abia începea să cadă spre asfințit: până la noapte aveam vreme să mă duc și să mă-ntorc. Era de prisos să mai stau aici, cu brațele încrucișate.

Am pornit aproape alergând pe coastă în jos; am tăiat pieziș valurile de brădet negru, până la drumul îngust pe care-l văzusem de sus albind la o cotitură. De-acolo, puteam să mă las mai ușor în voia gândurilor, fără teamă că m-aș putea rătăci.

Planul mi-era ca și făcut. Dacă excursia în care am pornit acum nu ne aduce o dezlegare imediată, la noapte ne vom pune pe treabă… Vom lega burduf pe cei doi turci, cu propriile lor curele, ca să-i păstrăm zălog într-un fund de văgăună, cât mai departe de drum. Până la satul din fundul văii e tocmai cale de-o noapte, dus și întors. Sunt acolo și case izolate, la care se pot găsi multe lucruri bune pentru niște flămânzi ca noi. Înarmați cu cele două puști vechi ale turcilor și deghizați cu șepcile lor de ciasovoi și cu ceva funingine pe obraz, doi dintre oamenii cei mai curajoși vor putea stăpâni un biet gospodar speriat din somn, pe când alți tovarăși vor pândi în întuneric, gata să le dea ajutor la nevoie… Și pe urmă? Pe urmă, când foamea ne-o scoate iar din bârlog, mai este un sat pe partea cealaltă a muntelui, spre Nevrocopol; și-or mai fi și altele mai încolo…

Și dacă în vremea asta vine la lagăr vreun bulgar și ne întreabă de turci?

— *Nema* turci! Au fugit și ne-au lăsat singuri, o să răspundem noi cu blândețe și nevinovăție, ca niște mielușei ai lui Dumnezeu, lăsând toate isprăvile noastre pe seama fugarilor.

Planul era temerar și plin de riscuri, cum nu se mai poate. Dar nu aveam de ales. Decât să murim de foame, tot era mai bine să câștigăm timp, prin orice mijloace, căci războiul nu putea să dureze cât lumea.

Și apoi, nu degeaba trecusem prin infernul luptelor de la Turtucaia. Sortit să mor acolo, pe front, viața de care mă bucuram încă era pentru mine acum ca o mană cerească la care nu m-am așteptat, cum ar fi pentru un jucător novice o mare sumă de bani câștigată la cărți. Puteam s-o risc mai ușor decât înainte: jucam din câștig. Când Moartea te-a ținut între ghearele ei prea mult, chiar dacă te ratează la sfârșit, îți lasă în firea ta adâncă un stigmat care, ca urma ghearei de tigru, nu se mai vindecă toată viața. Între altele, gustul primejdiei rămâne pururea viu în sufletul omului care s-a așteptat o dată să fie ucis și-a fost nevoit să ucidă. Asta nu-ți folosește la nimic mai târziu, în viața normală - ba dimpotrivă; dar în unele împrejurări, rare, îți dă o superioritate nebănuită asupra celorlalți. Și când te uiți la timorații din jurul tău, ai și un sentiment tulbure de mândrie, ceva din psihologia aventurierului care-i gata oricând să riște totul pe-o singură carte, privindu-i pe muritorii de rând cu un dispreț ironic, ca pe niște biete făpturi inocente și dezarmate.

Când am ajuns la sârbi, apunea soarele. Lumina lui de aur se muta pe munte-n sus, poleind pădurile; așa se-ntâmplă pe unde-s munții înalți - soarele apune în rate.

Șeful lagărului era un picher de șosele, un bulgar încă tânăr, cu mutră de rusneac, blond, mare-n trup, bucălat. Deunăseară, la venit, mai stătusem de vorbă amândoi. Avea

idei înaintate, după cât înțelegeam, dar nu era chiar socialist; era „tolstoist”. Și mai avea pe lângă el un acolit sârb, scurt, cârn, îndesat, cu pipa-n colțul gurii, lucrător de uzină și aprig propagandist în vreme de pace. L-am găsit acum în tovărășia acestuia, la o masă de mesteacăn, mâncând dintr-o cratiță mare fasole cu șuncă afumată.

— Pentru ce-ai fugit din lagăr? au fost primele lui cuvinte.

— N-am fugit, de vreme ce mă găsesc tot într-un lagăr de prizonieri, i-am răspuns eu, cum am putut.

Știa că are-n fața lui un om nemâncat de trei zile, dar nu s-a gândit să-mi ofere măcar o bucată de pâine. Se vede c-așa sunt tolstoiștii, mă gândeam eu. Vizionarii ăștia umanitariști privesc totdeauna lucrurile în mare, nu se încurcă în amănunte. Ei văd pe semenii lor numai în viitor; în prezent, nu se văd decât tot pe ei singuri, că-s mai aproape.

Printr-un tălmaci sârb, i-am arătat starea în care se găseau tovarășii mei din deal; l-am întrebat ce se întâmplă cu alimentele noastre - și dacă nu s-ar putea să trimit năcialnicului din Melnik o hârtie... În orice caz, mă adresam acum lui, ca la cea mai apropiată autoritate bulgară, cu întrebarea: ce să facem noi ca să nu murim de foame?

A ascultat, zâmbind dulce, povestea mea. S-a șters pe urmă la gură și-a răspuns, pe limba lui:

— *Otkradete nekoia ovța, hoza... otkradete cokto mojite, i eadete!*[1]

Să furăm. Să furăm vreo oaie, vreo capră... să furăm ce-om găsi și să ne hrănim...

Bun! Se vede că și asta face parte din doctrinele lui umanitariste.

[1] Corect: *Otkradnete nekvoia ovță, cozà... Otkradnete colkoto mojete i eadete!* – Furați vreo oaie, vreo capră... furați și mâncați! (*bulg.*)

Se îngâna ziua cu noaptea când am pornit îndărăt, spre poiana noastră. La plecare însă am întârziat puțin într-o margine, sub pădure, ca să văd dacă tolstoistul nu trimite cumva în urma mea câțiva ciasovoi să mă-mpuște pe drum, sub cuvânt că m-au găsit noaptea fără escortă, fugit din lagăr.

Mergeam acum încet, ascultând toate șoaptele nopții, susurul pădurii cu tainele ei, un foșnet de pârău depărtat ori suspinul vântului în cetini, deși se părea că nici o adiere nu trece prin văzduh. Brazii se înălțau pe margini, negri, neclintiți, lăsând printre vârfurile lor abia o părere de lumină din stele, destul ca să-mi arate drumul albind prin întuneric, nu destul ca să-mi trădeze prezența dacă m-aș fi tras în umbră.

Pe la jumătatea drumului am auzit înaintea mea glas de om și tropot de copită; m-am alăturat de tulpina unui brad și-am rămas nemișcat. În linie dreaptă, glasul venea de-aproape; dar l-am auzit apoi tot mai încet, căci drumul făcea aici un cot, se depărta ocolind un capăt de văgăună îngustă; pe urmă a-nceput iar s-apropie... Erau doi inși: unul călare, celalt pe jos. Vorbeau tare, pe bulgărește. Au trecut pe lângă mine, fără să mă vadă. Numai calul, ajungând în dreptul meu, a întors puțin capul și-a prufăit din vârful buzelor, doar așa, ca să-mi spună că el m-a văzut.

*

Când am ajuns la marginea poienii cu mesteceni, un parfum suav de carne friptă pe grătar m-a întâmpinat de departe. Parcă nu-mi venea să cred. Am grăbit pasul, să văd ce s-a întâmplat...

În jurul focului era mare ospăț.

Fără să mai aștepte învoirea de la bulgar, oamenii noștri furaseră, dintr-o turmă de pe munte, o capră. Și-o mâncau

acum, ca o ceată de canibali, în lumina focului care însângera marginea neagră a pădurii, întinzând fiecare cu dinții din câte o halcă mare de carne pârjolită la țăpuș, fără pâine și fără sare.

Mi-au păstrat și mie o bucată cât toate zilele, pe care am fript-o îndată într-un vârf de prăjină, deasupra maldărului uriaș de jăratic.

Și mi-au povestit apoi cum a fost întâmplarea.

S-auzise pe-nserate un sunet de talangă, spre vale. Patru inși au coborât atunci hoțește, ca niște lupi flămânzi, și-au aținut calea turmei la o margine de sihlă, sub o râpă. Când i-a venit la-ndemână, Toader Coban a apucat de picior o capră, a tras-o și a grămădit-o la pământ, între jnepeni; Gheorghe Andronic i-a strâns botul în pumni, ca să nu dea glas, și Lazăr Ilie Drișcă a sângerat-o la gât. Pe urmă, au așteptat să se întunece de-a binelea și-au târât-o la deal, cu mare trudă, fiind istoviți de nemâncare. Asta-i.

— Și turcii?

— Le-am lepădat și lor câte-o bucată și-au rămas tare mulțumiți.

În adevăr, îi vedeam pe-amândoi în întuneric, mai la o parte, sticlindu-și ochii spre zarea focului și mestecând încet, cu gravitate. Și nu păreau deloc supărați.

— Da' cu pielea și coarnele caprei ce-ați făcut?

— Le-am azvârlit colea, în pădure, cu cap cu tot...

Asta nu era bine. Stăpânul turmei, când o porni mâine-n zori să-și caute capra, ar putea să le găsească. Și-ar cunoaște atunci, după toate semnele, c-a fost mână de om la mijloc, nu dinte de fiară.

Creștea pe munții aceia o specie de pin, numit *bora,* cu lemnul îmbibat tare de rășină parfumată. Dacă aprindeai o țandră subțire, ardea încet ca o făclie, până la capăt, fără s-o stingă vântul.

Am luat câteva țăndări lungi de bora din proviziile mele, am aprins una la capăt și-am intrat cu Lazăr Ilie Drișcă în

bezna pădurii, să căutăm pielea și coarnele caprei.

Ca să-și aducă aminte cam pe unde a fost, mergea el înainte; eu mă țineam în urma lui, mai mult după foșnet, purtând lumina făcliei pe lângă pământ.

Pe covorul gălbui țesut din ace de brad, luminam din treacăt uscături jilave, ferigi umede cu strălucire vie de smarald, rădăcini negre și lucioase încolăcite ca niște șerpi lungi pe sub pământ; răsărea pe alocuri din bezná și câte o buturugă răsturnată, cu labele-n sus; și la fiecare pas, trunchiuri neclintite, cenușii, prinse până la jumătate în cercul de lumină pâlpâitoare, se iveau fantomatic în jurul meu, ca niște făpturi vii, tăcute, crepusculare, și dispăreau pe rând în întuneric.

— S-o facem mai la dreapta! a strigat omul dinaintea mea, pe care nu-l vedeam.

În clipa aceea, am dat cu ochii de un fel de ciot noduros, la câțiva pași, lângă o foaie înaltă de calapăr... Am apropiat lumina și, fără voie, m-am tras puțin îndărăt. Era capul caprei. Sta căzut acolo, cam pe ceafă, sprijinit în vârful cornițelor și arătându-și dinții, cu botul în sus; avea și-un pic de barbă. Și se uita la mine printre pleoape, ca un cap de drac la lumina făcliei, gata să-nceapă a behăi de bucurie că mă vede.

Când ne-am întors la foc, unde ardea încă un buștean întreg de brad, toți dormeau cu burta-n sus în bătaia dogoarei, pe așternut aspru de cetini. Numai unul dintre amărâții aceia, care peste zi abia se mișcau din loc ca niște larve leșinate de foame, sta acum în capul oaselor cu brațele împreunate peste genunchi și se uita țintă-n para focului. Foșnetul pașilor în iarbă l-a făcut să-și întoarcă spre noi obrazul păros, luminat numai dintr-o parte.

— La ce te gândeai, mă?

— Ia așa! Stam și eu și mă gândeam ce bun lucru ar fi fost acu, după capră, să ne hi căzut și-o muiere...

XIII

Bordeielele noastre de pe Pirin-Planina, săpate în mal ca niște guri de tunel îndreptate spre inima muntelui, n-au nimic a face cu colibele șubrede de pe valea Strumei, unde dormeam pe pământul gol și număram stelele prin acoperiș. Aici, aveam chiar uși la intrare și ogeac deschis deasupra malului, pe unde iese fumul când facem foc; pe jos, am așternut un strat gros de frunze uscate și, într-un colț, câte un maldăr de cetini verzi, ca să dormim pe moale și să ne fie visurile dulci, îmbălsămate cu miros de brad. Ferestre nu există: lumina zilei intră de-afară pe ușă, chiar dacă stă închisă. Când vrem să afumăm prin casă, aprindem o țandără mică de bora - și nu mai trebuie nici smirnă, nici tămâie, nici hârtiuță de Armenia. În bordeiul meu, după stingerea focului, pot să am și o luminiță la vreme de noapte, ca să fugă duhurile rele. Am cumpărat de la un sârb, care le avea și el mai ieftin de la un localnic, niște castane vechi ținute câteva zile în seu de oaie, topit; dacă sfredeleai cu briceagul o castană de acele și vârai în ea câteva fire de bumbac răsucite, aveai candelă aprinsă toată noaptea...

Așa e războiul. El oprește vremea-n loc și desfășoară de-a-ndaratele pe pământ, în icoane vii și-n *raccourci,* toate etapele civilizației omenești. Acum, în orașele mari, în metropola depărtată, străluceau încă pe străzi și prin locuințí confortabile luminile electrice, întunecate numai spasmodic de aripa neagră a morții în câte o noapte de alarmă; dincoace, lângă front, întorși cu mii de ani îndărăt, trăiam sub pământ ca troglodiții peșterilor străbune, ardeam noaptea opaiț și ne hrăneam numai cu carne de capră, așteptând ca omenirea să descopere agricultura; iar puțin mai jos, mai spre animalitate, alți semeni de-ai noștri se pândeau în clipa asta unii pe alții din întunericul unor

viziuni hidoase, gata să sară la cel dintâi semn, să se ucidă între ei ca fiarele.

Dar pentru ochii cărui spectator divin se făcea toată această demonstrație retrospectivă?... Poate că vreunul din pruncii marelui Necunoscut, ajungând la vârsta când copilul trebuie să se instruiască și fiind cam prostuț, nu putea să învețe istoria, în adevăr prea lungă, a omenirii, decât pe această cale intuitivă. Nici nu există, după părerea pedagogilor, metodă mai bună de învățătură, pentru copil; numai pentru omul matur se vede că nu prea folosește, nici asta, la nimic...

Un spirit bizar, metafizic și superstițios și-ar putea pune și alte întrebări, mai puțin ironice. De ce marele Mizantrop a ales anume linii și nu altele pe harta civilizației, ca să le însemne cu tuș? De ce pensula lui, muiată în bezna preistoriei, a apăsat pe cutare și cutare zonă, lăsând pe celelalte albe? Și de ce ne-a ales tocmai pe noi, și nu pe alții din urma noastră, ca să ne întoarcă în epoca de piatră?

Multe îi pot trece omului prin minte când stă noaptea sub pământ, cu ochii la o luminiță de castană...

Dar gândurile nu mai au acum nici un rost. Voi aștepta aici ca-ntr-un somn, cum așteaptă bobul de grâu în pământ, să vie primăvara; atunci voi scoate și eu capul din întuneric și voi vedea iar soarele și voi simți bucuria dulce a vieții, ca și cum m-aș fi născut din nou. Până atunci, n-aveam alta de făcut decât să iau parte înainte la desfășurarea visului zbuciumat pe care-l trăiam, ca un om care visează dormind adânc, dar își dă seama că e numai un vis.

*

Ne venise un cantonier care știa bine românește, om tânăr, îmbrăcat în haine pe jumătate militărești; îl chema

Stan Ion Boldișcu și zicea că e român de neamul lui, din satul Dolna de pe lângă Vrața. Nu ne făcea altă supărare decât că pornea în fiecare zi cu câte o echipă de oameni să cerceteze drumul și să-i dreagă stricăciunile. Odată cu el, a ajuns în sfârșit și pe la noi bulgarul cu aprovizionarea; ne-a lăsat pe o foaie de cort câteva pâinișoare uscate și negre, câteva cepe și câțiva cartofi înmuguriți, pe urmă iar nu l-am mai văzut până cine știe când. Ai noștri s-au uitat pieziș la acele alimente oficiale și-au ridicat din umeri: știau ei ce știau... În nădejdea zarzavatului bulgăresc, puteam să murim de foame de zece ori până-acum. Noroc că, după capra din seara aceea, de la început, a urmat o oaie; apoi, altă capră; și tot așa, ba oaie, ba capră - la fiecare trei-patru zile aveam carne proaspătă într-un fund de bordei.

Pe Stan Boldișcu l-am pus de la început în curent cu obiceiurile noastre, și nu s-a mirat; ba a pornit chiar el într-o seară însoțit de doi oameni, până la nu știu ce sat, de unde s-au întors spre ziuă cu două găini și cu o roată mare de foi de tutun înșirate pe sfoară... Ce să te mai miri? Toader Coban și Lazăr Ilie Drișcă s-arătau cu deosebire meșteri la astfel de treburi. Poate că nici în vreme de pace n-or fi fost ei chiar uși de biserică. Cine-l mai putea ști pe fiecare?

Cantonierul părea om cinstit: se jura că n-a mai furat în viața lui nici un capăt de ață - înainte de război. De la el am început să învăț binișor bulgărește, să-mi îmbogățesc vocabularul. Era băiat bun, prietenos, numai că prea vorbăreț și muieratic din cale-afară. Când vorbea de femeile din satul lui, se lingea pe buze; și ochii lui de gânsac, albaștri și spălăciți ca ai lipovenencelor lascive, se micșorau și se umezeau de plăcere când ne povestea aventurile lui amoroase... cum se plimba el în zi de sărbătoare pe linia satului, însoțit de un prieten cu care se

ținea pe după mijloc, cântând *Ot dol ide popiște*[1] și alte cântece tot așa de frumoase, de săreau toate nevestele la fereastră să-i vadă și li se scurgeau ochii fetelor după ei. Mare pacoste mai e și asta pe capul omului, când te gândești!

*

Și zilele treceau. Începeam să mă deprind cu această viață liberă de păstor și haiduc. Mă simțeam pe fiecare zi mai sănătos, prindeam tot mai multă putere, după lipsurile și încercările prin care trecusem. Dimineața mă scăldam uneori în apa de gheață a pârăului, într-o adâncitură pe care am diguit-o anume, cu pietre și brazde de iarbă. Alergam, ud, până la bordeie, ca să mă îmbrac la căldură; în loc de cafea cu lapte, găseam o bucată de carne bine friptă, din care seul picura sfârâind pe jăratic. Pe urmă, dacă aveam gust, porneam și eu cu Stan Boldișcu, să mai dregem drumul de coastă. Cu un ciocan mare și greu și cu o daltă de fier, făceam găuri în câte-o stâncă prea ieșită din mal; umpleam găurile cu *barut* negru, așezam fitil și-i puneam foc, apoi alergam să ne ascundem după o cotitură, unde așteptam cu emoție până când tunetul exploziei umplea văile de ecouri. Era pentru noi o petrecere. După asta, ridicam în brațe bolovanii mari și-i aruncam pe râpă, ca să-i vedem cum aleargă săltând pe munte-n jos, ca niște berbeci; câte unul, dacă știai cum să-l potrivești, pe-o muchie, își lua vânt și putea să meargă un kilometru întreg la vale, făcând prăpăd în drumul lui.

În alte zile, rămâneam acasă. Cu vârful briceagului crestam litere împletite pe capacul unei tabachere mari de lemn de prun, cum învățasem de la sârbi; sau, pe un capăt de buștean, tăiam mărunțel foi late de tutun, rânduite după

[1] Vine popa la vale (*bulg.*).

culoare, și-mi făceam provizii de trei soiuri: tutun de Macedonia, galben și moale ca borangicul, tutun arămiu, în culoarea grâului, și tutun negricios și tare - bectimis.

*

Dar toate au un sfârșit.

Și primul semn că s-apropie pentru mine sfârșitul acestui trai patriarhal și-ncep alte necazuri a coincidat cu apariția celor dintâi semne de iarnă, care prin acele părți seamănă mai mult a toamnă.

Într-o seară cu ceață deasă, Lazăr Ilie Drișcă s-a întors din expediția lui obișnuită, speriat și gâfâind de alergătură:

— M-a prins machedonțul! Vine-acu, în urma mea...

— Cum te-a prins? Unde?

Ne-am adunat toți în jurul lui.

— Stați că vă spun acu... Dați-mi întâi o gură de apă!

Din povestea repezită, întretăiată, am reconstituit scena:

Folosindu-se de întunericul lăptos al ceții, Drișcă s-a apropiat de o turmă care cobora pe munte, mai în jos, și-a apucat o oaie. A tras-o puțin mai la dos, nu departe, într-o adâncitură; și, pe când sta aplecat asupra ei, ca s-o ușureze de măruntaie și s-o poată aduce în spate, s-a trezit cu o namilă de cioban, cât un urs, că se oprește la trei pași în ceață, căutând să-și dea seama ce lucrează omul cinchit acolo, la pământ. Drișcă nu și-a pierdut cumpătul: înainte ca celalt să se dumirească, a ridicat oaia de picioarele dindărăt, s-a răsucit și l-a izbit cu ea în față; pe urmă, i-a lăsat-o acolo și-a fugit.

Proastă treabă!

Până să isprăvească de povestit, iaca și păgubașul - cu oaia-n spate, mânjit de sânge pe obraz, răcnind și blestemând pe limba lui, de credeam că nu mai sfârșește. L-a luat Boldișcu cu vorbă bună, l-a poftit la foc să se mai răcorească, i-a spus că nimeni n-a lipsit de la bordeie în

vremea asta, că umblă fel de fel de oameni răi pe munte - și nu știu ce i-o mai fi spus ca să-l împace. M-am dat și eu lângă el, i-am oferit tabachera să-și facă o țigară și l-am îmbiat să ne vândă măcar o ciozvârtă din oaia lui, pe bani gheață, ca să vedem și noi cum e la gust carnea de oaie de pe Pirin-Planina. Așa l-am îmbunat până la urmă de tot - și s-a dus.

La câteva zile după întâmplarea asta, într-o duminică dimineața, o ceată de oameni întunecați s-a ivit în capătul din jos al poienii, urcând în tăcere colnicul spre adăposturile noastre.

Alura acelor oameni mi-a părut suspectă. Ce căutau aici pe unde nu trecuse nimeni atâta vreme? Veneau întins spre noi; și păreau să aibă plan bine hotărât mai dinainte, că nu schimbau între ei o vorbă...

Stan Boldișcu lipsea - plecase de-aseară, ca de obicei în ajun de sărbătoare, la vreo dragoste de-a lui. Am scos oamenii afară din bordeie, i-am strigat și pe cei risipiți pe-aproape după treburi; și ne-am așezat toți într-un singur rând, așteptând evenimentele.

În vremea asta, străinii s-apropiau. I-am numărat; erau vreo cincisprezece - tot unul și unul, înarmați cu ghioage și ciomege. Noi eram de două ori mai mulți, dar ne prinsese vremea dezarmați: numai câțiva apucaseră în grabă câte o bucată de lemn sau o cazma, pe când Lazăr Ilie Drișcă ținea, ferit la spate, toporul...

Cei doi turci, înțelegând despre ce-i vorba, urmăreau cu ochi scânteietori aceste pregătiri. Spiritul războinic și cavaleresc al rasei s-a trezit atunci în ei, deodată. Când ne așteptam mai puțin din partea unor oameni ce păreau mai înainte așa de adormiți, au sărit în fața rândurilor noastre, cu puștile în cumpănă, cu spăngile îndreptate spre inamic. Unul din ei a răcnit:

— *Nazat!*

Și străinii s-au oprit la zece pași, posomorâți. Momentul

era critic. Oștile stăteau față-n față, se examinau și se pândeau cu ochii încruntați, gata să-nceapă lupta crâncenă, pe viață și pe moarte. Nu mă gândeam la nimic alta, decât că, oricare ar fi rezultatul bătăliei, pentru noi tot rău urma să fie de-acum înainte.

În acea clipă de încordare, un chiot lung a răsunat din marginea cealaltă a poienii. Toată lumea a-ntors capul. Era glasul lui Stan Ion Boldișcu, care alerga într-un suflet, făcând semne largi cu brațele ca să ceară un armistițiu.

Când a ajuns între noi, au și-nceput parlamentările.

Macedonenii ne învinuiau de hoție; se plângeau că le spârcuim turmele și cereau cu glas mare să facă percheziție în bordeie, să scoată la iveală urme de prădăciunile noastre. Boldișcu le-a explicat că asta nu se poate - *ne moje.* Le-a spus că aici e lagăr de prizonieri, că prizonierii țin de oștire - și cine se va atinge de lagăr fără învoire în scris de la năcialnic va avea să dea socoteală față de oștire, care nu știe de glumă la vreme de război... Așa, când cu vorbă bună, când cu amenințări, i-a mai potolit. La urmă, cel din fruntea lor a scuipat într-o parte, cu năduf; a făcut semn tovarășilor lui să-l urmeze - și-au plecat. Au coborât înșirați pe poiană-n jos, pe unde veniseră.

Când nu i-a mai văzut, Boldișcu s-a pornit pe râs; ceilalți îi țineau hangul. Numai cei doi turci s-au tras în liniște la o parte, s-au așezat iar la pământ, cu picioarele adunate sub ei, cu privirile adormite - de parcă nu mai erau tot cei de-adineaori. Dar oamenii noștri se uitau acum la ei cu alți ochi...

Începea, așadar, să fie greu de trăit. Stăpânii turmelor știau acum cine le ia vamă; se vor sfătui între ei, vor rândui o pază strașnică - și n-o să mai fie chip să ne împărtășim și noi, decât arar și cu mare primejdie, din avutul lor. Astfel, problema hranei se punea din nou, ca la-nceput.

Nesiguranța zilei de mâine creștea, se împletea cu ploile mărunte care se lăsau tot mai des, ca un văl cenușiu, pe

munte. Pădurea din jurul poienii era acum posomorâtă și tăcută; trunchiurile goale licăreau sub ploaia fină și nici un freamăt de vânt nu mai trecea prin ramuri.

Ieșeam dimineața s-auzim dacă mai bate tunul cel mare spre miazăzi și ne purtam ochii în jos, asupra valurilor de verdeață întunecată, cu inima încleștată de neliniști și tristețe.

Ceața din văi se ridica uneori până aici, se grămădea asupra poienii; prin întunericul ei alb, nu mai vedeam atunci nimic. O tăcere stranie, supranaturală ne învăluia din toate părțile, ne făcea să vorbim mai încet; și sunetul glasului venea parcă de departe, înfundat, ca din pământ. Pe urmă farmecul dispărea, ceața se risipea încet - rămâneau numai trâmbe de neguri sfâșiate, spânzurând pe coastele munților.

În vreo două rânduri a-nceput să ningă. Am ieșit toți din bordeie să vedem minunea. Brazii neclintiți din margine abia se mai zăreau, negri, printre cârlionții albi ai ninsorii. Dar fulgii, mari și primăvăratici ca-n zilele babei, atingând pământul, n-aveau putere să lupte cu firele de iarbă, care-i înfruntau cu semeție, îi prindeau ca din zbor și-i schimbau pe rând în picături de rouă. Și până la urmă poiana a rămas tot verde.

Într-o după-amiază, am zărit din deal, la cotitura drumului de sub coastă, un soldat bulgar, venind dinspre Nevrocopol, cu geantă la umăr și cu mantaua în bandulieră. Am coborât pe lângă pârău și i-am ieșit înainte. Când a dat cu ochii de mine, a rămas grozav de surprins; nu știa de unde am răsărit acolo, în pustiul pădurii.

I-am oferit o țigară și l-am invitat pe o piatră, să se odihnească Se ducea la Melnik. Din vorba lui, am înțeles că se caută prin lagărele de prizonieri oameni care au fost în serviciul căilor ferate să fie trimiși la Sofia…

Vârtejul în care trăiam de atâta vreme mă învățase să

prind ocazia bună din zbor.

Am rupt din carnetul meu o filă, pe care am scris în franțuzește câteva cuvinte; i-am îndesat apoi bulgarului tabachera cu tutun și l-am rugat să predea biletul, în mână, ajutorului de năcialnic din Melnik, cu care i-am spus că sunt prieten.

Peste câteva zile, un ciasovoi tânăr s-a oprit, asudat și ostenit de urcuș, la bordeiele noastre din deal; a scos din fundul șepcii o *răspiscă*[1] și-a-ntrebat de mine... Prietenul din Melnik îmi împlinise rugămintea: fusesem trecut în listă, pe răspundere proprie, ca mecanic de drum-de-fier.

În aceeași zi am părăsit pentru totdeauna lagărul de pe Pirin-Planina, hotărât să înfrunt până la capăt neprevăzutul și vitregia împrejurărilor, cu care mai aveam de luptat.

Mă duceam la Sofia, să mi se dea în primire o locomotivă.

XIV

Abia ne-am depărtat de lagăr și, părăsind drumul de piatră, am apucat la stânga prin pădure, să tăiem mai de-a dreptul.

Dimiter, însoțitorul meu, cunoștea mai pe vale poteci care scoteau tot acolo, la poala dinspre asfințit a Pirinului; drumul din deal făcea prea multe ocoluri și cotituri, bune pentru convoaie încărcate, dar nu pentru oameni ușori și grăbiți ca noi.

Coboram acum prin niște locuri rele, prăpăstioase, fără să schimbăm între noi o vorbă; ne uitam numai din când în când, pe furiș, unul la altul. Bulgarul părea băiat de treabă și vesel, cu șapca lui veche trasă ștrengărește cam pe-o

[1] Țidulă, hârtie (*bulg.*)

sprânceană, dar cum eram singuri pe-acolo și nu putea ști cu ce om are a face, și-a păstrat baioneta la armă. Pe urmă, am început să vorbim și ne-am împrietenit. Spunea că are poruncă să mă ducă, până a doua zi seara, într-un anume loc pe valea Strumei, de unde urmau să plece și alți prizonieri la Sofia, cu aceeași destinație.

Aveam noroc de zi frumoasă la drum. Se purtau pe cer nouri vineți, ca primăvara, rupți în bucăți de vântul înălțimilor. Soarele apărea și dispărea la răstimpuri scurte. Când trecea în neguri, pădurea se întuneca deodată, de-ai fi zis că s-apropie seara; pe urmă, când se lumina din nou, fulgerări de soare printre vârfurile negre aprindeau pe jos pete strălucitoare de aur și frunzele uscate scânteiau cu sclipiri de juvaer.

Poteca, la care am ajuns curând, trecea acum de-a coasta prin pădure, tăia luminișuri înguste, suia și cobora pripoare repezi, la câte-un capăt de văgăună cu pârâiaș pe fund.

Începea să-mi fie foame. Ciasovoiul o fi avut poate în traista lui o bucată de pâine și - mai știi - vreo ceapă uscată sau alte bunătăți. Eu n-aveam nimic. Mă temusem la plecare să iau cu mine friptura de capră, ca să nu trădez în ochii bulgarului mijloacele de aprovizionare ale camarazilor lăsați în urmă. Acum îmi părea rău. Dimiter mi-a mărturisit, fără să-l întreb, că nici el nu era mai pricopsit dinspre partea mâncării; și-a râs, arătându-și sub mustața abia mijită dinții albi și sclipitori, de lup tânăr, gata să muște. Tare-i greu de trăit prin aceste sălbăticii - gândeam eu - unde poți să mori de foame cu banii-n buzunar, că nu găsești nimic de cumpărat. La oraș, oricum, o să fie altfel. Și-mi părea bine că, neavând pe ce cheltui, îmi rămăsese încă destule monede de argint pentru zile mai bune.

Când mă gândeam așa, iaca înaintea noastră, nu departe la o cotitură de luminiș, un om... Venea încet pe cărare

spre noi, ducând de căpăstru un catâr cu samarul în cumpănă.

Macedoneanul nu ne zărise încă. Dimiter mi-a pus o mână pe braț și-a rămas nemișcat, privind ațintit, cu ochi ageri, într-acolo; pe urmă a pornit iar la vale și-a-nceput a vorbi cu glas tare, arătând veselie de drumeț pașnic și nepăsător.

— *Dobru den, gospodin!*[1] l-a întâmpinat el, ca din treacăt, pe străinul care s-apropia.

Dar peste câteva secunde, când am fost în dreptul lui, caraula s-a răsucit brusc în loc și i-a strigat, cu glas schimbat:

— *Stoi!*[2]

L-am luat între noi. Omul a avut, în prima clipă, o mișcare scurtă cu mâna spre jungher; dar baioneta bulgarului îl pipăia cu vârful la piept... Și-a întors atunci ochii, fără să miște capul, întâi la dreapta, apoi la stânga. Locul era cu deosebire sălbatic și pustiu. Afară de asta, noi eram doi, el era unul; și râpa era aproape...

— *Târsi*[3] mi-a strigat Dimiter, fără să-l părăsească o clipă din ochi.

Am căutat în samare; am scos dintr-o parte o pâine mare de casă, cât să mănânce din ea trei oameni, pe săturate. Din cealaltă, am tras la iveală o ploscă de lemn, legată în curele; după greutate, părea plină. Nu prea știam ce să fac cu ea.

— *Zemi ciotra!* mi-a poruncit ciasovoiul. Să iau și plosca.

Străinul ne privea întunecat, pe sub sprâncenele-i groase, fără să scoată o vorbă. L-am auzit oftând. Ca să se cheme c-a fost negustorie cinstită la mijloc, i-am aruncat la picioare o piesă de cinci lei.

---

[1] Bună ziua, domnule! (*bulg.*)

[2] Stai! (*bulg.*)

[3] Caută! (*bulg.*)

La urmă, Dimiter s-a tras de-a-ndaratele, cu pușca întinsă spre el, câțiva pași. L-am lăsat acolo ș-am plecat.

Mergeam acum la vale cu pas repede și ne uitam mereu îndărăt; tovarășul meu se oprea din loc în loc, cu urechea atentă - dar nici un zgomot nu venea din urmă. S-auzea numai șuietul vântului în cetini și pădurea sta-n jurul nostru încremenită. Ne-am oprit în sfârșit, după vreo jumătate de ceas, într-un luminiș din margine - că nu mai aveam răbdare...

Rachiul macedoneanului s-a dovedit amarnic de tare. La sfârșitul mesei, se învârtea pădurea cu noi.

Am coborât apoi pe fugă ultimele pante ale Pirinului, sprinteni și plini de voie bună, parcă toată lumea era a noastră. Dimiter mă luase pe după mijloc și mergea cu pușca târâș pe coastă-n jos, cântând cât îl ținea gura:

Tri meseța v’Gorna-Bania
I cetf’ rta văf Sofi-i-i-i-a...[1]

Nici nu mai știu pe unde am trecut și cum am ajuns, când se îngâna ziua cu noaptea, la Melnik.

*

Dar n-am intrat în oraș. Am trecut pe lângă poarta lui de aur ș-am cotit, puțin mai jos, într-o crestătură laterală a malurilor de nisip.

Gândul meu fusese pân-aici că vom poposi la noapte în oraș, la ștabul militar, de unde vom porni a doua zi mai departe. Tovarășul meu însă a fost de altă părere; avea el un plan mai bun, pe care deocamdată nu vroia să mi-l împărtășească.

M-a condus pe sub malurile înalte până într-un loc, unde întunericul părea mai adânc; m-a lăsat acolo, într-o

[1] Trei luni la Gorna-Bania,/ A patra la Sofia... (*bulg.*)

adâncitură de nisip, dându-mi în păstrare rachiul și pâinea, din care ne rămăsese mai mult de jumătate. Și mi-a zis:

— Ciacă tucă, rumanski...[1]

Se ducea la oraș fără mine, ca să mai aducă pe semne ceva bun la vreme de noapte.

— *Ma scoro, bre!* i-am strigat eu din urmă, fiind tare acum în limba bulgărească.

Am înțeles că nu trebuia să dea nimeni peste mine acolo, în lipsa lui.

Aerul rece și osteneala drumului mă trezise aproape de tot. M-am lăsat cu fața în sus pe nisip, cu ochii la stele. În întunericul din jurul meu nu se simțea nici o mișcare; pârăul Sfetivracei luneca aproape fără murmur la o sută de pași mai jos, pe când, departe, scârțâitul unei roți de car lua tăcerea nopții în răspăr.

După vreun ceas de așteptare, am auzit spre apă un zgomot ușor de pași. Am ridicat capul... Trei umbre s-apropiau tiptil prin întuneric, vorbind în șoaptă.

— *Rumanski!* m-a strigat Dimiter, cu glas scăzut.

Venise de la oraș însoțit de două grecoaice tinere.

Când m-am ridicat în picioare, tovarășul meu a și smuncit-o pe una spre el, în umbră, după ce mi-a împins-o pe cealaltă, subțirică ca un fulg, în brațe...

Am stat la masă sub lumina stelelor, așezați câteșipatru în jurul unui ștergar așternut pe nisip. Dimiter adusese până și o bucată de brânză, de la oraș. Și fetele au mâncat cu lăcomie din pâinea noastră - numai de rachiu n-au prea vrut să s-atingă.

Pe cea de lângă mine o chema Caliopi și nu știa decât grecește. I-am spus, în limba veche a părinților ei, începutul istoriei lui Xenofon:

---

[1] Corect: *Ciacai tuka, rumanski*... - Așteaptă aici, române... (*bulg*.)

Mitròs te ke patros ke ton alon progònon apanton…[2]

Și i-am adăugat, în greacească modernă, singurele cuvinte pe care le știam, din refrenul unui poem al lui Byron:

Zoi mu, sas agapò…[2]

Înainte de revărsatul zorilor, fetele s-au cerut acasă; se temeau să nu fie văzute, dacă se face ziuă. Ne-am luat adio de la ele și de la dragoste, după ce le-am condus amândoi până la intrarea în oraș. Ne-am întors apoi să ne odihnim în același loc, unde ni se părea că somnul o să fie mai dulce decât în altă parte.

Când ne-am trezit dimineața cu soarele sus, mi s-a părut în primele clipe că totul n-a fost decât un vis. Dar se cunoșteau încă, pe lângă noi, urme mărunte de pași pe nisip…

*

În aceeași zi am ajuns la apa Strumei și Dimiter m-a dat în primire, cu hârtie în regulă, starșului care conducea grupul de prizonieri spre Sofia.

La despărțire, tovarășul meu cu care împărțisem până aici și bune și rele mi-a strâns mâna pe furiș și mi-a șoptit:

— *Sbogum, moi brate! I mnogo zdrave*!..[3]

Poate că m-ar fi luat și-n brațe, frățește, dacă nu se uitau ceilalți la noi… În două zile, de când ne cunoșteam, făcusem împreună multe isprăvi: am comis un jaf la drumul mare, am tras o beție strașnică și-am conrupt două fete. Nu era puțin lucru.

---

[2] Al mamei și al tatălui și al tuturor celorlalți strămoși… (*grec.*)

[2] Viața mea, te iubesc… (*grec.*).

[3] Cu bine, măi frate! Și să fii sănătos!… (*n.a.*)

XV

Grupul de camarazi străini în care am intrat aștepta pe marginea liniei să fie îmbarcat, la noapte sau mâine-dimineață, în vagoanele descoperite ale trenului Décauville care trecea pe-aici de două ori pe zi spre Radomir.

Era o amestecătură pestriță de costume ciudate, din care aproape orice urmă de uniformă dispăruse: o colecție întreagă de tipuri etnice cu totul diferite - ruși, franțuji, italieni și mai cu seamă mulți sârbi - vorbind în tot atâtea limbi deosebite. Numai români nu părea să se găsească printre ei. Și dacă o fi fost vreunul, era greu să-l cunosc din primul moment, în atâta amestecătură de oameni.

Unii dormeau întinși pe pământul gol, cu capul pe bagaj; alții își făceau de lucru în jurul unui foc improvizat, ori stăteau de vorbă așezați la marginea terasamentului și zvârleau cu pietre în apa Strumei, pentru trecere de vreme.

Ca să am și eu cu cine sta de vorbă, m-am ridicat pe un bolovan mare din margine ș-am strigat peste capetele lor:

— Măi!... Care dintre voi e român?

Atunci unul dintre cei culcați cu fața-n sus, mai departe, și-a săltat capul de la pământ - și glasul lui mi-a răspuns, tocmai din celălalt capăt al grupului:

— Aici! Eu îs român!

Ne-am apropiat. Era un creștin voinic și mustăcios, de prin ținutul Tutovei. Îl chema Dumitrache Nedelcu. Ne-am tras mai la o parte ca să vorbim pe îndelete ș-am fumat amândoi câte o țigară, din tutunul meu cel tare de pe Pirin.

L-am întrebat:

— Ai fost în slujba căilor ferate?

— Da, domnule, mi-a răspuns el cam repezit. Am fost *mehalnic* la drumu-de-fier.

— Ce vorbești, mă! Mecanic?

— Păi!

La asta nu mă așteptasem. M-am uitat la mutra lui și mi-a venit să râd.

— Da’ dumneata ce-ai fost? m-a întrebat el, mai mult neliniștit decât vexat. Tot mehalnic ai fost?

— Nu prea! Doar acu, de vreo săptămână, am început și eu să fiu… Așa ne-a fost nouă dat, pesemne, să ne-ntâlnim doi mehalnici în țara bulgărească, tot unul și unul.

Dumitrache se uita la mine și nu știa ce să creadă. S-ar fi bucurat el c-a dat peste un tovarăș cu care să se sfătuiască la o nevoie ca asta, dar n-avea încredere. Poate că eram numai vreo iscoadă de-a bulgarilor - mai știi?

— Și… cam din ce parte a țării ești dumneata? m-a ispitit el, ca să vadă dacă nu mă încurc.

— Apoi tot cam de pe-acolo, de prin Moldova… i-am răspuns eu, vag.

— Așa? Atunci o să fie tare bine că ne-am întâlnit amândoi.

— Da, da, mare pricopseală.

Dumitrache a tăcut o vreme, cu fruntea încrețită.

— Domnule, tare te-aș ruga să-mi spui și mie: oare ce gândești c-au să facă bulgarii cu noi, când om ajunge la Sofia?

— Ce să facă? Au să ne puie pe câte o mașină.

— Bine, asta știu eu… Da’ nu crezi c-au să rânduiască pe vreunul de-al lor, care cunoaște meșteșugul, să ne mai arate ceva la-nceput, pe ici, pe colo, cum merge treaba la mașină? Că eu, drept să-ți spui, am cam uitat sama la șuruburi, de când n-am mai pus mâna pe ele.

— Ba despre asta să-ți iei nădejdea, l-am descurajat eu. N-o să-ți arate nimeni nimic. O să te puie pe mașină - și gata: mână, băiete! Nu știi cum e bulgarul?

Când m-a auzit vorbind așa, Nedelcu s-a posomorât de tot la obraz. Și-a pus ochii în pământ ș-a oftat din adâncul inimii, fără să mai scoată un cuvânt.

— Măi, Dumitrache... mi se pare mie că nici tu n-ai fost mehanic, cum zici!

Omul a-nghițit o dată-n sec, dar tot se mai codea.

— N-am fost, domnule, mi-a mărturisit el în sfârșit, cu greutate. Drept e că n-am prea fost, până pe-acolo. Da’ ce era să fac? Decât să mor de foame în țara pietrelor...

— Cine te-a scris pe listă?

— Un starș de la gura Strumiței.

Ca să-i mai vie inima la loc, am încercat atunci să-i arăt că putea să scape cu fața curată. L-am învățat să spuie la Sofia c-a fost frânar și că starșul l-a trecut din greșală pe listă ca mecanic.

Dar el o ținea înainte, cum o apucase:

— N-ar fi rău să te dai dumneata pe lângă talienii iștia, să-i iei așa cu vorba, pe departe, să-i întrebi cum merge treaba pe mașină. Știi, azi una, mâine alta - poate le furi ceva din meșteșug... și-mi spui și mie pe urmă.

— Degeaba, Dumitrache, nu se-nvață mehălnicia așa, pe din-afară, cum crezi tu. Va să fii de față, să vezi cu ochii, ca să poți învăța câte ceva.

— Atunci, ține minte de la mine, are să fie rău tare de noi, a zis el. Mașina-i lucrul dracului, domnule, nu șagă. Dacă nu-i știi sama bine la meșteșugurile ei, îndată-ți face o poznă. Când vrei s-o ia înainte, pornește de-a-ndaratele... Și te duce de râpă, cu trin cu tot. Ori, dacă-i pui mâna unde nu se cade, te trezești cu ea că-ncepe a chiui cât șaptezeci de scroafe la un loc, de scoală tot orașul în gura ei. Și ce te faci?...

A doua zi dimineața, am pornit în sfârșit.

În vagonul al doilea de la coadă, unde ne-ajunsese rândul la îmbarcare, Dumitrache Nedelcu stătea lângă mine ca pe spini. La fiecare haltă sărea jos cel dintâi, ca să dea târcoale în jurul mașinii; la pornire, se urca în vagon cel din urmă. Era tăcut, preocupat, cu fruntea încrețită.

— Numai de-un lucru mi-i ciudă, a răsuflat el într-un rând, că nu pot sta acolo de față când o pornește și când o oprește, să văz ce-i face... Încolo, știu toate cele. Am văzut cum îi dă apă, am văzut pe unde o-ndoapă cu cărbuni, am văzut cum o șterge cu șomoiogul pe la încheieturi. Doar pe dedesubt n-am putut lua sama să văz cumu-i, că nu mă lasă bulgarul.

— Care bulgar?

— Cel de pe mașină. Nu rabdă să m-apropiu prea mult, ca să nu-i fur meșteșugul. Halal de-așa mehalnic! E mânjit tot cu cărbuni, numa ochii ce-s de capul lui: are doi ochi mari și albi, ca doi franci. Și cum vede că mă dau pe lângă mașină, se stropșește la mine, se holbează și m-amenință cu prafturița.

— Da’ ce-i aia, prafturiță?

— Cum, nici atâta lucru nu știi? Apoi greu o să fie de dumneata când te-or pune pe mașină... Prafturița îi o vergea lungă de fier, cu șomoiog de cârpă udă la vârf. Stropești cărbunii cu ea, când vrei să iuțești focul. Prafturiță trebuie să aibă orice meșter lăcătuș ori potcovar, darmite un mehalnic? Ce s-ar face el la drum fără ea? Uite, aista al nostru, cât îi el de mititel, are o prafturiță de-un stânjen...

Trenul se oprea prea des, că distanța dintre halte era mică, pe măsura locomotivei. După o haltă, Dumitrache s-a așezat lângă mine, îmbufnat, ș-a zis numai atâta:

— Era să mă opărească; m-o stuchit cu abur fierbinte pe-o nară.

La halta următoare, tovarășul meu s-a întors din excursia-i obișnuită mai curând ca de obicei. Se freca cu mâna la ceafă.

— Ce-i, Dumitrache?

— Nu mai e chip de-nvățat. M-au luat ciasovoii la ochi... Cum se oprește trinu, toți stau cu ochii pe mine și mă pândesc; și cum dau să mă fac spre mașină, se răped la

mine, mă fugăresc din toate părțile și m-alungă cu pumni în ceafă. De-acum, cu cât am apucat a-nvăța până aici, cu atât am rămas...

*

La Radomir, am schimbat trenul. Ne-am suit în altul mai mare, de unde nimeni nu mai avea voie să se coboare.

Când am ajuns la Sofia, un inginer în uniformă militărească a venit să ne cerceteze pe fiecare, după listă.

— *Mehanic?* m-a întrebat el pe bulgărește, ajungând în dreptul meu.

— Nu, nu sunt mecanic, i-am răspuns eu pe franțuzește.

— Nici nu se putea să fii, a zis el. Dacă ai fi fost mecanic de drum-de-fier, țara dumitale nu te-ar fi trimis pe front... Dar aici, pe listă, văd că te-ai dat drept mecanic. Ai mințit. Pentru ce?

— Ca să viu la oraș. Altfel, muream de foame prin munții Macedoniei...

— Știi că pentru asta poți să fii împușcat?

— Decât să mor de foame...

Bulgarul a stat câteva momente și s-a gândit. Nu știa ce să facă cu mine. S-a întors în sfârșit către ciasovoi, care aștepta cu baioneta la armă:

— Să-l duceți la gara Nadejda, la vagoane... i-a poruncit el, fără să mă privească.

Soldatul m-a luat în primire numaidecât:

— *Haida!*

Când am trecut prin fața celorlalți, am dat cu ochii de Dumitrache Nedelcu, care aștepta să-i vie rândul. M-auzise vorbind, vedea acum că mă duce santinela, dar nu știa ce-o să se-ntâmple cu mine.

— Domnule, stai să-mi vie și mie rându', că eu nu știu să vorbesc... ce mă fac eu?

— Nu-ți fie frică! Să spui c-ai fost frânar, cum te-am

învățat eu. Ai înțeles?

— *Haida, bre!* a mormăit ciasovoiul, împingându-mă de la spate.

Și-am pornit, cu caraula după mine, prin lapoviță.

XVI

Cine m-a pus să plec de la Pirin-Planina?...

Acolo, izolați pe vârful muntelui, puteam să murim de foame în pustietate, dar aveam cel puțin o climă blândă și iarba curată sub picioare - nu era frig, nu era lapoviță, nu era glod până la genunchi ca în mocirla asta sinistră care se cheamă lagărul de la gara Nadejda.

Așa-i când i se urăște omului cu binele și-aleargă după mai bine!

În sudul Macedoniei, departe de ochii celor de la centru, trăind laolaltă mai mult noi între noi, bulgari, români, sârbi, franțuji, aproape toți băieți tineri, cu sufletul neotrăvit de atâtea patimi, ne împăcam cum puteam cu viața pe care ne-o hărăzise vremea de război și-o duceam bine unii cu alții, ba chiar legam uneori prietenie cu foștii inamici.

Aici, se cunoștea c-am intrat în civilizație, că suntem lângă capitala țării. Ura bulgarilor împotriva noastră, întreținută de o presă feroce, nu s-a potolit încă. Am regăsit aici regimul primelor zile de captivitate - aceeași atmosferă de dușmănie ca la început; prizonierii români din acest lagăr nenorocit duceau o viață amară de ocnași, scoși de sub ocrotirea oricărei legi... Nu, de data asta nu pot, nu vreau, nu trebuie să fac literatură. Voi arăta simplu lucrurile, așa cum le-am văzut. Gara Nadejda era o maghernită mare de scânduri, așezată-n câmp, la câțiva

kilometri de oraș. Pe șesul dimprejurul ei, sub un cer de leșie, prizonierii români lucrau de dimineața până seara, sub conducerea nemților și sub privegherea ciasovoilor, la felurite instalații de cale ferată - poduri, linii, terasamente. Noaptea dormeau îngrămădiți (trei sute cincisprezece oameni, când am ajuns eu) în șapte vagoane de vite sau de marfă, dărăpănate, părăsite la o parte, pe o linie moartă.

În jurul vagoanelor, un hlei negru și gros, frământat sub picioare; lângă vagoane, deasupra unei gropi, un acoperiș de șindrilă, înclinat, susținut de două grinzi numai dintr-o parte, ținea loc de bucătărie.

Apa era adusă cu hârdăul, de la depărtare de doi kilometri, din ograda unei cazărmi - și n-ajungea decât pentru nevoile bucătăriei. Oamenii nu se spălau niciodată; setea și-o potoleau din șanț ori mâncând zăpadă de pe câmp.

Nenorociții noștri țărani nu mai aveau nimic omenesc în ei. Îmbrăcați în niște zdrențe de culoare mohorâtă, fără nume, pe care vântul umed sau crivățul tăios le hărțuia în toate părțile, purtând în picioare cârpe învălătucite, legate cu sfoară, slabi, murdari, cu fața pământie, cu ochii sticloși, cu mintea rătăcită de atâta mizerie, păreau niște cadavre care s-au sculat cu pământul în cap și-au ieșit la lumina zilei în hainele lor putrede, îmbibate de țărână.

Când veneau de la muncă se îmbrânceau, se-njurau, se chemau între ei cu glasuri pierite și cavernoase; scotea fiecare ba un ciob de strachină, ba o cutie de tinichea găsită pe marginea șanțului, să-și primească zeama de fasole, pe care o înghițea dintr-o sorbitură - pe când alții, aplecați asupra vreunui vas mai mare, o hlepăiau repede, ca câinii. Pâine nu aveau: de dimineață își mâncau toată pâinea. Cei mai mulți nici nu primeau decât un sfert; restul îl oprea starșul pentru tutun - căci șeful de caraule le vindea tutun, arvunindu-le pâinea pe câteva zile înainte, ca s-o desfacă apoi pe preț bun, la oraș.

După ce se-ntuneca, oamenii erau zăvorâți în vagoane, unde cărau pe picioare tot noroiul de afară. Îngrămădiți pe întuneric câte cincizeci-șaizeci într-un vagon, toată noaptea se înghionteau, se văietau, se înjurau, că nu putea sta nimeni decât în capul oaselor. Când îi scoteau dimineața ciasovoii la muncă, ieșeau la lumină nedormiți și murdari, ca dintr-o baie de noroi: noroi pe față, în sprâncene, pe mâini, pe păr, pe haine... Unii se ghemuiau cu nasul între genunchi și nu voiau să mai iasă din întunericul vagoanelor. Ciomagul ciasovoilor lovea atunci fără milă; lovea adesea și oameni care trăgeau să moară - ori izbea uneori, cu ciomagul surd, cadavre răcite de câteva ceasuri...

Căci pe fiecare noapte mureau câte patru-cinci într-un vagon. Și morții erau lăsați la un loc cu cei vii, într-o promiscuitate lugubră, până să-i scoată la capătul vagoanelor, de unde îi căra o cotiugă.

— Noi toți, câți ne vezi aici, o să murim în scurtă vreme până la cel din urmă, mi-a zis unul într-o zi, când l-am întrebat cum a ajuns acolo. Toți, care am apucat a intra de la-nceput în ceata asta, am fost urgisiți de Dumnezeu. De la Razgrad, două săptămâni ne-au purtat pe drumuri, numa-n spăngi și-n bătăi. Poposeam noaptea unde apucam, în vânt și-n ploaie; și câinii ăia de turci bulgărești ne jefuiau, ne lăsau goi. Pe urmă, am ajuns aici: din vreo opt sute, uite câți am rămas... Nu știu ce păcate om fi ispășind, da’ știu că Dumnezeu a fost rău și hain cu noi, până ne-a adus în starea dobitoacelor, de ne-am pierdut și mințile. Iaca eu, ăsta care mă vezi, gospodar cu stare în satul meu, am ajuns de mănânc mortăciuni pe câmp: ieri am găsit un cap de găină moartă și l-am ros, l-am mâncat cu fulgi cu tot...

Printre prusacii care conduceau lucrările, era și o echipă de bavareji. Rar am întâlnit așa oameni de treabă. Aveau suflet deschis și se purtau blând cu oamenii noștri, nu ca

prusacii, care nu le lăsau o clipă de răgaz la lucru, ci se răsteau la ei pe câmp de dimineața până seara:

— *Loos!... Loos!..*[1]

Cu bavarejii mă împrietenisem din prima zi; am obținut prin ei, de la-nceput, favoarea să dorm afară. Și starșul mă lăsa-n pace, că se temea de ei.

Dimineața aveau în bidoane infuzie de cafea, subțire și decolorată, dar fierbinte. Îmi ofereau din sacul lor soldățesc și câte o tartină mică, făcută din două felii subțiri de pâine cu grăsime de porc la mijloc, sleită. Și era bună la vremea aceea, măcar că altădată aș fi crezut cu neputință să pun în gură așa ceva.

Prietenii mei nu veniseră de mult în Bulgaria. Lucrau acum la instalarea unui pod, și pe cât erau de harnici la treabă, pe atât erau de veseli și copilăroși. Fuseseră mai înainte pe frontul rusesc, departe, în Prusia Orientală. Acum, când stăteam sub mal în timpul repaosului de la amiază și se-ntâmpla ca vreunul din ei s-ațipească, o glumă obișnuită de-a lor era să-i strige la ureche:

— *Hoch! Die Rüssen Kommen!*[2]

Și făceau mare haz când omul sărea speriat din somn și-și căuta arma, crezându-se încă în tranșeele de la Marea Baltică.

*

S-au pornit apoi zăpezi mari, cu ger și vifornița. În vagoane, unde oamenii se răriseră acum de tot, șuiera viscolul prin toate crăpăturile, amestecat cu pulbere de zăpadă.

Într-o duminică, a venit ordin ca toți cei rămași în viață să fie duși la o fabrică de zahăr din apropiere - ca să facă

---

[1] Cu sensul de: Dă-i drumul!

[2] Scoală! Vin rușii!

baie...

Cu răcnete, cu ciomege, i-au scos de dimineață caraulele de prin unghere, până și pe cei care nu se puteau ține deloc pe picioare.

Și sub cerul vânăt-cenușiu, pe câmpia spulberată de viscol, convoiul de spectre a-nceput a se târî prin zăpadă, mai înspăimântător decât orice *Pohod na Sibir.* Care cădea, acolo rămânea. Ciasovoii îl loveau cu cizmele, îl trăgeau de picioare și, la urmă, îl părăseau în omăt. Tot câmpul a fost presărat astfel cu oameni, pe care la întoarcere știam că-i vom găsi țepeni.

Câți au apucat s-ajungă la fabrică, s-au dezbrăcat de zdrențe într-o sală aproape înghețată, apoi au fost împinși cu sila de la spate într-o odaie largă, cu duș...

I-am zărit prin ușa întredeschisă. Stăteau zgribuliți pe lângă pereți - schelete descărnate, îmbrăcate în piele vânătă, morți sculați în picioare, trupurile hâde, înfiorătoare - strângându-se unii în alții să nu-i ajungă cumva vreo picătură de apă din stropitoarea cea mare atârnată în tavan.

Când au ieșit din „baie” erau și mai rebegiți decât înainte, dar tot așa de murdari.

*

Douăzeci de zi le-am rezistat, luptând cu suflet tare și putere supraomenească împotriva mizeriei sinistre a acestui lagăr, împotriva primejdiei în care mă aruncase nenorocul sau poate numai nechibzuința mea. La urmă, am căzut. M-am îmbolnăvit. Și credeam că totul s-a isprăvit.

Dar prietenii mei bavareji m-au dus la un doctor militar și-au stăruit, cu toată trecerea pe care o aveau germanii, să fiu trimis la spital.

XVII

Spitalul „Klon Evropa” instalat într-un hotel din centrul Sofiei - rămas numai pentru prizonieri după evacuarea ultimilor răniți bulgari - era un adevărat turn al lui Babel. Pe scări, pe coridoare și prin odăile largi ale celor patru etaje ale lui, s-amestecau în zumzet de stup vreo zece limbi europene, între care dominau, ca de obicei, dialectele slavone.

Tot acolo, la un loc cu prizonierii, viețuiau și câteva fete de serviciu numite *samarience,* rămase de pe vremea răniților bulgari, și altele mai curățele, cărora li se zicea *sestra,* având fiecare în grijă câte-un etaj.

Era o harababură. Cu vremea, mă deprinsesem să vorbesc curent un fel de *voiapük,* o amestecătură de sârbește, rusește și bulgărește, care trebuie să fi semănat grozav cu slavona veche a lui Metodiu și Chiril, presărată la întâmplare cu termeni grecești, cu cuvinte franțuzești, cu expresii fantastice pe care le inventam atunci, pe loc, ca să mă fac înțeles de vreun interlocutor englez, turc sau armean, care nu vroia să priceapă românește.

Am nimerit la început în pavilionul de jos, despărțit printr-un gang de corpul principal al clădirii, unde abia se găsise un pat pentru mine.

În trei zile am fost vindecat. Avusesem numai o gripă ușoară. Dar doctorul sârb, care știa din ce mizerie venisem, mi-a promis să mă mai îngăduie cel puțin încă o săptămână, în convalescență.

În vremea asta însă m-am împrietenit cu sestra Lulușeva - o femeie cu suflet ales, grecoaică de origine, care semăna a călugăriță - ș-am pus cu ea la cale un plan bine ticluit, ca să rămân în spital.

Se găsea printre bolnavii adunați acolo un grec din Kavala, anume Papangellos, om în vârstă, dar venizelist

înfocat - de meserie farmacist. Ne-am sfătuit într-o seară cu grecul să declare c-a fost medic de boli interne - parcă cine-l putea ști? - ș-am cerut printr-o petiție în franțuzește, adresată doctorului Ștefanov, medic-șef al spitalului, să i se dea pe seamă un etaj de bolnavi, avându-mă pe mine ajutor, ca secretar și interpret.

Cererea a fost aprobată întocmai. Și ni s-a dat pe seamă etajul al patrulea.

În noua mea calitate, m-am instalat într-o cameră mică, izolată la un capăt al etajului de sus, cu vedere largă peste acoperișuri.

*

Nici eu, nici grecul n-aveam habar de medicină. Ca să fac față împrejurărilor, împrumutam cărți de specialitate de la un student medicinist, Lobanof, și citeam toată noaptea. Studiam tot felul de boli pe dinafară și mi se părea că de toate sunt atins câte-un pic - gata să deviu ipohondru; iar când ajungeam în fața bolnavului, uitam tot ce învățasem și nu mai pricepeam nimic.

Aveam ajutoare vreo zece sanitari sârbi, pe care încet-încet i-am înlocuit cu români.

Când rămâneau paturi libere, coboram dimineața la primirea bolnavilor, aduși de prin lagărele din apropiere. Mă uitam la ei cu atenție și puneam întotdeauna ochii pe câte unul, care mi se părea mai chiulangiu. Numai așa era bun pentru etajul al patrulea.

Cu metoda asta, nici nu prea mureau așa mulți sub îngrijirea și competența noastră medicală, cum mureau la celelalte etaje. Ba chiar se-ntâmpla ca doctorii ceilalți, cu diplomă, să fie și puțin cam geloși din pricina asta.

Ca să puie diagnozele bolnavilor, îl aduceam pe furiș, în vremea prânzului, pe doctorul sârb de la pavilionul de jos, și notam pe hârtie tot ce-mi spunea. Rețetele le scria

grecul. La atâta lucru se pricepea și el. Încolo, nu era bun de nimic. Uita până și numele celor mai elementare boli, sau nu era în stare să le pronunțe corect, când venea doctorul Ștefanov în inspecție la etajul nostru. Trebuia atunci să stau pe lângă el, să-i suflu din spate, ca la școală - și tot degeaba.

— *Cacvo imă toi?* l-a întrebat odată medicul-șef, oprindu-se în dreptul unui bolnav adus de curând. Ce-are ăsta? Știam că omul are pleurezie. Cum grecul nu da semne să-și aducă aminte, măcar că făcusem cu el destulă repetiție, ca de obicei, m-am apropiat puțin și i-am șoptit încet, pe franțuzește: *pleurésie...*

— *Phlegmagi!* a răspuns el atunci, tare, sigur de sine.

Și bulgarul a rămas cam nedumerit, dar vădit impresionat de numele acelei boli misterioase, de care nu mai auzise până atunci.

Așa a trecut iarna, și aproape nici n-am simțit când a trecut. Mă duceam seara la pavilionul de jos, să stau de vorbă cu franțujii și cu câțiva prieteni bucureșteni - avocați, ofițeri, actori - care avuseseră norocul să fie primiți în spital, măcar că nu prea erau bolnavi. Ziua, scriam foile bolnavilor, citeam de zor medicină sau cărți franțuzești împrumutate de la doamna Aftalion - o româncă măritată la Sofia, femeie admirabilă și curajoasă, care se expunea la multe neplăceri din partea bulgarilor ca să ne aducă în fiecare săptămână țigări, cărți de literatură și alte lucruri necesare unor înstrăinați ca noi.

Pe sestra de la etajul meu o chema Raiana; era o fată onestă și lată-n șolduri, cu care trăiam în raporturi de strictă camaraderie.

În schimb, venea câteodată pe la miezul nopții în odaia mea o samariancă mică de la etajul de sus, și-mi cânta în surdină, ca să n-o aud decât eu, câte un cântec bulgăresc de dragoste, primitiv și simplu, ca și dragostea însăși. O chema Stefanca și era blondă; purta un fiong albastru în

păr și umbla totdeauna cu picioarele goale în pantofi.

Ceilalți s-aranjau și ei cum puteau. Bulgarii erau geloși (mai cu seamă din patriotism) și pedepseau cu alungarea din spital orice abatere de la moralitate, când puteau s-o surprindă; sestrele erau însă mai îngăduitoare.

Ca să-i împace și pe ei, era una pe la etajul al doilea, femeie cam trecută, dar veselă și robustă, care trăia cu patru ciasovoi în același timp. Și se simțea fericită cum nu se mai poate că toată ziua cânta de voie bună și făcea treabă cât șapte.

Dar tot prizonierii aveau mai multă trecere, că erau mai puțin din topor și, fiind de toate națiile și soiurile, aveau de unde alege: franțuz, român, rus...

Ba ne-am trezit într-o dimineață în curtea spitalului și cu un harap. Era un negru din Congo, prins pe frontul de la Salonic - o dihanie mică și buzată.

Apariția lui a făcut senzație. Toate sestrele și samariencele au alergat să-l vază, l-au înconjurat numaidecât cu exclamații, cu râsete, cu glume. Speriat de atâta larmă, harapul s-a lipit de zid în bătaia soarelui, zgribulit și zbârlit ca un pui de mâță neagră. Apoi cu încetul s-a mai domesticit, a început a privi mai îndrăzneț la cercul de femei din juru-i și, pe fața lui de catran, dinții albi i-au sclipit într-un zâmbet până la urechi. Atunci sestrele l-au strâns mai de-aproape în ceata lor zgomotoasă. Una l-a tras de mânecă, alta i-a pus mâna pe păr. Făceau glume între ele, privindu-l ca pe-o minune; aveau curiozități indecente și-l pipăiau râzând, cu îndrăzneala femeilor când sunt multe la un loc, cu un singur bărbat. La urmă, l-au condus cu alai la etajul al treilea și până seara au făcut pelerinaj la patul lui, ca să-l mai vadă o dată.

Nu erau femei rele sestrele, dar se spionau una pe alta și, câteodată, se pârau - din gelozie.

Era mai cu seamă una, Cantargieva, cea de la etajul cu

harapul, de răul căreia nu putea nimeni să trăiască. Trecută de patruzeci de ani, cu fața veștedă, cu nasul drept și buzele subțiri, umbla pudrată tare și se îmbrăca cu oarecare cochetărie. Purtând totdeauna ciorapi *à jour* și pantofi strâmți de lac, se plimba după-amiezile prin curte sau invita câte-o prietenă în odaia ei, unde ceasuri întregi vântura toate evenimentele mărunte din spital și-și clevetea tovarășele. Toate o știau de frică, toate tremurau sub privirea ei ascuțită și rea.

Firește că nici ea nu era sfântă. Dar nimeni nu putea s-o prindă. Vicleană și ascunsă, cunoștea pe degete păcatele altora, dar lucrul ei știa să-l acopere. O rivală pârâtă de Cantargieva era curând prinsă asupra faptului și izgonită din spital. Astfel plecase, alungată cu rușine, Nevena cea pururi zâmbitoare și brună ca o creolă, și Paceva cea bălaie și timidă, cu ochii ei de culoare nesigură, din care luneca adesea o privire cam tulbure, pe când pe fața-i albă apărea și dispărea o roșață fără motiv... Și altele la fel.

Tot așa plecase într-o bună zi și Hiteva, amica starșului Ivan. Din pricina asta, o surdă dușmănie se iscase între Cantargieva și Ivan, șeful caraulelor de pază din spital, care acum îi purta sâmbetele.

Într-o seară stam târziu ca de obicei la fereastra mea. Aproape de miezul nopții, am zărit jos în curte pe Cantargieva, care era de serviciu în noaptea aceea. Mișcările ei cam ciudate mi-au atras atenția. Mersul încet, cu pază, se oprea ș-asculta... S-a apropiat în vârful picioarelor de odaia caraulelor și-a privit înăuntru, prin fereastra de deasupra ușii. Pe urmă a suit repede scările la etaj.

Curând în urma ei s-a ivit și starșul; fără cizme, cu capul gol, a străbătut curtea îngustă și-a dispărut pe aceeași scară, în urma Cantargievei.

N-a trecut mult, și-am auzit la etajul de sub mine larmă și șuierături. Câteva caraule au urcat în goană scările și-a

răsunat zvon de glasuri. Am coborât și eu, să văd cum stă lucrul.

De-a lungul coridorului de la al treilea bolnavii scoteau prin toate ușile capete somnoroase și-ntrebau în fel și fel de limbi: ce s-a întâmplat?

La odaia Cantargievei, ușa era dată de perete. Câteva sestre stăteau acolo și urmăreau, cu vie plăcere, scena dinăuntru; se înghesuiau să privească de la spatele lor și bolnavii, pe care caraulele îi alungau la paturi.

Cantargieva sta înfiptă, cu brațele încrucișate, cu spatele la fereastră.

— Unde e harapul? Ce-ai făcut cu harapul? o întreba starșul, după ce scotocise desigur prin toate ungherele.

— *Târsite!* a răspuns ea, înțepat.

Și starșul a-nceput să caute iar; pe sub pat, pe după perdele, deasupra sobei, ba chiar și în sobă…

— L-am văzut cu ochii mei când a intrat, a zis starșul cu ciudă. Și s-a apropiat iar de pat. Îi venise o idee: să ridice salteaua…

Atunci un hohot de râs a răsunat în toată odaia.

Îl descoperise.

Harapul era acolo, mic și negru, strivit între două saltele, ca o stafidă.

XVIII

Întâmplări banale, zile lungi de monotonie, ca-ntr-o închisoare...

Ce departe mă simțeam acum de viața plină și liberă de pe Pirin-Planina!

Ca un ecou târziu al zilelor de-atunci mi-a venit într-o dimineață la spital unul dintre tovarășii pe care i-am lăsat

acolo. Fugise, trecuse din lagăr în lagăr și, după multe peripeții, a ajuns la Sofia.

Am stat la căpătâiul lui și mi-a povestit ce s-a mai întâmplat cu ei pe Pirin, de la plecarea mea.

Stan Boldișcu, cantonierul, i-a părăsit și el într-o bună zi: fusese chemat pe front. Numai bulgarul cu aprovizionarea mai venea acum pe la ei, din când în când; îi chema devale, c-un chiot lung și le lăsa câțiva pumni de mălai sau câțiva pesmeți. Și cum nu știa deloc românește, nu le putea da nici o veste de prin lume, ci se uita doar la ei înciudat, cu ochii lui mici ca doi solzi de pește sub sprâncene groase de cânepă, și părea întotdeauna grăbit.

Pustiiți acolo, deasupra pădurilor, numai cu cei doi turci, care stăteau neclintit la postul lor, oamenii noștri pierduseră de la o vreme rostul calendarului, socoteala zilelor și sărbătorilor. Toporașii începuseră a-nflori în umbra tufelor; fagii mărunți din vale așteptau parcă pe sfântul Gheorghe să le plesnească mugurii cu biciul lui cel sfânt: fluturași verzui se lăsau pe bumbii de aur ai păpădiilor tinere, pe floarea-paștelui mică și albă, ca un fulg întârziat de ninsoare. Amăgiți de aceste arătări timpurii ale primăverii, oamenii se credeau în preajma Paștilor și se temeau să nu treacă Învierea Domnului, fără să le dea nimeni de veste.

Mai amărât din această pricină decât toți era unul, Toader Căpuzaru, care ținea morțiș să prăznuiască sărbătorile după datină.

— Măi fraților, ce ne facem noi? Iaca, trece Paștele și noi habar n-avem... S-a mai pomenit una ca asta?

Într-o dimineață, dulce luminată de soare și plină de ciripitul cintezelor, Căpuzaru, ieșind din bordeiul lui, le-a zis:

— Să știți că azi e Duminica Floriilor. Mi s-a făcut mie așa, un semn... Am visat as’ noapte că culegeam mâțișori de răchită pe malul râului, cu popa Ion. Țineți minte că-i

așa cum vă spui - Paștele pică de azi într-o săptămână. O să fac rost de ouă, să ciocnim și noi, ca toți creștinii...

O săptămână-ntreagă s-a pregătit; se-ntorcea în fiecare seară trudit și zgâriat, cu ouă sălbatice-n căciulă. Ouă pestrițe de hultan, mai-mai cât cele de găină, ouă de cocoșar și sturz, de gaiță și de sfrancioc, galbene cu picățele ruginii, oușoare de mierlă, verzui la coajă ca cele de rață - și altele mari ca de bibilică, pe care zicea că le găsise sub rădăcini, în cuibare de frunze veștede. Dar n-aveau cu ce să le vopsească. Și fiindcă era păcat să le lase albe de Paști, le-au fiert în niște scoarță de copac; și din zeama aceea amară, ouăle au ieșit mai mult cernite, la fel cu sufletul lor necăjit.

Sâmbătă s-au gătit toți și s-au oglindit în apa pârăului. Dintr-un pâlc de brazi tineri, Năiță grănicerul a cărat în spate câteva croșnii de ramuri verzi, cu care și-au împodobit intrarea la bordeie.

S-au adunat apoi toți în jurul unui foc mare, să vegheze în noaptea Învierii. Se uitau în tăcere la para focului, cu brațele împreunate peste genunchi, cu ochii împăinjiniți de amintiri.

— Măi fraților, dac-o fi să mor prin pustietățile astea, v-aș ruga doar atâta, să mă îngropați cu fața spre Argeș..., a zis Căpuzaru.

S-a ridicat apoi și s-a uitat iar, prin întuneric, spre satul depărtat din vale; dar nici o luminiță nu se zărea într-acolo.

De la o vreme focul a adormit sub spuză - și, după semnele cerului, părea să fie miezul nopții. Căpuzaru a aprins o țandără de bora și, ridicând-o deasupra capului, a strigat:

— Hristos a-nviat, fraților!

Atunci și-au aprins toți de la el lumânările de brad și i-au răspuns:

— Adevărat a-nviat!

Și pe când turcii își sticleau spre ei ochii din umbră,

nedumeriți, în tăcerea nopții, pe vârful muntelui străin, glasurile lor au răsunat înfiorate, cântând:

— *Hristos a înviat din morți, cu moartea pre moarte călcând...*

*

După zile însorite și nopți răcoroase, care le-aduceau din văi lătratul șacalilor, odată, pe la amiază, un convoi lung de cară cu provizii a trecut de la Nevrocopol spre front, pe drumul de sub coastă.

Cărăușii fluierau pe lângă boi, aruncând priviri piezișe spre dâmbul înalt, de unde cu mult interes îi priveau ai noștri.

— Măi, care din voi știe românește? a întrebat Căpuzaru, înfipt în vârful dâmbului.

Un bulgar bătrân i-a răspuns:

— Eu știi românește. Ce vrei?

— Hristos a înviat! i-a strigat Căpuzaru, de încercare.

Bulgarul l-a privit cu luare-aminte; și-a îndesat apoi șapca pe ochi, a scuipat într-o parte și-a zis:

— N-a înviat, mă românule. Cine ți-a spus ție c-a înviat? O să înviască el, peste vreo trei *sedmițe*[1]...

XIX

De la fereastra mea care domina toate casele dimprejur, contemplam în lungi după-amiezi de vară priveliștea sutelor de ogeacuri îndreptate spre cer.

Era cald și liniște. Peste acoperișurile de tablă roșie, tremura-n lumină apa morților. Ceasuri întregi stam acolo,

[1] Săptămâni.

singur, deasupra orașului, cu o carte deschisă pe genunchi; și prin sufletul meu, altădată vibrând de viață, se perindau acum numai amintiri șterse, imagini fără contur, asemeni norilor subțiri care se topeau în cupa de azur a cerului, lăsând în trecere peste oraș umbra lor diafană.

Într-un rând, am zărit peste acoperișuri, în cadrul unei ferestre deschise, o siluetă gingașă de fată. Cu bustul înclinat într-o mișcare plină de grație, se ținea cu o mână de marginea de sus a ferestrei și părea că se uită undeva, departe; mâneca largă a bluzei de vară lunecând în jos, îi dezvelea brațul până la umăr.

Nu-i puteam distinge fața. Dar după mișcări și după culoarea închisă a părului, o presimțeam delicată și brună.

Multă vreme am rămas cu ochii la această apariție de departe; și, după ce s-a retras în umbra odăii, ochii mei o vedeau încă, tot acolo, înclinată în pervazul ferestrei înalte.

Zilele următoare, străina s-a arătat iar, în același loc, ținând deasupra capului brațul gol, care se zărea alb pe fondul de umbră, ca o pată ușoară de lumină.

Fata nu mă vedea.

Dar în monotonia acelor ceasuri de după-amiază, apariția aceasta era pentru mine o distracție aleasă și fină. Când orașul adormea toropit de căldură, așteptam cu nerăbdare să învie cadrul pustiu al ferestrei; și când silueta ei se ivea dintr-o dată acolo, o salutam cu o exclamație mută, ca pe o primadonă.

Într-o zi, simțind că privește mai stăruitor spre punctul în care mă aflam, am fluturat o batistă. Fata a dispărut repede, s-a întors cu un binoclu și s-a uitat îndelung la fereastra mea; s-a tras apoi puțin în umbra odăii și mi-a răspuns de-acolo la fel, cu batista.

Așa am făcut cunoștință. Și la atâta s-a mărginit în prima zi corespondența noastră aeriană.

A știut ea oare de la început că sunt prizonier de război și, cu bunătatea femeii de orice rasă, a vrut numai să-mi

ofere un prilej trecător de uitare? Poate că fata era romantică și murea de urât ca și mine.

Am încercat apoi să ne înțelegem de departe, prin semne. Ceea ce voiam noi să ne spunem era un lucru foarte simplu, în fond - și nu-i de mirare c-am izbutit să ni-l împărtășim chiar de a treia zi. Câte nu se pot spune prin gesturi și prin semne! În câteva zile am trecut prin toată gama de nuanțe a începutului „bonjour", până la gestul neașteptat al mâinii care s-apropie de buze, ca să trimită de departe fiorul unui sărut.

Eu unul mă mulțumeam și cu atâta, ce era să fac? Se vede însă că fetele sunt mai curioase. Prietena mea dorea să ieșim cu orice preț din vagul gesturilor care exprimă numai sentimentele generale, să precizăm. În curând a descoperit un nou mijloc de telegrafie fără fir: a tăiat litere mari de hârtie și mi le-a arătat, una câte una. La rândul meu, am stricat o mulțime de formulare imprimate de-ale spitalului, pe care era scris cu slove chirilice: *Lista za hranata*[1] sau cam așa ceva - ca să alcătuiesc un alfabet.

Dar prea eram departe unul de altul, literele nu se vedeau lămurit. Și pe când eu îi telegrafiam în franțuzește, se vede că ea îmi răspundea pe bulgărește... Era cu neputință să ne înțelegem în două limbi așa de diferite. Descurajați, am rămas amândoi cu brațele-n jos. Și de-atunci am început să ne transmitem numai prin telepatie ceea ce nu se putea preciza prin gesturi.

La ceasul știut, s-arăta zilnic în lumină ca o floare discret colorată, peste acoperișuri monocrome, printre ogeacuri pustii. Gândurile noastre se încrucișau în văzduh. Nimeni nu era între noi să ne vadă, și noi nu vedeam pe nimeni: aveam atunci iluzia că sunt singur cu ea sub cerul larg și palid, în liniștea suavă care învăluie orice altitudine.

Ajunsă la un punct mort, însă, prietenia noastră aeriană,

---

[1] Lista de bucate (*bulg.*)

pe care împrejurările o păstrau în limita celui mai curat platonism, putea să devie de la o vreme obișnuită, fadă, ca tot ce se repetă fără schimbare.

*

Deschisesem într-o seară târzie fereastra și mă uitam, cu gândul dus departe, la o steluță din Carul mare.

Dinspre Balcani se ridicau nouri negri. O învăluire scurtă de vânt a trecut pe deasupra caselor, în goană. Ca să mă pot bucura în voie de spectacolul furtunii care s-apropia, am stins lumina și m-am așezat pe marginea ferestrei, cu picioarele în afară, deasupra abisului.

Fără voie, ochii mi s-au îndepărtat spre geamul cunoscut.

Bulgarca mea era acolo. Stinsese lumina și mă vedea și ea, fără îndoială: un fulger viu și îngemănat ne-a descoperit pe unul altuia, de două ori în aceeași clipă.

Fata era goală...

Am crezut întâi c-a fost numai o părere; dar ochii mei orbiți acum de întuneric, păstrau încă imaginea trupului ei, alb, ridicat în cadrul ferestrei.

Într-o fâlfâire de fulger am zărit-o iar, goală, nemișcată, în lumina crudă. A fost o clipă numai: noaptea a învăluit-o brusc. Și când întunericul s-a sfâșiat din nou, viziunea pierise. Am zărit numai geamul închis, care a scânteiat scurt în lumina fulgerului.

Îmi dăruise tot ce putea dărui de departe o fată unui prizonier de război, într-o caldă și zbuciumată noapte de vară.

XX

E în toiul iernii.

Pe câmpia albă, trenul aleargă cu mine spre miazănoapte, spre Dunăre...

Un mare prieten din țară, rămas în teritoriul ocupat, aflând că mă găsesc într-un spital din Sofia, a intervenit la comandamentul bulgar din București cu rugămintea să fiu adus acolo.

Trenul fiind înțesat de soldați, stau afară pe platforma vagonului, înghețat până-n oase; viscolul îmi zvârle din goană cioburi de sticlă-n obraz. Stancio, soldatul care mă escortează până la Rusciuk, și-a împreunat brațele peste pușcă și nu mai scoate o vorbă. Viscolul învălmășit îi anină și lui pulbere de zăpadă pe gene. La mustăți a făcut brumă.

De la o vreme, ciasovoiul începe să dea semne de nerăbdare:

— O să trecem pe lângă satul meu...

— În care parte vine?

Cu mănușa lui cafenie și mare ca o labă de urs, Stancio a apucat bara verticală de fier și s-a aplecat în afară, să-mi arate. S-a întors apoi spre mine și, în zgomotul roților, mi-a strigat iar pe bulgărește:

— Mâine e Anul nou. Vrei să rămânem la noapte în satul meu?

Știam că e însurat de curând și că trebuie să-i fie dor tare de nevastă. Dar avea poruncă să mă ducă de-a dreptul.

— Și dacă ni se întâmplă vreun bucluc?

Fără să-mi răspundă, soldatul a scos din mâneca mantalei o hârtie verde și s-a uitat la ea; pe urmă, a împăturit-o ș-a pus-o la loc.

Trenul își domolise goana la o pantă.

— *Haida!* m-a îndemnat Stancio.

— Să sărim?

— Da.

M-am coborât pe scara vagonului ș-am stat puțin la-ndoială.

— Ce-au să zică cei din tren când ne-or vedea sărind?

— Or să creadă c-ai vrut să fugi și eu am sărit să te prind. *Haida!* mi-a zis el iar, împingându-mă ușor de la spate.

Am sărit.

În urma mea, Stancio s-a dus și el de-a tumba prin zăpadă, cu pușca aruncată cine știe unde.

Când ne-am ridicat, trenul se depărta repede, cu vuiet greu de fierărie. În singurătatea câmpului pustiu, liniștea desăvârșită a amurgului de iarnă ne-a învăluit brusc, în contrast cu huruitul neîntrerupt al roților, care-mi sunase în urechi pân-atunci.

Prin zăpadă, care se făcea acum tot mai albăstrie, am pornit de-a curmezișul peste câmp, spre capătul unei coline apropiate, de unde se ridicau șuvițe de fum în văzduhul vânăt.

După o jumătate de ceas, am intrat în sat. Era încă puțină lumină. Femei îmbrobodite ne întâmpinau cu priviri curioase, îi aruncau lui Stancio câte o întrebare, la care el răspundea totdeauna în doi peri. La crâșmă, oameni bătrâni și gospodine grăbite se înghesuiau să cumpere vin pentru praznicul cel mare de a doua zi.

Am făcut la stânga pe-o ulicioară.

— Mai e mult?

— *Tucă!* mi-a răspuns Stancio, împingând cu umărul o portiță într-un gard de nuiele. Am văzut în fundul ogrăzii o casă cu streșini joase, încărcate de zăpadă. Era lumină la fereastră.

Un câine a hămăit de câteva ori și ușa s-a deschis: în privazul ei luminat s-a ivit o femeie tânără și, la spatele ei, un moșneag.

— Stancio! a strigat femeia, c-o tresărire de nemăsurată bucurie.

Bătrânul, încă zdravăn, dar cu părul și sprâncenele albe, căzute pe ochi, îi punea feciorului felurite întrebări. Femeia, voinică și durdulie, îl ajuta să se dezbrace, se învârtea în jurul lui, fără să zică o vorbă; îl mânca din ochi și toată fața îi râdea de fericire.

La urmă, dediu Manole, bătrânul, s-a întors spre mine:

— Român?

— Da.

— Vino lângă foc, să te încălzești.

O lampă atârnată în perete lumina odaia, destul de încăpătoare, lipită pe jos cu lut. Ferestrele mici erau îmbrobodite de ger. În colțul dinspre ușă, un pat larg și înalt, aproape de tavan, sprijinit ca un mic pătul pe un fel de grinzi vârâte în pereți, era susținut la margine de un stâlp rotund, de lemn lustruit; ca să te urci în el, de pe scaun, trebuia să faci gimnastică. Lângă peretele din fund, era un pat obișnuit de scândură, acoperit cu rogojină; și sub fereastră încă unul cu pernă și velință vărgată.

Am stat pe un scăunel lângă cuptor și m-am încălzit; Stancio și-a rânduit mantaua, pușca și baioneta într-un ungher, unde a șoptit ceva tainic cu nevastă-sa. Pe urmă, dediu Manole a luat un clondir mare subțioară, să cumpere vin. I-am dat și din partea mea câțiva lei, pe care bătrânul i-a primit fără o vorbă și i-a numărat în palmă, cu gravitate.

Și Petcana a început să pregătească masa. Cu fața rumenă și puțin asudată, cu ochi plini de zâmbet, dolofană și pietroasă, gospodina călca îndesat de duduia pământul sub ea. La mine nu se uita niciodată de-a dreptul pe sub sprâncenele-i îmbinate, și nici nu-mi vorbea. A pregătit din zece ouă, într-o tigaie mare, un scrob cu unt, în care a sfărâmat vreo cincisprezece ardei mici roșii. Când s-a întors dediu Manole cu vinul, femeia a scos dintr-o firidă un șip cu vișinată și ne-a oferit la câteșitrei câte o jumătate

de ceașcă; dar după privirea șireată și caldă cu care l-a învăluit pe bărbatu-său, am înțeles că l-a părtinit.

Ne-am așezat apoi pe scăunele cu trei picioare în jurul unei mesuțe rotunde, în mijlocul odăii, cu câte o felie mare de pâine în dreptul fiecăruia.

Dar scrobul era prea ardeiat. Parcă luam foc în gură. După două linguri, am cerut apă.

— Nu-i place, că n-are *caciamac* (mămăligă)! a zâmbit femeia, fără să mă privească. Era o înțepătură ușoară la adresa românului, o glumă pe care gospodina mi-o arunca, de ciudă că nu-mi place scrobul ei.

Am închinat câte un pahar de vin, apoi nevasta a scos din cuptor o tavă mare cu plăcintă și-a pus-o în mijlocul mesei; fiindcă n-aveam farfurii, nici cuțite, am așteptat să văd cum se mănâncă. Era simplu: fiecare rupea din dreptul lui, cu degetele, și ducea la gură. Asta era plăcinta tradițională de Anul nou - câteva foi groase de aluat, cu ceapă și bucăți de slănină între ele.

— Cum se cheamă asta pe bulgărește? am întrebat.

— Asta se cheamă *banița,* mi-a răspuns bătrânul, ștergându-se la gură. Asta mâncăm noi, bulgarii, la zile mari...

După câteva pahare de vin, lui dediu Manole a început să i se dezlege limba.

— Noi cu voi românii, n-avem nimic! a zis el deodată întorcându-se spre mine. Voi sunteți tot creștini ca noi; și, pe vremea când eram eu flăcău, ați venit cu rușii să ne scăpați din robie. Ș-apoi - adăugă el mai încet - la România merg mulți de-ai noștri și se întorc cu parale bune... că România e țară bogată...

Îmi vorbea pe bulgărește. Înțelegeam tot ce spune, dar de răspuns îmi venea mai greu.

— Noi cu turcii avem ce-avem! urmă bătrânul, înviorat. Acum suntem tovarăși, ca mâța cu câinele - dar altădată... Venea *efendi* turcul călare și trăgea la casa omului, fie

ziuă, fie noapte. Și bulgarul îi ținea calul de căpăstru la poartă, și turcul intra în casă, la nevastă... Și pe urmă cerea lapte dulce - da’ nu se ridica să-l bea, ci poruncea bulgarului să-i ducă laptele la gură, cu lingura, ca la copil...

Băiatul asculta nepăsător, culegând în tăcere cele din urmă firimituri de *banița* de pe fundul tăvii.

Masa se sfârșise.

Băutură mai rămăsese însă din belșug și moșneagul avea gust de vorbă: a început să-mi lămurească o încâlcită problemă de politică balcanică, mi-a pomenit de *trinaisi godina* - de greci, de sârbi și de toate necazurile pe care „trădarea” acestor vecini vicleni le-a adus pe capul Bulgariei...

Dar lui Stancio nu-i ardea de discuție. Și Petcana nu mai avea răbdare. Cu ochii strălucitori, cu obrajii îmbujorați de vin, femeia se ridica des, se învârtea prin casă, se uita pe furiș la bărbat-său.

În cele din urmă bătrânul s-a ridicat cu greutate, ne-a zis:

— Lecă noș![1] - și s-a lăsat pe patul din fund, să doarmă.

Stancio s-a urcat și el în patul cel nalt; Petcana a strâns masa cât ai bate-n palme și mi-a făcut semn să mă culc pe patul de sub fereastră, unde m-am lăsat îmbrăcat, cu capul pe-o pernă tare.

Apoi femeia și-a desfăcut cu-o singură mișcare brâul, a suflat în lampă și s-a aburcat la cucurigu, lângă bărbat-său.

Multă vreme n-am putut s-adorm.

Cu fața la perete ascultam sforăitul bătrânului și viscolul de-afară, care sufla din când în când cu glas de pustiire, pe lângă ferestre. De undeva, din întuneric, o portiță deschisă ori o șindrilă clătinată de vânt gemea încet și jalnic, la răstimpuri rare. Și mă gândeam la întâmplarea neașteptată

---

[1] Noapte bună! (*bulg.*)

care m-a adus, în noaptea Anului nou, în casa asta de bulgar. Dacă nu săream din tren, aș fi fost acum departe - poate aș fi ajuns în țară... Dar nu-mi părea rău. Mulțumită mie, două sărmane ființe omenești, în vălmășagul aprig al marelui război, aruncate acum laolaltă sub acest acoperiș, izbuteau să fure vieții, pe apucate, partea lor de fericire umilă.

A doua zi ne-am sculat cu noaptea în cap ș-am pornit spre gara cea mai apropiată, s-aținem calea trenului.

XXI

Seara pe la zece, am ajuns la Rusciuk.

Am așteptat în odaia corpului de gardă, la un ștab bulgăresc, între soldați somnoroși și-n fum acru de tutun, până ce-a venit să mă găsească un gradat, care mi-a făcut percheziție și mi-a confiscat toate hârtiile și scrisorile de prin buzunare.

Aveam noroc: în aceeași seară pleca spre București un curier bulgar. În tovărășia lui, am coborât după vrun ceas la malul Dunării.

Prin noaptea de păcură, am zărit în sfârșit apa de lângă care plecasem cu atâta vreme în urmă; i-am auzit, cu bătaie de inimă, clipotul undelor la țărm - și i-am cunoscut glasul...

Datorită fie norocului, fie metalului din care eram făcut - scăpasem cu viață din toate...

Peste apă, prin bezna nopții fără stele, cu cer acoperit, nu se vedea dincolo nimic. Doar mai jos, spre malul dimpotrivă, clipeau luminițe risipite în întuneric, departe...

Și s-auzeau câinii-n Giurgiu.

MINUNILE SFÂNTULUI SISOE

„Nu există paradis, dar trebuie să facem așa ca să merităm să existe unul.”

Jules Renard

I. ÎN RAI

Abia trezit din somn în coliba lui prizărită la marginea dinspre răsărit a raiului, sfântul Sisoe făcătorul-de-minuni înălță pe glasul al șaptelea, cu un ochi închis și cu celalt deschis numai pe jumătate, o cântare de laudă împăratului ceresc, stăpânul celor văzute și celor nevăzute. Ieși apoi în prag, să se spele pe ochi la soare cu apă rece dintr-o bărdacă de lemn mirositor, pufnind și împroșcând în juru-i stropi de diamante. După ce isprăvi și această treabă cu bine, îmbrăcă anteriul lui de șiac cafeniu, mai scurt ceva la spate decât dinainte, își luă de după ușă toiagul lustruit de vreme și porni să facă o plimbare de dimineață, ca de obicei, pe aleea cea mare.

Coruri de binecredincioși s-auzeau din toate părțile raiului, despletind psalmi și osanale în strălucirea trandafirie a dimineții.

Unul răsuna aproape, de după buchetele de aluni din față: *„Bine ești cuvântat, Doa-a-mne, învață-ne pre noi îndreptările ta-a-a-le...”* Altul îl îngâna mai de departe, dintr-un pâlc de răchiți înflorite: *„Slavă ție, Dumnezeul nostru, slavă ți-i-e...”* Iar al treilea le răspundea de cine știe unde, cu un ton mai ridicat: *„...oa-a-mne... a-a-a-le...”*

Astfel grădina raiului răsuna în toate zilele de cântări bisericești din zori și până noaptea, de ți-era mai mare dragul. Și pretutindeni văzduhul mirosea cucernic numai a smirnă ș-a tămâie, de-ți venea amețeală; ba te-ar fi apucat de la o vreme chiar durerea de cap, dacă în rai ar fi cu putință asemenea răutăți.

Dar în grădina cea sfântă a raiului nu se pomenește boală ori durere, căci acolo nu se cunoaște moarte. Traiul

celor preafericiți curge pururea lin, sub albăstrimea cerului fără prihană, un cer fără nouri, din care nu fulgeră niciodată. Pe catifeaua verde a covoarelor de iarbă tunsă și pe cărările presărate cu nisip de aur nu sunt hopuri și mușuroaie de care să te împiedici la plimbare, nici gropi neastupate, în care ar putea să dea binecredincioșii, din nebăgare de seamă. Acolo șarpele nu are venin, ardeiul nu ustură și ghimpii trandafirilor sunt bonți. Toate stau în preajma omului smerite și se poartă cu blândețe, toate sunt dulci la gust și netede la pipăit.

Lăsându-și chilia în paza Domnului, pe deal, sfântul Sisoe coborî la început o potecă îngustă, printre mesteceni evlavioși cu tulpini drepte și albe, ca niște lumânări de botez înfipte în fumul destrămat al frunzișului; străbătu apoi de-a curmeziș prin iarba stropită de agheazma dimineții, o sfântă poiană încununată jur împrejur de trandafiri galbeni, care miroseau de departe a busuioc. Pe aici, soarele abia acum începea să răsară. Cicori și aglice cuvioase își întorceau spre el cruciulițele de smalț. Și macii luminați numai dintr-o parte înălțau deasupra șiraguri de candele roșii, arzând neclintit cu feștila micșorată pe dinlăuntru.

Sisoe trecu apoi, în pas agale, de-a lungul unei cărări deschise între două rânduri de pini întunecați, cu vârfurile poleite de soare. Acolo sus, în bătaia razelor, străluceau pe liane Florile-raiului, necunoscute pe acest pământ. Unele, portocalii și lungi, înălțau spre cer limbi ușoare de flăcări, închipuind în aer icoana vie a sfântului Duh; altele albastre și mari, abia aninate de crengi, își legănau cu gura-n jos clopotele de azur, gata să sune pentru îngerii văzduhului chemarea la liturghie.

Când apucă la dreapta, pe aleea cea mare, Sisoe văzu venind spre el un convoi lung de binecredincioși. Rânduiți patru câte patru, înaintau domol, cu făclii aprinse în mână, cântând cât îi ținea gura psalmii proorocului David. Un sfânt

de cei mari, cu picioarele goale în sandale de argint și cu cerc de lumină în jurul capului, mergea în fruntea lor bătând tactul din toiag.

— Blagoslovește, sfinte părinte! îl întâmpină de departe Sisoe, cu voie bună.

Dar celalt nici nu-și întoarse capul măcar.

— De dimineață ai pornit la treabă..., îi strigă iar Sisoe, cercând să intre-n vorbă.

Dar sfântul cel mare tot nu catadicsi a-i da răspuns, ci se încruntă doar la el și-i făcu semn, din treacăt, să nu-l tulbure cu vorbe în deșert.

Sisoe se feri atunci mai la o parte din calea convoiului și rămase acolo, cu bărbia sprijinită-n toiag și cu picioarele desfăcute tare-n lături, ca să privească de-aproape binecredincioșii în tăcere.

Erau de toată mâna. Și mai slabi, și mai grași, cum se-ntâmplă. Toți umblau îmbrăcați la fel, în cămășoaie albe de in, lungi până la călcâie și strânse bine-n baieră la gât. Și fiind rași peste tot la obraz și cu capetele tunse chilug, de pe nimica nu se mai putea cunoaște, pe dinafară, care-i bărbat și care femeie.

Ușurați cu totul de cele pământești, cei din fruntea convoiului călcau lin și spășit, de părea că poartă fiecare o tavă cu colivă pe creștet. Mergeau cu privirile-n ceață și pășeau domol, ca o cireadă de momâi albe care-au înviat la soare. Moșneag ori tânăr, cine-l mai putea ști pe fiecare? Gheara vremii nu mai avea putere să zgârie chipurile lor poleite ca marmura, peste care suflarea de gheață a veșniciei trecuse prea de mult timp.

Alții, în urma acestora, mai de curând veniți de pe pământ, cu obrazul stafidit de postiri îndelungate și cu genunchii înțepeniți de mătănii, se îmbulzeau călcând de sus, ca-n străchini, gata să se poticnească la fiecare pas. Și cum treceau de-a valma pe lângă Sisoe, cu ochii-n jos de-atâta smerenie și umilință, se cunoștea cât de colo că n-a

fost cine știe ce de capul lor, pe pământ. Rar zăreai printre ei câte unul mai acătării, ce părea să fi fost om cu stare și cu greutate în zilele lui, măcar că se vedea acum ajuns cot la cot cu toți calicii. Unii dintr-înșii nu știau să cânte, dar zbierau și ei, mai tare decât ceilalți, ca să se-nvețe.

Convoiul era pe isprăvite și Sisoe se pregătea să-și caute de ale sale, când rămase deodată cu privirea ațintită, încruntând sprânceana. În urma tuturor, agățat de coada convoiului, venea depănând mărunt din picioare unul mai mic la trup și mai de nevoie decât toți. Acesta trebuie să fi fost numai de câteva ceasuri intrat în împărăția de sus, că părea grozav de străin. Își domolea uneori pasul și, lungind gâtul, se uita speriat în juru-i... Și iar începea să lucreze amarnic din picioare și să scâncească încet, cu obrazul încrețit de obidă, smârcâind din nas la tot pasul. Când ajunse în dreptul lui Sisoe și dădu fără veste cu ochii de el, începu să urle de spaimă. Iar Sisoe, ca să-i vâre și mai tare-n oase frica de cele dumnezeiești, se stropși la dânsul umflându-și obrajii, ba se și luă după el câțiva pași, cu toiagul ridicat.

După aceasta, Sisoe se întoarse liniștit și însemnă cu vârful toiagului în nisip numărul binecredincioșilor din convoi. Erau o sută nouăzeci și nouă de toți, fără a fi socotit la numărătoare și pe sfântul cel mare din fruntea lor. Aducându-și aminte de acela, Sisoe se posomorî puțin la obraz. S-aștepte el de-acum să-i mai ceară blagoslovenie...

„Parcă ce-i el mai mult decât un sfânt, ca mine și ca altul?”

Gândind astfel, Sisoe se uită înc-o dată, lung, în urma binecredincioșilor, care se depărtau acum amestecați în grămadă, cu spinările lor albe și rotunde, ca o turmă de oi ridicate-n picioare.

„Unii prea mult, alții nimica...” oftă el iar, plecându-și nasul în pământ.

Căci încă de la început, de când intrase în rai și văzuse cum stau lucrurile pe aici, Sisoe nu visa altceva decât să capete și el o ceată cât mai mică de binecredincioși, pe care să-i călăuzească, să-i învețe și să-i șmotrească de dimineața până seara, cum vedea el că fac sfinții cei mari cu preafericiții de sub oblăduirea lor. Dar Domnul-Dumnezeu, știindu-l pre el cam lipsit de învățătură și nu cu totul dezlegat de cele pământești, măcar că plin de râvnă duhovnicească și curat la cuget, nu prea se uita la gura lui. Și nici n-ar fi putut Cel milostiv să-i împlinească voia, fără a stârni tulburare și zâzanie între sfinții părinți; căci, după canoanele raiului, numai sfinții cei cunoscuți și slăviți de toată suflarea creștinească de pe pământ au dreptul să primească sub ascultare o ceată de binecredincioși. Bineînțeles că nici aceia nu-i iau așa, cu hapca, fără nici o socoteală, ci potrivit cu rangul și vrednicia fiecăruia. Astfel, unul din cei mari de tot poate să aibă sub oblăduirea lui și până la trei sute de suflete; pe când altul mai mic în grad, însemnat doar cu o cruciuliță neagră la călindar, primește și el, acolo, vreo zece-douăzeci de capete, ori numai cinci-șase bucăți - o nimica toată. Cât despre gloata cea mare a sfințișori lor de rând, pe care nici popa nu-i mai cunoaște, cine iar putea împăca pe toți? Jos, pe pământ, nimeni nu le are grija. Nimeni nu-i mai pomenește, ca și cum n-ar fi. Doar din an în Paște dacă-și mai aduce aminte de câte unul dintre ei vro babă amărâtă care, te miri din ce pricină, se-ntâmplă să aibă slăbiciune pentru dânsul. Așa fiind, acestora nu li se poate da nici un suflet de creștin pe mână. Și nu le rămâne alta de făcut, cât ți-i veșnicia de lungă, decât să se plimbe cu mâinile la spate de colo până colo prin sfântul rai, fără treabă, înălțând pe neașteptate, de după câte un tufiș, o cântare nouă de laudă, cu meșteșugite întorsături din gâtlej.

Convoiul pierise de mult la o cotitură, și Sisoe sta tot

acolo, căscând prelung și uitându-se la cer. Soarele se ridicase abia de-un stat de om deasupra copacilor. Până la ceasul când sună clopotul de la trapeza cea mare din mijlocul raiului, ca să adune sfinții și binecredincioșii la gustare, mai era încă destulă vreme.

Aducându-și aminte de mâncare, Sisoe simți îndată la rădăcina limbii gust de lapte dulce și de smochine coapte, hrana cea de toate zilele a fericiților dintru împărăția de sus.

„Parcă aș bea oleacă de apă...”, se gândi el, strâmbându-se puțin. Și n-apucă să-și isprăvească bine gândul, că-ndată țâșni dintre pietrele de la picioarele lui, gâlgâind, un izvor de apă curată ca lumina. Sisoe luă în pumni și sorbi o gură plină - dar nu înghiți decât jumătate; cealaltă jumătate o împroșcă în soare, cu buzele strânse, ca să facă curcubeu.

Astfel în rai orice dorință ori nevoie îți este împlinită, cât ai clipi din ochi. Atâta doar, că nimeni nu cutează acolo să dorească ce nu se cade, fiindcă Cel atoateștiutor veghează și cunoaște în orice clipă gândurile fiecăruia.

După ce își udă cerul gurii, fără nici o plăcere deosebită, căci abia apucase a-i fi sete, Sisoe nu știa ce să mai facă.

O viespe mare, de prin apropiere, veni numaidecât și i se lăsă cu încredere pe mână, ca să-i ție de urât. Era o viespe evlavioasă. Trăise pe pământ tot în preajma unei sfinte biserici și se sfârșise la urmă, leșinată de foame, pe o lespede din pronaos. Și-n scurta ei viață nu făcuse nimănui rău, măcar că îi dăduse și ei Dumnezeu ac și venin în coadă, ca să nu stea degeaba pe acest pământ.

Sisoe începu s-o necăjească cu arătătorul, ca să-l înțepe. Multă nădejde de împunsături nu prea trăgea el din partea unei viespi așa de bisericoase. Dar mai știi? Poate că până la urmă tot are să-și piardă răbdarea, să-i vâre barem vârful acului... Căci de atâta amar de vreme, de când abia mai ținea minte, pe Sisoe nu-l mai duruse nimic. Și ar fi vrut să mai simtă și el, măcar o dată, un pic de usturime

ori de durere, ca să se poată bucura la urmă, cu adevărat, că nu-l mai doare. De altfel, toți tovarășii lui întru neștirbita fericire umblau ahtiați după așa ceva:

— Rogu-mă sfinției-tale - se îmbiau ei unul pe altul când se-ntâlneau la câte un loc mai ferit - trage-mi un pumn în nas...

Dar puteau ei să tot încerce, că nu-i durea nici cât un bobârnac, măcar de și-ar fi cârnit nasurile din loc.

Văzând că viespea își ferește încoace și-ncolo pântecul inelat și n-are de gând să-l înțepe, Sisoe o înălță într-un vârf de deget și-o suflă, cu ciudă, să se ducă de unde a venit.

Sfinția-sa a pornit apoi încet mai departe, pe o alee umbrită ce se chema Drumul lui Adam.

În cedrii cei înalți de pe margini, îngerași de felurite mărimi, cu aripioare albe, se jucau zburând care-ncotro și ascunzându-se prin frunzișuri. Unii se legănau cuminți la soare, pe crengile din vârf; alții, mai zglobii, s-agățau de liane cu capul în jos și-și făceau vânt de la un copac la altul, ori s-alungau printre ramuri cu țipete fragede și ușoare. Iar când se întâlneau prin văzduh câte doi mai gâlcevitori, se-nvălmășeau grăbit, ciufulindu-și părul bălai, și veneau ghem până aproape de pământ. Acolo se despărțeau și zburau înapoi, în copac. Și-n urma lor rămânea plutind câte o pană albă, care cădea încet ca un fulg mare de omăt pe iarba întunecată.

Sisoe ar fi vrut să treacă pe acolo nebăgat în seamă. Stătu puțin la îndoială; să meargă mai departe, ori s-apuce pe alt drum?... Dar era prea târziu. Un îngeraș, care se pitise de tovarășii lui de joc între candelabrele unui castan înflorit, l-a zărit de-acolo, printre frunze. Și-i strigă de departe, cu glas de clopoțel:

— Săru’ mâna, sfinte Sisoe!

Se făcu liniște, o clipă. Toți îl căutară cu ochii... Apoi stolul întreg se năpusti asupra lui. Îl înconjurară, îl

năpădiră din toate părțile:
— Sisoe! Sisoe! Sisoe!
Și era o larmă de țipete și-o învălmășeală de aripi albe așa de cumplită, că bietul Sisoe nu-și mai vedea capul:
— Îndărăt, zvăpăiaților!... Ce tot aveți cu mine?
Dar ei începură s-arunce-n el cu flori, făcând horă-n jurul lui și petrecându-l cu alai:

Sisoe, Sisoe,
Văr cu tata Noe,
Floare de trifoi,
Fir de usturoi,
Ia-te după noi!

Sisoe se apăra cu cotul în dreptul obrazului de zburdălniciile lor; se răsucea-n loc și se lua după câte unul, dar nu-l putea prinde. Abia dacă a apucat să-i lipească unuia, cu piciorușe dolofane, lip! o palmă la spate, din fugă.
— Stați numai, că v-arăt eu vouă!... Îngeri sunteți voi, ori diavoli împelițați?
Un serafim care tocmai trecea-n zbor peste copaci, zărind forfota de jos, se lăsă pe pământ, să vază ce-i. Cu aripile încă desfăcute, făcu trei sărituri lungi pe vârful picioarelor, înainte de a se opri din iuțeala zborului. Și aripile de azur i se alipiră delicat de-a lungul spatelui, până deasupra coapselor de fildeș.
— Liniște! strigă el, bătând din palme. Plecați de-aici... Unul să nu mai văz!
La glasul serafimului, îngerii se risipiră într-o clipă, fâlfâind în toate părțile, ca un roi de fluturi mari.
— Nu se poate omul să mai treacă pe nicăieri de răul lor... vorbi Sisoe către serafim, scuturându-și florile de pe umeri și iarba din păr.
Și nu pornise bine mai departe, când o veveriță mică,

care pesemne prinsese la curaj din cele ce văzuse, se coborî iute dintr-un copac, se opri drept în mijlocul cărării în două labe și-i făcu, de departe, o reverență. Apoi se întoarse și-i mai făcu una de-a-ndaratele, cu codița pe spate.

Roșu de ciudă, Sisoe zvârli cu toiagul după ea:

— Scârnăvie!... Acuș te ridic de vârful cozii și te duc înaintea Celui preaînalt!

Și cum veverița pierise prea repede-n frunziș, lăsându-l încă fierbând de mânie, sfinția-sa luă martori copacii dimprejur pentru o îndrăzneală ca aceasta:

— Auzi d-ta!...

*

Aleea pe care apucase Sisoe dădea într-un luminiș rotund, cât o arie largă, bătătorită bine de pași pe la margini, măcar că locul nu părea tocmai potrivit pentru plimbare.

Acolo, drept în mijloc, sta un pom singuratic, prăpădit de bătrânețe. Un gard de sârmă cu ghimpi îl închidea de jur împrejur, ca să nu mai poată nimeni atinge cu piciorul, în veci de veci, iarba cea uscată de sub el, ce se vedea tăvălită strașnic în câteva locuri...

Acesta era mărul lui Adam, rămas aici de la începutul lumii.

O fi fost el pe vremuri mai arătos, poate. Acum era un biet copac strâmb și desfrunzit, ca vai de el. Dormea toată ziua. Când îl mișca o adiere de vânt, începea să geamă din încheieturi și să schiaune cu glas așa de pierit, că parcă se milogea de iertare. Alteori, fără pic de vânt, se trezea foșnind într-aiurea ca de pe altă lume, din cele două-trei smocuri de frunze câte-i mai rămăseseră pe poale; și parcă râdea singur atunci, aducându-și aminte de cele văzute, odată, sub crengile lui îngăduitoare...

În jurul trunchiului uscat se vedea încolăcit un șarpe. După înfățișare, nici ăsta nu părea a fi mai de ispravă. Era un șarpe lung și slab din cale-afară, ca un țâr. De bătrân ce era, îi căzuse toți dinții și-abia mai putea clipi din ochii lui mici, de găină bolnavă. De demult tare trebuie să fi rămas el înnodat acolo, ca o curea veche care ar ține scoarța pomului să nu-i lunece la vale. Își luaseră vrăbiile nărav să-l ciugulească cu de-amănuntul de două ori pe zi, în batjocură. Și el n-avea putere nici să mai sâsâie măcar, cum fac șerpii cei întregi la fire când îi zgândărești; ci doar își încrețea pielea din jurul nasului, puțin, ca să-și arate scârba. Iar dacă-i venea-n minte să-și strecoare printre buze limbuța neagră și despicată, ca să sperie dușmanul, rămânea de multe ori cu ea afară, atârnată într-o parte: nu mai știa din ce pricină a scos-o și uita s-o mai tragă înlăuntru.

De-o asemenea tovărășie, copacul s-ar fi lepădat bucuros. Se săturase până-n gât să tot simtă pe lângă sine o astfel de lighioană, neputincioasă și adormită. Și poate că șarpele s-ar fi dus bucuros să tânjească-n altă parte, că-i era și lui lehamite de când tot sta acolo. Dar ce puteau face? Soarta îi legase la un loc pe vecii vecilor, căci Domnul-Dumnezeu hotărâse, în nemărginita lui bunătate, să-i păstreze viitorimii pe amândoi, pentru aducere-aminte.

Mărul lui Adam nu mai dădea rod. Doar la zece ani o dată dacă mai făcea și el, acolo, câteva mere pipernicite și verzi, de-ți strângeau gura pungă de departe, numai cât te uitai la ele. Ceasuri întregi stăteau atunci sfinții părinți cu ochii la acele stârpituri pădurețe, și le lăsa gura apă, că erau doriți de acrituri. Dar nimeni nu cuteza să s-atingă de ele, fiind lucru cu primejdie; veninul lor, dulce-acru, își păstrase până astăzi virtutea de a-l împinge pe om în mare ispită... Odată, trecând pe aici niște binecredincioși, zice că unul dintre ei, mai lung de mână, ar fi îndrăznit s-apuce din treacăt, pe furiș, un măr căzut în iarbă. Și până să

prinză de veste sfântul din fruntea convoiului, până s-alerge la el, să-l scobească cu degetul în gură ca să-i scoată bucățica dintre dinți, acela a-nghițit-o nemestecată... Și nu i-a mai trebuit alt popă! S-a scuturat ca de friguri de vreo două ori, dup-aceea a-nceput a se uita galeș, pe sub sprâncene, în jurul lui... Pe urmă s-a pornit să fluiere un cântec de lume. Și dintr-o dată s-au trezit cu el zberând cât îl ținea gura:

Hai, leleță,-n deal la vie,
Să culegem razăchie...

și alte măscări de acest fel, cum nu se mai auzise niciodată în sfântul rai. Iar la sfârșit a fost apucat cu atâta furie, că nu mai știa nimeni ce să-i facă și cum să scape de el. Dădea buzna la tovarăși, adulmecând grabnic și pipăindu-l pe fiecare, încât unora le aducea mare tulburare în inimă, măcar că alții îl scuipau și-l îmbrânceau cât colo. Așa că la urmă a trebuit să-l scoată dintre ei și să-l lege cobză până i-a trece harțagul ca să nu-i molipsească și pe ceilalți cu vremea, ori s-apuce a-i vătăma cumva.

Și astfel, mult năduf a pătimit de pe urma lui sfântul care-l avea în pază...

„Așa i-a trebuit!” se gândi Sisoe, aducându-și aminte de această veche întâmplare. Când ai binecredincioși pe samă, va să fii cu ochii în patru, nu să-i lași de capul lor. Că ce știu ei, săracii?

Dacă nu le ai grija, îndată culeg de pe jos și bagă-n gură tot ce le cade la-ndemână...

Iaca, lui de pildă, nu i s-ar fi putut întâmpla una ca asta. Să fi avut el câțiva în grijă, i-ar fi ținut din scurt, nu așa. Nici să s-aplece cât de cât, ca să se scarpine la vrun picior, nu i-ar fi lăsat.

Le-ar fi făcut el însuși, la nevoie, slujba aceasta. Când ai puțini, merge... Dar asta-i, că sfinții cei mari nu vor să se

mulțumească cu puțin; ba câte unul mai lacom are atâta liotă de creștini pe cap, că nici să le dea apă de două ori pe zi nu mai prididește, necum să-l scarpine pe fiecare unde-l mănâncă...

II. LA UN ȚINTAR...

— Facem un țintar, frate Sisoe? răsună deodată, de la spatele lui, un glas cunoscut.

Sisoe se întoarse, tresărind, și dădu cu ochii de un sfânt lung și slab, care s-apropiase fără zgomot și se oprise la câțiva pași, în soare. Un anteriu prea scurt și cam ros de molii pe la poale îi îmbrăca trupul deșirat.

Acesta era sfântul Avacum, poreclit Habacuc, vestit în tot raiul ca jucător neobosit de țintar.

— Porumb ori fasole? întrebă el iar, uitându-se la Sisoe ațintit cu ochii lui verzi și mari, din care nu clipea niciodată.

— Porumb... răspunse Sisoe, fără putere de împotrivire.

Ca să nu-i dea timp să se răzgândească, celalt scoase îndată de sub anteriu o tablă lată de lemn, pe care se vedea zugrăvită cu crida[1] un țintar frumos, în patru colțuri, cam șters pe alocurea de frecătură. Puse tabla jos și-i turnă deasupra, din căușul palmei, cele două boabe de fasole și nouă de porumb, pe care le purta întotdeauna în buzunarul de la spate, pentru orice întâmplare. S-așezară apoi pe iarbă amândoi, față-n față, cu țintarul între ei; și după ce-i potriviră pe la colțuri și pe la răscruci fiecare la rândul său câte-o boabă, începură să mute.

Sisoe nu prea avea chef de jucat. Țintarul era pentru el un joc prea migălos, la care nu se pricepea tocmai bine și

[1] Cretă.

rămânea totdeauna bătut. Ca să nu se cheme la urmă că s-a dat prea lesne biruit, când venea rândul să mute se prefăcea mai întâi că se socoate adânc... Apuca apoi bobul de porumb între două degete și înainte de a-l așeza în alt loc, la întâmplare, îl stupea bine pe toate părțile, ca să se lipească. Pe urmă, trăgea cu coada ochiului la Habacuc, să vază ce zice.

— Bre-bre-bre... se minuna acesta, ca să-i dea curaj - strașnic le mai învârtești! Nimeni nu se poate pune cu sfinția-ta la acest joc. Atâta doar că-l joci prea rar...

Habacuc, în schimb, îl juca de câte ori avea cu cine. Ba-l juca și singur uneori, că mulți se cam fereau de el, fiind sfinția-sa un sfânt ciudat și nu tocmai bine văzut de cei mari. Când nu-și găsea tovarăș de joc, rătăcea ca o umbră pe cărările paradisului, cercetând, scormonind și amirosind prin toate cotloanele, ca să-și găsească ceva de lucru, pentru trecere de vreme. Odată a fost prins cărând țărână cu o tărăboanță, într-un loc mai ferit, unde-și pusese de gând să răsădească urzici. Și a fost aspru mustrat de sf. Petru, după cuviință, căci în rai nu-i îngăduit nimănui să muncească, acolo fiind veșnică sărbătoare. Afară de asta, cum fusese proroc în zilele lui, Habacuc știa să ghicească sfinților părinți în palmă. Și-i spunea fiecăruia, ca din carte, tot ce are să i se-ntâmple până într-o mie de ani de-acu-nainte: ba că are să-i cază un dinte din fund în acest răstimp - dar nu-i mare pagubă, că tot nu prea avea ce face cu el; ba că peste vreo trei sute de ani, poate și mai curând, va primi într-o dimineață o veste pentru niște vorbe rele de la unul scurt și roșcovan, care pe din față i s-arată prieten, iar pe din dos îl paște... Și altele de acest fel, câte-n lună și-n soare, de-i făcea pe toți să-l asculte cu gura căscată și să se-nfioare până la rădăcina părului de prorocirile lui.

— Ia! făcu el într-un rând, ridicând un deget.

De departe, de peste deal, s-auzeau pe undele vântului

glasuri dulci de femeie: și cântau, cântau, cântau mironosițele Domnului atât de fermecat că până și frunzele de pe copaci încremeniseră ascultând.

— Iaca și sfântul Pafnutie... zise într-un târziu Habacuc, privind într-o parte.

Sisoe, care tocmai ducea la gură un bob de porumb, privi și el într-acolo și rămase așa, cu mâna ridicată și cu buzele țuguiate...

Pafnutie avea trei binecredincioși sub oblăduirea lui: doi moșnegi ș-o babă. Nu era mare lucru - dar tot era ceva.

Se opri din trecere nu departe, lângă o tufă de liliac, și păru a sta în cumpănă o bucată de vreme. Își lăsă apoi binecredincioșii acolo, pe o piatră, și se îndreptă cu pas măsurat spre cei doi tovarăși de joc. Mergea încovoiat puțin înainte și cam hâit și-ntr-o parte de la mijloc în sus, ca o scoabă de lemn, purtând în mâna dreaptă o cârjă mai înaltă decât el, cu care s-ajuta la mers...

Neștiind ce gânduri are noul-venit, Habacuc acoperi țintarul cu poala anteriului, încet-încet, ca să nu bage de seamă. Căci Pafnutie era ceva mai mare în grad decât ei; avea și o aureolă mai lată, care i se vedea bine în jurul cheliei din creștet, ca marginile unei pălării fără fund, mai cu seamă când trecea din lumină în umbră. Aureola lui Sisoe abia se zărea, numai ca un abur subțire de argint, gata-gata să se topească de tot în văzduh. Iar a lui Habacuc, încalte nu se mai vedea deloc, decât poate la vreme de noapte...

— Da’ ce faceți, sfințiile-voastre, aici? vorbi Pafnutie cu duhul blândeții, oprindu-se la spatele lui Sisoe, în picioare.

Habacuc răspunse:

— Iaca stăteam și noi de vorbă... mai de una, mai de alta...

Pafnutie întinse atunci cârja peste umărul lui Sisoe și dezveli, cu grijă, țintarul.

— Al cui e rândul la mutat? întrebă iar sfinția-sa, dând la

iveală un dinte mare și strâmb, care-i împungea puțin buza de sus când ținea gura închisă.

Era rândul lui Sisoe.

— Fă-mi plăcerea și mută-l pe cel de colo, de la colț… rosti noul-venit, după oarecare gândire, arătând cu vârful cârjei un bob de porumb.

Sisoe îi făcu bucuros această plăcere. După care, Habacuc mișcă și el îndată, în cinstea musafirului, o boabă de fasole mai mare decât celelalte și cu picățele roșii.

— Așa. Ia mută-mi-l acuș p-ăsta de ici, de la răscruce, porunci blajin Pafnutie, lăsându-se pe vine la spatele lui Sisoe. Și nu-l mai îmbăla atâta, sfinția-ta, că doar n-are să prinză rădăcini acolo…

Sisoe șterse de poala anteriului bobul cu pricina, fără supărare, și-l puse la locul arătat. Dar se vedea bine că nu-i mai arde lui acum de jucat. Sta tot cu capul întors și se uita cu jind la cei trei binecredincioși ai lui Pafnutie. Când îi veni deci rândul să mute iar, Pafnutie întinse mâna și mută în locul lui, fără să-l mai întrebe.

Și astfel, încetul cu încetul, molipsindu-se și sfinția-sa de plăcerea jocului, îi luă locul lui Sisoe.

În vremea asta, cei trei binecredincioși stăteau la o parte pe piatră, unde-i lăsase sfântul lor, cu mâinile pe genunchi și cu ochii holbați în gol. Nici un gând nu se vedea pe chipurile lor încremenite: traiul cel bun, fără griji și fără nevoi, le tocise pesemne simțurile și le adormise mintea pe vecie.

Dar până s-ajungă în starea aceasta fericită, nu mai încape vorbă că trebuie să fi cunoscut și ei toate schimbările de toane prin care trec de obicei binecredincioșii, câți intră în împărăția de sus.

La început, toți umblă cu inima pierită de frică, săracii, când se văd picați deodată într-un loc așa de străin și sfânt ca acela. Văzând însă că nu le face nimeni nimica rău, ci

doar îi pune să cânte, își vin repede-n fire. Și cum li-i încă acru sufletul de câte-au tras pe pământ, când se-ndulcesc mai bine la lapte și la smochine, se pun pe trai și se miră ei singuri ce-a dat peste ei. Cine-ar putea crede că s-ar mai sătura vreodată de atâta dulceață?... Dar după vrun an ori doi, unii mai degrabă, alții mai târziu, cum e firea fiecăruia, încep să cadă mereu pe gânduri și li se lungesc ochii a drum... La masă, rămân cu lingura-n mână și se uită pe pereți, parcă s-ar lipsi de orice; iar când sunt duși la plimbare, aruncă priviri iscoditoare în toate părțile, ca și cum le-ar fi numai de-a scăpare. În curând, ba unul, ba altul încearcă să sară noaptea peste ziduri. Dar heruvimii de pază, rânduiți anume pentru treaba asta, îi prind în niște rețele mari de sfoară, întinse cu meșteșug în văzduh, și-i aduc îndărăt nevătămați. Și azi așa, mâine așa, până ce, văzând și ei că nu le merge, se potolesc încetul cu încetul, de-ajung la urmă să nu mai dorească și să nu mai aștepte nimic. Rar se-ntâmplă printre ei câte unul mai încăpățânat care, vrând să moară încalte de tot, nu numai pe jumătate, cum e mai rău, încearcă la sfârșit să se spânzure de ciudă. Pe acela unul, văzându-l Domnul-Dumnezeu că s-a săturat de bine până-n gât și că nu mai are ce-i face, îl sloboade pe pământ să se nască a doua oară și să treacă iar prin toate necazurile vieții pământești, ca să se-nvețe minte.

Binecredincioșii sfântului Pafnutie trăiau bine laolaltă. Cum nici unul nu cunoștea limba celorlalți doi, se îmboldeau numai cu cotul, ori, când erau în toane rele, își repezeau și câte-un genunchi în șale, pentru trecere de vreme.

Cel din mijloc, cel mai negricios, pe nume Ovanez, fusese în vremea lui - era mult tare de atunci - negustor de șaluri și de covoare într-un mic oraș din Capadochia. Calicise la vreme de bătrânețe. Se luase adică după gura unora, rătăciți pe-acolo de prin părțile Idumeii, care i-au

bătut capul să-și vânză averea și s-o împartă la săraci, ca d-alde ei, dacă vrea să găsească pe lumea cealaltă o viață veșnică. Și acum, iacă: ce-a căutat a găsit.

Al doilea, cel din dreapta, era un ungur papistaș, născut nu se știe unde, pe la Nagykörös ori pe la Törökszentmiklos, că-n condica raiului fusese trecut cam anapoda la intrare. Pișta Ferencz era numele său. Nimeni nu-i cunoștea povestea, limba ungurească fiind prea puțin vorbită în sfântul rai; și fiind o limbă și cam răstită, dacă încerca vreodată cineva să-l întrebe cum și pe unde a ajuns acolo, când îl vedea că se supără așa de tare dintr-atâta lucru, nu se mai încumeta a doua oară să intre-n vorbă cu el...

Iar al treilea binecredincios, care după înfățișare părea a fi femeie, fusese în zilele lui madamă menajeră la un popă pravoslavnic de prin părțile noastre, căruia îi murise de tânăr preuteasa, lăsându-l și cu copii mici. Zece ani l-a slujit cu credință femeia, fără nici o sâmbrie, ci doar așa, din râvnă mare pentru cele bisericești. Și i-a citit părintele, drept mulțumită, atâtea molitve în timpul vieții, i-a făcut atâtea parastase după moarte, pentru ușurarea păcatelor, că nu se putea până la urmă să nu fie primită și ea, săraca, în împărăția cea veșnică a luminii. Măndița Zodieru, văduva, era numele acestui binecredincios.

Și-acum stăteau acolo tustrei, în cămeșoaiele lor albe, din care numai capul ieșea la iveală, rotund și otova ca o tărtărcuță.

Într-un târziu, negustorul din Capadochia săltă puțin din sprânceana dreaptă. Apoi începu a clefăi încet din gură. Îi era foame.

— *Lave or hankist gu țike mez konè*...?[1]*,* mormăi el pe limba armenească, abia mișcând buzele.

[1] Bine că ne lasă măcar în pace... (*armeană*)

— Nem tudom mit mondasz...[2], se răsti ungurul.
— Mânca-v-ar ciorile de pârliți să vă mănânce! oftă femeia, pe românește, întorcându-se puțin mai cu spatele.
Auzind vorbă, Sisoe se ridică de la locul lui și veni către ei. Le potrivi mai bine baierele la gât, le netezi puțin cămeșoaiele pe la umeri și-i șterse, pe rând, cu basmaua la nas.
— Ia seama, îi strigă Pafnutie, nu le mai pune mâna pe la nas... Cel din dreapta cam are nărav de dă cu piciorul...
— Nu crez! se supără Sisoe. În sfinția-ta de ce nu dă?
— Pe mine mă cunoaște, răspunse Pafnutie, moale.
Ca să-i arate că nu se teme (ce era el, să se teamă?), Sisoe se întoarse la ungur, îl apucă cu două degete de vârful nasului, îi săltă puțin capul mai sus și i-l suci un pic într-o parte, ca să stea drept.
— Vezi că n-a dat? zise el fudul.
Îi mișcă apoi și pe ceilalți doi câte puțintel, ca să-i așeze mai bine pe piatră, cu genunchii la aceeași înălțime și cu nasurile drept înainte. După care, se întoarse iarăși la locul său.
Dar n-avea astâmpăr. Ofta mereu, se frământa și se răsucea, ca pe spini.
— Împrumută-mi-i și mie, sfinte Pafnutie, măcar pe-un ceas! îndrăzni el în sfârșit, luându-și inima-n dinți.
— Ce să-ți împrumut? întrebă Pafnutie într-aiurea.
Sisoe arătă cu capul spre cei trei binecredincioși.
— Dă-mi-i să fac numai două-trei ocoluri cu ei... și ți-i aduc îndărăt, nevătămați.
— Ba! răspunse Pafnutie, scurt. Nu ți-i dau.
— Rogu-mă sfinției-tale...
— Nu ți-i dau, că ești stătut. Dacă ți-i las pe mână, într-un ceas mi-i dai gata.
Vorbind astfel, Pafnutie își plecă iar ochii asupra

[2] Nu înțeleg ce spui... (*magh.*).

țintarului.

— Bag samă, zise el către Habacuc, cu o sprânceană mai sus și cu alta mai jos, bag samă că această boabă de fasole nu era aici, adineaori, când am întors capul...

— Eu unul știu că n-am atins-o, se apără Habacuc.

— Trebuie s-o fi atins... că singură nu s-a ridicat de la locul ei, în două labe, ca să se mute aici.

— O fi lunecat, cine știe cum... protestă iar Habacuc. Că doar nu jucăm pe parale!

— Urât mi-a fost mie de când lumea, frate Avacume, sfântul care umblă cu șiretlicuri la țintar. Când văz așa ceva, m-apucă un fel de scârbă la inimă și-mi vine să mă las păgubaș. Vei face dar bunătatea, sfinția-ta, să duci la locul său acest bob de fasole.

— Iaca-l duc, mormăi Hababuc. Da’ nici sfânt așa cărpănos la joc, pot să jur că n-am mai întâlnit.

Pe când se împungeau ei așa, Sisoe sta la o parte, ca și cum n-ar fi fost acolo. Se gândea la necazul său. Avea ochii plini de ceață și-i tremura puțin buza de jos.

— Mă voi ruga iarăși la Cel preamilostiv, izbucni el în sfârșit, să-mi dea și mie doi-trei binecredincioși pe samă. Ori măcar unul singur, dacă nu se poate mai mulți...

— Vai de pielea lui și de mama care l-a făcut! se încreți Habacuc.

— Degeaba te vei ruga, că nu se poate să-ți dea, vorbi Pafnutie.

— Și de ce să nu se poată? Oare sfinției-tale cum s-a putut?

Pafnutie înălță capul:

— Pentru mine s-or fi rugat cei de jos, care ne judecă pe fiecare după faptele noastre de pe pământ, vorbi el apăsat, arătându-și colțul.

— Și ce fapte mari până pe-acolo ai făcut sfinția-ta pe pământ? înălță glasul Sisoe, gata să plângă de obidă. Oare eu nu m-am războit de-atâtea ori cu duhul cel necurat... și

cu Avestița, aripa Satanei, care-i și mai rea decât el, fiind parte femeiască? Și nu o dată, scânci el pipăindu-se, m-am ales la sfârșit cu vânătăi și cucuie pentru binele omenirii, care ș-acu se mai cunoaște aici, la spate, o julitură adâncă, unde m-a ajuns cel vrăjmaș cu gheara...

Habacuc găsi de cuviință să se amestece și el în vorbă:

— Degeaba, oamenii nu se uită la cucuie, oamenii-s nărăviți rău, frate Sisoe. Poți să le-arăți toate zgârieturile de pe trup, că nu le pasă, și praznic la călindar tot n-au să-ți puie... Dar ia să te fi pogorât în mijlocul lor, să le faci minuni, să-i vindeci - pe unul de bubă-rea, pe altul de vătămătură - ș-ai vedea ce praznic mare, cât toate zilele, ți-ar pune și sfinției-tale la călindar...

Pafnutie își arătă iar dintele:

— Apoi vezi, nici asta nu se mai poate de-acum, vorbi el. Toate sărbătorile cele mari au fost prinse de alții... gata, s-a isprăvit! care-a apucat a se chivernisi de la început, bine de bine. Care nu, rămâne mofluz pe vecii vecilor. În vremea de azi nu se mai fac sărbători.

— S-avem iertare, sfinte Pafnutie, sări Habacuc. Oare n-ai la știință sfinția-ta că cei de pe pământ scormonesc și alte sărbători, pe lângă cele vechi?

— Vorbe! răspunse Pafnutie.

Dar Sisoe înălță capul și se dădu mai aproape:

— Ce spui, frate? Mai fac oamenii sărbători?

— Se vede că sfințiile-voastre trăiți pe altă lume..., urmă Habacuc, uitându-se la ei cam pieziș. N-ați auzit oare că-n vremea din urmă fiecare norod și-a făcut obicei de-și rânduiește la călindar câte-o sărbătoare nouă-nouță, care n-a mai fost de când lumea?

— Lasă asta, mormăi Pafnutie. Asta-i altă căciulă.

— Ba-i tot aia, întări Habacuc. Creștinii nu mai vor să muncească, asta-i. Și s-au pus pe făcut sărbători. Niciodată n-au fost mai credincioși și mai cu frica lui Dumnezeu decât în zilele noastre. Și tot adaugă câte-o sărbătoare

nouă la călindar - uneori mai des, alteori mai rar, după cum îi apucă...

— Ce vorbești, frate Habacuc? izbucni Sisoe, neputând să mai rabde. Și sărbătorile astea nou-nouțe, le țin oare creștinii ca și pe celelalte?

— Ba încă cum! Pe cele proaspete le cinstește norodul întreg, cu trâmbițe și cu tobe, mai tare decât pe cele vechi...

— Cu trâmbițe și cu tobe! se minună Sisoe aiurit. De unde-ai aflat sfinția-ta una ca asta?

— De la binecredincioși. Dac-ai intra și sfinția-ta mai des în vorbă cu dânșii, ai auzi și alte lucruri, care de care mai minunate...

Sisoe întoarse fără voie capul spre cei trei binecredincioși de pe piatră.

— Nu te uita la ăștia, că-s tâmpiți! îi zise Habacuc, urmărindu-i privirea. Habar n-au ce-i pe lume. Când vom merge la trapeză, am să-ți arăt eu unul, venit abia de-o săptămână pe la noi... unul slăbănog și cu nasul mare. Zice c-a fost salamagiu la o fabrică de mezeluri ș-a postit nouă ani de scârbă, tot umblând cu mațe și cu carne de cal...

— Phi! făcu Pafnutie scârbit, scuipând într-o parte. Eu unul nu l-aș fi primit în rai.

— Păi cum să nu-l primești, dac-a postit omul nouă ani? îi întoarse vorba Habacuc. Atunci, încalte, să închidem porțile raiului și să nu mai primim pe nimeni! Să dăm de știre oamenilor că degeaba mai țin posturi... Cu acela să stai de vorbă sfinția-ta, sfârși el întorcându-se la Sisoe, dacă vrei să știi cam ce se lucrează în zilele noastre pe pământ...

Tulburat adânc de cele auzite, Sisoe rămase câtăva vreme cu ochii ațintiți la chelia din creștetul sfântului Pafnutie. O rază piezișă aprindea în luciul acelei sfinte chelii un soare mic, cât o picătură de argint viu, dar Sisoe nu-l vedea. Asemeni acelui strop de foc, în ochii lui de safir

licărea scânteia pe care i-o aprinseră în suflet cuvintele lui Habacuc.

Deodată, se ridică în picioare. În mintea lui încolțise un gând, se zămislise un plan. Cu sprâncenele încrețite de o mare hotărâre, își netezi încet anteriul, scuturând cu dosul degetelor firele de iarbă uscată de pe poale, și se ploconi spre tovarăși:

— Apoi... mai rămâneți cu bine, sfințiile-voastre, zise el.

— Da-ncotro, frate Sisoe? întrebă Habacuc.

Dar Sisoe își luase toiagul la subsuoară și se depărta grăbit, fără să mai privească îndărăt.

După plecarea lui Sisoe, cei doi tovarăși rămași pe loc începură să dea semne de neliniște. Trăgeau cu urechea, ridicau mereu capul și se uitau împrejur, fără pricină.

În jurul lor, însă, era liniște și pace. Poienița luminoasă îi adăpostea între perdele de frunzișuri ca-ntr-un cuib mare de verdeață. O căprioară subțire, înaltă-n picioare, veni într-un rând să pască tufițele de rozmarin și de levănțică mânăstirească din preajma lor. O urmărise cu ochi de fosfor și cu mlădieri de șarpe prin ierburi înalte o panteră gălbuie, stropită peste tot cu puchiței negri; dar numai așa, din joacă, fără nici un gând rău... Pe cărarea din cealaltă margine, trecură mai târziu șase căței îmbrăcați în catifele, trăgând după ei un cărucior de argint, în care dormea un înger sugaci, cu pumnișorii la gură. Și de sub tufișurile din stânga, ieșiră o clipă la iveală, în soare, două pisici verzi, poleite cu aur.

Dar sfinții erau obișnuiți cu asemenea arătări paradisiace, într-un loc singuratic ca acela.

— Oare ce s-o fi întâmplat? întrebă Pafnutie în sfârșit, ridicându-se deodată-n picioare.

Zărise printr-o spărtură de frunziș pe sfinții Mochie și Farnachie trecând în goană, unul după altul, cu pletele-n vânt. Habacuc se ridică de asemenea și privi în urma lor. Din partea cealaltă răsări și sfântul Pintilie cel gros, dând

din mâini și strigând către ei de departe:

— Auzit-ați vestea, fraților?... Sisoe se pogoară pe pământ!

Cei doi rămaseră cu gurile căscate.

— Cine ți-a spus? De unde știi?

— Tot raiul știe și vorbește, gâfâi Pintilie.

— Nu se poate.

— Ba, iacă, se poate... Că s-a înfățișat înaintea Domnului-Dumnezeu, ș-atâta s-a rugat, că s-a înduplecat Cel preamilostiv și i-a dat slobozenie să se pogoare între oameni... ba cică i-ar fi dat și putere să facă minuni pe pământ! urmă Pintilie într-o întinsoare, privindu-i speriat.

— Mare-i minunea ta, Doamne! cuvântă pe gânduri Pafnutie.

— Iacă, pun rămășag cu oricine că numai pozne o să facă, adăugă iute Habacuc.

— Încalte, să-i fi dat pe careva din noi să-l călăuzească, vorbi încet Pafnutie, dând la iveală dintele întreg. Că pe pământ sunt multe răutăți și ispite...

— Sunt mai întâi felurite feluri de mâncări grase, care de care mai sărată și mai pipărată, zise Habacuc, lingându-și buzele.

— Toate cu carne! întări Pafnutie, scârbit.

— Este și rachiu, adăugă Habacuc, privindu-i țintă.

Și ceilalți doi înghițiră-n sec fără voie, ca și cum ar fi simțit aidoma în fundul gâtlejului arsura băuturii blestemate.

— Sunt și muieri de cele vii..., gemu Pintilie cel roșcovan, cu dinții strânși, uitându-se crunt la un vârf de buruiană din fața lui. Și câteșitrei se cutremurară la auzul acestui cuvânt de rușine și se uitară unul la altul, spăimântați.

Pe când vorbeau ei astfel, o țarcă sprintenă, zărind dintr-un vârf de copac tabla cu grăunțe rămasă în iarbă, s-apropiase pe furiș și-ncepuse a alege cu pliscul boabele de

porumb dintre cele de fasole, înghițindu-le cu mare iuțeală, una după alta. Habacuc dădu fără veste cu ochii de ea.

— Hâș, cobaie! răcni el, înălțând în lături brațele lui slabe și lungi, cu mâneci ferfenițite.

*

În vremea asta, în coliba lui prizărită la marginea dinspre răsărit a raiului, înconjurat de sfinți și mare gloată de binecredincioși, înălțând psalm după psalm și meșteșugite cântări de laudă întru slava Celui preaînalt, Sisoe se pregătea de lungă călătorie.

III. SISOE SE POGOARĂ PE PĂMÂNT

A doua zi dimineața, Sisoe se pogorî cu hârzobul din cer, pe vârful unui munte înalt.

De-acolo ar fi putut cuprinde cu ochii toate întinderile lumii, dacă piscul acelui munte n-ar fi fost pururi ascuns în nouri ca să nu poată vedea nimeni de jos cele ce se întâmplă pe-acolo, pe sus: mai joacă o horă de iele, mai pogoară din cer câte-un sfânt... ce nevoie să știe oamenii tot? Dar asta-i, că nici de-acolo, din mijlocul acelor neguri posomorâte, dacă te uitai în jos nu prea se vedea mare lucru. Zadarnic se ispiti deci Sisoe să zărească ceva, măcar cât de cât, mai departe de vârful nasului, ca să știe spre care parte a lumii să pornească. Dibuind prin ceață, ca un om lipsit de vedere, făcu câțiva pași încoace și-ncolo, de-ncercare; dar îndată ajunse la o margine și se trase îndărăt, spăimântat, simțind că era gata să purceadă-n prăpastie.

„Aceasta numai pe pământ este cu putință, cugetă el

îngrozit, să stai cu prăpastia lângă tine și să n-o vezi...”

Față cu asemenea primejdie, despre care în cer nici pomeneală nu putea fi, Sisoe socoti mai cu cale să rămâie nemișcat, până ce lucrurile s-or alege la vreun fel. Se lăsă deci binișor la pământ și s-așeză pe vârful muntelui, turcește. Și ca să nu stea degeaba acolo, înălță spre cer o cântare de laude, potrivită cu starea lui de acum:

Și iată, și iată,
Pe vârful muntelui ne-am așezat...

Dar nourii tot nu se risipeau și întunericul alb al ceții rămânea mereu neclintit în jurul său, ca un zid.

„Trebuie să fac o minune, se gândi la urmă Sisoe, că altfel nu-i chip...”

Își luă deci inima-n dinți și se ridică iar în picioare, cu frică, stând copăcel. Apoi înălță toiagul deasupra capului și făcu, larg, semnul crucii în văzduh.

Grămezile de neguri de la picioarele sale începură atunci a se desface, încet-încet, drept în două. Prin spărtura adâncă dintre ele Sisoe își afundă privirile, cu fața luminată de mare nădejde. Dar fruntea i se posomorî curând și buza de jos i se lăsă a pagubă, semn că inima lui nu se prea bucura de cele ce-i vedeau ochii... Numai râpi și prăpăstii, numai țancuri goale de piatră și coaste de munți, zbârlite, cu brazi înfipți pe povârnișuri... Și nici țipenie de om pe nicăieri.

„Mare pricopseală!” se gândi Sisoe, pufnind pe nas... Ce era să caute prin asemenea pustii locuri un sfânt mare și iubitor de oameni ca dânsul?

Se întoarse deci cu spatele și înălță toiagul spre partea dimpotrivă ca să vază și într-acolo cam ce putea fi...

Nici în partea asta nu era cine știe ce. Tot singurătăți și prăpăstii, tot munți fioroși, sculați în picioare, cu spinări de cremene pustie și întunecime de brazi pe coaste.

Sisoe ridică a treia oară toiagul, spre miazăzi. Și norii, crăpând încet, îi lăsară acum vederii minunată priveliște, care s-adâncea în limpezirea văzduhului până cine știe unde, la marginea pământului... Văile se deschideau, munții mari se tupilau - și cât cuprindeai cu ochii, numai locuri largi și desfătate, numai coline și câmpii înverzite, cu argint de ape lucind în bătaia soarelui. Și sate albe risipite pe sub dealuri... și, departe-departe, în pâcla șesului, ca o grămăjoară de licăriri mărunte - orașul...

Dând cu ochii pentru întâia oară de sălașurile pământenilor, Sisoe s-aplecă grăbit și luă o piatră-n gură; dar cum soarele îi venea în ochi, sfinția-sa strănută de trei ori în șir și zvârli pietricica din gură cât colo.

— Atâta pagubă! făcu Sisoe, vesel, uitându-se după ea. Mai sunt pietre prin aceste locuri...

Și fără a mai sta la gânduri, porni și el într-acolo, spre miazăzi, ca și cum însuși Cel preaînțelept i-ar fi arătat prin acest semn dumnezeiesc spre care parte a lumii să-și îndrepte pasul.

Multă vreme rătăci Sisoe, prin liniștea și singurătatea acelor înălțimi pustii, cățărat de stânci ca o capră, ocolind râpi și măsurând cu ochii fundurile de prăpăstii.

Dar coborâșul nu era tocmai ușor pentru un sfânt ca el, obișnuit a călca numai pe loc întins și neted ca-n palmă. Degeaba se trudea acum să pășească domol și măsurat, cum se cuvine unei fețe bisericești, că mergea tot hurducat și anapoda, parcă l-ar fi îmbrâncit mereu cineva de la spate.

— Asta numai pe pământ se poate vedea... bodogăni el iar, gata să-și piardă cumpăna.

Și iată că, la un povârniș mai repezit, picioarele sfinției-sale îi lunecară înainte, amândouă odată, fără putere de împotrivire. Sisoe se lăsă pe moale - și se duse de-a săniușul până cine știe unde, într-un pâlc de ferigi uscate, unde se opri din cădere cu părul vâlvoi și cu anteriul

suflecat pe spate. Tot acolo, la capătul drumului, genunchiul sfinției-sale întâlni din nebăgare de seamă un colț de stâncă, ieșit din pământ.

O durere cumplită, cu furnici, îi amorți îndată piciorul întreg, până la gleznă. Ghemuit asupră-și cu buzele strânse și ochii înlăcrimați, ca și cum ar fi mâncat o ceapă crudă, Sisoe începu a se strâmba fel și chip la buruienile din preajmă, ținându-și cu amândouă mâinile genunchiul vătămat, ca pe o scumpă comoară.

Apoi, stând încă în capul oaselor, se uită cu obidă împrejur și suferința îl făcu să cârtească împotriva acestei rânduieli pământești:

„Ce-a fi gândit oare Cel-de-sus, întru a sa nemărginită înțelepciune, de-a grămădit pe-aici atâtea stânci și-a țuguiat astfel pământul până-n slava cerului? De ce să fi sculat el oare așa, drept în picioare, aceste locuri pustii și amărâte? Și ce nevoie să fi fost, până pe-acolo, să răscolească de sub pământ atâtea pietre și să le samene-n calea omului, pe toate cu colții-n sus, ca să-i vatăme trupul și să-i zdrelească mădularele? Rău o fi, nu zic ba, adăugă el aducându-și aminte de rânduiala din sfântul rai, să trăiești în vecii vecilor fără să te mai doară nimica; dar nici așa, să-ți sară ochii din cap și să nu mai știi pe ce lume te afli de usturime, iară nu mi se pare lucru tocmai cu cale...”

Gândind astfel, se ridică șchiopătând și-și luă toiagul zvârlit cât colo, între ferigi. Și după ce-și frecă iar genunchiul cu palma, porni încet mai departe.

*

Stâncile piscului rămâneau tot mai sus, în urma lui.

Dar peste creștetul lor neclintit, începu a se înălța de la o vreme în două labe un nour mare și posomorât, și a crește pe nesimțite, cuprinzând o jumătate de cer.

Văzduhul se întuneca văzând cu ochii. În curând s-auzi

într-o margine și carul sfântului Ilie, huruind peste genuni.

Și norul cel negru creștea mereu și se tot bulbuca, se tot lungea spre el într-acoace, venind încet asupră-i cât un munte; iar când ajunse drept deasupra, clipi cu mânie dintr-un fulger și slobozi un trăsnet.

— De capu-ți! făcu Sisoe necăjit.

La această vorbă necugetată, alte două tunete lungi, cu hopuri, îi răspunseră din slavă. Și numaidecât nourul cel întunecat, care se cunoștea cât de colo că-i burduf de apă, începu să scuture asupra lui o ploaie repezită și mare-n bob cât aluna.

Sisoe simțea cum i se lipește anteriul de spate, peste cămașa udă. Neputând să mai rabde și această ocară, sfinția-sa înălță la urmă toiagul și rosti cu mânie *Tatăl nostru* în gând...

Ploaia se opri atunci, ca la poruncă; tunetul se depărtă până la marginea lumii, bombănind; și nourul cel vrăjmaș începu a se trage la o parte, rușinat, pitindu-se tot mai jos îndărătul munților, ca și cum l-ar fi sorbit pământul.

Când soarele străluci din nou, Sisoe se trezi deasupra unei pajiști prăvălite care începea de sub picioarele sale și cădea până jos, sclipitoare și înflorită ca un patrafir de vlădică, pe pieptul stâncos al muntelui. Sfinția-sa porni într-acolo fără zăbavă și-ncepu iar să coboare. Dar nu mai cobora de-a dreptul, ci tot de-a coasta și cu pază mare, ca să nu-și ia vânt cumva și să purceadă iar de-a săniușul tocmai acum, când începea să-i fie lumea mai dragă.

În curând ajunse la un capăt de plai, care cobora în clină ușoară până la marginea pădurilor de brad.

De o parte și de alta, culmea verde se prăvălea în văi prăpăstioase și întunecate; dar înaintea lui s-așternea tăpșan întins, cu frăgezimi de ierburi fără prihană, abia desprinse din beteala ploii și din moliciunea aburoasă a ceții. Pâlcuri de ienuperi pitici umbreau pe margini

strălucirea acelor pășuni înalte. Fuioare de argint subțire se distrămau în soare, deasupra lor. Încolo, nici urmă de ființă pământeană, în nici o parte.

Dar într-un loc, Sisoe se opri și ridică din iarbă, pe lângă o tulpiniță de smirdar înflorit, câteva boabe lucioase și negre, ca de mătănii călugărești. Le ținu în palmă o vreme și le cercetă cu luare-aminte, pe toate părțile; sfărâmând apoi una între degete, o duse la nas. Și înțelese la urmă că, nu de multă vreme, trebuie să fi trecut prin partea locului o turmă de mioare.

„Ori, poate, niscai capre...”, cugetă el, încruntat. Căci de pe acele semne mărunte se cunoaște bine numai atâta, că nu putea fi vorba de vaci.

Un lătrat de câine s-auzi atunci dintr-o parte, peste liniștea poienii.

Sisoe tresări. Era cel dintâi glas pământean care ajungea la urechea sfinției-sale... Undeva, mai la vale, după vreo perdea de brazi, ori pe altă față a poienii, se găsea pesemne un sălaș de ciobani.

Fiind însă abia pogorât din cer, Sisoe nu-și luase încă trup și înfățișare potrivită cu lumea celor de jos. Făptura lui cerească, făcută dintr-o plămadă străvezie ca lumina și ca vântul, nu se îngroșase încă destul în atingerea cu țărâna; și astfel sfinția-sa putea să meargă acum în picioare prin lumina zilei, fără ca ochii celor de pe pământ să-l poată zări.

Dar câinii nu văd numai cu ochii. Din mila Celui-de-sus, care are grijă de toate, ei văd și cu nasul. Deci unul dintre dulăii tolăniți pe lângă acea stână, întorcând din întâmplare botul spre partea de unde venea Sisoe și primind pe adierea văzduhului o pudoare necunoscută, se ridică deodată-n picioare și rămase cu nările ațintite într-acolo...

— Parcă se zărește ceva... mârâi el către tovarăși, cu nasul pe sus, închizând ochii ca să vadă mai bine. Și dintr-o

dată începu să latre și se repezi la deal, stârnindu-i și pe ceilalți în urma lui.

Într-o clipă se înșirară toți de-a lungul poienii, alergând fiecare după putere.

Ajunși în dreptul lui Sisoe, câinii se opriră nedumeriți. Lătraseră ei pân-acum la tot felul de dihănii, la lup și la urs, la vulpe și la bursuc, ba chiar și la arici; dar nici unul, se poate spune, nu mai avusese încă prilej până acum să se dea la o arătare sfântă, de pe cealaltă lume, ca aceasta... Ce putea să fie? De pe miros, nu semăna cu nimic știut și cunoscut. O fi fost vrun sfânt picat din cer odată cu ploaia dimineții - ori poate un strigoi fătat de bezna pământului și rătăcit acolo în soare, ca un huhurez? Nu se putea ști. Se opriră deci roată împrejur și începură a arunca-n el, de departe, cu lătrături.

După toate semnele, vătaful lor părea să fie un dulău bătrân, mare-n trup și negru-roșcat la păr, cu urechile sfârtecate de lup și cu urme albicioase de mușcături pe bot. Sprijinit cu tărie pe labe, sta-n mijlocul celorlalți arătându-și mereu capul mare pe deasupra lor. Și lătra rar și gros, ca din butoi - parcă trăgea cu tunul:

— Hum!... Hum, hum!... Hum!...

În rând cu el s-ațineau alți doi, tineri și mai leșietici la păr. Amândoi aveau coada tăiată; le rămăsese numai câte-un ciot. Erau frați gemeni, se vede, feciorii celui bătrân, că nu prea se depărtau de lângă el și-i țineau isonul pe rând, cu botul îndreptat spre cer, slobozind fiecare din gât câte-un urlet lung și ascuțit, pe care se înșirau lătrăturile ca niște gogoloaie pe sfoară. Când tăcea unul, începea celalt; rar se nimerea să latre amândoi odată.

Prin fața acestora se frământa ca de ceasul morții un cotei tărcat, de neam prost, c-un pămătuf de lațe albe-n vârful cozii. Lătra cu sughițuri și se îneca uneori, parc-ar fi avut un os în gât; se oprea atunci cu botul în pământ și icnea din pântec, căscând gura până la urechi, gata să-și

lepede mațele-n iarbă... Și mai era printre ei încă o cotarlă de acest soi, care-ncepuse a năpârli: din părul cel vechi îi rămăsese doar o fâșie de lână murdară de-a lungul spinării și, pe pulpa dindărăt, un smoc. Din pricina aceasta suferea, pesemne, ca de boală, că-i pierise glasul de tot. Lătra răgușit, în șoaptă - nu se-nțelegea bine ce spune:

— Chiaf, chiaf!

Și se repezea mereu la tovarăși, ca să-i dea și lui pas să grăiască; dar nimeni nu-l băga în seamă.

Cu nădejdea în puterea toiagului, Sisoe sta-n fața lor nemișcat și-i urmărea din ochi, așteptând să vadă: ce-au de gând să mai facă?

— Ară, drace, ară...

Crezuse la-nceput, când i-a zărit alergând de departe, că vin să-i ureze bun sosit pe pământ și să se gudure la picioarele sale; dar acum vedea el bine că treaba era pusă mai degrabă pe sfadă. Îl ocărau din toate părțile pe limba lor și-l întrebau: ce caută acolo? Și toți erau porniți cu dușmănie asupra lui, măcar că nu le făcuse nimica. Numai un cățălandru prostuț, cu labele prea mari, sosit în urma tuturor, s-arăta parcă mai puțin vrăjmaș la inimă. Alergase și el acolo, ca la o petrecere, hămăind cu vrednicie, fără să știe despre ce-i vorba. Se oprise la trei pași în dreptul lui Sisoe - ș-acum lătra mârâit, cu trăgăneli în glas, și se prefăcea uneori că se uită-n altă parte... dar trăgea cu coada ochiului, să vadă dacă nu-i răspunde și sfinția-sa ceva. Iar la urmă, văzând că nu se mai întâmplă nimica nou, se lăsă de-a binelea pe coadă și-ncepu a clămpăni cu dinții prin păr, după purici.

De la o vreme se mai potoliră și ceilalți, parcă; dar cum făcea Sisoe o mișcare să plece, îndată se porneau iar, pe toate glasurile, tăindu-i calea; și după o rânduială rămasă din strămoși, pe când unii îl țineau de vorbă pe din față, alții se furișau pe la spate, să încerce dacă nu l-ar putea apuca, din fugă, măcar de poala anteriului.

Și iată, când s-aștepta mai puțin, sfinția-sa simți deodată o arsură la spate, în partea moale a trupului, ca un cui ascuțit. Se răsuci, c-un răcnet de spaimă, ridicând toiagul prea târziu...

La spatele lui se găsea doar o cățea, vânătă și slabă, pe care n-o băgase-n seamă pân-atunci. Era fătată de curând pesemne, că-i sticleau ochii-n cap de vrăjmășie, ca la un lup. Lătra încleștat, arătându-și colții până la gingii - și tot ea se văicărea, cu mustrări jalnice-n glas, de-ai fi zis că Sisoe trebuie s-o fi bătut de moarte cândva ori să-i fi gâtuit pân-acum, cu mâna lui, trei rânduri de căței.

„Și doar acu mă vede-ntâia oară în viață... cotarla dracului!” cugetă el, amărât și scârbit din cale-afară.

Cu câinii roată-n jurul său, Sisoe străbătu apoi încet poiana-n curmeziș spre pădure. I se părea că toți munții dimprejur latră la el. Și nu-i venea a crede că se va mai putea mântui vreodată de această osândă a lui Dumnezeu. „Se vede că nicăieri pe lumea asta nu poate fi liniște, își zicea el, nici în cer, nici pe pământ. Sus, cântă și zbiară binecredincioșii până te năucesc de cap; jos, te latră câinii, de-ți vine să fugi încotro vezi cu ochii. Și nu se știe bine care din aceste două urgii este mai cumplită...”

Dar la marginea pădurii, câinii începură să-l părăsească, unul după altul.

Se-ntorceau la stână, mândri, cu coada pe sus, făcând popasuri scurte pe lângă pietre și hârjonindu-se între ei. Numai cățeaua cea slabă îl mai urmări o bucată, ca o muscă rea de care nu poți scăpa, ca să-l vadă unde intră și să-i cunoască vizuinea.

*

Sisoe se găsi la urmă singur, în liniștea pădurii înalte de brad.

Mergea acum încet, cu nasul în pământ, trezind sub

picioare un foșnet singuratic prin frunzele uscate. Începea să-i fie lehamite de viața de pe pământ; îl bătea gândul să lase toate baltă și să se-ntoarcă în rai de unde a venit.

Dar când se gândea ce zaiafet i-ar face sfinții părinți, văzându-l că se întoarce așa degrabă și fără nici o ispravă, și cu ce alai l-ar primi diavolii de îngeri chiar de la poartă, i se făcea negru înaintea ochilor. Nu! Mai bine să le rabde pe toate până la sfârșit, chiar dacă ar fi să se întoarcă la urmă tot fără praznic la călindar, cum a plecat.

Cu acest gând, se opri lângă un buștean căzut, ca să-și puie la mușcătură o foaie lată de podbal, bună de leac; simțea trebuință să-și mai răcorească puțin și zgârieturile dobândite mai la deal - căci toată partea dindărăt a sfinției-sale era plină acum de usturimi și fierbințeli.

Ar fi putut el să facă o minune să le vindece ușor, c-un singur cuvânt, dac-ar fi vrut. Dar își aducea aminte de sfatul ce i-a fost dat la plecare sfântul Mavrichie cel înțelept, cu privire la minuni. Acest sfânt preaînvățat avea slăbiciune să alcătuiască, pentru trecere de vreme în rai, fel de fel de bucoavne mărunte, despre te miri ce și mai nimic. Și la plecare îi arătase și lui una, pe care sta scris cu slove mari de mână: *Despre făcutul minunilor,* cuprinzând sfaturi și învățături pentru folosința sfinți lor părinți, ca să le slujească la o nevoie. (Binecredincioșii cei de rând n-aveau a se uita într-însa, căci nu era de nasul lor.) Și scria acolo așa, că acela ce a primit de la Dumnezeu această putere, mai presus de fire, trebuiește cu strășnicie a se feri să nu facă niciodată o minune în folosul său, căci altfel i se va lua darul. Așijderea, ca să-i fie plăcută lui Dumnezeu și să folosească oamenilor, minunea se cere făcută numai acolo unde va fi lume multă adunată la un loc, nu pe pustii locuri sau în păduri, bunăoară cum ar fi pe aici.

De acea bucoavnă își aducea aminte Sisoe acum, stând cinchit lângă buștean, cu nasul în pământ și cu anteriul ridicat la spate până sus. Și-i părea rău că n-o ceruse

împrumut. Poate că i-ar fi dat-o.

„Noroc că nu-i nimeni p-aici să mă vază...”, își zise el la urmă, privind împrejur bucuros că poate să-și cerceteze fără martori goliciunea înroșită de nevoi. Căci după atâtea necazuri și suferințe, făptura lui cerească începuse acum a se cunoaște, mijindu-se și vederii puțin, printre copaci, nu numai de pe miros.

O cinteză nevăzută începu să strige atunci, dintr-un vârf de brad, risipind licăriri de sunet în umbra verde a pădurii:

— Ți-vic! Ți-vic!... pi-ca, pi-ca, pi-ca... piț-piț-piț!

Sisoe înălță urechea, s-asculte de unde vine acel glas picurat. Dar nu mai auzi nimic, decât șuietul vântului în cetini.

Întorcând capul apoi, sfinția-sa dădu cu ochii de o ciupercă mare și albă, pe care n-o zărise încă; sta pleoștită acolo, chiar la spatele său, între frunze, și se uita cu luare-aminte în sus.

— Ce te mai uiți și tu ca o proastă? o înfruntă el, întorcându-se îndată cu fața.

Și dacă văzu că aici nu era chip, se ridică și porni iar, să-și caute un loc mai potrivit.

Se opri nu departe, la o margine de râpă, deasupra unei văgăuni căscate între ziduri prăpăstioase de piatră. Peste vârful brazilor înfipți în povârnișul de sub el, s-auzea, din fund, răcnet de pârău.

Sisoe înțelese că apa ce se zbătea acolo, într-o încleștare de stânci, trebuia să se împreuneze odată și-odată mai jos cu râul cel din vale, pe care-l zărea de aici ocolind într-un arc de argint satul risipit la poalele muntelui, departe.

Supărarea îi trecu ca prin minune.

Călăuzit de acel glas de apă care-i suna îndelung în cale, când mai tare, când mai încet, ca un cântec pustiu al singurătății, sfinția-sa se ridică și porni la vale după pârău, neștiut de nimeni, prin această împărăție a urșilor, de-a curmezișul desimilor de brădet.

La mijlocul unei coaste cu zmeurișuri încâlcite, zăbovi într-un rând o vreme, să-și răcorească puțin gura cu bobițe trandafirii de zmeură. Era liniște. Numai bâzâitul țânțarilor țesea fire subțiri împrejurul lui. Pe când se ospăta astfel, auzi deodată un glas gros mormăind: parcă vorbea cineva singur, da’ cuvintele nu se deslușeau bine. Sisoe făcu câțiva pași într-acolo, să vază cine poate fi. Un foșnet mare izbucni din dosul unor tufărișuri. Și drept în fața sfinției-sale se ridică în două labe, bălăbănind din cap, o namilă de urs cât toate zilele. Purta pe piept un ștergar alb, ca să nu-și mânjească blana, pesemne, cu zamă de zmeură; și venea spre Sisoe cu labele atârnând, ca și cum l-ar fi poftit pe sfinția-sa la o trântă dreaptă.

— Cată-ți treaba, dihanie! îi vorbi Sisoe liniștit. Nu te burzului la mine, că eu nu-s ce crezi tu...

După care îi întoarse spatele și porni grabnic pe coastă-n jos, fără a mai privi îndărăt; și s-așternu iar la drum, coborând întruna, cu inima plină de nerăbdare s-ajungă mai curând între oameni.

*

Era soarele-n crucea amiezii, când Sisoe ajunse la marginea din sus a satului, între livezi.

Râul trecea limpede pe sub sălcii, ca o adiere de vânt. Nimeni nu se vedea în preajmă.

Dar după ce făcu un cot, în lumina mare, sfinția-sa rămase cu ochii ațintiți și cu gura căscată...

Mai jos, pe malul dimpotrivă, înălbea pânza la marginea apei - o femeie.

O femeie adevărată, în carne și oase, nu o arătare străvezie de pe cealaltă lume; o femeie tânără, cu ochi și cu sprâncene... și cu toate cele câte trebuie la o femeie, nu o vedenie uscată și firavă, tunsă ca vai de capul ei și vârâtă într-un sac până la gât, ca arătările cele fioroase din

sfântul rai.

Sisoe se opri în dreptul ei și se lăsă jos pe o piatră, cu mâinile împreunate peste genunchi, ca să privească în voie această minune a lui Dumnezeu, cum nu mai e alta pe pământ.

Înclinată ușor din mijloc, cu cămașa albă despicată la sân într-o parte și cu catrința roșie prinsă-n șold, femeia lăsa pânza să se desfășoare-n voia apei până departe; o aducea apoi, val după val, pe un bolovan mare de la picioarele ei și-o bătea cu un mai de lemn, împroșcând stropi de soare împrejur.

La spatele ei, pe prundișul uscat, se vedeau alte două fâșii înguste de pânză, întinse la soare. Iar mai încolo, păștea iarba dintre pietre - o vacă.

Când vaca s-apropia prea tare de pânză, femeia se-ntorcea și arunca după ea cu bulgări:

— Ni, boală!

Își netezea apoi cu dosul mâinii șuvițele de pe frunte și furișa spre Sisoe o privire ageră, pe sub sprâncene.

La urmă, neputând să rabde, se îndreptă din mijloc și-i strigă peste apă:

— Da’ ce părinte, n-ai mai văzut fomeie?

Râul vâjâia însă prea tare între ei, și Sisoe n-auzi ce-i spune. Văzându-l că nu se dă dus, femeia își lăsă atunci pânza pe piatră și intră în apă, să treacă spre el. Unda limpede îi cuprinse îndată picioarele, până mai sus de glezne, unde pulpele încep să fie mai albe; și pe măsură ce apa creștea, catrința și ia se ridicau și ele tot mai sus, deasupra genunchilor...

— Vrei să treci râul, părinte? întrebă ea ieșind, în sfârșit, pe mal. De unde vii, sfinția-ta?

Sisoe arătă, cu capul, spre vârful muntelui. De-acolo venise.

— Eh! că doar n-ăi fi picat din cer..., zâmbi femeia, aruncând o privire-n treacăt spre piscul vioriu și spre

poienile cele înalte de sub el, care se zăreau d-aici printre nouri ca nălucirea unor ostroave din basm, oglindite deasupra lumii în văzduh.

— A venit apa mare și ne-a luat iar puntea, lua-o-ar ciorile! urmă ea, văzând că nu primește răspuns. N-ai pe unde trece îmbrăcat. Da’ mi-oi face eu pomană să te trec în spate, dacă vrei, că poate mi-i citi și sfinția-ta, vreodată, un acatist pentru iertarea păcatelor...

Vorbind așa, se-ntoarse cu spatele și s-aplecă puțin de mijloc:

— Hai... hopa! îl îndemnă ea, peste umăr.

Sisoe stătu oarecum la îndoială. Îi cuprinse la urmă grumazul cu brațele și i se aburcă în spate, unde rămase nemișcat cu genunchii sprijiniți de șoldurile ei pietroase.

Și apa viorie începu numaidecât să cânte pe sub ei, râzând și gâlgâind printre pietre de voie bună.

Când vaca de pe mal zări în mijlocul râului o arătare așa de ciudată, jumătate popă, jumătate femeie, se opri din păscut și holbă ochii într-acolo. Apoi dintr-o dată își înălță coada drept în sus, ca o lumânare, și-o luă la fugă spre sat.

La jumătatea drumului se opri să mai privească o dată îndărăt, cu coada bârzoi... Și încredințată pe deplin acum că lucru curat nu poate fi, porni iar în goană, printre garduri și peste hârtoape, să ducă veste-n sat despre arătarea cumplită ce i s-au făcut la marginea apei.

IV. SISOE ÎNCEPE SĂ FACĂ MINUNI...

Popa Niță tocmai ieșise-n curte să spargă un dovleac la scroafă, când intră pe poartă dascălul Ghiță Pitac, cântăreț la strana cea mare și om de-ncredere al sfinției-sale.

— Ce-i, Pitac?

După obiceiul său, dascălul nu prea se grăbi să răspundă. Ca să mai prindă suflet, se șterse întâi cu basmaua la nas și pe față; apoi se uită cu luare-aminte la dovleacul din brațele popii și scuipă într-o parte.

— Dandana mare, părinte..., începu el pe nas, că era cam fornăit la vorbă. Ce e nu e bine.

— Ne-a picat iar protopopul? se-ncruntă popa.

— Nu, altă pacoste...

Sfinția-sa ar fi vrut să afle dintr-o dată cum stă lucrul. Dar scroafa n-avea astâmpăr. Stârnită de dovleac, înălța râtul spre el și grohăia mereu, cerându-și partea. Popa Niță o împinse cu piciorul:

— Ho, că nu dau turcii!

Era o scroafă tânără, încălțată în glod uscat până la genunchi, cu păr de cânepă pe spinare și cu belciug în nas. Pitac o privi îngăduitor și scuipă iar într-o parte, așteptând să-i vie rândul.

— S-a iscat în sat un călugăr venetic - urmă el - un *batist,* un *inochintist,* ori dracu știe ce-o fi fiind. A tras la casa Zoiței lui Alexe Mânjoc din capul satului și, cică, s-a pus pe făcut minuni.

— Pe făcut... ce?

— Minuni.

La auzul unui cuvânt așa de neașteptat, popa Niță rămase cu ochii holbați și cu gura căscată.

— Vorbește mai tare, bre omule! se răsti el apoi, supărat, pe când scroafa grohăia tot mai ascuțit. Ce fel de minuni? Ori ai început să bați câmpii...

— Minuni ca toate minunile! zbieră Pitac. N-am văzut cu ochii, da’ am auzit. Zice c-a vindecat pe Lina Todiresei, care-o aduse mă-sa astă-iarnă la sfinția-ta să-i citești de ducă-se-pe-pustii... de era să moară de tot după aia, c-a apucat-o și mai rău năbădăile... Și pe Ilinca lui Pavel, care i-a intrat astă-vară un șarpe-n burtă, când s-a culcat la

soare cu gura căscată. Și pe Floarea lui Țâmboacă, a de fugise acu doi ani cu Ionică, feciorul lui Năstase Pârlogea din Căpățâneni… când n-a vrut baba s-o primească-n casă, de zicea c-a asmuțit câinii după ea și-a apucat-o cu dinții de-un picior…

— De care picior? întrebă popa, cam într-aiurea.

Dar nu s-auzea mai nimic, căci scroafa își pierduse de tot răbdarea. Pentru ea, daraverea cu călugărul ca și cum n-ar fi fost. Cu ochii după dovleac, se jeluia amarnic pe toate tonurile, ba-l îmboldea pe sfinția-sa și cu râtul uneori pe la genunchi ca să-i aducă aminte, să n-o mai dea așa uitării, că-i păcat.

— Zice că s-a dus la el și moș Sandu Turlacu, socrul lui Ilie Farasulea din Gura-Văii, urmă Pitac, să-l vindece de nevoile bătrâneții, că era căzut de tot… Ș-acu, cică umblă moșneagul ca un buhai pe ulițile satului, cu mânile-n șolduri și cu căciula pe-o sprânceană, de nu mai poate trece nici o muiere de răul lui…

— Vorbește, bre omule, mai tărișor! se rugă popa, venind mai aproape. Parcă n-ai mâncat de trei zile…

— Hai? răcni Pitac, cu mâna pâlnie la ureche.

Sfinția-sa își pierdu răbdarea:

— Am mai ținut eu lighioane pe lângă casă, vorbi el roșu de mânie, da’ scroafă îndrăcită ca asta nici că s-a mai pomenit. Nu te lasă, bre, când îi abate ei, s-auzi măcar o vorbă, mânca-o-ar lupii!

Și văzând că iar îl îmboldește între genunchi, mai să-l ia pe sus, popa Niță, scos din fire, ridică dovleacul într-o mână și i-l trânti cu sete în cap.

Izbită fără veste drept în creștet, când s-aștepta mai puțin la una ca asta, scroafa se răsuci o dată în loc și-și pierdu graiul câteva clipe. Se lăsă apoi pe picioarele dindărăt și, luând martori cerul și pământul la această nelegiuire din partea stăpânului său, începu a slobozi din trâmbița râtului niște plângeri așa de cumplite, că toți

câinii de prin împrejurimi săriră arși de prin cotloanele lor și năvăliră-n uliță, încredințați c-a intrat ursul în sat ori vine sfârșitul lumii, alta nu poate fi.

— Halal ison! vorbi dascălul, privind-o cu jind. Parcă-i mașina de la trin…

Dar popa Niță își astupase urechile și fugise în casă, de unde se ivi în curând trăgându-și giubeaua pe-o mânecă și se-ndreptă cu grăbire spre poartă:

— Hai acolo, la fața locului, să vedem și noi ce și cum…

Cu giubeaua fâlfâind, sfinția-sa porni în goană pe linia satului la deal; și călca așa de amarnic că dascălul, om moale din fire, abia se mai ținea din urma lui.

— Zice că-l cheamă Sisoe, încercă Pitac iar să lege vorba, ca să-i mai întârzie puțin mersul. Și cică vine de-a dreptul din rai…

— Vine… din raiul mâni-sa! mormăi popa-n barbă, fără a-și domoli pasul.

*

La casa Zoiței din deal, ograda plină de lume; mai cu seamă femei, că bărbații erau duși care-ncotro, la muncă.

Vreo două îi ziseră „săru’ mâna”, din vârful buzelor. Altele se-mboldiră în urma lui cu cotul:

— Să știi, fă, c-o să fie nuntă…

Popa Niță își făcu drum printre ele, posomorât. Când ajunse-n tindă, își aruncă ochii din treacăt spre un pat învelit cu rogojină, unde se vedeau rânduiți colaci de casă, ulcele acoperite la gură, străchini cu ouă și alte bunătăți.

— Hm! făcu sfinția-sa cu înțeles.

În odaia din dreapta, s-auzea vorbă. Deschizând ușa la perete, popa aruncă o privire aprigă înăuntru, pe când femeile se-ngrămădeau la spatele lui.

— Da’ ce faci acolo, cuvioase? întrebă el cu glas tare, fără să treacă pragul.

În fundul odăii, sub icoane, Sisoe sta cu mâinile împreunate pe creștetul unei babe îngenuncheate la picioarele sale. Întorcând capul și zărind fața bisericească, sfântul așteptă ca noul-venit să-l recunoască de asemenea și să-i ceară blagoslovenie, ca unuia mai mare. Dar popa îl privea aspru - și nici gând să-i sărute poala anteriului, cum era de așteptat.

„Între ai tăi ai fost și-ai tăi nu te-au cunoscut...”, vorbi Sisoe în pildă, întorcându-și fața de la el.

— Lasă asta! i-o reteză popa, scurt. Mie să-mi spui doar atâta: cam ce făceai acolo sfinția-ta?

Sisoe nu găsi de cuviință să-i răspundă.

— Iaca se ruga și el pentru amărâta asta lipsită de vedere, îndrăzni să grăiască atunci o femeie din grămadă, arătând spre baba de la picioarele sfântului.

— Nu te-am întrebat pe tine! se răsti popa, mânios. Ce mi te vâri în vorbă, ca musca-n coada calului?

— Sfinția-lui face minuni..., găsi de cuviință să adauge, cu glas spăsit, alta.

— Minuni?... se miră popa Niță, fără a-ntoarce capul. Și cu ce drept vii sfinția-ta să faci minuni în parohia mea? ridică el deodată glasul, către Sisoe. Ai vreo îndreptare de la Mitropolie, ceva?... Ia spune-mi și mie: cu a cui învoire ai pornit cuvioșia-ta astfel, să faci minuni pe la casele oamenilor?

— Cu învoirea Celui preaînalt, răspunse Sisoe plin de mândrie, carele este mai mare decât voi toți și decât Mitropolia. El însuși mi-a dat dezlegare să purced pe pământ pentru binele oamenilor, pogorându-mă din rai.

— Din rai! râse popa, acru. Văzutu-l-a cineva, raiul, cu ochii? Ia să nu-mi umbli mie cu baliverne d-astea, că eu nu-s muiere, la mine nu se prinde! Și să faci bunătate să nu mai strici capul poporănilor mei cu asemenea povești, ci să te cărăbănești cât mai repede de la noi, dacă nu vrei să dai de dracu.

— Acum și-n vecii vecilor amin! întări Pitac, lungind gâtul peste umerii femeilor.

— Auzi acolo, pufni iar popa cu mânie, din rai! Din care rai?

La această năvală de cuvinte fără noimă, Sisoe nu mai știa ce să răspundă.

— Lasă, părinte, săru' mâna..., ce-ai cu el? sări atunci iarăși cu gura, în apărarea lui Sisoe, o femeie de la spate... Lasă-l să se oploșească și el p-aci, pe la noi, dacă ni l-a trimis Dumnezeu... că doar nu-ți ia nimic din tainul sfinției-tale!

— S-avem și noi un sfânt în sat, că nu strică, întări alta. Mai rebegește o vită, mai se bolnăvește un copil... ce-ai cu el?

— Voi, proastelor, să tăceți, se răsti popa, fierbând. Ce știți voi? Ducă-se la păcatele, de unde-a venit, să facă minuni pe unde a mai făcut. Cum nimeri el, din rai, tocmai în parohia mea?

— Lasă-l, părințele! se rugă atunci cu glas pierit și baba de la picioarele lui Sisoe - lasă-l să isprăvească barem ce-a început...

Și-i tremurau mâinile de slăbiciune, și i se umpluse ochii cei orbi de lacrimi, căci se temea să nu plece sfântul tocmai acum și s-o lase cu minunea neisprăvită.

— Ba să-și ia catrafusele și să plece îndată, porunci popa neînduplecat.

Dar Sisoe nici gând n-avea de plecare. Mândru că-i luau femeile partea, își puse mâna pe creștetul babei și-o îndemna să îngenuncheze iar la picioarele sale.

— Așa ți-i vorba? strigă popa, cătrănit la obraz de mânie. Bine! Lasă c-avem noi ac de cojocul tău...

Și fără a mai închide ușa în urma lui, coborî cu pași mari în ogradă, de unde porni iar în goană pe uliță-n jos, urmat cât colea de Pitac, care se ținea după el ca umbra.

Ajunși în dreptul primăriei, își domoli puțin pasul, gata

să se oprească; dar aducându-și aminte că are cu primarul o daraveră, pentru niște buruieni de zarzavaturi pe care le cam stricase scroafa sfinției-sale, cârni la stânga și nu se mai opri până la jandarmerie, unde intră pe ușă înfierbântat și posomorât, să schimbe câteva vorbe în taină cu domnul șef.

*

După plecarea popii, femeile se îngrămădiră iar la ușă, dând năvală care să intre mai întâi. Simțeau ele, pesemne, că sfântul ăsta n-are să prea facă mulți purici în satul lor.

— Hai odată, mătușă, strigă una prin crăpătura ușii, tot n-ai mai isprăvit?

— Ai pus gabja pe sfinția-lui și nu te mai dai dusă de-acolo, parc-ar fi uns cu miere.

— Ia lăsați-o-n pace, soro, să-i tihnească și ei minunea, săraca! Dacă v-ar face și vouă cineva așa, v-ar plăcea?

— Da’ ce-i mai trebuie vedere acu, la bătrânețe? N-a văzut ea destule, cât era tânără...

Femeia de gazdă își făcu drum înăuntru, chip să mai deretece câte ceva prin casă. Trăgând cu coada ochiului spre babă, o văzu cum clipește des și parcă se uită-n juru-i ca omul care-a ieșit din întuneric adânc la lumina zilei.

— Da’ ce, mătușă, nu cumva ai început a zări câte-oleacă?

— Da, măiculiță..., minunea lui Dumnezeu..., parcă-ncep a vedea! răspunse baba privind împrejur, ca de pe altă lume. Bodaproste! Iaca, te văz pe tine... și pe sfinția-lui, Maica Precista să-l răsplătească... Iaca și icoanele... și patul... și uite colo, pe gard, și nădragii lui bărbat-tău..., bodaproste!

Vorbind așa, începu a-și face cruci peste cruci în fața icoanelor. La urmă, își vârî mâna-n sân și scoase de-acolo, de lângă pielea-i zbârcită și pământie, câteva smochine

mucegăite, înșirate pe băț, și le puse cu sfiiciune pe colțul mesei, drept mulțumită.

Sisoe aruncă o privire piezișă spre acele boloștine dulci, de care-i era acru sufletul pe lumea cealaltă, și numai cât le vedea, îl și apuca un soi de leșuială; dar se stăpâni și tăcu, înghițind în sec.

— Ti, cum am uitat, uita-m-ar moartea! făcu gazda, lovindu-se cu mâna peste gură. Sfinția-ta ăi fi flămânzit, biet, după atâtea minuni câte le-ai făcut pe inima goală...

Și fără a mai aștepta răspuns, se repezi până-n tindă, de unde se întoarse cu o strachină smălțuită, o lingură de lemn și un clondir verde, astupat la gură cu un cocean de porumb.

— Da’ ce-ai acolo, în clondir? întrebă Sisoe, bănuitor.

— Ia un pic de lapte dulce, ca să-ți mai ții inima până una-alta.

— Lapte? strigă roșu de mânie. Ia-l d-aci, să nu-l văz! Pentru asta m-am pogorât eu din cer pe pământ?

— Nu te supăra, părinte, păcatele mele! făcu gazda speriată. Iaca, îl duc îndărăt dacă nu-ți place. S-or mai fi găsind, ele, și altele la o casă de om gospodar...

Și ieșind iar în tindă, între femei:

— Nu-i mai aduceți lapte, soro! vorbi ea, cu ciudă. Nu-i mai aduceți lapte, că vi-l toarnă-n cap. Nu-ș’ ce-o fi având cu laptele...

— Pesemne c-o fi ținând post...

— Ori i-o fi poftind inima la altceva, la acritură, la sărătură, mai știi?

— Cu d-astea nu mai face el minuni... Mai bine să-i dăm niște jumări cu slănină ori cu fasole, să mai prinză putere, sărăcuțul. Ș-atunci să vedeți voi minuni!

Nu multă vreme după acest sfat, Sisoe sta la masă în fața unui talger cu jumări aurii și-a unei străchini pline cu murături, mușcând cu mare poftă ba dintr-un ardei de cei lungi, care-i frigea gura și-l făcea să sufle printre buze, ba

din câte-o pătlăgică verde, care pocnea împroșcând în juru-i zeamă și semințe.

Și cu gura plină vorbea către femei:

— Afară de aceste murături, mie nu-mi trebuie altă răsplată decât să mă pomeniți și să-mi puneți și mie un praznic la călindar...

— Da' parcă n-ai sfinția-ta zi la călindar pe la-nceputul lunii lui iunie? zise o femeie lungă și ofilită, care fiind soția dascălului Pitac, se pricepea la asemenea daraveri bisericești.

— Aceea nu-i ziua mea, vorbi Sisoe amărât. E ziua lui Sisoe cel mare, carele numai la nume samănă cu mine, dar e altul...

Pe când vorbea astfel, înfruptându-se din bunătățile la care râvnise atâta amar de vreme, se auziră în tindă pași grei de cizmă și-n ușă se ivi un flăcăuandru îndesat și lat în spate, cu capela pe-o sprânceană și cu pușca pe umăr.

— Aici stă popa care face minuni? întrebă el.

Femeile întoarseră spre noul-sosit priviri ascuțite și bănuitoare:

— M-da... da' ce-ai cu el?

— Eu n-am nimic. Da' m-a trimis domnu' șef să-l poftesc până la secție, că zice că i-a venit pofta să-i facă și lui o minune.

— Ba să-și mai puie pofta-n cui domnu' șef, zise o femeie. Că-i sfântul nostru, și nu te lăsăm să ni-l iei.

— Zău? Da' cine sunteți voi?

— Cine, necine, nu te lăsăm - și gata.

— Ba să faceți bine să vă dați la o parte, când zic. Nu cumva vreți să vă-ncontrați cu mine?

— Nu vă puneți, fă, cu stăpânirea! vorbi atunci o femeie mai potolită, făcându-și loc printre celelalte. Nu vă puneți cu stăpânirea, că-i mai rău. Las' să-l ia, dacă are poruncă - ce-o să-i facă? Sfânt nu e? Face o minune și scapă...

*

Sisoe mergea prin mijlocul uliții, fără teamă, cu jandarmul alături, în fruntea alaiului de copii și femei care-l petreceau și-l căinau, parcă l-ar fi dus la groapă:

— S-a pogorât din rai, sărăcuțul de el, și uite peste ce-a dat!

— Oare o să-l țină mult acolo, ori o să-l ducă încotrova?

— Un' să-l ducă?

— Ei, unde?! La oraș.

— La oraș? Da' ce, n-au ăia destui doftori și moașe pentru ei, ce le mai trebuie să se bucure la sfântul nostru? Auzi acolo! Ei de toate, și noi nimic! Doftor nu, moașă nu, sfânt nu... numai jandari și priceptori! Ce fel de dreptate-i asta?

*

Când intră Sisoe în cancelaria postului, domnul șef sta răsturnat pe spătarul unui scaun, cu un picior pe masă și cu altul la dracu-n praznic.

— Dumnealui e popa care face minuni? întrebă el pe jandarm.

— Da, să trăiți!

— Cum te cheamă, taică părinte? întrebă domnia-sa, măsurându-l pe Sisoe din ochi.

— Sisoe mă cheamă, răspunse sfântul.

— Hm, frumos nume. Se cunoaște că nu ți l-a dat nașul la botez, că ți l-ai ales singur când te-ai tuns călugăr. Sisoe... și mai cum?

— Sisoe, ș-atât. Cum să mă mai cheme?

Domnul șef părea în toane bune ș-avea chef de vorbă.

— Apăi, să vezi, sfinția-ta, zise el răsucindu-și mustața, noi suntem așa un fel de oameni, care nu ne mulțumim numai cu atâta. Uite, vezi? Pe mine, care va să zică, mă

cheamă Traian. Dar îmi mai zice și Dumitraș, cu voia sfinției-tale. Iar pe băietanul ăsta, care te-a adus încoace, e drept că-l cheamă Nică din botez; da-l mai cheamă și A Catrinei, dacă te uiți bine la livretul lui. Iar pe dumnealui de colo, de-afară, care se zgâiește la noi pe geam, ca la panoramă, este foarte adevărat că-l cheamă Ghiță; da’ asta-i, că-l cheamă și Pitac... dacă n-oi ieși cumva la el acuș, să-l fac să uite cum îl cheamă! Ai înțeles, taică părinte?

Sisoe însă nu dădea semne să fi înțeles.

— De unde vii, sfinția-ta? întrebă atunci șeful, schimbând tonul. Atâta lucru trebuie să fi știind, ca s-avem și noi ce scrie colea, la raport, și să te trimitem la urmă, adică de unde-ai venit.

— Să mă trimiteți de unde-am venit?... vorbi rar Sisoe. Asta nu se poate.

AMINTIRI DIN LUPTELE DE LA TURTUCAIA

Pentru cei care s-au mai întors și pentru familiile celor care au pierit.

*

Camarazilor de la Turtucaia le închin aceste mohorâte rânduri.

ÎN AȘTEPTARE

Lagărul întărit care apăra „capul de pod” de la Turtucaia avea forma unui larg semicerc sprijinit pe Dunăre. După cât știam pe atunci și după cât îmi aduc aminte, orașul era ocolit la o distanță care varia între 8 și 12 km de un sistem de lucrări defensive principale, împărțite în așa-numite „centre” numerotate până la 14. Închipuiți-vă un arc, aproape regulat, a cărui coardă era Dunărea. Centura aceasta începând de lângă Dunăre, din susul orașului, aproape de Staro-Selo, care era în fața centrului nr. 2, ocolea spre sud până lângă Daidâr, apoi, trecând prin fața satului Antimovo, venea să se sprijine cu celalt capăt tot pe Dunăre, în josul orașului, lângă satul Kosui-Bulgar. Tranșeele săpate adânc, întărite cu garduri de sârmă ghimpată și cu „gropi de lup” în față, se întindeau aproape fără întrerupere pe marginea unui platou, care domina valea și colinele din față.

Afară de această linie principală de apărare, aveam în spate linia a doua, mai puțin întărită, care închidea de aproape Turtucaia în alt semicerc, mai mic. În sfârșit, mai erau tranșeele dinafara centurii, spre sud, și unghiul de întăriri care apărau satul Staro-Selo.

*

Eram treizeci de tunari, deasupra satului Kosui-Bulgar, lângă două cupole de tunuri neisprăvite, la care lucrau până seara târziu oamenii de corvoadă civili, aduși din țară, de peste Dunăre. În ziua din urmă, odată cu apropierea primejdiei, numărul lor fusese sporit cu vreo două sute de turci de prin împrejurimi, care, sub paza soldaților noștri, cărau betonul frământat de o mașină gălăgioasă și îl turnau în două imense gropi cilindrice, unde trebuia să fie așezate tunurile. După câte auzisem, lucrarea începuse încă din martie, dar se tărăgănase până acum, în zilele mobilizării.

Corturile și adăpostul nostru erau lângă creasta unei coline, care cobora cu un capăt în Dunăre. De o parte, se adâncea o vale îngustă, cu un pârâiaș umbrit de sălcii, de unde porneau, până spre Turtucaia, livezi bogate, țarini și vii cu poamă crudă. De cealaltă, tăpșanul lin cobora într-o vale mai largă, cu așezări gospodărești, lângă un iaz bogat în pește, deasupra căruia se ridica o coastă pleșuvă de deal, apoi tufăriș mărunt și imașuri pustii, luminate de soare.

De acolo și din cutele amfiteatrului din dreapta, trebuia să vie inamicul...

La o aruncătură de piatră sub coastă, înaintea gropilor noastre, erau tranșeele ocupate de o companie a unui regiment de infanterie, unde mă duceam adesea să privesc peisajul vast și calm din față, peste care treceau numai umbre călătoare de nouri.

Infanteriștii erau toți rezerviști sau milițieni, unii concentrați încă de pe iarnă - în cea mai mare parte oameni trecuți de patruzeci de ani... În ochii lor nu citeai dorul tineresc de „acasă”, ci numai grija mohorâtă și senină de „nevastă” și „copilași”, părăsiți fără sprijin, cine știe unde, în mijlocul unei gospodării dărăpănate.

— Mi-am lăsat nevasta acum șase luni, cu patru copii și numai cu trei franci în casă, îmi spunea unul dintre ei. Cum nu s-ar fi gândit cei mari și la noi, că doar nu suntem câini...

De la o vreme, chipurile lor pământii, roase de același gând îndărătnic, începeau să-mi strecoare în suflet o teamă nelămurită, o dezamăgire surdă: vor fi oamenii aceștia necăjiți în stare să înfrunte războiul? Ce Dumnezeu! Dușmanul care putea sosi din ceas în ceas nu trebuia să ne găsească cu gândul numai la soarta nevestei și a copilași lor.

Dar, mă gândeam: de unde să aibă ei, în sufletul lor întunecat și amărât, lumina iubirii de țară, care singură ar mai putea da un înțeles suferințelor războiului și dezlănțui avântul? Pentru care scop, priceput și primit de ei cu dragă inimă, și *de la cine* ar fi putut ei să învețe uitarea de sine? Dar au încercat măcar acei care au pus la cale acest război în incinta orașelor să se coboare până la ei, să-i lămurească și să-i întrebe?... Iar acum, întunecați și amărâți, trebuia să-și dea viața pentru scumpa lor patrie.

Erau mai ales țărani de prin județele de câmp ale Munteniei - cei mai oropsiți dintre toți. Mă uitam la ei cu strângere de inimă. Nu se potriveau deloc cu imaginea „ostașului român”, de acum și de pe vremuri, așa cum mi-o zugrăvise în suflet strălucitoarele defilări ale regimentelor gătite de paradă și, mai cu seamă, galeriile tragice ale istoriei noastre naționale, atât de aspră și de eroică.

Numai artileriștii de pe lângă cele două cupole neisprăvite se mai potriveau cu icoana ce mi-o făurisem în minte. Dar aceștia erau aproape toți tineri, moldoveni sprințari și poznași, ca cei din literatura lui Alecsandri. Ziua întreagă „șuguiau” și-și îndeplineau îndatoririle cu inima ușoară. Uneori, însă, și ei păreau îngrijorați.

— Ce ne facem noi cu babalâcii iștia când o începe nunta? Că parcă nu-s români, parcă-s alte dihănii.

Printre infanteriști, unul singur părea mai inimos: Mieluș țiganul, cu mustățile lui mari și cu sprâncenele îmbinate deasupra ochilor negri și vioi ca de veveriță. Dibuise el, nu știu pe unde, un ceasornic cu muzică, despre care nu dădea nimănui nici o lămurire, și pe care-l ținea totdeauna așezat frumos lângă raniță și nu-l pierdea din ochi, „ca să nu facă picioare”. De câte ori ieșea din tranșee, Mieluș făcea teatru. Își lua ceasornicul subțioară, se ducea cu el în dos, lângă bordei, și acolo, după ce-l potrivea bine din șuruburi, îl punea pe pământ și începea să se încrunte le el.

— Cântă, cioară, să joace boieru!

Și numaidecât ceasornicul începea, cu note picurate, un marș bulgăresc, iar Mieluș, cu o mână-n șold și cu alta-n ceafă, frământa pământul...

— Ce te-a apucat, țigane? îl întrebai într-un rând.

— Ei, domnule, am și eu un foc la inima mea. Ne-a prins războiul pe meleagurile astea și n-am apucat barem să-mi mai văz țiganca o dată... Că eram luați numai de șase zile când m-a „concintrat”.

Bietul Mieluș! Poate presimțea el că n-o să-și mai vadă țiganca niciodată, dar nu presimțea ce moarte grozavă îl așteaptă...

Totuși nu ne obișnuisem cu gândul că suntem în război.

În seara aceea stăteam până târziu, ca de obicei, cu locotenentul meu - un podgorean din Putna - la popota infanteriștilor, care ne invitau mereu la masa lor, sub un umbrar adăpostit de vedere.

Seara era caldă, dar vinul era rece și se potrivea de minune cu peștele proaspăt, fript pe jăratic, care venea întotdeauna după niște jumări amestecate cu fire de iarbă. Erau, pe lângă masa de scânduri, doi locotenenți de rezervă - unul, institutor din Călărași, celalt, șef de birou la Domenii - amândoi cu gândul nemărturisit acasă, dar hotărâți să-și facă cinstit datoria, amândoi capi de familie,

pe care un capriciu al împrejurărilor îi transformase în ofițeri și-i chemase pe neașteptate să conducă soldați în luptă. Mai erau și trei sublocotenenți - doi în rezervă, al treilea abia ieșit din școală - băieți veseli, neștiutori parcă de greutatea ceasului de cumpănă prin care trebuia să trecem. Sub impresia manifestațiilor războinice din capitală, ei discutau zgomotos despre politică, literatură și „intențiile inamicului”, și nici prin gând nu le-ar fi trecut măcar că ai noștri ar putea să fie biruiți vreodată și că, peste câteva zile numai, Turtucaia s-ar putea să cadă.

Când vorba se mai potolea, Mieluș, lângă un capăt al mesei, își lungea gâtul spre lună și cânta, cu glasul lui pătimaș de țigan îndrăgostit:

Anițo, bătu-te-ar sfântul
Cum îți bate șorțu vântul...

Mă uitam la țigan, mă uitam la tovarășii mei... Și fără voie, privirile mi se întorceau spre miazăzi, spre cerul posomorât și amenințător al Bulgariei.

*

Târziu de tot, amețit de mirosul fânului cosit peste care îmi așternusem o foaie de cort, înțepat de gânduri și de regrete, nu-mi găseam astâmpăr.

Noaptea era limpede.

Când deschideam ochii, mi se arăta departe, în vale, Dunărea luminată de lună, sclipitoare și strâmbă ca un iatagan. În aceeași pulbere albăstrie, vedeam și zăvoaiele din susul Olteniței, și ostrovul negru din fața noastră, cu pădurea lui deasă de arini. Iar în jurul meu, de pretutindeni, din ierburile înflorite, se ridica concertul în *pizzicato* al atâtor greieri de noapte, ca mii de viori mărunte, risipite prin iarbă. Un murmur discret și cristalin

tremura sub fiecare floare.

Și-mi aduceam aminte de observația curioasă a nu știu cărui aeronaut: în noaptea liniștită, din nacela balonului care aluneca fără zgomot prin văzduh, nici o larmă de pe pământ nu se mai aude, de la câteva sute de metri în sus - numai lătratul câinilor și cântecul pătrunzător al greierilor...

E ceva straniu în potrivirea asta.

Cu mii și mii de ani în urmă, în misterioasa eră primară, umilul cântec al greierului a fost singurul glas cu care nefericita noastră planetă saluta, pentru întâia oară, splendoarea mută a firmamentului. Murmur de uimire, plângere sfioasă din umbră, preludiu al întunecoasei tragedii terestre, sau rugă arzătoare, în care tremurau de pe atunci presimțirile viitorului fatal - cine ar putea să spună? Cântecul greierului se ridica și atunci în zadar spre stele din sânul pământului, pe când planeta noastră, ca un ghem de suferințe, se rostogolea izolată în nemărginire...

Visam cu ochii deschiși.

Cineva mă strigă pe nume, de la câțiva pași. Mă ridic și văd niște umbre în marginea mărăcinișului dinspre apă. E sublocotenentul X, care mă invită să prindem pește cu prostovolul, pe Dunăre. A luat cu el un sergent și doi soldați de prin părțile bălții.

Coborâm în liniște pe poteca dintre mărăcini și ne oprim jos, la mal, în fața morilor, care stau negre și neclintite pe luciul de argint mișcător.

Dincolo, spre ostrov, apa e lină și transparentă ca un lac, iar dincoace, lângă noi, valurile mărunte bat ușor pe prundișul malului. Numai la mijloc, în sfor, nahlapii tremură și saltă din fund și, izbind în pieptul morilor, unda Dunării înșelătoare își dezvăluie mersul puternic.

Toți tăcem, cuprinși de gânduri.

Sergentul - un negustor de cherestea, cu capela dată pe ceafă și cu nasul mare în bătaia lunii - își caută un loc

potrivit. Îl văd apoi cum își răsucește sfoara pe după mână, apucă în dinți prostogolul[1] de o parte și, cu o mișcare bruscă, îl aruncă. O clipă, plasa rotundă se desface ca o fustă deasupra apei, apoi dispare... dar când trage prostogolul la mal, cherestegiul fluieră a pagubă: n-a prins nimic.

În vremea asta, soldații s-au dezbrăcat, în liniște. Mă uit la ei cu mirare cum, fără nici un fior de frig, intră în apă - unul spre adânc, celalt pe lângă mal - ținând fiecare de câte un capăt o plasă lungă și dreptunghiulară. După câțiva pași, au tras-o la mal. În fundul ei se zbat câțiva pești, pe care unul dintre golani îl aruncă pe tăcute într-un sac de pesmeți, anume pregătit. Mă apropii, vâr și eu mâna și apuc unul, ca să-l văd mai de-aproape. Dar peștele zvâcnește, îmi scapă și cade pe nisip, unde rămâne neclintit. E un șalău mic - cel mai frumos la arătare dintre toți peștii râurilor noastre. Mă uit la el cum stă încordat câteva clipe, pe nisip, în bătaia lunii, elegant și fin, ca sculptat în argint.

Dar oamenii au intrat iar în apă.

— Cum nu le-o fi frig, domnule, pe răcoreala asta, fără pic de foc? rostește lângă mine un glas cunoscut.

E Mieluș țiganul, care a răsărit și el, nu știu de unde.

— La ce le-ar folosi focul, țigane, când trebuie să intre mereu în apă? zice, râzând de departe, prietenul meu.

— Apoi noi, țiganii, așa suntem; nu putem fără foc. Uite, eu aș sta și un ceas în apă, fără să ies, dacă mi-ați aprinde un foc pe mal... barem să-l văz cu ochii, că tot îmi ține de cald.

Așa, cu plasa și cu prostogolul, am colindat malul până dinspre ziuă.

---

[1] Forma correctă: *Prostovól*, prostovoale, s. n. Unealtă de pescuit formată dintr-o plasă conică, prevăzută la marginea exterioară cu greutăți de plumb care o trag la fundul apei și o strâng, formând în apă un sac în care e prins peștele; năpastă. [Pl. și: prostovoluri].

Se îngâna umbra cu lumina, când morile au început să umble. Păreau niște lighioane stranii, care luptă greoi să înoate în susul apei și nu pot.

Apoi, răsfrângeri de rubin au sângerat o fâșie de Dunăre. Pe fața apei au început să se străvadă toate schimbările și claritățile văzduhului. Acum păreau buchete mari de liliac îngropate în apă, acum se schimbau în falduri mari de purpură și în petale de trandafiri, ori jucau galbene-verzui în luciu, cu aripi de fluturi timpurii, până când începură să tremure ca niște pânze de beteală pe fața undelor ușoare.

Iar când am ieșit deasupra, pe mal, cerul întreg spre răsărit și miazăzi era cuprins de incendiul dimineții. Părea că arde tot Deliormanul.

Dar încă nu ardea.

În seara aceleiași zile care începea cu atâta fast, un foc adevărat avea să izbucnească tot într-acolo, de-a lungul noului hotar...

FOCURILE

Peste zi primim vestea că posturile noastre de grăniceri au fost atacate noaptea de bulgari. Grănicerii, după cum se stabilise mai dinainte, au pus foc pichetelor și s-au retras. Nu știm câți din ei au căzut.

Spre seară, cerul e acoperit de nouri vineți și vântul începe să bată tot mai tare din susul Dunării. Apa e plumburie. Toată priveliștea e învăluită într-o lumină vânătă care, cu apropierea înserării, împrăștie pretutindeni un aer de dezolare.

Și pe când amurgul se prelungește apăsător, plin de presimțiri, pentru cea din urmă oară stăm la masa

infanteriștilor. Vorbele cad rare, în mijlocul tăcerii în care ne cufundă pe toți gândurile.

Un soldat vine și ne spune că au alungat doi lupi care dădeau târcoale primprejur. De când a început războiul, lighioanele s-au înmulțit prin părțile acestea, în loc să fugă.

Când ne-am ridicat de la masă și am venit la cupole, noaptea era păcură: numai pe vârful colinei noastre, două lămpi electrice, acoperite pe o parte, ca să nu fie zărite de inamic, se clătinau în bătaia vântului, luminând slab niște grămezi de nisip și munca tăcută a lucrătorilor de noapte, care se învârteau ca niște vedenii în jurul gropilor de tunuri.

Și abia intrasem în maghernița mică de scânduri, rămasă acolo de înaintea mobilizării, când o bubuitură scurtă, înfundată, acoperită numaidecât de vuietul vântului, ne făcu să tresărim și să ne uităm unul la altul...

Era primul foc de tun care răsuna pe câmpiile Turtucaii[1], în noapte.

El ne vestea că războiul adevărat începe.

Și desigur, în aceeași clipă, el a răsunat la fel în sufletele celor câteva mii de oameni care, înfundați prin tranșee, înconjurau cu șirul lor subțire orășelul murdar, ghemuit ca un pui de cadână pe malul Dunării.

Când am ieșit afară, o priveliște stranie ne încremeni. Spre miazăzi, nu departe, două incendii mari spărgeau întunericul în două locuri, cu reflexele lor uriașe.

Cum izbucniseră? Când au avut vreme să crească atâta?

---

[1] Turtucaia (în bulgară Тутракан, în turcă Turtukai, în engleză Tutrakan) este un oraș port la Dunăre în regiunea Silistra din nord-estul Bulgariei. În perioada 1913-1940 a aparținut de Regatul României, împreună cu restul Dobrogei de Sud, în urma celui de-al Doilea Război Balcanic (iunie-august 1913). În 1940, Cadrilaterul, inclusiv Turtucaia, a fost redobândit de Bulgaria. Orașul se află pe malul drept al Dunării, la 58 km est de Ruse și 62 km vest de Silistra. Pe malul opus se află orașul românesc Oltenița, cele două localități fiind legate prin intermediul feribotului.

Colina din față, cu toate amănuntele ei, tăiate parcă din marmură neagră, se zugrăvea în nemișcare pe lumina sângerie. Un singur copac izolat, drept pe culme, se vedea zbuciumat în bătaia vântului sinistru. Parc-ar fi vrut să fugă, dar țintuit locului își frământa ramurile într-o parte, ca niște brațe deznădăjduite.

Oamenii își lăsaseră lucrul și priveau tăcuți.

Întrebăm la telefon: ni se răspunde laconic că dușmanul a atacat înspre Daidâr. Ard două sate.

În vremea asta, tunuri bat rar, la intervale neregulate. Între cele două focuri, se arată din când în când dungi roșii de lumină, care taie întunericul o clipă, subțiri și repezi, ca liniile efemere de văpaie pe care le lasă în urma lor stelele căzătoare.

În sectorul nostru, însă, e liniște și noapte pustie - nici n-ai bănuit măcar că de aici, de lângă mal și până la Antimovo, sute de oameni stau într-o încordată așteptare.

Tunarii noștri, afară de cei care sunt „de gardă” la lucru, s-au culcat, unii în bordei, alții pe afară. Mă las și eu în iarbă, cu fața în sus.

Dar nimeni nu poate să doarmă.

Toți se frământă, înfiorați de același gând: tunurile nu sunt încă așezate, iar puștile lor sunt „sistem vechi” - și chiar de n-ar fi așa, artileriștii n-au mare încredere în pușcă.

Ne gândim în același timp și la camarazii care, în clipa asta, nu departe, pe colinele de la Daidâr și Staro-Selo, înfruntă primejdia...

Iar pe deasupra noastră, reflectoarele de lângă oraș scrutează întunecimile, aruncă fâșii largi și diafane de pulbere incandescentă ca niște cozi de cometă care apar și dispar necontenit, se mută prin văzduh și se sprijinesc câteva clipe ca un capăt pe un nor mergător, ușoare ca niște suluri de ceață, pe care te miri cum nu le risipește vântul.

Astfel noaptea trece încet și focurile se potolesc tot mai mult, odată cu apropierea zorilor.

Soarele era sus când m-am deșteptat.

Niște infanteriști se întorceau nu știu din ce „recunoaștere”, pe lângă mal, pe sub dealul din față.

Când ajung la noi, un caporal, foarte emoționat, ne spune că, la marginea unei păduri, au fost primiți cu focuri de bulgarii ascunși acolo. Nu știa ce s-au făcut cei doi sublocotenenți care îi conduceau. Pe unul l-a văzut căzând de pe cal, în goană, iar pe celalt l-a pierdut din ochi.

— Cum ați putut să-i părăsiți așa? îl întreb.

— Ce era să facem? Am tras focuri întruna, dar eram prea puțini...

După-amiază însă, s-au întors și ofițerii, pe rând: unul era teafăr, iar celalt a căzut numaidecât într-o criză de nervi, în care i se părea că-și vede camaradul omorât.

Spre seară, comandantul companiei de infanterie primește ordin să dea foc satului de lângă noi...

Un grup de soldați, cu șomoioage de gaz, conduși de un sublocotenent, pornesc să puie focul.

Mă duc mai în deal, de unde îi văd cum coboară cu pază pe sub tranșee, în lumina cenușie a înserării, cum dispar printre gardurile grădinilor - și mă gândesc la fapta grozavă pe care datoria îi silește s-o săvârșească.

Alături de mine, locotenentul Z., om foarte de treabă și cu suflet de gospodar care știe să prețuiască munca agonisită din greu, privește posomorât.

Satul, întins de-a lungul colinei, la picioarele noastre, fumega potolit din câteva ogeacuri. O femeie scoate apă dintr-o fântână. Un cârd de gâște se întoarce de la baltă, pe drumul mare, în liniște... E tocmai ora de cină, la sate. Îmi închipui, în jurul măsuței rotunde, câteva fețe de copii cuminți, un bătrân făcându-și cruce domol, o gospodină care rânduiește ce trebuie la masă...

Și cu inima strânsă, aștept...

Un hreamăt se ridică deodată, din capătul satului, unde răsar fără veste câteva lumini, care se măresc văzând cu ochii. Și zvonul crește, se apropie, se răspândește în tot satul. Umbre speriate aleargă de-a lungul gardurilor, prin ogrăzi, pe uliți. Satul întreg mișună acum ca un furnicar răscolit și larma crește, s-aud strigăte și chemări, apoi țipete de copii și de femei care aleargă nebune, de la o curte la alta. Văpăile se risipesc mereu, focuri răsar necontenit, ici și colo, arzând limpede în lumina scăzută a amurgului. Flăcările se înalță pâlpâind, trosnind, din clăi de fân, din pătule uscate. S-aud și câteva împușcături, unele mai aproape, altele mai departe și se văd cete de oameni pe uliți, care par că se sfătuiesc între ei...

Iar focul se întinde, cuprinde casele una după alta. Și cu încetul, o ceată mai mare de oameni se alege spre marginea satului, sub deal. E furnicar de umbre nelămurite, ce se zbat, se frământă, se amestecă în gloata gălăgioasă, care sporește mereu cu cei întârziați. Glasuri răgușite strigă, unii cheamă rudele, femeile își caută copiii...

Apoi un capăt de convoi mohorât se formează pe coasta dealului din față, se lungește, se târăște la deal ca o omidă...

Au pornit. Unde?...

Iar jos, în vale, satul, unde atâția din cei care pleacă și-au petrecut copilăria, au crescut și-au iubit, satul cu ideile lui, cu casa părintească, cu amintirile, cu datinele și trecutul lui, rămâne în urmă arzând, prăpădit poate pentru vecie.

Nemișcați stăm și privim. Acoperișuri trosnesc, flăcările se înalță de peste tot în voia lor și valuri de fum se amestecă sus, spre cele dintâi stele. Acum ulițele sunt pustii, nu se mai aude nici un glas, prin curți nu se mai vede nici o mișcare. Focul singur își mistuie prada în liniște.

Într-un târziu, locotenentul se întoarce spre mine:

— Mare ticăloșie e războiul!... șoptește el, cu vocea sugrumată.

UN ASALT

În dimineața de luni 22 august, un balon captiv inamic apăru spre miazăzi. Abia se vedea, gălbui și diafan, în ceața dimineții.

Și tunurile dușmane, care până acum au bătut rar, încep să-și întețească focurile: bubuituri tot mai dese răsună spre Daidâr și Staro-Selo. Dar de-a lungul tranșeelor noastre, până la Antimovo, aceeași liniște și încordare continuă. Patrulele cutreieră locurile din față, dealul, pădurea și valea de dincolo: nimic.

Până seara zgomotul artileriei crește și scade în răstimpuri, iar noi, fără nici o veste, așteptăm să fim atacați din ceas în ceas.

Și abia spre seară aflăm că bulgarii au dat vreo zece asalturi spre Daidâr, dar au fost respinși. Asta era „versiunea oficială”.

În șoaptă însă se spunea că ai noștri s-au retras peste tot în dosul primei linii și că tranșeele din afară și cele întărite, care apărau Staro-Selo, au căzut, împreună cu satul, în mâinile dușmanului.

Soldatul pe care-l trimitem zilnic la oraș ne spune că malul și vasele-spital sunt pline de răniți.

Noaptea o petrecem de veghe în șanțuri. Încredințat că până la ziuă dușmanul va încerca, în sfârșit, și pe la noi o lovitură, nu las oamenii să ațipească decât cu rândul. Toată vremea stăm cu ochii ațintiți spre vale, în întuneric. Iar la spatele nostru, lucrătorii de noapte muncesc până târziu la

cupole.

Astfel noaptea trece și, afară de patrulele care sosesc din când în când pe un drumeag de sub mal și își dau „parola” cu voce înfundată, nici țipenie de om nu se mai simte prin locurile acestea părăginite, cufundate în întuneric. Numai o singură luminiță se vede mișcând, uneori, într-o colibă din mijlocul grădinilor din vale. Iar când norii se desfac deasupra iazului, stele rare tremură în jocul undelor. Satul ars tot mai fumegă din câte o ruină sinistră. Departe, un tun trezit din somn rupe o clipă tăcerea, ca un dulău somnoros care latră o singură dată și adoarme iar.

*

Soarele de-abia s-a ridicat și balonul de ieri apare din nou, mai aproape, deasupra zării.

Tunurile încep să bată. Din vuietul lor crescând, înțelegem că, în această zi strălucitoare de toamnă, se va da asaltul hotărâtor.

Dar la noi, iarăși nimic. Eram sortiți să stăm și de astă dată numai la pândă?

Soldații cu care trecusem noaptea în șanț supravegheau acum pe muncitorii turci - vreo două sute de oameni zdrențăroși, cu fețe întunecate, care munceau pe tăcute, cărând betonul frământat și nisipul, cu atâta liniște impasibilă, încât nici nu-și întorceau capul spre partea de unde venea vuietul tunurilor și zgomotul luptei care se tot apropia.

Stam ca pe ghimpi. Urcat pe o schelă de grinzi pentru ridicarea greutăților, priveam spre marginea platoului către Antimovo linia de tranșee deasupra căreia exploziile de șrapnele însemnau stoluri de nourași plutitori, mici ca niște batiste albe.

O baterie de-a noastră încercă să atingă balonul. Dar

tunurile nu bat până acolo; câțiva fulgi albi care se destramă în senin, dincoace de balon, arată locul unde se sparg șrapnelele.

Ca să capăt vreo veste, mă duc la compania de infanterie de lângă noi. În bordeiul locotenentului, un căpitan, comandant al batalionului, vorbește la telefon cu maiorul lui. Convorbirea e febrilă și, după cuvintele „tari” pe care i le spune căpitanul, înțeleg că maiorul trebuie să fie un om moale de tot și că lucruri le nu merg bine.

Dar, fiindcă aici bulgarii nu atacă încă, în loc să mă întorc la cupole, pornesc de-a curmezișul pe coastă, spre tranșeele bombardate, și peste câteva minute ajung la loc deschis.

Platoul se întinde acum neted în fața mea. Detunături neîntrerupte zguduie văzduhul. De la un pâlc de copaci din stânga și până departe, la adânciturile din dreapta, fulgii albi de fum care apar necontenit, puțin deasupra pământului, înseamnă în văzduh linia tranșeelor noastre, în spatele cărora mă aflam acum.

Și lucru straniu: lupta e în toiul ei, dar cât vezi cu ochii împrejur și în față, nici un singur om nu se zărește. Dacă n-ar fi urletul acesta neîntrerupt al artileriei, te-ai crede în mijlocul unor imașuri pustii, luminate puternic de soare... Dar oamenii sunt ascunși ca râmele în pământ. De acolo se pândesc unii pe alții, de acolo își trimit prin văzduh focul ucigător. Războiul modern! Stai în tranșee cu brațele încrucișate și cu spatele încovoiat, cât timp durează „pregătirea” și aștepți, fără nici o putere, să plesnească deasupra ta o mașină, azvârlită de altă mașină! Oamenii se bat cu mașinile - e o concurență de răbdare. Pânda vicleană, „nervii tari” și calculul rece înlocuiesc avântul de odinioară și stropul de poezie al luptelor deschise, în care era cel puțin o superbă dezlănțuire de energie tinerească, o măsurare cavalerească de putere fizică și de curaj. Dar războiul modern trebuia să fie așa - prozaic, senil și

mohorât, ca și cea mai mare parte a scopurilor materialiste pentru care se urmează în depărtatul Apus: comerț, debușeuri, parale...

Acum o grindină de obuze aruncă în aer bulgări de pământ și sporesc fumul de licăriri repezi și roșiatice. Proiectilele artileriei dușmane, îndreptate de observatorul din balon, cad cu precizie asupra tranșeelor noastre. Încerc să deosebesc și focuri de pușcă. Dar îmi dau repede seama că infanteria noastră nu poate trage acum, iar vuietul tunurilor, haotic și neîntrerupt, ca o vibrație de coardă groasă, învăluie orice alt zgomot venit dintr-acolo. Și cu cât mă apropii, cu atât detunăturile, ca într-o rupere de nouri, se amestecă și se precipită.

Știam că focul acesta pregătește atacul cu baioneta, și mă gândeam la soldații noștri, în mare parte rezerviști și milițieni de prin Ilfov, de prin Ialomița... De ce tocmai aceștia au fost ursiți să dea pentru întâia oară piept cu bulgarii, la baionetă?... O, dacă ar fi fost acolo, acum, câteva batalioane de vânători sau de oameni de prin părțile muntelui, cu câtă încredere ar fi așteptat atacul bulgarilor, vestiți pentru destoinicia lor la baionetă.

O explozie grozavă mă făcu să întorc capul: la spatele meu, spre dreapta, un obuz monstru a căzut lângă drumul de pe coastă. Ca o irupțiune de păcură, o coloană mare de fum negru și gros, amestecat cu bulgări de țărână, țâșni ca din pământ... Au început să bată cu tunuri grele a doua linie a noastră! E vestitul obuzier german, ori sunt tunuri-automobile austriace?...

Din pâlcul de copaci din stânga, o baterie de a noastră deschide focul fără veste spre răsărit.

Mă gândeam că atacul se poate întinde acum și la „centrul” nostru și voiam să pornesc îndărăt, la cupole - dar numaidecât bag de seamă că balonul începe să se coboare repede...

Și ca prin farmec, în câteva clipe, pe frontul întreg,

bubuiturile încetează cu totul. Numai tunul cel mare mai trage...

Liniștea ciudată care urmează e întreruptă de un ropot de împușcături mărunte de-a lungul tranșeelor... Câteva gloanțe rătăcite îmi șuieră pe deasupra. În dosul vălului de fum, infanteria bulgară a pornit, desigur, la atac. Dar n-aud mitralierele, n-aud artileria noastră... și aștept, cu inima strânsă.

Acum un freamăt de glasuri depărtate, de strigăte prelungi, apoi o larmă de răcnete, de vaiete, de chemări ajung până la mine.

Privesc, fără a clipi, în lumina mare a soarelui. Prin fumul care nu s-a risipit încă, văd doi călăreți în goană nebună, plecați pe coama cailor. Apoi un cheson de muniții, cu caii în galop, iese la iveală o clipă, într-o spărtură a ceții, și dispare iar, în vârtej de praf și fum.

Peste puțină vreme, câțiva soldați răzleți, apoi în pâlcuri mici, se văd alergând pe câmp, unii spre stânga, alții spre vâlceaua din dreapta.

Vroiam să-i opresc, să-i întreb... dar la ce bun? Era vădit că bulgarii au pătruns în tranșeele noastre, sfărâmate de obuze, de unde măcelul cu baioneta a risipit pe cei rămași în viață...

Când am ajuns la cupole, tot drumul de pe coasta din spatele nostru era plin de fugari, de răniți, de chesoane și de tunuri, care coborau în goană spre Dunăre și, pe sub malul înalt, se îndreptau spre Turtucaia. Până pe la ceasul 5 după amiază, am privit înfiorat, cu locotenentul meu, de pe vârful colinei, această scurgere jalnică și grăbită, care ne umplea inima de fiere.

La telefon nu ne mai răspundea nimeni.

Ce făceau bulgarii? De ce nu urmăreau?

Aveau pierderi grele și generali prudenți.

Dar prin spărtura făcută puteau să ne cadă în spate dintr-o clipă în alta... Fără ordin, însă, noi credeam că nu

trebuie să părăsim creasta colinei pe care ne găseam și unde ca-n ironie, turcii lucrau și acum de zor, împreună cu ai noștri, la construirea cupolelor neisprăvite!

Abia când am văzut că compania de infanterie de lângă noi se retrage spre vale și că rămânem singuri acolo, am început și noi să ne pregătim de plecare.

Într-o clipă toți turcii, care munceau cu greu, oftând, se rânduiră patru câte patru.

Și domol, după ce ne-am îndeplinit cele din urmă îndatoriri poruncite de regulamente în asemenea situație, am pornit spre vale, cu sufletele înecate de mâhnire, pe lângă convoiul de turci, care, între sentinele, coborau în tăcere coasta, aruncându-ne priviri întunecate și piezișe…

În ziua aceea, șapte „centre” întărite au căzut în mâini le dușmanilor și centura principală de apărare a fost ruptă.

PE MALUL APEI

De-a lungul Dunării, pe sub malul râpos și înalt, era un furnicar neastâmpărat, o gloată care se rostogolea în goană pe drumeagul pietros și îngust, un amestec înfrigurat de căruțe cu bagaje, de chesoane, de soldați negri și prăfuiți, de cai slobozi, care alergau pe de margini, și de oameni răniți, care se târau cum puteau spre Turtucaia. Și convoiul acesta frământat sporea mereu cu fugarii care coborau din râpile malului, de prin vii, și se îndreptau spre pontoanele de lângă oraș, în nădejdea că vor găsi un pod sau vase care să-i treacă dincolo. Mulți își păstrau arma și nu vedeai nici o raniță aruncată pe marginea drumului. Mergeau în tăcere, fără să privească în lături.

Nu auzeai decât ropotul grăbit al picioarelor și huruitul

căruțelor.

În gloata aceasta a trebuit să intrăm și noi, cu coloana lungă de muncitori turci, pe care sentinelele nu-i slăbeau deloc.

Opream pe câte un fugar și-l întrebam: unde se duce? pentru ce a fugit?

Mulți se uitau la mine aiuriți și porneau fără să-mi răspundă.

— Bulgarii sunt colea, deasupra malului, îmi răspundeau unii. Ne-au prăpădit cu tunurile...

Cei mai mulți spuneau că s-au rătăcit de ai lor; nu știau unde le sunt companiile, regimentul, ofițerii. Și veneau să-i caute la pontoane.

— Ofițerii au fugit și ne-au lăsat singuri, mai ziceau ei...

Refrenul acesta l-am auzit întruna de atunci; dar mai târziu, în captivitate, m-am încredințat chiar din spusele lor că nu era cu totul adevărat. La Turtucaia fiind cea dintâi ciocnire mai crâncenă cu inamicul, desigur că nici soldații - milițieni și rezerviști -, nici ofițerii noștri nu erau obișnuiți cu focul. Totuși pierderile mari de oameni ale inamicului, despre care m-am putut încredința în ziua când am străbătut, ca prizonier, locul luptelor de lângă Daidâr și despre care am auzit adeseori în timpul captivității chiar din gura bulgarilor și din presa lor, dovedesc că ai noștri nu s-au dat ușor. Iar dacă au fost ofițeri care și-au părăsit oamenii sub felurite pretexte și dacă au fost și soldați destui care și-au părăsit ofițerii și au lăsat artileria singură în fața dușmanului - și printre unii și printre alții s-au găsit destule cazuri de eroism individual minunat, despre care voi pomeni mai târziu, și care au salvat „onoarea armelor”.

Când am ajuns la al doilea ponton din fața gării Oltenița, am început să întâlnim și alți fugari care veneau din sus, dinspre Turtucaia, și se opreau de-a lungul malului ori se înghesuiau pe lângă ponton. Atunci mi-am dat seama de toată întinderea înfrângerii și am înțeles că numai un

ajutor grabnic și puternic, dacă nu o înlocuire totală a trupelor, ar mai putea pune în cumpănă soarta „capului de pod”.

Soldați din diferite regimente, amestecați, forfoteau fără nici un rost în toate părțile. Era o gloată dezordonată, cuprinsă de panică, o îngrămădeală de oameni descurajați, care nu mai căutau decât să scape, să găsească vreun mijloc de trecere. Și cum noaptea se lăsa repede, cine ar mai fi fost în stare să-i adune, să-i rânduiască, să trimită pe fiecare la rostul lui?

Într-un loc am găsit compania de infanterie care fusese lângă noi, pe deal. Era singurul grup disciplinat pe care l-am întâlnit în seara aceea. Oamenii făcuseră piramide de arme și-și așteptau comandantul, care se dusese la oraș, să ceară ordine.

Nu departe de ei, ne-am oprit și noi sub mal.

Se înnoptase fără să băgăm de seamă. Nu știam ce se petrece în Turtucaia. Am dat drumul turcilor să se ducă în oraș și locotenentul nostru, după ce și-a întipărit bine în minte locul unde rămâneam, a plecat și el să primească ordine. De la cine, dacă bulgarii vor fi pătruns în oraș? Și cine să mai aibă vreme, în situația asta, să se mai ocupe de câțiva tunari fără tunuri?!

Era acum un întuneric orb și o învălmășeală mare de oameni, cai, chesoane, care de corvadă puse de-a curmezișul și căruțe cu bagaje, între apă și malul înalt - ba am întâlnit și o cireadă de bivoli, care mugeau întruna prin întuneric, mânați din urmă cu strigăte și cu ciomege, Dumnezeu știe de unde și pentru ce.

Peste puțină vreme, locotenentul s-a întors. Nu putuse răzbate și se temea să nu se rătăcească de noi.

Nu știam ce să facem. Să pornim în noapte pe coaste, spre inamic? Dar pe unde mai erau de-ai noștri? Și cum să-i recunoaștem, ca să nu tragem în ei? Vrând-nevrând, trebuia să așteptăm până la ziuă acolo unde ne găseam. Eu

unul eram încredințat că bulgarii se vor folosi curând de prilejul acestei dezordini. Știam că cel puțin spre Antimovo, unde era o largă spărtură a frontului nostru, nimeni nu le mai ține piept. Și trăgeam totuși nădejde că un măcel cu baioneta, în zăpăceala unei încăierări nocturne, ne-ar putea îngădui să recâștigăm ceea ce pierdusem peste zi.

Eram ostenit - trei nopți nu dormisem. În neputința de a face ceva, mi-am zis: fie ce-o fi! Nu se mai auzea nici o bubuitură de tun, nici o împușcătură... Învăluit în pelerina locotenentului, mă lăsai și eu lângă el pe nisip, cu baioneta pusă la armă, pe care o țineam în brațe, gata să sar în picioare la cel dintâi strigăt de alarmă și să dau cu ea în toate părțile! Dar un somn greu și fără vise mă învălui repede și mă ținu sub apăsarea lui de piatră până a doua zi...

Când am deschis ochii, somnoros, la câțiva pași Dunărea, sub lumina înghețată și albăstrie a zorilor, clipotea din valuri... Văzui mai întâi malul dimpotrivă - al țării noastre - printr-o pânză subțire de neguri. Apoi, când îmi întorsei privirile pe cestălalt mal, priveliștea desfășurată de-a lungul, pe sub râpi, aducându-mi aminte, cu realitatea ei brutală, cele petrecute ieri, într-o clipă îmi risipi somnul...

Începea ziua fatală, 24 august...

LA PONTOANE

Zvonuri umblau că peste noapte au trecut câteva regimente de muscali. Adevărul e, după cum am aflat mai târziu, că trecuse un regiment de infanterie de-al nostru, de „scutiți” și „dispensați”, și unul sau două batalioane de

grăniceri, care au înaintat peste noapte, împingând pe bulgari îndărăt, în tranșee, și mulțumită cărora golul dinspre răsărit fusese astupat. Dar atunci nu aveam nici o știre temeinică, ci numai zvonuri care sporeau zăpăceala.

Locotenentul nostru primise ordin să facă deocamdată paza la pontoane, în jurul cărora stătea mare mulțime de răniți, așteptând să fie trecuți dincolo. Pe sub maluri se îmbulzeau și acum fără astâmpăr cei fugiți din foc, unii fiindcă își pierduseră cu totul nădejdea în izbândă, iar alții din pură mișelie, pândind cu ochi de lup vreun mijloc de trecere. În curând jandarmii începură să-i alunge cu focuri de pușcă pe coastă; dar peste puțină vreme ei reveneau în număr și mai mare, amenințând să strivească în picioare răniții de la capătul punții de ponton.

Uneori, câte un ofițer, venit de cine știe unde, striga: „Oamenii din regimentul cutare să se adune aici! Hai, băieți...” Și strigătul lui se pierdea în larma generală, se auzea din nou...

Mulți se rânduiau în jurul ofițerului și porneau la deal, prin văi, dar mulți se ascundeau și nici că voiau să audă.

Obuze se spărgeau uneori prin viile de deasupra. În răstimpuri se auzea o răpăială îndepărtată de împușcături. Pe ponton și sub mal, răniții, pansați în grabă de doi medici, sporeau necontenit.

Un ofițer de artilerie trecu dincolo cu luntrea pontonului să ceară muniții... În curând, un vaporaș sosi, având la remorcă un bac cu muniții, care se alătură de pontonul nostru. Soldații valizi, câți erau pe aproape, se găsiră fericiți să-și facă de lucru cu descărcarea lăzilor pe mal. Presimțeam că munițiile acelea nu vor mai ajunge la destinație, dar n-aveam nici o putere.

Pe măsură ce bacul se descărca, rânduiam răniții în locul cutiilor de cartușe.

Sărmanii! Nici nu mai gemeau, de bucurie că trec Dunărea și de teamă să nu rămână dincoace... Mă apropiai

de unul care stătea lângă punte. Avea stânga retezată de un obuz și o ureche ruptă. Bluza, pantalonii, cămașa îi erau ude, parcă făcuse o baie de sânge. Îl văzui ridicându-se, ca să-și încerce rămășița de puteri. Se ținea de balustradă și se clătina, galben, cu ochii pierduți.

— Cum te cheamă?

— Matei.

— Unde te-a rănit?

— Nu știu.

— De unde ești?

— Nu știu...

Vorbea cu greutate. L-am luat de subțioară, l-am dus pe bac și l-am lăsat jos, într-un colț, unde rămase cu ochii împăinjeniți.

Tunurile vuiau întruna.

În apă vedeai acum capete răzlețe de înotători, care luptau cu valurile. Dar pe celalt mal, jandarmii îi primeau cu focuri de carabină.

Câteva monitoare de război, venind din susul apei, trecură cu toată viteza la vale și, peste puțină vreme, se pierdură în dosul crângurilor din ostrov. Se retrăgeau... Unul singur se opri la capătul ostrovului și de acolo trimise câteva obuze spre Antimovo, din tunul lui de mare calibru, care bufnea c-un sunet metalic, la câteva palme deasupra apei. Pe bordul lui, jos și turtit ca o carapace, nu zăreai nici un om. Era vădit că-și face ultima datorie, înainte de a părăsi malurile Turtucaii... Îmi bătea inima privindu-l cum își primejduiește trecerea la vale în această întârziere zadarnică, dar plină totuși de o patetică bravură - și în același timp o jale imensă mă cuprindea, când mă uitam în jurul meu.

Eram acum jos, pe mal, între căruțe, trimis acolo nu știu cu ce ordin de locotenentul meu. Și nu trecuse nici un minut de când mă coborâsem - dar o singură clipă și o singură mișcare banală sunt de ajuns ca să hotărască

soarta unui om. De câte ori nu m-am gândit în urmă, c-un fel de ciudă superstițioasă, la întâmplarea asta! Fiindcă m-am coborât câteva momente de lângă locotenent, a trebuit să mă trezesc peste câteva zile tocmai în fundul Macedoniei și să îndur o captivitate atât de lungă!

Ce se întâmplase?

Tot vălmășagul acela de oameni grămădiți acolo fu cuprins deodată, fără pricină aparentă, de o panică nebună. Ca niște fiare speriate se repeziră pe punte, pe ponton, inundară bacul, împingându-se sălbatic, făcându-și loc cu pumnii și călcând în picioare răniții, apucați fără veste și striviți din toate părțile. Era un țipăt sfâșietor, vaiete de oameni în agonie, gemete de piepturi strivite sub cizme, de oameni cu capul zdrobit sub călcâie, de schilozi cu rana sângerândă, în neputință de a se apăra. Și îmbulzeala sporea întruna, cu cei de pe alături; se înghesuiau, se împingeau cu îndârjire, în tăcere, fără o vorbă, se ridicau unii peste umerii celorlalți, se rostogoleau, și dădeau iarăși năvală, cu fețele schimonosite de încrustarea aceluiași gând, și stăpânit fiecare de o singură pornire instinctivă: să scape el cu orice preț, să-și apuce un loc pe puntea vasului.

Rezemat de o căruță, priveam încremenit. Niciodată n-am simțit mai adânc ca atunci că omul e mai rău decât fiara.

Locotenentul striga, jandarmii trăgeau focuri în grămadă - degeaba! Nici revolverul, nici carabinele care le trosneau sub nas nu erau în stare să-i oprească. Cei din spate împingeau pe cei din față, care începură a se rostogoli în Dunăre, peste balustrada de dincolo, ruptă...

În cele din urmă vaporul porni și bacul se dezlipi ușor de ponton. Toți cei de la margine se prăvăliră în apă.

Iar în locul lor, dintre răniții de adineaori nici unul nu mai gemea, nici unul nu mai mișca. Era o amestecătură de sânge, de membre zdrumicate în picioare, de carne

zdrobită, de cadavre încremenite în spasme cumplite.

Peste câteva clipe, puntea și pontonul, care se aplecase într-o parte amenințând să se scufunde, se goliră de oameni. Coborau întunecați, năuci...

Am trecut pe punte la marginea pontonului și de acolo mă uitam cum se depărtează bacul încărcat, în josul apei... Era cel din urmă vas care se dezlipea de malul nostru.

După ce și-a descărcat oamenii în fața gării, vaporașul cu remorca lui porni din nou spre noi și în curând încercă să se apropie iarăși de ponton. Abia avui vreme să mă cobor și să mă trag mai la o parte. Aceeași năvală de oameni îndârjiți era gata să mă prindă la mijloc... Zeci de inși căzură în apă și fură striviți între ponton și pereții de fier ai vasului. Unda tulbure se încrâncenase de sânge.

Și cum vaporul se depărta din nou, un om gol, abia ieșit din apă, trecu ca o nălucă în picioare peste cei grămădiți, călcând pe capetele și umerii lor, și se aruncă, cu brațele înainte, pe balustrada bacului.

Puntea care lega pontonul de mal se rupsese. Cei rămași sus coborâră pe un podeț de cadavre, înghesuite până în marginea nisipului.

În vremea asta, mulți oameni se iveau deasupra valurilor, cerând ajutor. Un popă răsări din apă, cu capul buhos și ud, împroșcând stropi în toate părțile. Cineva îi aruncă o frânghie de pe vapor și îl trase până sus. Dar, cu mâinile zdrelite de marginea vasului, preotul scăpă frânghia și căzu iar: o clipă se văzu cu anteriul umflat în cădere ca o fustă, apoi se duse la fund. În cele din urmă, l-am tras pe bord în nesimțire, cu brațul rupt.

Dunărea era presărată până dincolo de înotători. Un monitor mic, venit nu știu de unde, alerga pe fața apei, în zig-zag, trecând peste zeci de oameni care se luptau cu moartea și ale căror strigăte pierdute ajungeau până la noi. În urma lui rămânea apa lucie: toți se duceau la fund.

Monitorul trecu repede de-a lungul malului nostru, pe

când cineva striga cu megafonul de pe bord: „Domnul general!... Unde e domnul general?...”

În curând dispăru și acest monitor în josul apei.

De data asta eram definitiv părăsiți pe malul bulgăresc.

ÎN FOC

Despărțit de locotenent și de o parte din camarazii mei (câțiva știam bine că au rămas dincoace, dar nu-i vedeam în învălmășeală), am rămas câtăva vreme cu brațele încrucișate, privind în jurul meu. Vedeam numai chipuri posomorâte, ochi plini de deznădejde.

Pe drumeagul dinspre Turtucaia veneau și se opreau în grămadă tunuri și chesoane de artilerie, soldați cu ochii injectați de fum și neodihnă, care priveau aiuriți, fără să priceapă, malul de dincolo pustiu și Dunărea fără pod și fără nici un vas. Numai câteva șlepuri - unul cu cazan mare de petrol - se vedeau părăsite în fața gării, pe când altele, dezlegate de la mal, pluteau în voie la vale, fără cârmaci.

Tunurile bulgare băteau acum tot mai rar, bateriile își schimbau desigur pozițiile, veneau mai aproape.

— Vin rușii dinspre Silistra! strigă un glas.

— La coastă, băieți! s-aud alte glasuri, răzlețe.

Mă trezii atunci, ca dintr-un somn adânc, din toropeala mea. Eram singur de astă dată și puteam să fac ce mă taie capul. Luai o armă aruncată pe nisip, în câteva clipe îmi umplui sacul cu cartușe și pornii cu primul val de oameni la deal, prin viile și livezile de deasupra malului. Soldații singuri, fără ofițeri, se risipiră într-un lung lanț de trăgători, al căror șir se pierdu numaidecât spre dreapta mea, după unduierile terenului. În curând începurăm să întâlnim soldații care veneau spre mal.

— Departe sunt bulgarii?

— Nu sunt departe. Uite, acum prind a ieși iar din pădure.

— De-ai noștri mai sunt mulți?

— Nu mai sunt.

Găseam răniți, pe după câte o movilă, prin gropi. Într-o margine de vie doi țigani mâncau struguri. Când am ieșit deasupra, la loc mai neted, gloanțele începură să treacă printre noi, c-un sâsâit scurt. Eram la flancul stâng. Dinspre dreapta mea, începură să răsune împușcături de-a lungul șirului cu care pornisem. Mulți haraci din vie erau culcați la pământ. Mă lăsai și eu într-un genunchi și descărcai câteva focuri la întâmplare. Vecinul din stânga rămăsese mai în urmă, pe când cel din dreapta, un om trecut, cu fața amărâtă și încrețită de necazuri, vru să tragă și el, dar nu știa bine să încarce arma. Când slobozi primul foc, în sus, se apucă cu mâna de falcă...

— Apas-o bine în umăr și lasă țeava mai jos, îi strigai.

Ieșeam acum din vii; ne-am oprit câtăva vreme în șanțul unui drumeag care ducea spre oraș. Gloanțele tot mai des șuierau pe deasupra, altele izbeau, scurt, în țărână, scoțând nourași de praf, pe când, deasupra lanțului de trăgători, spre dreapta, începură să se spargă șrapnele.

Înaintea mea, unde pământul devenea mlăștinos pe alocuri, aveam acum de o parte niște tufe mari de măcieș, de cealaltă un dâmb de pământ. Printre ele trimiteam glonț după glonț spre limba de pădure care se vedea nu departe și de unde știam că ne vin împușcăturile.

Tâmplele îmi zvâcneau. Iar gândurile îmi fugeau necontenit departe de locul în care mă găseam. Îmi veneau în minte mulțime de lucruri fără însemnătate, crâmpeie de amintiri banale din trecut. Îmi aduceam aminte de badea Mihai, care fusese în războiul de la 1877.

— Ei, cum era la război, nene Mihai? îl întrebam, pe bancă, sub plopii de lângă poartă.

— Apoi, cum să fie?... Eram în niște porumb, și făceau gloanțele: fiiit! pe la urechea asta, fiiit! pe la urechea astălaltă... Și-mi arăta cu degetul cum făceau.

Atâta știa el să-mi spună, din tot războiul la care luase parte.

„Iaca, mă gândii, am ajuns și eu ca badea Mihai, să-mi facă gloanțele «fiiit» pe la urechea asta!...”

Șrapnelele trosneau întruna, dar gloanțele lor mari, care cădeau piezиș, rareori ajungeau până la flancul stâng unde eram eu. Totuși, la fiecare bubuitură mai apropiată, instinctiv, ne vâram capul între umeri, parcă ne-am fi apărat de pietre. Multe obuze se spărgeau departe, la spatele nostru. Era un foc de „baraj”, care, din pricina lungimii frontului nostru, nu putea să ne taie retragerea.

Când întorsei capul, văzui că vecinul din dreapta a rămas în urmă.

— Ce, nu mai vii? îl întrebai.

Iar el, cu fața-n soare, se strâmbă urât, parcă i-ar fi fost scârbă tare de ceva.

— Gâlgâie, domnule! îmi zise.

— Ce gâlgâie?

— Sângele... M-a lovit... Trage-mă undeva la adăpost, că pe urmă mă târăsc eu cum oi putea.

M-aplec și-l ridic de-o subțioară. Era lovit deasupra genunchiului... Dar de-abia facem câțiva pași, și-l simt că-și pune capu-n piept, c-un sughiț scurt, și se lasă greu: îl lovise al doilea glonț, în ceafă... L-am lăsat jos, m-am întors. „Fiiit, pe la urechea asta”, îmi veni iar în minte, ca o obsesie. Vedeam plopii de lângă poartă, în amurg, și pe badea Mihai cu luleaua...

Am ajuns lângă dâmbul de pământ din față. În iarba lui arsă de soare, gloanțele foșneau scurt, ca niște șopârle.

Împușcăturile bulgarilor, mai dese decât ale noastre, se auzeau limpede și prelung - un șir de răpăituri neregulate.

Și deodată încep să disting pe cei care trăgeau în noi: la

marginea crângului din față, un om alerga spre noi, cu spatele încovoiat... Apoi altul...

Erau bulgarii. Înaintau în salturi mici, pe căprării, câte unul din fiecare flanc, apoi din mijloc - ca la carte. Unii făceau saltul în goană, alții veneau în pas, aplecați ușor, cu lopata în dreptul obrazului.

Mă lăsasem la pământ și, sprijinit în coate, fără nici un adăpost în fața mea, trăgeam cu năduf. Cunoșteam acum prețul cartușelor. Uitasem hotărârea cu care am pornit de la mal, să ne tăiem un drum spre Silistra, uitasem descurajarea, neorânduiala și învălmășeala de sub râpi. Eram întreg al clipei de față și trăgeam întruna, c-un fel de voioșie nestăpânită și cu obrajii înfierbântați în adierea vântului.

— Aferim! auzii un glas, nu departe.

Era Mieluș țiganul, cu mustățile zburlite, negru și urât cum nu-l mai văzusem. Dar în clipele acelea îmi venea să mă duc și să-l iau în brațe ca pe un prieten vechi. Numai ochii îi străluceau, țintiți asupra mea, ca niște puncte de foc.

Mă aplecai din nou să pândesc, cu pușca la ochi, locul și clipa în care se ridicau, tot unul câte unul, cei de lângă pădure. Mieluș trăgea și el, dar se vedea că nu era prea iscusit la treaba asta. Îmi urmărea fiecare împușcătură și se veselea grozav de câte ori i se părea c-am lovit în plin.

— Ăla e! striga el, cu multă satisfacție.

Închizătorul armei însă mergea din ce în ce mai greu - se îmbâcsise de praf ori se umflase de căldură. Țeava frigea.

O mitralieră bulgară începu a turui fără veste - dinspre stânga. Gloanțele, zvârlite departe, ca stropii de apă dintr-un furtun de grădinărie, însemnară câteva linii repezi de pulbere ridicată la vreo treizeci de pași în fața noastră. Mă trăsei iute la adăpost, sub dâmbul de pământ.

Sus, pe creasta lui, erau vreo cinci bărbați care, auzind mitraliera, se întoarseră ca la o comandă câteșicinci cu

coasta spre inamic și începură să se târască spre o tufă de la capăt, căutând, chipurile, un adăpost acolo. Le strigai să coboare. Dar nu mai avură vreme. Prinși de o undă a mitralierei și ciuruiți de gloanțe din coaste, îi auzii gemând ușor, ca niște cățeluși... Și câteșicinci, c-o înfiorare scurtă, încremeniră cu fața în jos.

Peste puțină vreme, mitraliera încetă.

— Fugi, domnule, c-am rămas singuri și dau bulgarii peste noi! îmi strigă Mieluș.

Mă uitai spre stânga. Nu mai era nimeni. Spre dreapta mai rămăseseră vreo trei oameni, care se ridicau să fugă. La spatele meu, Mieluș alerga acum, îndoit de mijloc, întorcând capul - pesemne că nici lui nu-i prea venea să se despartă de mine.

M-am ridicat și eu și am pornit îndărăt. Și nu știu cât voi fi mers în urma lui Mieluș, când acesta se opri să-mi spuie ceva... Dar în aceeași clipă, c-un trăsnet grozav, simții ca o izbitură în obraz și rămăsei câteva clipe cu ochii strânși închiși. Urechile îmi țiuiau. Îmi dusei mâna la obraz, la tâmple - eram întreg... Abia atunci mi-am dat seama că un obuz se spărsese lângă noi. Căutai cu ochii pe Mieluș. Stătea ghemuit la câțiva pași, cu barba în genunchi.

— Ce ai pățit, Mieluș?

— Aoleo, mămulică! gemu el încet.

Era galben și nu se uita la mine, parcă nici n-aș fi fost acolo.

— Mieluș, frate Mieluș, unde te-a lovit?...

Îl ridicai de subțiori... dar era să-l scap din mâini când am văzut ce are. O zburătură de obuz îi rupsese pântecele: intestinele îi atârnau pe jos... Cu mâinile tremurânde, el încerca să le adune, să le vâre la loc, în pântece, amestecate cu țărână și cu fire de iarbă uscată.

— Mămulică, măiculița mea! gemea el întruna.

Dar șrapnelele cădeau tot mai aproape, băteau acum toată marginea viilor.

Îl pusei jos, leșinat, și pornii în goană, fără să mai privesc în urmă.

Dădui peste câțiva soldați răzleți care strigau și făceau semne cu capela.

— Ce e?

— Trag ai noștri, tot în noi! îmi strigă unul.

În adevăr, multe gloanțe veneau dinspre Dunăre.

Ostenit, mă lăsai atunci într-o adâncitură de pământ, sub un nuc cu ramuri plecate. Tâmplele îmi zvâcneau dureros. „Numai de n-aș cădea rănit”, mă gândii pentru întâia oară, auzind niște vaiete apropiate. Ar fi o agonie prea chinuită, prin locurile acestea străine, unde câinii se vor îngrășa de hoituri și vor sfârteca pe cei ce trag să moară.

Alt lanț de trăgători ajunsese acum în dreptul meu. Mă ridicai să pornesc, dar, băgând de seamă că mi s-a desfăcut o gheată, mă aplecai s-o leg. Un glonț reteză o crenguță de nuc deasupra capului meu. Dac-aș fi stat în picioare, m-ar fi lovit în obraz... Dar până atunci gloanțele mă ocoliseră, parc-ar fi fost zvârlite de o putere magnetică negativă!

Am tras iarăși câteva cartușe din dosul unei ridicături de pământ, și când mă sculai să pornesc înainte, un om cu brațele desfăcute ca o cruce răsări drept pe vârful movilei și mi se prăbuși în brațe. Ne-am rostogolit amândoi. Era mort.

M-am ridicat amețit ca de vin, și am pornit înapoi spre malul Dunării.

Nu știu cât voi fi mers, fără să-mi dau seama de nimic din jurul meu.

Când am ajuns deasupra râpilor de lângă apă, văzui aceeași strânsură de oameni grămădindu-se pe sub maluri.

Mulți aveau albituri în vârfuri de băț, alții le fluturau în mână. Și Dunărea era plină de oameni care luptau cu valurile.

ÎN APĂ

Coborând spre apă, am dat peste doi tovarăși din artilerie.

Erau călări, gata să pornească pe mal în jos, spre Silistra.

Am apucat atunci cel dintâi cal slobod ce mi-a căzut sub mână și am pornit în urma lor. Dar la cotul de la Kosui, mitralierele dușmane pândeau în dreptul văii pe cei care încercau să fugă în josul apei. Și de-abia pieriseră după cot tovarășii mei, când văzui caii singuri întorcându-se speriați, loviți de scări în coaste.

În vremea asta, undele tulburi ale fluviului erau pline de capete. Sute de oameni intrau în apă, cu nădejdea să treacă dincolo. Se agățau de orice - de o scândură, de un buștean, de un snop de nuiele; mulți se înecau îndată; unii, istoviți, încercau să se întoarcă la mal, pe când alții se lăsau în voia apei, ajungeau până la ostrov. Arareori câte unul apuca să puie piciorul pe celalt mal, unde se mistuia numaidecât, parcă-l înghițea pământul.

M-am întors repede în sus, până la pontonul al doilea. Acolo am intrat în vorbă c-un învățător care mă cunoștea, i-am lăsat hainele și, fără să-i ascult sfaturile, m-am dus pe lângă mal până aproape de oraș. Într-un loc pe care-l cunoșteam mai dinainte, erau îngrămădiți mulți snopi de nuiele, adunați acolo nu știu cu ce destinație.

Puteam să înot bine, dar niciodată nu m-aș fi încumetat să trec Dunărea.

Am luat doi snopi bine legați și am intrat în apă...

Unda era tulbure și rece. În curând am pierdut pământul de sub picioare. Cu stânga mă țineam de snopi și, purtat de valuri în jos, cu dreapta vâsleam spre mijlocul apei, domol, ca omul care știe că pornește la drum lung.

Îmi recăpătasem toată liniștea și-mi dădeam seama de

toată greutatea încercării mele. Numai o singură dată, când am întors capul și m-am văzut depărtat de mal, am avut o pornire instinctivă ca un fior, să reviu la pământ... Dar atâta a fost. N-am mai întors capul. Îmi luasem ca țel malul dimpotrivă, unde mă obișnuisem să văd singurul liman de scăpare. Toată grija mea era acum să-mi păstrez puterile până acolo, și, mai ales, să mă feresc de cei ce veneau din susul apei și se înecau în jurul meu.

Trei inși, pe o plută de scânduri, se apărau de ei cu lopata, ca de câini. Când vreunul, cu deznădejdea morții, se încleșta de marginea plutei, îl loveau în cap până-l trimiteau la fund...

Mâna stângă mă durea de nemișcare. Mă apucai de snopi cu dreapta și începui să vâslesc cu stânga, în care aveam o bucată de scândură prinsă pe apă. Peste puțină vreme, schimbai iarăși mâna.

Nu știu cât a durat sforțarea asta.

Trecusem de mijloc și ajunsesem aproape în dreptul gării. Puțini mai erau în jurul meu. Simțeam sub mine adâncimea fioroasă a apei, iar valul puternic și masiv îmi lua întruna picioarele la vale, pe sub snopi.

Începeam să mă apropii de celalt mal, dincolo de șlepuri. Nimeni nu mai era acum pe lângă mine, numai o masă ruptă venea din sus.

Văzui pe mal doi oameni în uniformă, care parcă îmi făceau semne largi cu brațele. Credeam că vor să-mi vie în ajutor - mi se părea că strigă ceva. Unul se lăsase într-un genunchi. Ridicai mâna deasupra undelor ca să le fac semn să mă aștepte mai jos... dar, în aceeași clipă, băgai de seamă că cel îngenuncheat trăgea focuri de carabină spre mine!

M-am smuncit să trec în dosul nuielelor. Din pricina mișcărilor mele, snopii începură să se desfacă...

Prin multe dileme neplăcute am trecut în viața mea. Dar nici una nu mi se pusese cu atâta urgență și tragică ironie

ca asta, pe care trebuia s-o dezleg în câteva clipe și care s-ar putea formula cam astfel: „Tu sau vei ieși, sau nu vei mai ieși din această apă rece. Dacă vei scăpa, trebuie să mori de glonț. Dacă nu vei mai scăpa... asta înseamnă că trebuie să te îneci, ca țiganul la mal.”

Nu mai aveam vreme să protestez.

Și mă resemnasem deja să mor... când văzui venind din susul apei o „a treia posibilitate”, sub forma unei mese cu trei picioare, pe care legile neînțelese ale fatalității o aduceau în dreptul meu tocmai în clipa când trebuia să mă duc la fund.

Nici nu știu cum s-a făcut. Cu două salturi mari mă apropiai, o apucai și o smuncii din mâinile încleștate și reci ale vechiului stăpân, al cărui creștet pleșuv de-abia se ivea când și când din valuri.

Și ca să-mi mai viu în fire, mă lăsai în voia apei.

Dar cei de pe mal mergeau în jos, odată cu mine. Pesemne că-și puseseră în gând să nu mă slăbească cu nici un preț - oarbe instrumente ale aceleiași fatalități, care ținea morțiș ca eu să nu pun de astă dată piciorul pe pământul țării, ci să cad prizonier și să contemplu mai târziu de pe piscurile Macedoniei diafana siluetă a Olimpului legendar, peste frontul de la Salonic.

Trebuia să mă supun: niciodată nu e bine să te pui împotriva puterilor tainice care ne înconjoară. Dar cel puțin eram sigur de data asta că mi se pregătește ceva, că n-am să mor înecat.

Când urmăritorii mei văzură că încep să mă depărtez, vâslind spre malul bulgăresc, îmi mai trimiseră un glonț de adio, care-mi șuieră vesel ca la vreo doi stânjeni pe deasupra capului, și rămaseră în extaz, cu privirile spre mine.

Masa era mai trainică decât snopii: mă sprijineam de ea în toată voia, aveam putința să mă și odihnesc.

Un vânt iute se pornise din jos, luând cursul în răspăr și

zbârlind lespezi mari de apă de-a latul Dunării. Mă încrucișai cu o plută mică de nuiele, pe care stăteau trei soldați; unul înainte, altul la mijloc, celalt la coadă. Tustrei erau cumnați, îi auzeam zicându-și unul altuia: „mă cumnate!” Un val mai mare săltă capul din jos al plutei. Cât ai clipi, cel ce ședea la cârmă dispăru în valuri. Iar pluta, ușurată de partea aceea, se plecă acum cu vârful, lăsând ușor în apă și pe cel din față. Dunărea îl înghiți ca pe un nimic. Dar cel din mijloc, alunecând printre snopii desfăcuți, rămase numai cu capul prins în legătura nuielelor; vedeai cum plutind la vale, într-un mănunchi de nuiele, un cap singur striga întruna: „mă cumnaaate!”...

Târziu, când am pus iarăși piciorul pe malul de unde pornisem, departe în josul apei, și mă uitam peste fața Dunării, parcă nu-mi venea să cred că am scăpat.

Luasem o baie pe care o voi ține minte toată viața.

CLIPE DE GROAZĂ

Dunăre, Dunăre,
Drum fără pulbere...

Am regăsit aproape în același loc pe cel care îmi păstra hainele și m-am îmbrăcat în grabă. Mă urmărise cu ochii multă vreme și cunoștea o parte din pățaniile mele, dar era încredințat că în cele din urmă m-am înecat.

Nu departe de acolo, un sublocotenent, după ce încercase în zadar să treacă Dunărea, s-a întors pe mal, unde, împărțindu-și banii la soldați, și-a tras un glonț de revolver în cap.

Altul tânăr de tot, abia ieșit cu toate iluziile din școală, fiindcă mă cunoștea, se apropie de mine și-mi spuse că el

nu va lăsa arma din mână, când o fi să-l ia prizonier.

Apoi încercă să adune iarăși oamenii, să pornească „la coastă”.

— Rușine pentru noi, măi băieți! O să ajungem de râsul bulgarilor, strigă el, văzând că nimeni nu-l mai urmează.

Și plângea de turbare.

— Ce să-mi apăr, domnule? Cenușa din vatră?... îi răspunse, rânjind, un rezervist slab, cu mustățile pe oală.

O baterie apropiată trimise câteva salve de șrapnele deasupra zăvoaielor din susul Olteniței.

Iar apa Dunării, presărată de oameni, se clătina în fierbere. Vântul mare, pornit împotriva cursului, sporea vrăjmășia bătrânului fluviu, care, cuprins parcă de o surdă mânie, înghițea pe fiecare clipă zeci și zeci de oameni aruncați în volbură.

Unii intrau în apă călări, dar caii se înecau curând, ori se împotmoleau în nomolul de la mal. Părăsiți acolo, se zbăteau cufundându-se încet și nechezau într-o lungă agonie, cu botul abia ridicat din apă.

Pâlcuri de soldați, mai ales țigani, se aruncau asupra hainelor celor ce se dezbrăcau pe mal, căutând bani. Alții desfundau lăzi cu zahăr și prădau geamantanele ofițerilor grămădite în căruțe. Am văzut apoi câțiva inși care, stând lângă mine, râdeau de cei ce se înecau pe aproape.

Unii dintre ei erau, desigur, înnebuniți de groază.

— Mor!... Nu mă lăsați, fraților...

— Mori! răspundeau ei. Dracu te-a pus să intri în apă?

Bulgarii, pe care nu-i vedeam, ajunși acum deasupra râpilor de lângă noi începură să tragă focuri repezi în cei ce se luptau cu valurile.

Șase inși, înșirați călare pe un buștean lung, vâsleau cu nădejde către malul dimpotrivă. O baterie din via de deasupra noastră descărcă spre ei două obuze, care se cufundară forfotind în adânc, fără să-i atingă.

Șrapnelele începură să se spargă deasupra undelor:

gloanțele fierbinți se înfigeau în apă sfârâind, cădeau până în pulberea drumului. Loviți în cap, mulți dintre înotători se duceau la fund. Dar numărul lor parcă sporea, în loc să scadă. Unii, de groaza acestei morți năprasnice, încercau să se întoarcă la mal; cei de pe bușteni și plute făceau semne deznădăjduite. Și bulgarii se întreceau la țintă asupra lor - împușcăturile răpăiau întruna peste capetele noastre.

Dar înotătorii răzleți fiind greu de nimerit, mai jos de pontonul al doilea începură să-i secere cu mitralierele. Împrejurul fiecărui cap ce se ivea din valuri, gloanțele cădeau în apă ca niște stropi mari de ploaie. Și, unul câte unul, oamenii se duceau la fund.

În cele din urmă, Dunărea fu limpezită de acest furnicar omenesc.

Bateria de deasupra noastră începu să bombardeze linia ferată și gara din față: două obuze, dărâmând un perete, făcură explozie înăuntru. Alte obuze izbiră în cele câteva șlepuri rămase în fața gării - un cazan mare cu petrol luă foc, înălțând de pe șlep o trâmbă de fum negru.

Iar pe sub coastă, sute și sute de oameni așteptau, cu albituri în vârf de băț, hotărârea bulgarilor, care parcă nici nu ne vedeau.

Priveam, cu inima împietrită.

Soarele în apus trimitea raze piezișe pe câmpiile din față, pustii, ale țării.

Strângeam revolverul în mână și-mi cumpăneam hotărârea între viață și moarte.

Într-un târziu, simții o mișcare în jurul meu. Ridicai capul.

Sus, pe creasta malului râpos, un soldat bulgar ne făcea semn cu șapca să pornim într-acolo...

ÎNCHEIERE

Doi ani aproape au trecut de atunci.

Toate însemnările câte le făcusem zi cu zi pe hârtie mi s-au pierdut. Multe amănunte s-au șters din amintirea mea, unele mi-au rămas prea confuze și poate că le-am uitat ordinea în care sau petrecut, dar multe mi s-au întipărit pentru totdeauna în suflet, vii și clare, parcă le-aș fi trăit ieri.

Mai târziu, oamenii de specialitate vor face desigur o expunere tehnică și generală a luptelor de la Turtucaia. Eu n-am vrut să dau decât o serie de icoane, schițate în fugă, o povestire sumară și obiectivă a celor ce s-au petrecut numai în jurul meu și la care am luat parte.

Dar povestirea acelor întâmplări crâncene a adus, firește, multă durere inimii tale de român, cititorule. D-apoi mie!

Poate că ar fi fost mai bine să le lăsăm, și eu și ceilalți supraviețuitori, în întunericul uitării grabnice cu care am fost obișnuiți să trecem întotdeauna peste lumina prea brutală a realității.

Dar amintirea vie și caustică a unei nenorociri nu trebuie lăsată uitării. Ea arde și oțelește sufletul unui bărbat. Iar eu n-am scris broșură pentru copiii de școală.

Mă vei întreba, poate, care a fost pricina înfrângerii noastre de la Turtucaia?

Deși sunt un profan în ale milităriei, totuși, în credința că mărturiile viitoare nu-mi vor aduce dezmințire, îți răspund hotărât: Atât numărul și calitatea trupelor aflătoare acolo la începutul luptei - în mare parte milițieni, dispensați revizuiți etc., regimente recrutate din Dobrogea sau Cadrilater, pline de turci și de bulgari - cât și faptul că întăriturile nu erau încă terminate, probează că noi nu ne-am așteptat la un atac repede și violent al bulgarilor în

acest punct.

În al doilea rând, trebuie să punem lipsa de... pregătire sufletească a țăranilor, neobișnuința trupelor și a ofițerilor cu focul - mai ales cu artileria modernă a inamicului.

Mi-aș îngădui încă o reflecție timidă.

În după-amiaza zilei de 23 august, în ajunul căderii, era *vădit* și pentru ochii unui profan că garnizoana nu mai poate ține piept și că orașul va trebui să cază. Cu sacrificarea unei ariergărzi îndestulătoare, care să acopere trecerea în noaptea de 23 spre 24 august, s-ar fi putut salva, dacă nu restul trupelor, cel puțin tunurile rămase, caii, materialul și o mare parte din proviziile care au căzut în mâna dușmanului.

Nimic însă nu se poate afirma cu siguranță deplină.

Ce a fost s-a dus.

Înfrângerea de la Turtucaia, oricât de dureroasă, nu poate avea nici o semnificație în privința însușirilor neamului nostru, care și-a făcut proba de-a lungul veacurilor.

Am avut Turtucaia, dar am avut și Mărășeștii!...

Și la Turtucaia au fost destule pilde de eroism, zadarnic, dar înălțător.

Un sergent necunoscut, care-și așezase mitraliera într-un copac, la colțul unei păduri, a oprit singur în loc înaintarea bulgarilor multă vreme. Și nu s-a lăsat până când artileria dușmană, căutându-l copac cu copac, nu l-a doborât cu mitralieră cu tot.

Trebuie să pomenesc și de nefericitul căpitan de artilerie Fieraru, care, după ce luptase până la deznădejde, s-a sinucis lângă bateria distrusă..., și de căpitanul Șendrea, care, rămas singur cu bateria în fața năvălitorilor, a ținut multă vreme dușmanii în loc, până ce a căzut rănit. Pentru bravura lui soldații îl pomeneau cu dragoste, de câte ori își povesteau amintirile în captivitate.

Încă un fapt:

Dintr-o baterie distrusă mai rămăsese un singur tun, c-un tunar. Bulgarii erau aproape, dar el trăgea necontenit. Infanteria noastră fusese risipită. Dușmanii, ocolind o movilă, se iviră dintr-o parte, la câțiva pași, și năvăliră asupra lui. Cuprins din toate părțile, el descărcă un foc de revolver în grămadă și, cu o mână liberă, tot mai avu vreme să sloboadă ultimul șrapnel din țeava tunului... Bulgarii, printre care era și un ofițer, i-au cruțat viața. Iar soldatul bulgar care mi-a povestit faptul, într-o gară depărtată, și care fusese rănit la picior cu revolverul, adăuga, vorbind de necunoscutul erou:

— Era un om smead și slăbuț, pe care n-ai fi dat o ceapă degerată...

De i-ar da Dumnezeu numai oameni de aceștia țării mele - tari la suflet ca granitul din care Istoria uită adeseori să le taie monumentele.

APRECIERI CRITICE

Dl Topârceanu este și un prozator. Și un prozator de talent, care nu utilizează forma prozei pentru a-și vehiculiza și altfel fondul pe care îl pune aiurea în versuri. Lucru rar, dacă nu neobișnuit la poeții lirici, proza dlui Topârceanu este obiectivă. În schița *Pe vârful Pirinului,* în *Cantargieva* etc. dl Topârceanu a știut să se țină în umbră și să ne dea câteva scene din viață, câțiva oameni și câteva pasiuni cu realitatea și cu diversitatea lucrurilor din natură. Cu toată lipsa lui de forță primordială de creație, dl Topârceanu, trebuie s-o accentuăm, este unul din prozatorii noștri cei mai talentați...

Garabet IBRĂILEANU, *Pagini alese,* vol. 2, Editura pentru literatură și artă, București, 1957, p. 56.

...În proză, Topârceanu rămâne un memorialist, de mare clasă, în *Pirin-Planina,* un evocator al plaiurilor copilăriei și al expedițiilor cinegetice. Povestirile vânătorești, pigmentate cu umorul specific *(Amintire, Într-o dimineață de primăvară, O goană la Cucuteni),* ca să nu mai vorbim de însemnările de la Turtucaia și din captivitate, sunt mai întâi documente umane, care acuză autenticitatea reportajului. Scriitorul preferă să realizeze faptul de viață trăit, la care a participat el însuși. De aici și caracterul lor autobiografic.

Înainte de a crea *Pirin-Planina,* Topârceanu își dădu măsura talentului său de prozator într-o remarcabilă nuvelă, *Focurile,* rămasă aproape necunoscută...

Focurile topeau naivitățile adolescentului, anunțând pe autorul *Pirin-Planinei,* operă de maturitate, unde faza lapidară va sculpta câteva momente și figuri memorabile...

Pirin-Planina încununează activitatea de prozator a lui G. Topârceanu, fiind o sinteză a artei sale de povestitor memorialist. Regăsim aici pe liricul grav și melancolic din

Balada morții, dar și pe poetul sprințar din cronicile vesele, pe reporterul puțin grăbit din *Amintirile de la Turtucaia,* dar și pe stilistul rafinat, care creează pagini de autentică proză artistică. Prin limpezimea de cristal a imaginilor și, mai cu seamă, prin limba curat românească în care e scrisă, *Pirin-Planina* se ridică până la strălucirea *Baladei munților,* constituind alături de aceasta una dintre operele de căpetenie ale scriitorului.

Cu adevărat mare prozator ar fi fost G. Topârceanu, dacă desăvârșea romanul *Minunile sfântului Sisoe.* Spiritul atât de pretențios cu sine, mai cu seamă în anii maturității literare, nu i-a dat răgaz să termine decât patru capitole, ce mărturisesc o impecabilă artă satirică...

Al. SĂNDULESCU, *G. Topârceanu,* Editura pentru literatură și artă,
București, 1958, p. 129, 130, 136.

...În limitele parodiei evoluează și divertismentul *Domnia lui Ciubăr-vodă,* de fapt, pamflet împotriva lui G. Bogdan-Duică. Pseudocronica descoperită „în podul unei chilii la mănăstirea Neamțului” și atribuită unui Oprea Cață logofătul, se menține în nota cronicilor moldovenești, dar cu dezinvoltură. Încântă când desenul naiv de xilografie, când poza meditativă, când ironia cu aer de vechime, îndreptată spre realități moderne...

Fluxul umorului ține de realitatea care-l provoacă. Episoadele vesele din *Pirin-Planina* implică duioșie pentru clipele de fericire umilă, pe care cei cuprinși „în vălmășagul aprig al marelui război (din 1914-1918, n. ed.) izbuteau să le fure vieții”. În *Minunile sfântului Sisoe* umorul are tenta ironiei tăioase, iar în *Scrisori fără adresă* tinde spre sarcasm. Râsul întrerupt de tristețe subliniază, după împrejurări, o atitudine: antirăzboinică, antiburgheză, antimistică. În felul acesta umorul întărește

legătura observatorului cu epoca. În solida schiță *Focurile* (conținând pagini din cele mai inspirate) tonul e serios. Prozatorul nu înțelegea să râdă pe seama eresului ce stăpânea mintea mărginită a căutătorului de comori...

Arta prozatorului se învederează în sensibilitatea pentru nuanțe, de la limbajul narațiunii liniștite al paginilor memorialistice la parodia cărților de colportaj religios din *Minunile sfântului Sisoe,* până la pamfletul încărcat de mânie. Decența e o trăsătură constantă. Amănuntul cu „apendicita” eroinei din *O aventură* putea să devină vulgar. Dar, cum s-a observat, „povestea” se oprește exact unde trebuie...

Realistă, pledând pentru valorile umane, străbătută de un umor fin, proza lui G. Topârceanu numără pagini admirabile.

Constantin CIOPRAGA, *G. Topârceanu,* Editura pentru literatură,
București, 1966, p. 372, 375-376, 377, 383.

Operă de maturitate, *Minunile sfântului Sisoe,* chiar și din lectura paginilor publicate antum sau postum, lasă certitudinea că egalează cele mai temerare realizări poetice ale lui G. Topârceanu.

Virgiliu ENE, *G. Topârceanu,* Editura tineretului, București 1969, p.
131.

... Adevăratul și cel mai apropiat maestru al lui G. Topârceanu este I. L. Caragiale. Admirația pentru el i-a fost totală, și numai despre Eminescu, și ilustrul său prieten, Mihail Sadoveanu, se mai exprimă în termeni atât de elogioși. În cazul lui Caragiale este însă vorba și de congeneritate evidentă; cuvintele cu care îl caracterizează ascund o intenție de autoportret: „cel mai mare artist al

prozei noastre literare: minte ageră, spirit lucid, meșteșugar incomparabil”. Trecem peste faptul că asupra prozei scurte a autorului *Momentelor* face adevărate studii de stilistică și aducem în sprijinul tezei de mai sus numai adnotările laborioase pe marginea ediției Zarifopol a operelor lui Caragiale. Din ea, din *Momente și schițe,* în primul rând, a învățat mai mult decât de la oricare alt scriitor român sau străin. Înainte de toate, așa cum o demonstrează, în măsură aproape egală, opera poetică și proza scurtă, îl urmează în structura și tehnica narațiunii. Decupajul epic ferm, realizat prin juxtapunerea secvențelor, simplitatea savantă a liniei narative, ritmul alert al acțiunii, efectul final bazat pe poantă, decurg toate din tehnica fără cusur a marelui înaintaș.

Cea mai mare parte a galeriei personajelor sale (inclusiv cele din poeziile construite pe tramă epică) - popa din Rudeni, chiriașul grăbit și altele - este de sorginte caragialiană. Lumea plantelor și gâzelor din *Rapsodii de toamnă* este de aceeași extracție. Poetul îi îndulcește contururile și îi adaugă haloul duios de lirism comprehensiv; astfel satira rece se topește și recristalizează în ironie blândă. Topârceanu nu pastișează și nici nu reia epigonic teme ale maestrului. Lumea lui și, odată cu ea, conflictele ei, descinde din cea a lui Caragiale, dar se situează pe altă spiră a timpului. Mediocritatea moale, anostă, a triunghiului Mișu Șt. Popescu, Iorgu Damian, Zoe din *În jurul unui divorț* - povestire versificată fără nimic liric în ea - ca și atmosfera sufocantă a mahalalei, provoacă o compătimire melancolică prin raportare la „ambițul”, dinamismul nervos și isteț sau angajarea sincer-inocentă în melodramă ale amploiaților și consoartelor lor din *Momente.*

Tot de la Caragiale a primit și impulsul către parodie…

De fapt, tot ce ține de comic ajunge la Topârceanu prin filtrele lui Caragiale. Asta înseamnă cumva că este

dependent de precursor? Categoric nu. Topârceanu, unul dintre cei mai mari scriitori în registru comic ai literaturii noastre din acest secol, nu este un epigon; spiritul său superior sceptic, lucid și grav, inteligența lui caustică nu puteau găsi alt interlocutor mai potrivit. Forțând puțin retorica, am putea spune că cei doi dialoghează

Mihail IORDACHE, *G. Topârceanu - prozatorul.* În cartea: G. Topârceanu, Pagini de proză, editura Junimea, Iași, 1985, p. 394-395.

Succesul *Parodiilor* și al *Baladelor* a lăsat în umbră alte poezii de Topârceanu (*Migdale amare,* 1928), excelenta sa proză din *Scrisori fără adresă* (1931) cu savuroasa pastișă cronicărească *Domnia lui Ciubăr-vodă* și spiritualele comentarii despre duel, evoluția idealului feminin, despre automobil etc. și din *Pirin-Planina, episoduri tragice și comice din captivitate* (1937), reluare a volumului *În gheara lor* (1920), care fusese precedat de opusculul *Amintiri din luptele de la Turtucaia* (1918). Neterminat a rămas romanul *Minunile sfântului Sisoe,* în care eroul ar fi produs hazul prin naivitate (inexperiență) și distracție (lipsă de atenție)...

Al. PIRU, *Istoria literaturii române,* Editura „Grai și suflet - Cultura Națională”, București, 1994, p. 161.